

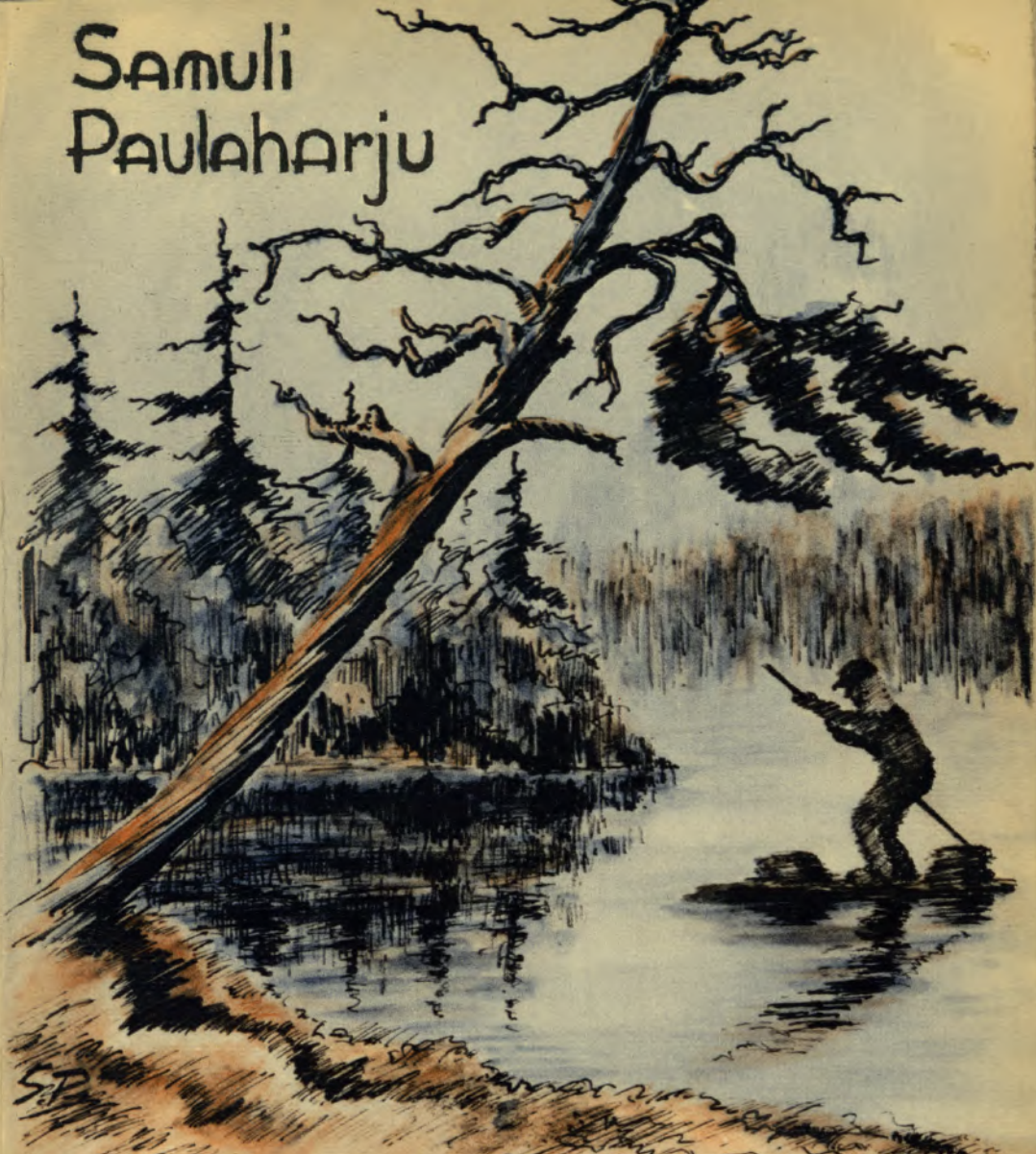

Samuli
Paulaharju

KIVELIÖITTEN
KANSAA

Samuli Paulaharju

Kiveliöitten KANSAA

Pohjois-Ruotsin
suomalaisseuduilta

PORVOO * HELSINKI
WERNER SÖDERSTRÖM OSAKEYHTIÖ

WERNER SÖDERSTRÖM
OSAKEYHTIÖN SYVÄPAINOSSA
PORVOOSSA 1937

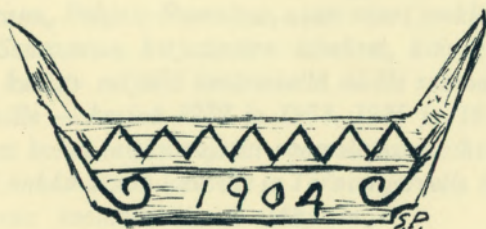
HELSINKI • PORVOO
WERNER SÖDERSTRÖM OSAKEYHTIÖ

Kuulautusm. Juhonpietti. Rajala.

Sisällys

Alkusana	7	Polvareita ja markkinoita	213
Suuri suomalaisten erämaa	9	Vanha talo	223
Lappalaisten vanha valtamaa....	17	Noitia	241
Kun erämaata vallattiin	31	Tauteja, parantajia	254
Kalavesillä	63	Juhlapäiviä	271
Virkateillä	88	Provastin valtamaa	288
Pellonvilja	124	Kiveliön lapsi	311
Kiveliön sääkirjaa	145	Rippiluvusta häätupaan	328
Karja ja karjanvilja	160	Kuolema	346
Tervanteossa	185	Outoja sanoja	373
Pruuki ja kruuva	199	Kertoja	379

veneentkari. Lainio

Alkusanana

R

aikki tietänevät, että Tornion ja Muonion rajaväylien takana, Pohjois-Ruotsissa, asuu suuri joukko suomalaisia.

Seuraavien kirjoitusten ainekset, kuvat ja piirrookset, on kerätty neljällä kesäretkellä näille suomalaisten asuinmaille — kesinä 1932 ja 1933, 1935 ja 1936. Mainitut retket ulottuivat kohta laittimmaisiiin suomalaisseutuihin, aina Kumavuopioon Könkämäenon latvoille ja Tornionjärvelle Kattuvuomaan sekä Jällivaaran suomalaisiin metsäkyliin.

Vaimoni, Jenny Paulaharju, on seurannut mukana kaikilla matkoilla, ja yhdessä olemme haastatelleet satoja kivelöiden raatajia — kaikkiaan neljäntäsataa henkilöä, suurimmaksi osaksi vanhan polven eläjiä.

Tälle satalukuiselle muistelijain joukolle — nousee parvesta mie-

leen moni tietäjä, moni harras muori, moni suuri erämies — saamme olla kiitollisia keräystyömme menestyksestä sekä tästä kirjasta.

Satalukuisen kertojajoukon muistelusten perustuksille on tämä kirja rakennettu.

Samoin saamme olla kiitollisia koko Pohjois-Ruotsin kansalle, joka hyvin myötämielisesti on suhtautunut keräystyöhömmä sekä ystävällisesti ottanut vieraat maankiertäjät majoihinsa — Tuolpukkajärven lapinkotaa myöten.

Lopuksi on lausuttava kiitollisuutemme Niilo Helanderin Säätiölle, joka ensimmäistä keräysmatkaa, kesällä 1932, tuki huomattavalla apurahalla.

Mutta professori K. B. Wiklund ei ole enää kiitossanojeni saavutettavissa. Hän aina kovin myötämielisesti ja ymmärtämyksellä suhtautui kansatieteelliseen keräystyöhöni, ja näillä Pohjois-Ruotsin matkoilla oli hänen kirjallisella suosituksellaan keräystyön menestykselle suuri merkitys.

Lukujen alkukirjaimet on jäljennetty Ylitornion kellotapulin alakerran vanhoista seinäkirjoituksista, ja otsakirjoituksissa on mukailtu Pajalan kirkkomaan vanhojen hautaristien kirjaimia.

Oulussa, maaliskuulla 1937.

Samuli Paulaharju.

Haapakuokka
Kuktainen

Zulatih vaerolka

Suuri Suomalaisten erämaa

Sattu matkasi Rajajoen taakse Inkerin viljaville tasan-
goille — kuulet suomea puhuttavan.

Ajelet yli rajan Aunuksen suurille kyläaukeille —
suomea täälläkin haastellaan.

Vie kulkutiesi Vienan-Karjalan synkkiin korpiin —
suomi soi myös täällä.

Painut pohjoiseen ja kiipeät yli tunturien Ruijan alastomille
rannoille — aina vain kuulet suomensanoja, jopa kohta Nordkapin
ääriltä.

Jo viimein soutelet poikki valtavan rajaväylän, Tornionjoen, län-
tiseen naapurimaahan — suomea saat yhä täälläkin kuulla.

»Millä juolla sie olet kulkenut? Mitä sie olet jutamassa?» saat-
tavat olla ensimmäisiä kysymyksiä läntisen rajan takana.

Näköala Särkivaaralta Ullatin taakse erämaihin.

Sitkeäselkäinen suomalainen on asuttanut Inkerin tasangot, hän on raivannut Aunuksen rikeiköt ja Vienan korvet. Sama suomalainen on riutunut Ruijan rannoille ja raatanut sinne niittyjä sekä pelloja — sama sitkeä korpienröykkyttäjä on puskeutunut Pohjois-Ruotsin suuriin erämaihin aina lumikattoisia tuntureita myöten, jopa kiikkunut yli valkoisten harjojen.

Näinpä myös täällä, vieraassa vallassa, on suuri suomalaisten erämaa — koko Pohjois-Ruotsin täyttävä.

Ja voi niitä eräkaita, jumalanluomia, suomalaisen asumia! Ne ovat oikeita suomensuvun mielimaita. Vanhakansa katseli niitä vaaroilta kuin Mooses Nebolta luvattua maata — katseli ja sitten omisti, rannattomat kivieliöt.

Metsää, metsää vain . . . keltaisenviheriää, siniviheriää, ruskeansiintävää hakopuun valtamaata taivaanääriä myöten. Siellä täällä vain ruskeankeltaisia jänkiä ja rimpisiä aapoja sekä sinisiä järviä ynnä jokien ja virtojen kimaltelevia kiertoja. Ja taivaanrannalla valkoharjainen tunturien juonto taikka sinisten vaarojen komea koukkuinen jono.

Tämä on kylävaaralla asujan jokapäiväinen näky. Nattavaaran Ontu-Olli istuu päiväpaisteisilla kotiportaillaan kuin lehterin ylimmäisillä istuimilla ihaillen Jumalan suurta temppeeliä, jonka siniset pihtipielet seisovat aina Jokimukan tuntu-reissa. Ja tämä temppeeli on avoinna yhtä hyvin arkena kuin pyhänä. Niin myös Kompelusvaara saattaa kotipihoiltaan katsella kuin ylimmäisen istuimilta, samoin Marketta ja Hakanen, Mäntyvaara ja moni muu. Mutta kun Ullatti kiikkuu korkealle Särkivaaralleen taikka Kaunisvaara kylämäkensä harjalle, taikka Aapua astelee riihien ja peltojen taakse kaikkein korkeimmalleen, ollaan kohta kuin taivaanpankoilla: jumalantuuli

Nattavaaran Olli Öhman istuu portailla katsellen suurta erämaata.

henkii ilmassa, ja sininen erämaa on silmien edessä. Siinä viljaista vettä, siinä riistaista metsää, tuolla rehevät rantaniityt, tuolla heinäiset vuomat. Tuolta pilkoittaa kylä, tuolta toinen, ja tuolta vaarojen vieriltä nousee sininen sauhu . . .

On miltei mittaamattomat matkat sinisestä taivaanpielestä toiseen siniseen pieleen. Kyläpäivi on vain kuin kohta katoava elämänpilkahdus metsien meressä, vähäväkinen taivaltaja, joka joka hetki on vaipumassa kaikkivaltiaan, armottoman erämaan syvyyteen.

Ja sininen sauhu kohoaa kohti taivasta kuin säälimättömien metsien rannattomuuteen hukkuvan raukan viimeinen hätähuuto.

Mutta taivas on korkealla, ylhäällä yli korkeimpienkin vaarojen ja tunturiharjojen. Valkoiset pilvet ajelevat taivaankumuralla, kiitäen ylitse tunturikumurain. Ja pilvien tummat varjot vaeltavat kuin suuret haamut ja äänettömät salaperäiset henget pitkin erämaita, milloin kiiveten korkeille vaaroille, milloin painuen mataliin vuo-

Jänkkää ja jänkäportaita Lainion takalistolta.

miin ja piiloisiin kuruihin. Perä perää, toisiaan juovatellen, ne kiitävät yli maiden, jutavat erämaan äärestä toiseen kuin etsiskellen korprien kätköissä eläviä yksinäisiä raataja riepua.

Avara, miltei rannaton on tämä erämaa, kohta koko valtakunnan levyinen. Lumilakisiet suurtunturit katselevat sitä lännen ääriä, ja sadat, milteipä tuhannet tunturit ja vaarat sen täyttävät, kohoten yhä korkeammiksi, mitä lähempänä ovat läntisiä lumiharjoja. Pieniä kielisiä, huornaisia ja vaaroja on pitkin kivelioita ja kairoja, sekä sitten jo lakeja, päitä, oivia, tshohkia ja kaissoja.

Väkevät enot ja valtaväylät ajavat halki erämaan. Ne ottavat alkunsa lännen jylhästä tunturijuonnosta, kukin omista kaltioistaan, ja puskiensa jokainen omaa keinoansa ne ruukaltavat ripo rinnan kohti Perämeren perukkaa. Ja pauhu on jokaisen parhaana matkatoverina. Tunturi- ja vaaramaissa virta saa lasketella miltei yhtämittäisiä myötäileitä. Toisesta koskesta kun on päästy, toinen kohta rupeaa vetämään, sen kohu jo kuuluu, ja valkoiset harjat hulmahtelevat. Saattaa olla välillä joku järämä ja vuopio, saattaa joskus olla pitkä suvantokin,

Alastonta tunturimaata. Taivaanrannalla lumiharjuinen Peltsa.

mutta sitten jo taas nivat vikeltävät ja polat paiskivat, kunnes tulee pitkä kohiseva koski, joka vetää kuin mieletön. Jo tulee pauhaava kurkkio, jossa vaahtoharjaiset villit varsat temmeltävät, huutavat ja hirnuvat . . . tulee peloittava vihaisena karjuva köngäs, missä virta korkealta poikkipuoleiselta paiskautuu ylenniskoin röykkiöiseen rotkoon myllertäen ja kiehuen siinä valkoisena vaahtokattilana. Vesikaari vain väikkyi kattilan sangoilla, ja kallioiset rantapahdat vapisevat.

Rajaväylänä ajaa *Könkämäeno Kilpisjärveltä* alaskäsin pitkät taipalet, antaen sitten vuoron *Muoniolle*, joka vetää rajaviivaa, kunnes joutuu suuri valtaväylä, *Tornionjoki*, ja vie rajaviivan mereen. *Tornionjärveltä*, jylhältä tunturien suurjärveltä, on Tornionjoki kotoisin, *Jukkasjärvet*, *Vittanginsuvannot* ja *Junosuvannot* se jutaa, ja väkevän *Lainionjoen*, joka on *Rostojärven* tunturilähtöä, se ottaa apumiehekseen. Valtava on *Kainuunväylä*, joka *Kaalasväylänä* vetää *Kaalas-* ja *Paittasjärvistä* sekä saa väkeä *Kaitumanenolta* ja *Ängesjoelta*, *Linkalta* ja *Röytiöltä*, jopa itse *Tornionjoelta*. On näet

Pätkkä, Kõnkämäenon kovimpia koskia.

joskus maailmassa tapahtunut sellainen vesikeinojen mullistus, että Tornionjoki Tärännön tienoilla on ruvennut purkamaan liikoja kevätvesiään *Tärännönjoen* kautta Kainuunväylään. Ja siitä on Tornionjoki saanut toisen kulkutiensä. Ruotsalaismailla jutaa Kainuunjoki alajuoksullaan, samoin *Rooneonväylä*, joka latvoillaan sivuaa Nattavaaran ja Koskivaaran suomalaismetsiä.

Tornionväylää Kuoksun luona.

Pieni erämaanjoki, Korpilompolo.

Katkeamaton suomalaisasutus ulottuu Ruotsin puolellakin pitkin rajaväylää jokisuulta alkaen Kummavuopioon asti, Kilpisjärven lähelle, Ruotsin pohjoisimpaan taloon, Mukkavuomaan, missä Olga-muori pystypäänä komentelee. Lännellä röykyttää suomalaisen kuokka kohta suurtunturien tyviä, Jokimukan rajamaita sekä Jällivaaran ja Kiirunan seutuja, jopa rohkenee repiä ylpeän Tornionjärven karuja rantoja. Etelässä vain Kainuun ruotsalaiset puhuvat »punskaansa» ja levittävät valtaansa yli Kaalasväylän itää kohden kohta *Sanginjoelle*, *Kukasjoelle* ja *Miekojärvelle* asti, kolmisen penikulman päähän Tornionjoesta. Mutta suomalaiset vuorostaan ovat pistäneet muutamia pikku saarekkeita ruotsalaisseutuihin, niin että Kainuun pohjoisilla ja itäisillä laitamilla toisin vuoroin puhutaan punskaa, toisin saarnataan suomea. Pitkin metsiä on siellä vanhoja suomalaisia nimiä niinkuin *Tervarova*, *Hurrikasniemi*, *Pilkajärvi*, *Orasjärvi*, *Lainijärvi*, *Naisjärvi* ja monta muuta.

Mutta muut pitäjät ovat vanhastaan aivan suomalaista — ja lappalaista — pohjaa. Semmoisia on laaja *Kaaressuvanto*, Ruotsin pohjoisin pitäjä, sekä sen rinnalla *Muoslompolo*, Muonion rajalla. Suuret

»Kitkiöjärvelle». Erämaan tienviitta.
Oikea vie Kitkiöjoelle. Junkasta tullaan.

isäntänä. Suomalaisia lasketaan
30.000 henkeä.

tunturisuohkanat, *Jukkasjärvi* ja *Jällivaara*, ovat samoin lappalaissuomalaista lähtöä. Mutta Tornionväylää noudattavat vanhat suomalaiset pitäjät, *Vittanki*, *Junosuvanto* ja *Pajala* ylimaissa sekä alajuoksulla *Turtola*, *Ylitornio*, *Hietaniemi*, *Karunki* ja *Alatornio*. Suomalaista pohjaa ovat *Täräntö* ja *Korpilompolokin* Kainuunväylän varsilla.

Laajoja, harvaan asuttuja ovat metsäperien pitäjät, mutta Tornionväylän alavarret ovat kuin valtamaailmaa, samoin Täräntön seudut. Mutta samaa peräpohjaa niissä haastellaan, vaikka toinen saarnaa tornioksi, toinen nattavaaraksi, ja kolmas puhuu Killimän kieltä.

Suomalainen raataa täällä valtamiehenä, vaikka ruotsi on Pohjois-Ruotsissa olevan yli

Tunturilaisen Koto

Lappalaisten vanha valtamaa

To aikoja ennen, kun suomalaiset erämiehet ennättivät Pohjois-Ruotsin suuriin kivieliöihin, vaelteli siellä lappalainen, Norttoperän vanha valtamies.

Pieni ruskeapintainen nahkapeitturi kuuhkaili Pohjan rannattomissa erämaissa ja kiipeili lumipeitteisiä tuntureita jo ikivanhoina aikoina. Jo muinaiset historiankirjoittajat kertovat muisteluksia kaukaisen Pohjanperän kansasta. Kaukana »Thullessa», asustelee kummallista väkeä — karvaisia nahkoihin kääriytyneitä villedä metsäläisiä, jotka eivät viljele maata, eivätkä juo viiniä, eivätkä asu ihmisten tavalla, vaikka lienevätkin jumalanluomia ihmisiä. He vain kuljeskelevat paikasta toiseen, makailevat paljaalla turpeella ja appavat maanruohoja sekä raakaa lihaa. Sarvipäisillä kauriin kaltaisilla elukoilla he ajelevat pitkin metsiä taikka hyppivät kaarevilla puilla ja sauvoilla yli lumisten vuorten. Niinkuin kummajaiset he puukäyrillään poukkivat pitkin jyrkkiä seiniä korkeille tuntureille ja taas kuin villit syöksyvät sieltä alas. Vain omiksi iloik-

seen he näin kisailevat, taikka taas toisin vuoroin laukkovat pyytöretkillään. Luukärkisillä nuolilla he ammuskelevat metsän eläimiä, ja naisetkin käyvät metsästämissä. Nahkoihin kääristyn, vasta saadun sikiönsä äiti ripustaa puunoksaan, pistältää vain ytimenkappaleen suuhun ja lähtee miesten perään.

Näin muistellaan muinaisista lappalaisista, Norttoperän kansasta.

Ja mikäpä oli täällä elellä. Rannattomien erämaiden villit lapset kiertelivät vapaina suurta valtamaataan, joka ulottui aina Jäämeren alastomille äärille. Karvaturkkiset kaksijalat olivat samoja kivieliöiden kiertäjiä kuin muutkin karvapeitteiset metsänelävät. Täällä he ajelivat toisiaan poikki villitunturien ja jänkien, naakivat ja karistivat toistensa kimppuun ja tappelivat hengenmenoksi.

Ja tänne suureen erämaahan olivat asettuneet heidän jumalansakin, joita he palvelivat. Kaikkein ylpeimpään tunturiin, kaikkein merkillisimpään kiveen, kaikkein kummallisimpaan kalliopahtaan, kaikkein ihmeellisimpään saivojärveen oli itse jumala, erämaiden suuri salaperäinen henki ja valtias, piiloutunut.

Häntä täytyi aina ohitse kuljettaessa käydä lahjoin kumartamassa — sitten oli taas hyvä jutaa rannattomia kivieliöitä . . .

Tämä oli lappalaisten oma suuri erämaa, joka heitä elätti ja suojeli.

Mutta ei täälläkään saanut aina vaeltaa rauhassa.

Tuli etelän metsistä, tuli lännestäkin yli tunturien ylpeitä miehiä, jotka rupesivat vaatimaan veroa kuninkaalle — erämaa, jota lappalaiset olivat omanaan kierrelleet, kuului olevankin kuninkaan takamaita

. . .

Terävät aseet välkähtelivät, ja pelosta kitisten metsäkotolaiset kiikuttivat veromiehille kasoittain kalliita turkiksia — majavaa, saukkoa ja näätää, repoa, ahmaa, karhua ja muuta metsänrahaa.

Sadoin vuosin lappalaiset maksoivat veroa, maksoivat kolmillekin kiskojille, kiertelivät kivieliöitä porotokkineen ja lisääntyivät ja täyttivät maata.

Autiot tunturimaat olivat avoinna edessä — valkoiset lumiharjat viittoivat kaukaa toistensa takaa. Ja kairojen kiertäjät vaeltelivat kohti etelää, tunturista tunturiin, vallaten korkeat yliperät asuinmaikseen. Tuhantiset porotokat kohta palkivat erämaissa Taalainmaan äärillä, punahilkat piipoittivat ja monikirjaiset lapintakit vilkkuivat — ja tuntureista kuului komea joikaus.

Martin Jouni, Nutti. Lainiovuoman lappalaisia.

Marki Nutti, Martin Jounin emäntä.

Joka tunturiseutu sai omat lappalaisensa, jotka vaeltelivat kukin omia keinojansa.

— — —
 Samoin vaeltelivat lappalaiset vieläkin ikivanhoissa tunturimais-
 saan, *orjaslappalaiset* etelän puolessa, *norttolappalaiset* pohjoisessa.
 Satoja vuosia he ovat jutaneet, ja sama iankaikkinen jutaminen yhä
 vain kestää . . .

Pohjois-Ruotsin suomalaismetsienkin suurilla yliperillä ja alhai-
 sissa outamaissa on yhä samat ikivanhat kiertäjänsä — polvi vain on
 monikertaan vaihtunut.

Kauimpana, kaikkein korkeimmilla, pohjoisilla outaperillä liik-
 kuvat *Kaaressuvannon* tunturilaiset kaksin suurin jutamakunnin,
Könkämän lappalaiset pitäen valtakeinonaan *Könkämäenoa* ja
Lainiovuoman jutamajoukko seuraten taas *Lainionväylää*.

Ja tunturista tullaan ja tunturiin mennään niinkuin ennenvanhai-
 nen vuorenväki. Porokellot poukuttavat, koparat rotkuvat, rakit
 haukkuvat, ja lakkien punaiset tupsut heiluvat. Seitsemänsataa

Labba-ukon äkäinen koira.

nahkoihin kääraistyä sielua on liikkeellä — vielä sarvipäitä poroja tuhansittain sekä lauma äkäisiä koiria. Siinä on *Päiviötä, Labbaa, Nuttia, Pilttoa, Vasaraa* ja *Valkeapäätä, Kittia, Ommaa, Tommaa* ja *Orbusta, Hottia, Hurria, Rastia, Sokeaa, Lanko-Mattia* ja *Marakattia, Kuhmuista, Martin-Pietiä* ja muuta pikkuista tunturitonttua. Joka joukkue kyllä jutaa omaa keinoansa.

Talven viettävät tunturilaiset kotisuohkanansa suojaisissa outaissa. Könkämän jutajat painautuvat aina Muoslompolon ja Parkajoen lamuihin kivelioihin, ja Lainiovuoman lappi kiertää Kuormakkaa, Sopperoa ja Vivunkia.

Mutta kevään tullen Könkämän Lappi nousee pitkin väylänsä vartta ylös suureen tunturimaahan, Peltsaan, Kilpisjärven tienoille, jopa kaahaisee yli rajan ja laskeutuu Norjanmeren rannoille. Entiseen aikaan menivät muutamat aina Tromssan taakse, Kvalöijan ja Ringvasöijan saarille. Lainiolaiset jutavat omaa jokireikänsä ja Rostoenon jylhää vankkaa Rostojaurille sekä siitä yli tunturien Norjan puolelle — entisinä vuosina aina Senjan saarelle.

Sitten taas syksyllä seitsemänsataa tunturisielua vaeltaa kautta lumiharjojen — ja koko talous on yhä matkassa kirkuvia kiedgamkääröjä myöten. Tulla rymistetään takaisin kohti kotituntureita ja kotoisia outia — ylläpallalaisen kotina on kyllä koko tunturimaaailma —, rähjätään kolminkymmenin pitkin ja vaivaloisin penikulmin, tunturitäyteisin, virtojen katkomin, aapojen ja jänkien sotkemin . . .

Eikä ole siltoja eikä porraspuita missään.

Johan Tuuri, tunturilappalainen,
kirjailija. Tornionjärven Lattilahti.

Lapin-Anna ompelee kenkää.

Ja alastonta maailmanharjaa on kuusinkymmenin kilometrein, niin ettei ole kuin pahaista pajurusua jossakin kurussa. Kuusi penikulmaa on koivusta koivuun.

Kaarasjoen tunturiväen eteläpuolella kuljeskelevat *Jukkasjärven* lappalaiset, joita on neljä suurta jutamakuntaa: *Saarivuoma*, *Talma*, *Rauttasvuoma* ja *Kaalasvuoma*. Heitä on kaikkiaan yhdeksättäsataa erämaiden kiertäjää — *Nutti*, *Inga*, *Sikko*, *Sunna*, *Skum*, *Sarre*, *Svonni*, *Kemi*, *Niia*, *Heikka*, *Huuva*, *Tuuri*, *Tshokki*, *Pokka*, *Pingi*, *Partapuoli*. Ylhäisillä Kölin harjoilla hekin viettävät kesäkautensa, mutta talvella taas kiertelevät suomalaisten asumien suohkanain outamaita.

Saarivuoman ja Talman lappalaisten porolaumat rakentelevat kiekeröitään Vittangin ja Junosuvannon talvisiin metsiin. Mutta keväällä jutaa Saarivuoma Tornionjärven pohjoispuolisiin tuntureihin, jopa laskeutuu yli rajan Norjan puolelle Bardun ja Salangenin seuduille. Talmalaisetkin rymyvät Tornionjärven tuntureita Polnoa

ja Laimolahteä sekä sitten painuvat rajan taakse Norjaan, Rombakvuonon ja Ofotenin takaisin tunturimaihin.

Rauttasvuoman ja Kaalasvuoman ylilappalaiset kiertelevät talviljollaan Jukkasjärven outaseutuja sekä Svappavaaran, Parakan ja Vettäsjärven metsiköitä joskus aina Pajalan rajoille. Keväällä Rauttaslappi nousee porotokkineen Tornionjärven eteläpuolisiin tuntureihin, ja Kaalasvuoma saa mieluisimmat kesälaitumensa Rauttasjoen ja Kaalasväylän välisestä jylhästä tunturistosta.

Jällivaaran porolappalaiset, yli kuusisataa sielua, ovat kaikki *kaitumalaisia*, jotka jutavat Kaitumanenon seutuja kolmena suurjoukkiona, joissa on *Nuttia, Simmaa, Suikkia* ja *Ingaa, Saunjaa, Blindiä, Pitshaa, Skumia, Jannukkaa* ja *Peijukkaa*. *Pohjois-Kaituman* porot kaivelevat lumikuoppiaan Nilivaaran, Marketan, Ullatin ja Vettäsjoen talvisilla kankailla, *Keski-Kaituma* kiekeröi Linkajoen varsilla, ja *Etelä-Kaituma* palkii Porjuksesta alkaen Nattavaaran kautta Linkajoelle.

Keväällä Kaituman jutamakunnat mennä kahistavat kaukaisille Kaitumanenon latvoille. Siellä Kebnekaissen ympäristöillä vietetään korkea kesä, mennäänpä vieläkin kauemmas ja korkeammalle, aina valtakunnan rajoille, jylhälle Sitasjaurille, jopa joskus yli rajan Norjan tuntureihin.

Mieluista on poron asustella kesäisessä viileässä tunturissa. Siellä on rehevää ruohoa ja raitista vettä, eikä siellä räkkä kiusaa. Poro onkin korkeaa lähtöä. Tunturi on hänen syntymäseutunsa, ja sinne hän joka kevät ruukaltaa, niin että koparat naksuvat. Ja mieluisa on siellä lappalaisenkin oleskella. Tunturilainen on syntyperältään ylhäistä panna niinkuin porokin — tunturista kotoisin. Siksi hänkin aina kevätuulen puhuessa rupeaa halajamaan korkeille kotoperilleen. Vanhat äijä rievutkin ajavat raidon mukana ja hyvillä mielin joikailevat ihanasta tunturistaan, jossa päivä paistaa, ja raitis tuuli puhalttaa, ja kalliosta virtailee puhdas kaalo saivovesi.

Ja valkoiset lumiharjat kimaltelevat toistensa takaa.

Ja vanhat suuret jumalat katselevat korkeilta vieriltä.

Siellä pieni kirjotakkikin katselee korkealta, ja punatöppöinen pirrilakki keikkuu kohta pilvenhöyryissä.

Tunturimies on ylilappalainen, ylpeäsyntyinen ylhäisten maiden

Kota-emännän neulakotia.

Lapin puukkohoito.
Närvä. Karessuvanto.

vaeltaja, joka vain ankaran talven ajaksi laskeutuu matalalle maankamaralle.

Täällä matalalla maankamaralla käyskentelevät ylilappalaiset talvensa maatjalassa kierrellen savuisine kotineen ja porotokkineen lumista, jäkäläistä outamaata. Aina silloin tällöin metsien mies, savuntuoksuinen ylilappi, pistäytyy kylän taloihin, ja väärтинä hänet otetaan vastaan.

Väärтинä kohtelee kotaemäntäkin hirsipirtin asukasta, milloin vain hän sattuu tulemaan metsänväen asunnoille.

Näin vaeltaa ylilappalainen, tunturimies.

— — —

Mutta *outalappalainen* kiertää koko ikänsä matalia metsämaita ja pysyy koko ikänsä metsien miehenä. Näitäkin, metsien kiertäjiä outa-

Lappalaisten aittoja Kaaressuvannon kirkolla.

lappalaisia, on Pohjois-Ruotsin suomalaisseuduilla Kaaressuvannon ja Muoslompolon takamailta aina Hietaniemen takalistoille.

Tunturista ovat kaikki lappalaiset lähtöisin, ja tunturi on heidän vanhin kotoperänsä, sanovat metsäsuomalaiset. Jutajalappalaiset ovatkin järjestään tunturikotolaisia, ja muutamat outalappalaisetkin ovat tunturien lähtöä. Joku tunturimies on menettänyt poroelonsa ja joutunut raitioimaan vain alastonta kotakuntaansa alastomalla maailmanharjalla, ja sitten viimein nälissään painunut metsään lantalaisten pororaitioksi — saaden lopulta pykälletyksi muutaman kisan omiinkin korvamerkkeihinsä. Toiset taas ovat hätäytyneet johonkin korpijärven rantakömmänään kalanpyytäjiksi, muutamat köyhäinkotien hoitolaisiksi.

Mutta monet outalaiset ovat ikivanhaa outalapiin metsienkiertäjäpahnaa, järvien kiertäjien joukkiota, joka tuskin milloinkaan on saanut vetää henkeensä ylhäisten tunturien raitista tuulta — ovathan kesän kaaloilmoja hakien kierrelleet ja kaahineet vain jotakin pikkuista Pimpiötä, Haljua ja Pessinkiä taikka vähäpätöistä Kulmunkia,

Paljukkaa, Naakakeroa ja Kirnuvaaraa. Ilmanaikaisia jypyyröitä ja jupukoita ovat outamaiden korkeimmat mahtavien Peltsojen, Kebne-kaissojen ja monien tshohkien rinnalla, jotka lähentelevät kahtatuhatta, ajavat ylitsekin ja ylpeilevät iätkaiket valkoisin harjoin.

Jukkasjärvi, Soppero, Vittanki ja Kaaressuvanto muistelevat *aurikkaista*, vanhoista lappalaisista, jotka ennen ovat asustelleet metsäjärvillä, sekä muinaisista *vinttureista*, villeistä metsäläisistä, jotka myös ovat erämaissa asustelleet. *Vintturinkuoppia* on vielä Jukkasjärven metsissä, jopa keskellä kirkonkylää, ja järvissä on *Vintturinlahtia*, Sopperossa on poikki jokitörmän syviä kuruja, *Vintturinteitä*, ja kaukana tunturissa, Liedakan takana, on aarnihauta, johon on kätketty *Vintturinkiisa*. Ja samoja ryöpeitä vinttureita olivat olleet lapinsikiöt, jotka vanhempien ollessa kirkkomatkalla olivat teurastaneet pikkuveljensä, keittäneet ja syöneet sekä suolanneet kuun kaukaloon isää ja äitiä varten.

Nämä lienevät vanhoja edesmenneitä metsälappeja, samoin kuin *Kapurit*, *Kotsukat*, *Ruunakat*, *Raustit* ja *Tarrit*, *Miskukset*, *Nyrkität*, *Lapikat* ja *Viikus-rainit*, *Kylmetyn Markit*, *Paanisen Sunnat* ja *Riimi-Kaijat*. Näitä myös lienee ollut houkka *Hotti-raukka*, joka puri kieleensä ja sanoi: »Mene vastakin hammasten rakhon, kyllä hammas työn tekköö», sekä rikas *Ritna-Olli*, jonka tytär oli niin pikkuinen, että kehtoon mahtui, mutta niin ylpeä, ettei lappalaiselle päivää antanut eikä lappia haastanut, vaikkei hän suomea saattanut eikä ruotsia osannut.

Edesmenneitä raukkoja jo kaikki. Mutta nykyisiä outamaiden kiertäjiä on koko parttio.

Kaikkein pohjoisimpia outalappalaisia ovat Lainionväylän takaiset *Viikusjärven* poromiehet, *Prost* ja *Viikusjärvi*. Heillä on kyllä hirsituvat erämaajärvellään, mutta silti he protokkineen ja loudekotineen alituisesti jutavat Haljua, Lulemusta ja Juorukkavuoman seutuja. Samoilla metsäperillä, Pessingin ja Pahtavaaran ympäristöillä, asustelevat poroineen junkkalaiset, *Unga* ja *Kitti*. Heilläkin on hirsituvat suuressa kivieliökylässä, *Parkalompolossa* eli *Junkassa*, joka on ikivanha lappien kotapaikka, jo Treskin kartassa mainittu 1643, tietön kylä, jossa lanta ja lappi asuvat vierekkäin, kohta samoilla pihhoilla.

Joku Junkka on tänne ensin asettunut, sitten tullut *Mikko Kan-*

Outalappalaisten kotia Tuolpukkajärvellä.

gosesta sekä muitakin. Siloanpalon vaaralla on kylä, mutta tuon-
nempana on itse Parkalompolo, entisten Antinkylän miesten kala-
järvi.

Mutta *Tuolpukan* kiertäjät, *Sevä* ja *Mangi*, ovat vain kotalaisia,
joilla ei ole hirsistä salvettua asuinmajaa. Kesänsä he viettävät val-
koisissa keilakodissa milloin missäkin Tuolpukkajärven seuduilla, ja
talvikauden he majailevat Vivungin ja Lainion taloissa paimennellen
eloansa, joka palkii lähikiveliöissä. Tuolpukkalaisilla on niinkuin
muillakin outalappalaisilla laumassaan *kattoporaja*, lantalaisten elu-
koita, joita he maksusta ovat ottaneet hoitoonsa. Ja keitureita käys-
kentelee kotakentällä. Niitä outalappi lypsää niinkuin porojakin.

Kitkiöjoen kiveliöitä kiertelee *Sevän Iisko* paimennellen pientä
tokkaa, jossa on enimmäkseen paikkakuntalaisten poroja. Lantalais-
ten kattoporojen kanssa myös kuljeskelee koko perhekunta *Seviä*
Keräntöjärven erämaissa — ja samoilla metsäperillä kuuhaalee
Sunnan Erkki Pajalan ukkojen poropaimenena. Mutta *Kaatin*
Jussa on ottanut hoitoihinsa Korpilompolon porokunnan tuhraillen

Outalappalaisten poroja lypsykaarteessa savun ääressä. Tuolpukajärvi.

Poroa lypetään. Tuolpukajärvi.

Lassi Marakatti, Suijavaaran ukko.

tuohikodassa Ohtanan takana Kulmungissa, ja porot laukovat lähiseutujen erämaissa. Pirttijärven ympäristöjä pitää hallussaan vanha tunturijutaja, *Naisukka*, kattoporoinen. Juoksengin takalistoilla rymyää *Antin Jooseppi* monisataisen token kanssa, ja *Sunnan Petteri* möykkää Ylitornion metsäperillä. Vielä niinkin alhaalla kuin Koijukylän takamailla poropartiot liikkuvat. *Huuvan* ukko niitä täällä hoitelee.

Mutta monet outalappalaiset ovat heittäneet porot ja kodat ja metsien kiertämiset sekä ruvenneet lantalaisten lailla asumaan hirsituissa hoidellen maata ja karjaa — vähän porojakin.

Näinpä Karessuvannon Ruovusniemen entiset eläjät, *Ruovus-Lassit*, -*Antit* ja -*Pietit*, olivat vanhaa lappia, *Maraisia* ja *Marakatteja*. Suijavaaran pohja on myös laskettu samoista lapeista. Eli siellä ennen *Piein-Ollia*, *Pieti-äijää*, *Antti-poikaa* ja *Lussin Erkkiä*. Kahdeksia, yhdeksiä savuja siellä suitsuttavat samojen ukkojen jälkeläiset, *Suijakset*, *Maraiset* ja *Marakatit* — joku *Pilto*, *Pounu* ja *Töyrä* joukossa.

Korkealla ylimaissakin, kohta tunturien äärillä, asusteli ennen outalappalaisia ja kalalappeja. Hävinneet ovat jäljettömiin sekä jaurikkaat että vintturit, samoin *Kapurit* ja *Riimi-raukat*, jotka kotailivat *Vittangin* ja *Jukkasjärven* kivieliöissä. Eikä enää *Puurokka-äijäkään* kiertele *Ullatin* ja *Marketan* erämaita — on vain jättänyt aution kotakenttensä *Puurojärven* rannalle *Varkhaanvaaran* laitaan. Ja *Nyrkittä-raukasta* on enää muistelus jäljellä sekä vanha kotapaikka *Nyrkitänkursun* kivikossa, *Särkivaarassa* *Ullatin* takana.

Purnun Pieti emäntineen. Purnu.

Edesmenneet ovat myös *Purnu-Andaras*, *Pultti-raukka* ja *Huolikka-Olli*, jotka ennen muinoin porotokkineen kehräilivät Rounajan ja Röytiön latvoilla. Huolikkakin, Ruokku-raukka, hoiteli kotasavujaan siellä Nuortikonnun, Tidnokentän ja Nattavaaran korkeilla mäkisillä tievamailla.

Samoilla tievoilla remusi ja Nuortikonnun vanhaa laajaa lapinkenttää piti pääpaikkanaan paljon mainittu, pahoinkin mainottu isorikas, *Nuortikonnun Marja*, Huolikka-Nikun pieni, mutta äkäinen akka, jonka kotasijoja ja porokaarteiden aitaraiskoja on pitkin kive-liöitä. Mutta Marjan tyttären pojat perillisineen asustelevat jo hyvissä hirsitaloissa materiäijien ja -ämmien entisillä porojen polkematievoilla Nuortikonnussa ja Tidnokentässä.

Komean talon on saanut aikaan vanhojen Purnun ukkojen jälkeläinen, *Purnun Pietari*, Purnun tievoille. Siinä hyvät heinäkarkeat ja karjakentät ja perunapellot, kahdet asuinrakennukset, navetat, tallit ja leipotuvat, pajat ja sahamyllyt — ja kuorma-autot.

Pietari ei laita lappalaisuuttaan. Hän on outalappi, vanha vihainen kive-liöiden kiertäjä. Ja samoja outalappeja ovat Pietarin perilliset.

Purnulaisten porokaarre.

He kyllä toisin vuoroin panevat sahan kirkuen puremaan puuta taikka pajan alasimen helähtelemään, toisin vuoroin taas ruukaltavat autollaan jyskyen pitkin tievaisia teitä, niin että pölypilvi kintereillä kiirii. Mutta sitten he taas muuttuvat oikeiksi outalapeiksi ja laukkovat kuin hukat porolauman kintereillä ympäri koko Jällivaaran suohkanaa.

Ja Pietarin vainion aidan takana, Purnuvaaran laidassa, on vanha hirsistä salvettu porokaarre. Syksyllä pikku-pietarit kaahistavat sinne suuren tokkansa — joukossa on paitsi omia, myös koko seutukunnan porot — erotukselle. Ja kaarteella on silloin ryminää ja ryskettä, huutoa ja haukkua, kiljumista ja roukumista . . .

Mutta navetasta kuuluu nautasonnin mylvintää, ja tallissa kolkehtii komea hevonen.

Lannanmaa ja lappi asuvat täällä saman katon alla.

Poron
lypsinnäppä
Simma. Kaaressuvanto.

Kalamiehen kofa. Zillatti.

Kun erämaata vallattiin

Slipahan erämaata — lumituntureista alkaen leveän rajaväylän rantamille.

Saattoi ylpeä tunturimies tuhatpäisine porotokkineen jutaa sitä edestakaisin, saattoi arka outalappalainen, kinnipeski, siinä kierrellä pikku piiriänsä, saattoi ruotsalainen tulla — ja kauhtuen katsella pimeää ryteikköä, missä toisinaan Stallo karjuu.

Mutta tarvittiin mies, jota ei pahinkaan ryteikkö peloittanut, ikkinen korpjen kolkuttaja, joka kirveineen tohti työntyä syvimpäänkin sydänmaahan, vanha maanmöyry, joka pystyi täyttämään Isonkirjan käsken: »Tehkää tmaa teillen e alammaiseksi.»

Torniosta ja Tornion takaa tuli tämä mies — suomalainen erämaiden asuttaja.

Ikivanhojen islantilaisten satujen mukaan suomalaisten erämiesten etujoukot jo tuhat vuotta takaperin kainulaisina, kveeneinä, tappe-
livat Norttoperän erämaista ja lappalaisista, milloin norjalaisten, milloin karjalaisten kanssa. Ja pirkkalaisten valta-aikoina suomalainen eränkävijä, lapinkävijä, rakenteli asumasijojaan Kainuunmeren äärille. Tornio mainitaan seurakuntana jo 1300-luvun alkupuolella,

Kovaa koskea sauvotaan ylös.

ja saman sataluvun puolimaissa Upsalan Hemming-piispa tarkastusmatkallaan valeli Torniossa pyhillä kastevesillä pakanallisia lappalaisia ja karjalaisia.

Jo 1500-luvun alkupuolella mainitaan Tornion jokisuu suurena kauppapaikkana, johon riennettiin joka taholta sekä läheltä että kaukaa. Olaus Magnus, joka kävi Torniossa 1519, kertoo kuinka tänne kokoontuivat kauppaa tekemään venäläiset, lappalaiset, permalaiset, pohjalaiset, suomalaiset, hämäläiset, ruotsalaiset ja hälsinglantilaiset, vieläpä norjalaisiakin tuli joukoittain tunturien takaa. Tornionjoen kaloja sekä suolattuina että savustettuina täällä vaihdettiin kaukaisten maiden tavaroihin.

Ja Pohjanperän suuresta kauppakylästä alkaen ulottui suomalais-asutus samalla sataluvulla pitkin jokivartta ainakin *Pelloon* asti, joka mainitaan jo 1553. Oli siinä välillä jo kyliä, *Vojakkalaa*, *Kukkolaa*, *Karunkia*, *Hietaniemeä*, *Armassaarta* ja *Alkkulaa*, *Matarenkiä*, *Kuivakangasta*, *Juoksenkia* ja *Turtolaa*.

Ja täältä Kainuunmeren perämailta, Pohjan-Torniosta, vanhojen kainulaisten ja pirkkamiesten valta, suomalaisten suuri rynnistys,

Pajalan aukeaa. Laurin talo väylän varrella.

ulottui vähitellen yhä syvemmälle lappalaisten rannattomaan erämaahan, Tornion takamaille, Tornion-Lappiin.

Oli edessä Tornion suuri valtaväylä, joka toisin vuoroin pauhasi ja karjui vihaisena koskena, toisin taas juti tyynenä, hiljaisena suvantona. Erämaista se tuli, ja erämaihin se veti. Se oli selvä tie kaikkein syvimpiinkin kivieliöihin. Se kuohui paljon mainottua lohta ja siikaa, se tarjosi niitä erämiehelle eväiksi.

Tornionvarren mies kuuli erämaan kutsun, työnsi veneensä väylään ja lähti sauvomaan vasten väkevää virtaa. Hän oli lukemattomilla eräretkillään kiertänyt kaikki kivieliöt ja tavannut siellä jossakin väylän varrella, metsäjärvellä, vaaran laidassa, sopivan olinpaikan. Virta kyllä pauhasi vihaisena, mutta sitä äkäisemmin liikkui nousijamiehen sauvoin — erämaan kaukainen kolkka kangasteli mieluisena kotipaikkana.

Ja pienen pirtin valkoiset seinät paistoivat kohta pimeästä korvesta.

Monet vanhat muistelukset vieläkin kertovat kaukaisten kylien synnystä ja niiden ensimmäisistä eläjistä.

Pieni on suuren *Pajalan* alku. Tuli mies Tornion takaa — jostakin Suomen Pajasesta sanottiin olevan sukuisin — ja teki piilopirtin mustaan metsään, Kuusivaaraan, neljänneksen päähän Tornionväylästä. Siellä mies möykkäsi, kalasteli, tappeli karhujen kanssa, teki jo vähän peltoa ja sai poikia seitsemän. Mutta Kuusivaara oli kaukana kalaväylästä ja kulkutiestä. Pojat muuttivat väylän varteen, Vinnarinvaaran laitamille, muudan asettui *Nivaan*, toinen *Jyskyy*n, kolmas *Lassiin* ja neljäs *Pajalaan*. Mutta kolme poikaa paineli kolmisen neljänneistä väylän vartta ylöskäsin. Sieltä, korkean Kallonvaaran vieriltä löytyi sopiva paikka. Mökki pystyy — ja se oli *Erkheikin* alku. Löytyi paikka Juominginvaaralta. Taas mökki — ja siitä tuli *Juhonpieti*. Käryskosken alaisessa korvassa oli myös mieluisa paikka. Mökki siihenkin — ja se oli pieni *Pääskynen*.

Vanha asia on *Pajalan* alku. Jo 1600-luvun ensi vuosina kylä mainitaan, ja runossaan Tornionjoen jäänlähdestä 1677 Keksi kertoo, kuinka tulva

»Pajalasa pahoin teki,
nijtyn otti, karin jätti,
kaatoi karin nijtyn päälle.»

Nyt on *Pajala* satojen talojen suuruakeama. Siinä on *Pajalaa*, *Nivaa*, *Lassia*, *Lasua*, *Lauria*, *Pellikkaa*, *Ahoa*, *Varttia*, *Vänkköä*, *Harjua*, *Tuomasta*, *Rantamikkaa* ja *Mettävainiota*. Siinä asustavat vanhan kansanrunon tuntemat

»Pajalan pakanat ja pajamiehet,
Mettävainion mettiäiset,
Jyskyn jyrytiaset,
Ahon ampiaiset,
Vänkön parhaa.»

Koko väylänvarsi kahta puolta on leveänä ihmisten asuinmaana. Siinä niityt alla, pellot päällä, välissä leveä väylä, väylässä vihanta saari, Esisaareksi sanottu.

Ja ympärillä tumma erämaa sekä siniset vaarat.

Mutta oli samaa suurväylää ylempänäkin, ja oli myös väylän nousijaa. Antinkylän *Limingan* sanotaan pohjaksuneen Suomesta, ja sieltä myös, Kainuunkylän Tynistä, on tullut ensimmäinen asukas *Lovikkaan*, nelisen penikulmaa ylöskäsin *Pajalasta*. Oli Kainuussa vanha muori väylälle lähtiöitä neuvonut:

Tynin talo. Lovikka. Takana Lainionväylä.

»Mikä on ruminta paikkaa rannalla, niin siihen piättä pyrkiä . . . se on hyvä paikka.»

Sauvojat nousivat rumalle rannalle ja aikoivat ruveta taloksi. Mutta yöllä sanoi unipoika:

»Ei tähän piä ruveta.
Ei tässä viljoin eletä,
eikä näljin kuolla.
Mutta mene Laajavaaran kurhun!»

Sinne aamulla, kun aurinko paistoi läpi metsän, lähdettiin. Tuli käärme vastaan — se oli hyvä merkki. Pysähdyttiin oikein rumaan mustaan kuusikkoauttoon, väylän rantaloven perukkaan, ja tehtiin siihen pikkuinen lautaikkunainen savupirtti. Siitä tuli sitten uusi *Tynin talo*.

Oli lähimaissa alatorniolaisten vanha kala-aitta, patsaille pystytetty nili. Sen viereen nousi toinen talo, ja sitä käskettiin *Nilimaaksi*. Ja kylästä, joka vähitellen kohosi väylän rantaloven ympärille, tuli *Lovikka*. Vanha Keksikin jo muistelee, että tulva

»Nijтын lohkais Lovikasa.»

Samaa Tynin pahnaa on vielä kylässä, ja ensimmäinen savupirtti on jossakin jängällä heinälatona.

Oli vain yhä väylällä nousijaa.

Junosuvanto mainitaan jo Treskin kartassa 1643, ja tännekin, leveän suvannon rannalle, toista penikulmaa Lovikasta ylös, on suomalaisen laskenut kylänpohjan. *Karkean* vanha karhuäijä täällä ensimmäisenä yksinään möykkäsi pahaisessa savupirtissä kamalassa karhakkametsässä ja keihästi karhuja väliin kaksittain samaan pahnaan. Toinen ukko tuli Pellon Isosta-Mukasta tehden tännekin *Mukan*, ja sitten tuli Turtolasta talontekijä, joka laittoi *Lasun*. Lähti muudan mies Mukasta ja asui vanhan *Johteen* talon, lähti toinenkin Mukan ukko, laski eväskonttinsa edesmenneen porokaarten laitaan ison viisihaaraisen kuusen alle, tekaisi viisiseinäisen tuparöttelön ja rupesi möyrimään väkevää porokaarretta pelloksi. Siitä tuli *Poromaa*, lapinpohjille nostettu lannantalo.

Ja Junosuvannon rannalle kohosi yhä uusia taloja — *Tervahautaa*, *Seppälää*, *Kangasta*, *Kujasta*, *Rantataloa* ja *Merasnientä*. Kohosi viimein pieni kirkko Pajalan kappeliksi.

Suuren *Vittanginsuvannon* yläpäässä, *Kenttäniemessä*, viisi penikulmaa ylempänä Junosuvantoa, asusteli keitureineen ennen muinoin *Kapuri*, kalalappi, ja vastarannalla, *Vittanginniemen* vanhalla kalakentällä, häärivät pellolaiset kaiket kesät pyytöretkillään. Ei ollut Kapurille mieluista aina joka päivä nähdä lantalaisten rähjäävän väylällä, hänen vanhoilla hyvillä kalavesillään. Eikä lopulta äijä riepu saanut talven pitkinä öinäkkään nukkumarauhaa — vaikka pellolaiset olivat jo aikoja sitten lasketelleet tiehensä. Kuului aina ihmisten mekastamista ja koirien haukuntaa ja aisakellon pouketta Vittanginniemeltä. Nousi viimein valkoinen lehmä niemen takatievasta, ja sitten rupesi kuulumaan kirkonkellojen kuminaa. Eikä siellä ketään asunut. Kapuri sanoi, että sinne vielä, Vittangin rannalle, tulee suuri kylä ja kirkko. Näin sanoi vanha kalalappi, jätti kenttensä ja lähti keitureineen kävelemään.

Tulikin pian Pellosta *Kyrön* ukko, *Henterikki Ollanpoika*, tuli koko joukkonsa kanssa lehmää talutellen ja teki neliseinäisen savupöksän niille main, missä nyt on *Erkon* talo. Suurta sotaa pakoon oli Pellon Henterikki lähtenyt, ja tänne hän jäi kalastamaan, maata asumaan ja *Kyrön* sukua siittämään. Siitä on jo seitsemän, kahdeksan polvea. Vanhaa Henterikkiä seurasi *Olla*, sitten oli taas *Hente-*

Vittankia Kaaressuvannon tieltä väylän takaa.

rikki, sitten *Priita, Erkko, Olla, Jussa, Nilssi*. On kylässä vielä vanhan Olla-äijän salvama aitta, ja sen seinässä on vuosiluku 1730.

Tuli sitten muutakin Suomen miestä, tuli *Piutti*-ukko, Isonsodan tappelumies, johon ei ollut kuula pystynyt — tappelusta palatessaan oli Piutti aina viskellyt taskuistaan luoteja tien viereen. Tuli *Männikkö-Erkki*, tuli monta muuta. He naivat kyröläisten tyttäriä ja antoivat tyttäriään kyröläisille. Ja näin Vittanki viimein kasvoi suureksi kyläksi, niin että siinä oli taloja kymmenittäin — koko aukea, matala laaka rantama täynnä ihmisten asumuksia. Oli siinä jo vanhastaan taloa sellaista kuin *Hansia, Erkkoo, Nikukkaa, Hilppaa, Pietaria, Pekan-Erkkoo*, ja *Ollanpäättä, Hurua, Lasua, Sakkoo, Vinsaa*, ja *Lahtivainiota, Nikkiä, Nikkistä, Nuuksua, Muotkaa, Olikkaa, Verkko-Nikua* sekä *Jannea*, entisen pappivainajan poikaa, joka koetti, hänkin, talopahaista hoidella.

Suurta Torniontieta yhä vain riitti, ja riitti tien kävijää. Lapin suunnattomiin sydänmaihin veti erämiehen luonto. Vittangin maille jo jotkut korkeat tunturit, Nanki, Luongas, komottivat, ja edessä olivat yhä korkeammat ja syvemmät erämaat.

Jukkasjärven kirkko ja kellotapuli.

Oli siellä viiden, kuuden vihaisen virtapenikulman takana, iso *Jukkasjärvi*, Tornionjoen suuri suvanto, tunturilapin ikivanha asentopaikka. Jo 1400-luvulla mainitaan lappalaisten kokoontuneen tänne markkinoille, ja 1600-luvun alkuvuosina saatiin tänne pieni kirkko, jonka turviin sitten lappi ja lanta ja lannanporvari riensivät.

Kirkkoniemellä, tasaisella kentällä, oli kauppiasten markkinatupia ja lappalaisten kirkkotupia sekä kuninkaan käräjätupa. Mutta niissä asuttiin vain markkina-aikoina ja kirkkopyhinä. Oli sitten pappila ja koulutupa ja länsmannin talo, aina asutut.

Ympärillä järven rannoilla ja saarella asusteli joku köyhtynyt tunturilainen ja kitisevä kalalappi, niinkuin *Riimi-raukka*, joka kurjaa nuottaansa paranteli kuusenhavoilla laittaen niitä pauloihin pöläkkeiksi, sekä *Ruoppala* riepu, joka varastamansa lampaan vaatehti veneen perämieheksi, ja itse istui soutuveljellä joikaillen:

»Joka kulkee kunnialla,
sitä ei panna pauloihin.»

Jukkasjärven Puimusia, vanha Heikki poikineen.

Nousi tännekin, lapinkylille, suomalainen. Ensimmäisenä muistellaan *Pellon* ukkoa, joka tuli Isonsodan aikoina, sitten *Puimusen Heikkiä*, joka saapui 1800:n vaiheilla ja tekaisi rantamalle pikku tuvan, *Heikun* talon. Tuli kohta muitakin lannanmiehiä ja teki tupansa, niin että viimein — 1860-luvulla oli Lapin kaukaisessa kirkkokylässä kymmenkunta taloa ja mökkipahasta, semmoisia kuin *Perälän Iisakki*, kemijärveläinen, ja *Pohjasen Hannu* sekä *Iisakin Juhani*, jonka sanottiin olleen alkuisin Värmlannin ruotsalaisia. Oli *Pappila* eli *Ollan ukon talo*, jossa oli ennen asunut pappi, oli *Hannukka*, koulutalo, johon ukko *Spettin* esi-isä oli irtipoikana nählissään laukkonut Värmlannista, sekä *Paksuniemen Iisakki*, Kittilän synty, ja *Torneuksen Hanssi*, papin jälkeläinen. Oli vielä pahainen *Savikuoppa*, jossa asua tuhraili *Hannun Heikku*, oli myös *Kemin Heikki*, lukkari, sekä *Fjellborg* ja *Stjernström*.

Vanha kirkko kykötöi niemen nenässä, ja kirkkomaalla huokailivat surullisina *Kurrankoiju* ja *Naskunmänty*, jotka olivat kasvaneet itsensä hirttäneiden lappalaisraukkojen haudoille. Järven takana taas oli kaamea *Nirpin-Jounin-auto*, jossa oli mestattu Nirpin Jouni, murhamies.

Kurravaaran Tornensiksen pirtistä. Muori on maanparantaja.

Veti leveä väylä yhä korkeammalle kautta Oinakan ja Kallojärven, kohta parin penikulmin kohti vanhaa *Kurravaaraa*, jossa kaikkein kaukaisimpina aikoina oli asustellut *Kurra-raukka*, lapinukko. Ja jo 1600-luvulla oli vaara tunnettu malmipaikkana.

Kalaa ajellen on tänne alhaalta puskettu, ja väylänmutkan ympärillä on pyytömiehillä ollut omat asentopaikkansa. Tuossa on *Pikku-Nikun-termä*, tuossa *Ison-Mikon-termä* ja tuossa *Matinniemi*. Lahden takana taas on *Eliaksenautto* ja *Erkonjänkkä*, lahden perukassa *Sammuntermä* sekä Pitkäniemen tyvillä *Ollintermä*. Tuolla väylän ja Vuolusjärven välissä on *Melttarinniemi* ja niemen toisella puolella *Ukulahti*. Kaikki ovat vanhoja pyytökenttiä, joissa vielä asumusten sijat tuntuvat.

Ja tänne, vanhan Kurra-vaarin perintörannoille, asettui muutamia polvia takaperin *Torneus-Henterikki*, papin jälkeläinen, sekä *Paksuniemen Antti*, Kittilän pahnikkaita. Asusteli samoilla rannoilla *Lassi-äijä*, *Perälän ukko* ja *Kurravaaran Jussa*, asusteli joitakin aikoja *Krapin Kalla*, pappi *Grapen* jälkipahnaa.

Kattuvuoman Eelis Stöckel.

Hanssonin muori ja pikku tyttö. Martin Jussan puolikuntaa. Kattuvuoma.

Mutta korkealla tunturien välissä oli *Tornionjärvi*, jo vanhoista ajoista tunnettu, monipenikulmainen jylhä vesiallas tunturien se-
 lällä, lumitunturien joka puolelta piirittämä. Sinne leveä Torniontie
 veti — Kurravaaran kalarannoilta neljin, viisin penikulmin.

Ja tämän järven piiloisilla rannoilla asustavat Tornionväylän kaik-
 kein kaukaisimmat suomalaiset.

Korttolahden pitkän perukan takana, *Taalojärven* rannalla, tun-
 turin tuolla puolen, on pikkuinen piilokylä, *Salmi*, johon aikoinaan
Antti-ukko paineli Kurravaaran Paksustaniemestä, ja muutti sinne
 myös muudan *Marjan* poika samoilta kyliltä. Siitä on suku sikey-
 tynyt, kun on saatu lisää lapinpahnasta.

Piiloinen paikka on *Kattuvuomakin* kaukana Tornionjärven takana,
 korkean tunturin takana, niin että ainoastaan Laimolahden kautta
 saattaa sinne veneellä kierrätellä. Se on vain pieni köyhä paikka,
 kaikkein yksinäisimpiä tunturikyliä ja erämaan armoille annettuja
 ihmisenpesiä.

Yli kahdeksankymmentä vuotta jo lienee, kun Sjangelin kaivos-

Kattuvuoman kylää. Takana Tornionjärven korkeita tuntureita.

töistä palaava kemijärveläinen, *Hermanni Stöckel*, lainiolaisen *Martin Jussan* kanssa souteli Laimolahden kautta *Kattujärven* takarannalle. Hermanni kopsi mökin, Jussa kopsi toisen, ja emänniksi saatiin sisarukset Jukkasjärven Hannusta.

Siinä oli jo kylänalku.

Seitsemän pikku taloa kyhjöttää nyt hiljaisella rannalla, viisi Stöckeliä ja kaksi Martin Jussan joukkuetta. Siinä hyvännäköiset heinäkentät ja pienet perunapellot, pikkuiset talot kenttien keskellä — ja koukkupolviset polut talosta toiseen.

Ja aidan takana on suuri alaston pounuinen jänkä, jängän takana käkkyräkoivuinen outa, tuonnempana mäntyinen vaara. Ja valko-harjaiset hiljaiset tunturit katselevat ja siuntelevät kaukaa toistensa takaa.

Järvenniemen *Ruumistermässä* nukkuu pari vanhaa edesmennyttä kattuvuomalaista kesäsjöillaan.

Laimolahden takarannalla, parin neljänneksen päässä, on suuri tunturilaisten kotakenttä. Siellä saa kesäisin käydä väärtinä, ja talveksi saa Kattuvuoma vääртеiksi kotalapin keitureita, navettaansa ruokolle, saapa vielä hoitopalkkaa kolmekymmentäkin kruunua päältä.

Talvella on lähimpänä naapurina Lattilahden lapinkylä, kalalappien asuinpaikka Tornionjärven perukassa.

Ollaan kaikkein syvimässä Lapissa.

Tornion alaisilta rannoilta nousi erämiestä ylös *Muonionväylä*kin rakennellen pyytökenttiä sekä myöskin ihmisten asumuksia pitkin rantoja yhä kauemmas erämaihin. Pajalan *Kieksiäisvaara* sekä *Kolari*, *Kihlanki* ja *Muonio* mainitaan jo Treskin kartassa, samoin kuin Enontekiön vanha Markkina.

Mutta muille väylänvarren kylille ja kentille on väylännousija pysähtynyt myöhemmin.

Niinkuin isoon *Kuttaiseenkin*.

Lähti ukko Matarengin Kuttaisesta, pyysi kalaa ensin Paittasjärven *Vanhassakentässä*, lähti jälleen ja asettui akkoineen Kuttaisen kalarannalle, seitsemän, kahdeksan penikulmaa ylös Muoniosta. Tänne hän laittoi mökin ja laittoi poikia, möyri maata ja maksoi kruunulle veroa kaksi talteria hopeassa. Ja kalakentälle nousi talo, *Vanhapiha*, kylän esikoinen.

Saapui Kuttaisen ukon kentille toinen pyytömies, *Raattaman* ukko Kittilästä ja teki mökkinsä kentän yläpäähän. Tuli taas muudan pyytömies ja jatkoi kylää uudella kömmänällä, ja siitä saatiin *Jatko*. Ja näin nähdään kirkonkirjoistakin Kuttaisen ensi miehenä 1700-luvun alussa *Anders Cuttainen*, sekä taas samalla sataluvulla *Johan Raattama* ja *Isak Jatko*.

Tuli vähän muutakin ukkoa, ja kyläkentälle, Kuttaisenkurkkion yläpuolille saatiin kylänjatkoksi ja Jatkon jatkoksi *Autiota*, *Välitaloa*, *Klaavua*, *Kurkkiota*, *Töyrää*, *Pounua*, *Ehramia*, *Erkin-Jussaa* ja *Erkki-äijää*. Monena polvena ja monin miehin niissä on jo asuttu, Töyrässäkin on riehkaissut kuusi Petteriä peräkkäin.

Kuttaisen Vanhanpihan emäntä.

Könkämäenon aukeaa tunturimaata. Vittangin talo.

Mutta *Naalisvaara*, Muonion lähimailla, kylän kesken *Karsikoksi* sanottu, on paljon myöhäisempää lähtöä. Kolme, neljä polvea takaperin sinne sauvoi Ylimuonion *Kokko-Aaro*, ja sitten taas pukkasi yli väylän *Kätkäsuvannon Matti*. Siinä oli kylänalku, tuli *Pekkaa*, *Kallaa* ja *Eetua*, tuli *Oskaria*, *Arviitia*, *Pounua* ja *Porotermää*.

Samoja Muonionväylän sauvoja kuin Kuttaisen pyytömiehet, olivat *Anunti* ja *Nivan* ukko, jotka pysähtyivät *Kaaressuvantoon*, ja olivat lähtöisin Tornionjoelta. Asettui samoihin aikoihin samoille jokikaarten kentille, tievojen vierille *Maunun Erkki* lasketellen pari penikulmaa myötävirtaan *Maunun* kentältä — Maunu mainitaan jo 1600-luvulla —, mihin isävaari, *Erkin Maunu*, oli katsonut hyvän paikan. Tuli myöhemmin *Mämmi-Olli* Pellon alemmaa *Mämmelästä* ja teki talon, tuli *Olli Tuorheenmaa* ja teki talon, tuli *Pietu-Jussa*, ja talon hänkin laittoi. Jo sitten joutui *Nilimaan* ukko lapin sukumailta, Suijavaaran Marasesta, ja asettui samoille kylätievoille.

Suomenrannan kirkko, Enontekiön Markkinan vanha temppeli, raitioi silloin sieluja Ruotsin rannallakin. Mutta kun Muonionjoki

tuli valtakuntien rajaväyläksi, saatiin pieni kirkko Kaaressuvannon jokitöyrälle, vanhalle lapinkentälle.

Tätä oli vanha lapinäijä jo aikoja ennustanut, kylää ja kirkkoa. Oli äijäraiska nukkunut jokitörmällä ja herättyään hoihotellut:

»Hm, hm, kirkku täsä tulee . . . ho hooi, koko kaupunki täsä tulee . . . ho hooi, tuli polttaa kaikki!»

Alkoivat siitä pitkät pauhaavat *Könkämäenon* penikulmat, nivoja, koskia, kurkkioita, toinen toistaan äkäisempiä. Mutta väylännousija yhä vain puski ylöspäin, kauas ja korkealle. Hiki juoksi virtana, hartiat höyrysisivät, ja koski karjui . . .

Mutta sieltä jostakin väylän varresta, kosken alta, suvannon ranalta löytyi sopiva asentopaikka.

Kunnarintermälle pysähtyi jo 1700-luvun alkupuolilla *Nilsi-ukko*, pyörähti sinne kerran kiukkuinen *Kikkari-äijä*, ja asusteli jo taas kaksi vanhaata poikaa ja kaksi vanhaata piikaa raataen sekä pyhät että arjet ja puhua nutkahdutellen eri lailla kuin muut ihmiset. *Naimakka* sai soutajansa 1800:n vaiheilla, jolloin sinne asettui Idivuomasta lähtenyt *Olli-äijä*. Sieltä taas *Ollin-Matti* lasketteli alas *Vuokkaseen*, mutta *Matin Juhan-Petteri* pusketti jälleen ylös kovan Rautukurkkion päälle ja laittoi kiukkuisen Pättikän alapuolelle *Siikavuopion*. Ja taas *Vittangissa*, korkealla tunturien äärillä, lähellä muinaista Rounalan temppeliä, mainitaan 1700-luvun lopulla asustaneen *Petterin Nilssin*.

Mutta kaikkein kauimpana Könkämän päällä on *Kummavuopio*, *Mukkavuoma*, koko valtakunnan pohjoisin talo, kohta Kilpisluspan kovan kohinan kuuluvilla.

Täällä muinoin kuttaiselaiset kävivät kalanpyydössä, ja entiseen aikaan oli täällä *Mukkavuoman* laidassa, *Kummaenon* rantatörmällä, *Anders Fjellnerillä*¹ pieni pirttiriepu, jossa hän toisinaan yksikseen asua tuhraili kalastellen ja pyydystäen peuroja haudoilla. Rakensi sitten itse *Laestadius* samalle kentälle pyytöpirtin, ja kohta *Kaaressuvannon Anunti-Olli* kopsi kolmannen kömmänän, jotta hänkin lähtee rovestin kanssa kalaretkille. Ja oli siinä ukoilla koko kolmiyhteys korkeilla pyytömailla.

¹ Anders Fjellner, lapinsyntyinen Sorselen pappi (1795—1876).

Mukkavuoman pirtistä. Olga-emäntä piisin edessä.

Fjellnerin kalapirtti kaatui sitten lahona kentälle, Ollin mökki vietiin *Keinovuopioon*, penikulma alaskäsin, ja siihen muutti asumaan *Loukko-Jussa* Palojoensuusta. Loukko-Jussasta tuli sitten *Keino-Jussa*, ja samoja jussoja kepsuttelee Keinovuopion kentällä jo kolmannessa polvessa.

Mutta Laestadius antoi kalapirttinsä *Raattaman Pekalle*, maankulkijalle, joka oli kuin hirttokoira kiertänyt ja yrittänyt kaikki kylät, Lainiot, Vähätivist, Kuttaiset, Maunut, kunnes joutui Kummavuopioon. *Matti*-ukko, Raattaman kolmatta polvea, täällä jo hallitsee, taikka oikeastaan *Olga*-emäntä, »Mukkavuoman keisarinna», joka pystypäisenä katselee korkealta, jopa kaikkein korkeimmalta. Sillä Olga on koko valtakunnan korkein emäntä — vielä suomeksi käskee ja komentaa . . . suomeksi sävähdyttää äkäisetkin sanat.

Ylhäisessä yksinäisyydessään elää Kummavuopio täällä kaikkein kaukaisimmassa Lapissa, kohiseva väylä parhaana tienä, parhaina naapureina tunturit ja jängät. Ei ole hakopuuta penikulmia lähempänä, eikä paljon lehtipuutakaan, koivukäkkyrää vain ja pahaista

pajukkota. Alaston alakuloinen aapa pohottaa akkunan takana, suuri Mukkavuoma, jossa heinäsaurojen käkkyräiset luovat kummittelevat.

Yksinäinen äänetön paikka, hiljaisena Kummaenokin jutaa ohitse, ajaa talon ja vuoman suureen kierrokseensa ja käy kohti Könkämää. Kummajaurista ja suurista tuntureista se tulee, lappien korkeilta kesäisiltä kotasijoilta.

Sieltä kaukaa, kaukaa yli kaikkien katsoo ylpeä valkealakinen Peltsa, josta Laestadius on kerran löytänyt sinertävän iankaikkisuuden kukan.

Pääväylältä entiset erämiehet sauvoivat syrjäjokia myöten kalaisille metsäjärville yhä syvempiin sydänmaihiin.

Ja sieltäkin, kaukaisen erämaanjärven rannalta saattoi löytyä mie-
luinen asuinpaikka.

Näinpä vanhat pelolaiset kävivät pyytämässä Pentäsjärveä, kävivät välillä kokemassa pientä *Aapuaakin*, joka oli mainio kalavesi. Jopa viimein lähti *Jolman Heikki*, teki järven matalalle rannalle pikku pirtin, ja se oli metsäkylän alku. Tuli Jarhoisten Taneli, teki *Tanon*, tuli Krutrökin Hansi, laittoi *Hannun* — siitä on jo ainakin viides, kuudes polvi menossa. Sitten kerran kylä muutettiin matalalta hallaiselta rannalta kauemmaksi korkealle vaaralle. Siellä ei pannut halla, ja sinne näkyi maailmaa, näkyi yli metsien ja jänkien myös *Olkamanki*, missä

»Forssi se makkaa,
ja Linni se istuu.»

Lähti Sieppijärveltä *Satta-Pekka*, löi pirttipöksän Pajalan *Sattajärven* itärannalle, nukkui pöksässä, kuuli lehmänkellojen kalketta järven takaa ja meni katsomaan — ei siellä ketään, hyvät maat vain. *Satta-Pekka* heitti mökkinsä ja teki uuden länsirannalle. Siitä tuli *Kaltion* talo ja kylän alku. Tuli sitten myöhemmin *Kyrö*, tuli *Kero*, tuli Turtolasta värmlantilainen *Vesterberg*, tuli vielä muitakin — ja *Sattajärvestä* tuli iso kylä.

Kaunisjoen latvoilla on pieni *Kaunisjärvi*, jota ennen kieksiläiset pyysivät, asustellen pyytöaikoina *Kenttärannalla*. Mutta Sieppijärven *Laukka-Hannu*, *Satta-Pekan* veljeksi sanottu, sama Hannu, joka laukko erämaita hosuen pirttipahasia Välivaaraan, Tapojärvelle, Liviöön, tuli ja teki tupasen *Kaunisjärven* rannalle, *Kaunisvaaraan*. Mutta kieksiläinen hiipi ja pisti tuvan tuleen, kun Hannu oli Paja-

Muoslompolon kirkonkylää.

lasta jauhoja noutamassa. Hannu hakkasi uuden pirtin, ja kylän pohja pysyi. Laukka-Hannun pahnaa elää kylässä jo viidennessä, kuudennessa polvessa.

Kitkiöjärvellä, Kitkiöjoen latvoilla kalastelivat entiseen aikaan Alatornion *Oravainen* ja *Keisu*, ja järven rannalla on vielä *Keisun kotasija* ja *Keisuntieva*. Näille vanhoille pyytörannoille asettui sitten *Kitki-Mikko*, ja Mikolle tuli vävyksi Kolarin Tapojärveltä joku Jussa — ja kylä oli pohjattu. Tuli taas alhaalta, Vuojennonkosken tienohilta *Lakkapään Martti* ja teki mökin. Martin poika oli *Lakkapää-Tuomas*, ja mökkiä ruvettiin sanomaan Tuomaan taloksi. Oli sitten *Olli*, sitten *Kielisen Tuomas*, ja sitten nykypolven vanhat ukot.

Kitkiöjoen pohjasuku on entisen sotamiehen, *Triiun* lähtöä¹, samoin myös *Parkajoen* sukukunta. Lautaikkunaisessa savupirtissä, joka vielä on Sakon riihenä, on Kitkiöjoki viettänyt vanhimmat päivänsä, ja Sakon saunan seinässä on vuosiluku 1720.

¹ Triiu = Triumf.

Tapojärveläiset taas kalastelivat *Merasjärveä*, joka mainitaan jo 1600-luvulla. Viimein *Meras-Heikki* jäi kalakentälle asumaan — ja karhakistona oli silloin kaikki ranta. Mutta Heikin kalapirtti nousi karhakistoon kylänpohjaksi.

Nankijärveä souteli ja kalasteli aikoinaan Henrik Wegelius ollessaan Lapissa Isoavihaa paossa. Mutta läheiselle pikku järvelle pysähtyi ja asumaan jäi pyytömies, jonka sanotaan olleen poissa aina Muhokselta asti. Järvi sai nimen Muhoslompolo, josta taas saatiin *Muoslompolo*. Kohosi vähitellen lompolon rannalle kylä, jossa nähtiin *Muos-Lassia*, *Muos-Ollia* ja *Muos-Nikua*, *Pekkaa*, *Pokkaa*, *Tapania*, *Puna-Jussaa* ja *Parka-Heikkiä*. Tuli koko kylä, lopuksi oikein kirkonkylä. Muos-Olli päivitteli jo silloin, kun kylässä oli sieluja tusina:

»Tulee niin paljon väkeä, että syövät syllän maatakin.»

Sitten jo tarvittiin syötävää monta syltä, mutta sitä aikaa ei liene Muos-Olli nähnyt.

Idijärvellekin, Kaaressuvannon taakse osuivat pyytömiehet, jopa jo 1700-luvun alkuvuosina täällä asusteli vanha *Sammeli*-ukko. Sanottiin tänne paetun Isoasotaa. Pienen järven rannalle, hiekkatievojen vierille nousi vähitellen pienien talopahasten köyhä kylä, *Idivuoma* — ja ympärillä oli suuri vuoma.

Närvä, Idivuoman pikkuinen naapurikylä, mainitaan 1800-luvun vaiheilla, jolloin siellä asustaa *Mikkelin Jussa* ja *Jussan Jussa*. Kumpi heistä lienee ollut entinen *Nirvin Faari*, joka sotakarkulaisena on lähtenyt laukkomaan Nirvin eli Narvan kaupungista — missähän sitten semmoinen lienee? Mutta sieltä on ukko lähtenyt ja tuonut nimen Lapin erämaihin sekä pannut alkuun pienen köyhän kylän Kallovuoman laitaan, Idijärven pohjoiseen päähän.

Siellä lapinjänkä kaalona huokuu.

— — —

Lainiojoen suurta syrjäväylää, joka Palokorvassa, Lovikan yläpuolella yhtyy Tornionjokeen, nousi pyytövene toisensa perästä, ja viljaisen erämaajoen rannoilla oli mieluisia pyytökenttiä ja pirtinpaikkoja.

Torniolaisen vene oli ensimmäisenä Lainiotakin nousemassa.

Sattui eteen *Kangosen* tievainen metsäranta. Sauvoi pyytömies — pysähtyi, nousi maalle — laittoi mökin. Mies oli *Simu*, Suomen Simusta lähtenyt, ja mökistä tuli *Simun* talo. Sauvoi taas mies ja

pysähtyi, nousi maalle ja laittoi mökin. Tämä oli *Juuson* ukko, samoja torniolaisia kuin *Simukin*, ja *Juuson* mökki oli neljänneksen alempana *Simun* kömmänää. Mutta silti *Simu*, ylpeä torniolainen, manasi naapuriansa, toista torniolaista, tornioksi:

»Höh, tulee niin lähelle, ettei saa paskantamarauhaa.»

Juuson mökistä tuli *Juuson* talo eli *Alapää*, ja *Simusta* saatiin *Ylipää*. Jo vanha *Keksi* tutussa runossaan muisteli, kuinka tulva

»Nijtty-Saaren *Simulda* sijrsi,
Härjän *Jusolda* hävitti.»

Sauvoi taas muudan väylännousija, pysähtyi, nousi maalle ja paiskasi pöksän *Simun* ja *Juuson* välille. Tämä oli *Nykänen* Suomesta, jostakin Vaasan mailta *Nykälänmäeltä*, ja *Kangosen* rannalle saatiin *Nykäsen* talo.

Saattoi *nykälänmäkeläinen* hyvinkin olla Vaasan puolen miehiä. Ainakin kolmannen polven *Nykänen*, *Vuolevi Vuolevinpoika*, oli väkipäinen kórri, tappelumies, joka helposti näytti nyrkkiä ja karjui:

»Ei ole muuta lakia . . . muuta kun se, joka voittaa!»

Iso rumilas ukko oli, *Kaurahaasioksi* häntä haukuttiin, ja komean hän puristi puumerkin. Sitäkin kohta kyläläiset pelkäsivät, sanoivat:

»Tuossa on *Kaurahaasion* jäljennös.»

Jo taas sauvoi mies, nousi maalle. Se oli *Kauppi* Torniolta, laittoi *Kaupin* *Kangoseen*. Jo tuli kerran ukko *Lovikasta*, teki mökin, *Uentalon*. Ja ukko oli irtanaiselta nimeltään *Kinnasniska*.

Näin oli jokirannan kylässä *Kaurahaasio* ja *Kinnasniska*, ja oli ja tuli vielä paljon muitakin. On kylässä vielä samojen ukkojen pahnaa — samoja *Simuja*, *Juusoja* ja *Kauppeja*, *Kaurahaasioita* ja *Kinnasniskoja*. Nykyisen *Nykäsen* isännän äijävaari oli *Vuolevi Vuolevinpoika viijes*, joten nyky *Nykänen* on jo seitsemäs *Nykänen*.

Ylitornion Rahtulan pyytömiehet puskevat ylpeästi ohitse *Kangosen* aina neljin, viisin mutkaisin penikulmin syrjäistä *Vaikkojärveä* kalastelemaan ja pitivät sitä omanaan polvi polvelta. Mutta nousi alhaalta pyytömiehiä, torniolaisia hekin, ja jäivät asumaan *Lainion* rannalle, *Vaikkojoen* suun alapuolelle. *Kiti-Heikka-raukka* taisi saada aikaan *Ylipään* ja *Hannu-raukka Alapään* talon. Tuli sitten *Sopperon Heikusta* *Ylipäähän* vävyksi raharikas *Hopea-äijä*, joka oli oikein papin, entisen *Eleniuksen*, jälkimiehiä.

Heikun Pekka, Ala-Sopperon isäntiä.

Kustaava Kauppi, Kangosen emäntiä.
Junosuvanto.

Ja rahtulaiset yhä kävivät Vaikkoa pyytämässä.

Mutta Ylipään Hopea-äijä, isorikas, suurikurkku, lähti kaahistamaan kalamiehiä pois. Hän asteli Vaikkojärven alaiseen päähän lähelle Rahtulan kalakenttää ja karjaisi:

»Pois Rahtulat meän pyytövesiltä!»

Isokurkkuinen papinperillinen parkaisi niin kovasti, että ääni kuului Lainiolle, kahden neljänneksen päähän. Rahtulaiset säikähtivät ja lähtivät kiireesti laskettelemaan alas Vaikkojokea ja Lainiota. Niin kovalla touhulla Kaulirannan kalamiehet mennä tohistivat, että Vaikkonivassa vene kaatui, ja muudan vierolainen hukkui. Ja siinä vieläkin kuuluu niinkuin jotakin outoa.

Lainion rantakylä kasvoi, kohosi taloja viimein kymmenkunta, niin että kerran kerjäläisukko saattoi niitä luetella sen mukaan, millä häntä missäkin oli ruokittu:

»Terni-Martti, Makkar'-Antti,
Puuro-Olla, Velli-Kleemetti,
Kakko-Erkki, Mae-Mikko,
Liha-Esko, Rasua-Niku,
Peura-Martti, Juoma-Ylipää.»

Yli-Sopperon isoa kylää.

Sopperon rannoilla, jälleen neljä, viisi penikulmaa ylöskäsin Lainiolta, mekastelivat entiseen aikaan vanhat villit Vintturit, jotka asustelivat maakuopissa Vuoksujärvellä, Karpussa, Jorvajärvellä ja Sökkumassa. Torniolaisten kiusaksi he vetelivät vitsaköysiä ristiin rastiin pitkin kulkuväyliä sekä virittelivät risukkoihin kalamiesten surmaksi kavaliala jousia, jotka rihmää koskettaessa pinkaisivat terävän nuolen.

Mutta Rahtulan äkäiset miehet vain sauvoivat Vintturien vesille. *Sopperon* alapuolella on *Kenttäsaari*, rahtulaisten vanha kalakenttä, ja Lannanvaaran takana Kuormakkajärvellä on *Rahtulankenttä*.

Vanha *Soppa-raukka* on kyllä näillä tievoilla ensimmäisenä asustelut, muutellen paikasta toiseen, ja samasta Sopasta on sitten *Soppero* saanut nimensä. Sopan viimeiselle asuinpaikalle, Yli-Sopperon ylipäähän, tuli Jukkasjärveltä *Koulu-Heikki* ja sai aikaan *Heikun* talon. Tuli myös *Tupakki-äijä*, Jussan Isko, Jukkasjärveltä siinä 1800:n vaiheilla, osti Koulu-Heikulta suolapuolikolla ja nautahären vuodalla neljänneksen maata ja asui *Jussa-faarin* talon. Saapui

Juntti-raukka, Hurun ukko, Parakasta ja teki *Juntin* talon, ja sitten saatiin vielä *Nikua*, *Kuoppaa*, *Eliasta*, *Iisakkia* ja *Isoa-Poikaa*.

Ala-Sopperoon taas asettui ensimmäisenä muoniolainen *Niemen Heikku*, laittoi savupirtin sakeaan rantamännikköön ja siitti kuusi-toista perillistä Sopperoa kansoittamaan. Oli rantakentällä sitten Heikun Pekkaa, Heikun Ollaa, Heikun Fiilusta, ja samoja Heikun Heikkuja on menossa jo viides polvikunta. Mutta Jukkasjärveltä juti *Pikku-Pekka*, saapui sieltä myös *Rovan Pekka* kolme polvea takaperin.

Pieni lapinsekainen kylä siitä kohosi rantatöyrämälle, ja samanlainen pikku kylä, *Silkkimuotka*, tuli Lainion vastapäiselle rannalle. Eikä juuri parempi ole *Lannanvaarakaan* penikulmaa alempana — pienien talojen kylä. Yli-Soppero vain, vanha kauppamiesten ja Isojen-Poikain kylä on iso ja isorikas, porojen porvari.

Lainionväylän latvoilla, korkealla tunturissa, on pikkuinen *Liedakka*, johon tunturilappi, *Nutti-Jussa*, aikoinaan asettui talonpitäjäksi. Meni sinne sitten Närvästä *Annan Jussan Hermanni* ja teki mökin, niin että tunturien keskellä on taloja kaksittain.

Lainionlapin jutokeino käy kylän kautta kevättä ja syksyä, mutta vain pahaiset palkaat kulkevat sinne poikki vuomien ja tunturien. Mutta hyvä on Liedakassa elää. Kalaa on joessa ja järvissä sekä käkkyräkoivua tunturissa ynnä jumalanluomia niittyjä vaikka kuinka paljon.

— — —

Kaalasväylän alajuoksu aina Korpilompolon rajoille on ruotsalaisten valtamaata. Mutta jo heti rajalla, syrjässä väylästä, on Suomeen viittaava *Liminkajärvi* sekä taas kohta *Teurajärvi*, iso suomalainen kylä, joka mainitaan jo 1600-luvulla. Ja sitten kautta kiveliiöiden on suomea suomen perästä niin pitkälle kuin väylää riittää, aina tuntureihin asti.

Samoilta suurilta kotoperiltä ollaan täälläkin — kyllä kuullaan. »Tuolta net on Toorniolta tulheet tänne kalastelheen ja pyyvelheen», tietää joka kylä.

Pienellä pahaisella *Kirnujärvelläkin*, joka piileskelee kaukana aivan kiveliiömaailmassa, kalastelivat muinoin ylitorniolaiset. Eksyi ja väsyi sinne umpikiveliiöön kerran sota-aikoina — kun oli sodittu kolmekymmentä vuotta — *Seppä-Jussa* ja loppuun uupuneena jo kuolemaan heittäytyi. Mutta unessa sanottiin Jussalle:

»Ei tässä tartte kuolla. Tee pöhnä ja rupia kalaa pyytämhään! Tässä elää vielä paljon ihmisiä.»

Jussa heitti kuoleamisen toistaiseksi, kopelsi pöhnän ja pyysi kalaa, rakensi savukömmänän — ja kylä tuli sitten kyllä Kirnujärvellekin.

Kalainen järvi on ollut pieni *Korpilompolo*, kalan takia on tultu sen rannoille erämaahan ja saatu viimein hyvä kirkonkylä. *Vanhatalo* ja *Vuollo* ovat vanhimmat, ja sitten on asuttu *Rantataloa*, *Uuttataloa*, *Mikko*a, *Mattia* ja muuta.

Kaalasväylälle *Narkaukseen* on Suomen Narkauksesta¹ tullut *Narkaus-raukka* kalastelemaan ja laittanut rannalle ensimmäisen mökin, mutta sitten taas muuttanut Lahnajärvelle. Jälleen on tullut mies Suomesta, *Taavola*², samalle rantakentälle ja tehnyt talon. Sitten on saapunut Tärännöstä *Aato*-ukko saaden aikaan *Rantatalon*. Ja näin oli kylänpohjat laskettu.

Nuuksujärven kylän perustukset pani *Nuuksun noita*, ja *Jieri-järven* rannalle, *Järvenpään*hän, asettuivat *Krikin* veljekset. *Kainulaisjärvelle* on kalanpyytäjien kotakentälle saatu ensin *Hannun* talo, ja sitten tuli täräntöläinen laittaen *Lampan*.

On Kaalasväylällä, Tornionjoesta tulevan Tärännönväylän yhtymillä vanha suuri *Täräntö*, kautta kaikkien kivieliökylien mainottu suomalaiskylä. Tiedetään hyvin kaikkialla:

»Tärännössä on suomalainen veri!»

Vahva veri onkin. Täräntö on kymmenien talojen suurkylä, satojen suomalaisten valtakylä ruotsalaislaskuisen Kaalasväylän keski-juoksulla.

Suomesta on Tärännön suomalainen veri lähtöisin. *Kreku* tuli Suomen *Krekulasta*, pyysi kalaa ja teki väylän rantatörmän pimeään metsään ensimmäisen pirtin. Ja tämä on tapahtunut jo niihin aikoihin, kun käytiin kurikkasotaa. *Krekukin* oli sodassa kolmekymmentä vuotta, eikä emäntä häntä enää tuntenut, vaikka *Kreku* katseli talon vanhaa pahkakuppia puhellen:

»Täm' on vishiin sama kuppi, jota mie olen rautahosioimilla silitänyt.»

Tuli sitten toinen ukko *Roikolasta* ja teki väylän toiselle rannalle

¹ Narkaus, Rovaniemellä.

² Taavola, Alatornion Mattilassa, Ruotsin puolella.

Roikolan, josta sitten tuli *Vanhatalo*. Kurikkasodan käynyt Kreku ei kyllä ollut hyvillään naapurista. Äkäisenä hän manaili:

»Tulee ihmisiä niin paljo, ettei ole, mihin tarpheelleen mennä.»

Mutta Kreku sai yhä uusia naapureita. *Pekkari* tuli Suomesta siemenpussi selässä, laittoi *Pekkarin* mökin, kalasteli, möyri peltoa ja heitti jumalanviljan itämään. Sitten tuli *Juto* jostakin Suomen Jutulasta, tuli *Jatko*, tuli *Paavo* — »on ollut semmoista puhetta, että Paavola on Suomessa» — tuli myös *Heinos-ukko*, jostakin Heinolasta¹ ja asettui Kikaravaaralle, ja Kikaravaarasta tuli Heinosenvaara. Tuli yhä vain uutta talontekijää.

Ja Tärännöstä kasvoi suurkylä kahden väylän vaiheille. Valta-väylät olivat kahta puolta, ja hyvät talot sekä vahvat vainiot kahden puolen kahta väylää.

On siinä kyliä, joissa asuu suomalainen veri, ja neljänneksittäinen aukea suomalaisine kylännimineen — *Iso-Talinen* ja *Pikku-Talinen*, *Isokylä* ja *Lehönmäki*, *Koijuniemi*, *Aittamaa*, *Jäneskallio*, *Laitamaa* ja *Rovaniemi*, *Jalokorvanvaara*, *Heinosenvaara* ja *Nivankorvanvaara*, *Välimaa* ja *Niva*. Ja sitten on komeita talonhuutoja — *Kalla*, *Kero*, *Kantola*, *Mukka*, *Jatko*, *Juto*, *Saajo* ja *Lantto*, *Lauri*, *Hannu*, *Juntti*, *Perttu*, *Pekkari* ja *Paltsari*, *Lehtipalo*, *Lehtohuhta*, *Lautamies*, *Isovainio* ja *Tervahauta*.

Kaukana jänkien ja metsien takana Narkausjoen latvahaaroilla on pieni Kompelusvaara. Siellä, korkealla yli kaikkien katsovalla vaaralla, asua tuhraili kaksi vanhaa lapintytärtä pikku pirtissä — *Keskitalo* siitä vasta tuli, kun tyttäret saivat lannanmiehet, vaikka eivät saaneet perillisiä. Saapui naapuriksi sitten *Pekka* Marketasta ja teki talon, saapui vielä *Loikka* ja teki *Alatalon*, joutui *Vettäinen*, lannanmies, ja teki talon. Sitten tuli *Pekka-raukka* Kompeluslehtoon sekä Tärännön *Paavo* tehden talon jänkien keskelle *Isoonhuhtaan*.

Suomalainen suku sauvoi ylös Kaalasväylää rakennellen kalapirttejä, taloja sekä kyliä väylän rannalle ja kairalle lähikiveliöihin, niinkuin *Ylikoanmännikkö*, *Ruokojärvi* ja *Saittajärvi*, *Kääntöjärvi* ja *Parakka*, *Lappeasuvanto*, *Piilijärvi* ja *Kiviniemi*. Vielä Kaalalussassa sekä Kaalasjärvellä *Puoltsassa*, *Saivorovassa* ja *Laukulussassa* haastellaan suomea lapin rinnalla.

¹ Paavolan pitäjässä, Oulusta etelään on Heinolanperä.

Parakan kylää Kaalasväylän varrella.

Parakkaan sanotaan ensimmäisenä asettuneen jonkun sotapakolaisen, joka oli kotoisin *Pellosta*, sekä sitten suomalaisen raution, *Pekkarin*, joka oli lähtenyt Masuunista. Ja Pekkarin pohjaa on koko kylä, kylän pohjana valtava, kaukatunturien katsoma suuri väylä ja väylänranta.

Kaitumanenolla sekä sen vierillä on aivan suomalaisia kyliä, pieniä kiviön asutuksia — *Puoltikasvaara*, *Soutujärvi*, *Moskujärvi*, *Nilimännikkö*, *Neitisuvanto* . . . On siellä korkealla ikivanha *Killimä*, muinainen Lapin kirkkopaikka, lapinvaatteissa vaeltanut lapinkylä, joka päiväisenä puheenaan viljelee aivan suomea.

Ja siellä on rohki tunturit ympärillä, luminen Kiebnekaissakin loistelee penikulmien takaa, korkeimpana muiden lumiharjojen joukosta.

— — —
Suuri suomalainen kiviö on myös *Änges-* eli *Vettäsjoen*, *Linkka-*, *Röytiö-* ja *Rooneojokien* latvoilla, *Jällivaaran* suohkanan itäpuolilla. Korkeilta vaaroilta täällä kymmenet kylät katsovat yli mittaamattomien erämaitten, katsovat toisiaan taikka toistensa savusuitsuja, jotka metsien piiloista nousevat erämaan raatajien uhrisavuina kohti korkeuksia.

On täällä *Vettäsjoen* varsilla, *Jällivaaran* itälaidalla suuri *Ullatti*,

Killimän muori ja pikku tyttö. Muori vielä vanhassa lapinpuvussa.

monen talon kylä monella vaaralla, pitkin jokivartta. Sanotaan ensimmäisen ukon tulleen pyytömiehenä Tärännöstä ja tehneen *Tievan* talon. Toinen tulija oli jo täysi torniolainen, Pellosta hän saapui ja pystytti savupirtin notkelman toiselle puolelle, Tievaa vastapäätä. Siitä tuli *Pirtin* talo. Oikea suomalainen oli tievalainenkin, koska hän oli kolosti vihainen ja manasi:

»Ei saa enää mithään rauhaa!»

Vielä vähemmän sai Tievan äijä rauhaa, kun aina vain tuli uutta metsänmöykkääjää ja yhä uusia pirttejä nousi Särkivaaran männikköön. Oli kylävaaralla sitten taloja toisensa takana — *Vaaraa, Rinnettä, Heikkaa, Erkkoa, Jussaa, Lanttoa, Paloa, Ylitaloa, Alataloa, Vanhaataloa, Uttataloa, Jänkänpäättä ja Peera-äijää.*

Tievasta lähti äkäinen Ullatti sauvomaan ylös Vettäsjokea etsiskellen uutta asumapaikkaa. Ukko pusketti aina *Vettäsjärvelle*, neljin, viisin penikulmin, ja laittoi aution järven alapäähän synkkään kuusikkoon kotahoidon, laittoi sitten koko asumuksen.

Asusteli silloin Hurun äijä Parakassa Kaalasväylällä, ja tuli ukko riepu nuottineen kalanpyytöön Vettäsjärvelle, tolkuttaen Ullatille:

»Met lähimmä noutamhaan mettumaarikeittoa.»

Äkäinen Ullatti ärähti vain:

Ullatin taloja. Takana suuri erämaa.

»Kun sie tulet kotia, niin sulla on mettumaarikeitto kujaveräjällä.»

Olikin sitten kujaveräjällä nuorukainen raatona. Eikä Huru voinut muuta kuin sanoa:

»Oh heiton Ullattia, mitä tekil!»

Vettäsjärven korkealle itärannalle tuli sitten asumaan *Häivä-Mikko*. Ullatin asumus myöhemmin hävisi, sija vain enää näkyi. Mutta Häivä-Mikon rannalle nousi iso kylä.

Vettäsjoen *Keinosuvannolla* asusteli ennen joku *Jounas-ukko Anna-Marjansa* kanssa, ja lähellä mustan kuusen alla kuuhkaili yksinään lapinakka, *Kylmetyn Marki*. Asui ja pyydysteli kalaa samalla suvannolla jo taas pari veljestä, mutta sitten toinen muutti lähelle, *Marketanvaaralle*, tehden *Pirtin* talon, toinen meni *Nilivaaraan* ja sai aikaan *Vanhantalon*. Keinosuvanto matalalla väylänrannalla jäi autioksi, mutta *Markettaan* ja *Nilivaaralle* nousivat isot kylät.

Ja keskelle kivieliötä kohosi yksinäinen *Kuusihuornainen*.

— — —

Sammakon kylää.

Linkajoen ja Ängesväylän välisellä kairalla, korkean vaaran laidalla on vanha *Järämä*, johon sanotaan entisen sotakarkulaisen, karjalaisen *Jeremin*, ensi miehenä asettuneen. Linkajoen toiselle puolelle, ison vaaran taakse, on saatu *Yrttivaara* sekä taas ylemmäksi *Sammakko*.

Ja Sammakko on vain pieni metsä-Sammakko, pikkuisen Sammakkojärven rannalla. Mutta pieni Sammakko elää ja huokuu suomeksi, vaikka ensimmäisenä sammakkolaisena on ollut Kainuusta tullut, kainuuta haastava Esaias Esaiasson, *Mäkitalon* rakentaja. Onpa jonkun sammakkolaisen ämmi ollut oikein aatelissukua, mutta Sammakon suomea on vain hänenkin täytynyt oppia, vaikkahan onkin muurpruuri ollut Ylikainuun rovastina. Saapui Sammakkoon suomalaisia, saapui sellaisiakin korrejä kuin *Lahna-Pekka*, joka asetui riettaiden vallassa olevaan taloon, kylän kauhuun — ja pirut lähtivät pakoon kiljuen, niin että koko kylä kuuli.

Ruotsalainen on *Tokasenkin* lähtö. Sodan aikana, kun ryssä hyökkäsi Luulajaan, lähti ukko *Söderström* akkoineen pakoon, päätyi Tokasjärvelle Linkkajoen erämaihin ja teki mökin — *Ylitalo* siitä tuli. Tuli sitten joku *Jussa Ullatista*, ja kohta *Mettä-Tokanen* rupesi puhumaan suomea.

Samoilla kairoilla Tokasesta ylöspäin on vielä muitakin pieniä

metsäkyliä, *Sakajärvi*, *Liikavaara* ja *Leipojärvi*. Suomi on niiden päivällisenä puheena.

— — —

Röytiönväylällä on *Röytiö*, suuri suomalainen kylä, samoin *Mäntyvaara* korkealla vaarallaan, sekä *Palohuornaisen* vaarakylä. Samoilla vaaramailla on iso *Hakanen*, joka on jonkun sotakarkulaisen aloittama. Laukkasi mies, ryski pirtin villiin korpeen — siitä tuli Hakasen *Rantatalo*. Mutta sitten tuli Ylikainuun Lainijärveltä ruotsalaista *Vennströmiä* ja *Landströmiä*, *Knäysyä* ja *Änstiä* samoille metsäperille — ja kainuuta puhuttiin. Mutta kun tuli taas suomalaistakin raatajaa, muuttui punska suomeksi, ja kylävaaran taloja ristittiin suomeksi: *Keskitalo*, *Itätalo*, *Ylitälo*, *Vanhatalo*, *Heikku*, *Esku* ja *Termä*.

Röytiön korkeilla latvoilla on pieni *Raatukkavaara* ja vielä pienempi *Saijema*, outalapin lähtöiset erämaakylät. Samoille ylhäisille perille on saatu iso tievojenkylä, *Purnu*, joka myös on alkujaan outalapin panna. *Ruokku-Pieti* ja *Purnu-Andaras* ovat näitä vaaroja ennen kierrelleet porohoitoinen ja laittaneet pirttipahasia kivelöihin. Ja sitten on saatu suomenverta sukuun kylää kohottamaan.

— — —

Rounajanväylän latvavesillä on iso *Nattavaara*, korkean vaaran päiväisellä rinteellä. Suurien sotien aikainen sotakarkulainen on Nattavaarankin erämaihin piiloutunut. *Nathaanael* on ollut hänen nimensä, Natakse on häntä käsketty, ja näin myös vaarasta on saatu Nattavaara. Ja vaaralaiset ovat karkulais-Natan jälkipolvea, vaikkahan on joukkoon tullut Purnusta ja muualta outalappia sekä vähän entisten pappien panna. Nattavaara itse muistelee, että vanha materiaijä, *Nathaanael*, on ollut karjalainen, oikeaa rotua, oikea *isuluja*, kova äijä, joka kuusiauttoiin on raivannut ruispeltoja sekä rakennellut haasioita ja latoja. On kylän laidassa ollut ennen *Karjalanpeltu*, ja jossakin taas vanha *Karjalanlatu*.

Ja vanhan Natan vaaralla oli entisvuosina jo kymmenkunta pikku taloa, joilla oli komeat huudot — *Kuoppa-Mikki*, *Terma-Raili*, *Jaakk'-enu*, *Antt'-enu*, *Pikk'-Erkki*, *Vanh'-Erkki*, *Isu-Erkki*, *Vanha-Matti*, *Tiinan-Matti*, *Silmitön-Antti*, *Hannu-raukka* ja *Vuollakki*.

Hyviä kylän ukkoja kaikki ja talonpäitä. »Isu kylä» oli Nattavaara jo silloin, ja nyt se on vielä »isumpi».

Mutta *Kilvu* on pienempi, ja se on lapinukon, *Pultti-raukan*, pohjustama. Mutta sinne on naitu Nattavaaraa ja saatu joukkoon »oikiaa» rotua. Ja entisten sotien aikoina on Kilvun tievoillakin sota-ryssä, karkukarjalainen, liikkunut, ryöstänyt Pultti-raukalta mollin, taluttanut metsään, tappanut ja paistanut *Karjalanvaaran* laidassa.

Vielä pienempiä ovat *Tidnokenttä* ja *Nuortikontu*, lapinlähtöiset, suomea haastavat, tiettömät metsäkylät, samoin kuin paritaloiset *Ripanen* ja *Saivo* lähellä Jällivaaraa.

On niitä suomalais-lappalaisia — osin ruotsia mukana — pieniä kiviökyliä, entisten outalappien suomella sekoitettuja jälkeläisiä, pitkin erämaita aina Jokimukan ja Ylikainuun rajoja myöten. Pari pikku taloa, jopa vain yksinäinen raataja, on *Nenäsvaarassa*, *Put-saksessa*, *Rutna-*, *Harri-* ja *Atjekjärvellä*. *Urtijärvellä* on viisi, kuusi talopahaista, *Narkavaarassa* kolme, neljä, samoin *Koski-vaarassa*, mutta *Lomunti* ja *Muorkki* ovat yksinäisiä rajapeikkoja. *Polkema* taas on iso rajakylä ja kappeli, mutta *Vuottanen*, *Suop-pahti*, *Saiva*, *Saatik* ja *Pounuo* ovat pikku kyliä. On sitten isot suomalaiskylät, *Torrivaara* ja *Torasjärvi*, sekä pikkuiset *Pahtapalot*, *Talvirovat*, *Särkivaarat*, *Norssit* ja *Äijävaarat*, kaikki vanhoja rajamiehiä.

Ja erämaissa, suurella Röytiön ja Rooneon välisellä kairalla, on vielä iso *Sarvisvaara* eli *Hirvasvaara* ja *Isovaara*, pieni *Puoilna*, ja *Härkävuoma* ja *Tiurivaara* sekä pikkuinen kiviöön päivänaukea, *Päivinoivi*.

Nämä ovat suomalaisen valtamaat Kainuunmerestä ja Pohjan-Torniosta Kummavuopioon, Tornionväylästä Kattuvuomaan, Killimään ja Kaalasluspaan, Tiurivaaraan ja pikkuiseen Päivinoiviin.

On pitkä taival suolaisilta merivesiltä väylän kirkkaille latvakal-tioille, ja siihen välille mahtuu monenlaista miestä — ylpeästä pystypäisestä torniolaisesta, lapinverellä laskettuun tummaan hiljaiseen ukkopahaseen, joka käydä käpsehtiä yli-perillä. Siinä sivussa vielä tunturilaista ja outalappia sekä myös ruotsalaista.

Suomen panna suureksi osaksi koko kiviö — kuka mistäkin lähtöisin. Ovatpa erämaan asuttajat kotoisin kohta kymmeniltä kyliltä, niinkuin entiset Tärännön Tuomhaaseen tulleet suomenmiehet:

»Yrtti pikku Pihlajainen,
toinen Tuomas Karjalainen,
kolmas Juhani Koskesta,
neljäs Niku Niemenpäästä,
viijes Virkkulankylästä,
kuuves Kurki Kempelhestä,
seittemäs Simooni Salosta,
kaheksas Kalajoesta,
yheksäs Ylikylästä,
kymmenes Kyläjoesta.»

Kalamiehen koto. Väikköjärvi. Lainio

Kalavesillä

Erämaan asuttajia veti suuri väylä yhä syvempiin kivelioihin, ja siellä he pystyttivät majansa kaikkein parhaimmille kalarannoille.

Sillä etupäässä kala ja hyvät kalavedet ohjasivat entisen erämiehen polkuja. »On puhuttu, että kalan takia on tänne tultu, eikä maan», muistelee moni kivelion ukko. Suurien väylien parhainta pyytöä oli lohi, syvien tunturijärvien parasta siika — ja oli sitten paljon muutakin kalaa.

Ja näitä ajellen nälkäinen mies nousi erämaahan.

Oli silloin kaikissa vesissä kalaa, ja sitä sai pyytää ilman erokkia, kuka vain ja milloin tahansa. Ei ollut minkäänlaista kieltoa. Ja kalaa saatiin. Entiset Simun ukot Kangosessa nostivat kohta joka koke-
masta aina neljät-, viidetkymmenet lohet padosta, joka oli Patomel-
lan kohdassa Kuoppalan kautta poikki Lainionväylän. Simun pirtin-
lattia oli joskus aivan täynnä isoa kirjavakylkistä kalaa, lohta lohen
vieressä ja päällä. Mutta loppui Simulta lohi, kun akka kerran äkä
päissään kirvasi:

Mukkapato. Tornionväylä, Turtola.

»Noita vihollisen vasikoita on niin paljon, ettei pääse kulkemhankaan!»

Aika sampia olivat vanhojen äijien kalat. Lovikan isännät saivat kerran padostaan lohen, josta tuli nelikko mätiä. Sama peto oli joskus reuhtonut palasiksi tuohustajan pyytövehkeen, koska sen selässä törrötti vielä isoja arinanpiikkejä. Oli erämaan järvissäkin oikeita emäkaloja. Lainion entinen pyytömies ajoi Vittankiin mennessään suurella hauella yli Vaikkojärven. Rantakoivuun hän kiinnitti jutonsa vetoköyden, ettei kala pääse karkuun, ja taas palatessaan lasketti samalla lailla takaisin, niin että Vaikko meurusi. Ullatin ukon verkkoon eksyi suuri limainen mateenköriläs kehräten ja kiertäen kaikki yhteen sykkyrään, vielä hoseltaen kitaansa koko joukon yläpaulan tuohisia tylyjä. »Sen kivikallo, kun tulet verkkojani punomhaan!» manasi pyytömies ja paiskasi pahantekijän kattilaansa. Kolmen kalan ajan ukki sitä keittää poruutti, mutta vanha järventursas ei sittenkään pehmennyt.

Väylä oli parhainta pyytövettä. Siitä oli hyvä nostaa kalaa. Poikkipatoja vain rytkättiin rannasta rantaan yli väylän, lujia puista punottuja ja kopellettuja laitoksia. Niissä *renkut* ja *ulut*, *vaajat*, *marimet* ja *varvut*, *leipot* ja leveät aukot, joista lohi saattoi uida

Kukkolan miesten kylänpato Jylhässä.

porskuttaa. Mutta aukon kautta joutui kala saikaroista rakennettuun kavalaan karsinaan, *pönnäriin*, taikka rihmoista tai liisteistä punottuun petolliseen *lanaan* tai *mertaan*. Pönnäristä kalat keihästettiin arinalla ja merrasta ne muuten mukiloitiin.

Laitettiin myös lyhyitä *kostepatoja*, *mukkapatoja*. Rötistettiin karsimattomista »koijunlalvoista» rannasta väylään parinkymmeninkin sylin ulottuvia aitauksia, joiden ulkopäähän sonnustettiin pitkä lohiverkko mutkaten alaväylään. Nouseva kala ui *kosteeseen*, levähteli siinä, hipui reikää etsien väylälle käsin — tuli eteen toinen aita, verkko, kovin pienireikäinen sek in. Laskeutui kala aidan viertä alavirtaan, sotkeutui ja tarttui verkonmutkaan.

Tornionväylän kovimmalla kalamiehellä, Kukkolalla, oli ankarassa *Jylhässään*, neljänneksen pituisessa pauhussa, lana- ja mertapatoja toistakymmentä, kohta pato padossa kiinni. Oli suuri *Kylänpato* viisinkymmenin lanoin sekä kolmi-, nelikymmeniset *Koijunkorvan* ja *Poltonpaot*, sitten pikku pyytöjä kohta joka korvassa, *Niskassa*, *Kurusessa*, *Ritaniemessä*, *Saukkolassa*, *Käänteekorvassa* ... Ja joka padossa aukot ja pyydykset odottamassa virran nousijaa. Häkeltyi niihin lohta kaikenkokoista, *kossia* ja *ruuhoselkääkin*, häkeltyi

Rooperti Lahti, Jylhän vanha kalamies.

myös siikaa pikku *sapakkaa* myöten.

Kuulu Jylhä olikin jo ikimuistoisista ajoista antanut Kukkolalle sekä lohta että siikaa. Koko kylän väellä rakennettu suurpato oli aina ottamassa, ja koko kylän väellä vuoro vuoroin oltiin vuorokausin pyytömiehinä — kalakentän torninkello vain mittasi aikaa iltakuudesta iltakuuteen. Koettiin siinä lanoja, sekä pitkin yötä ja päivää *lipothiin*, pitkävartisilla pikku haaveilla, *lipoilla*, haamuttiin kohisevaa koskea myötävirtaan sekä padolta ja *lippokrenkuilta* että veneistä ja korvakallioilta. Istuskeltiin pyynnin väliajoilla *kalakoassa*, keitettiin ja syötiin siikatauroa

yhteisestä kaarasta taikka paistettiin siikaa *varthaassa*. Ja illalla pyytövuoron loputtua jaettiin ja arvottiin saalis osakkaille. Mutta pyytömiehet saivat päältäjaon *palkkasiian* sekä omista saanneistaan valitsemansa *lipposiian*.

Ja heinäkuussa jaakonsunnuntaina oli suuri *siikasunnuntai*, jolloin koko seutukunta vaelsi Kukkolaan herkuttelemaan Jylhän erinomaisella siialla.

Mutta kun laurista rupesi yö hämystämään, lähti väylänrannan kalamies vetämään *lohiverkkoa*, *kulletta*. Oli monikymmensylinen liinava pyydys, jota vedettiin myötävirtaan pitkin väylää, kohta koko suvannon mitalta. Siinä veneet verkon päissä, veneissä *taukomies* ja *puittio*, vene vielä keskelläkin, siinä *puuttomies* ja *puittio*. Puittiot soutaa nutkuttelivat, taukomiehet hoitelivat verkkoa, puuttomies päästeli irti, jos verkko puuttui johonkin kiinni. Soudettiin, soudettiin, junnattiin pitkin hämyistä suvantoa, kosken kohina vain kuului ylhäältä, ja koski kohisi alhaallakin. Vedettiin verkko karia

Nahkiaismertoja. Jylhä, Kukkola.

vasten ja korjattiin kalat, laskettiin koski ja taas alettiin soutaa ja vetää pitkin suvantoa.

Öinen koski vain kohisi alla ja päällä.

Hiljainen suvanto antoi lohta ja muuta. Saatiin joskus eräksi kymmeniä kaloja samasta kokemasta. Siinä oli komeaa koukkuleukaista *kojamaa* ja isoa *marjasta*, oli pientä *harrikojamaa* ja *kärrää*, joskus kaunista hopeanhoitoista *kuujaa* sekä kirkasta *kueria*, ynnä vielä kaiken lisäksi *harria*, *siikaa* ja *säynävää*. Kaikki ne olivat olleet, niinkuin kohta koko väyläkunta, virtavaelluksellaan suvannolla leppäilemässä ja suurustamassa.

Kukkola kuletteli pitkin virtaansa *heittoverkkoa*, soudellen kaksin miehin samalla veneellä, ja verkon ulkopäätä ohjaili *saarua*, toista kyynärää pitkä laudankappale *moikaleinheen*. Jaakosta jäihin asti heittoverkkoa vedätettiin, ja verkko oli niin *harvukainen*, että kaksi vastakättä saattoi pyörähtää sen silmässä.

Kiven kosteisiin Jylhän pyytäjät taas virittelivät *kivenalusverkkoja*, joihin sekä lohi että harri sotkeutuivat. Ja korvapatojen *mer-toihin*, liistesuppiloihin, kähisevän kuohon alle, mennä koikkaili huonouimuksinen, heppäverinen *nahkiainen*, kumma kalansuikelo, joka joskus, kun oli hänen liikkumisaikansa, täytti koko merran. Vereksenä, elävänä, kun se heitettiin kattilaan, saatiin siitä hyvä keitto.

Mutta kun saapuivat syksyn pimeät illat ja yöt, lähti väylän rantamies *tuohustamaan*.

»Kun ei näe marjaa maassa,
niin näkkee kalan veessä»

oli tuohustajan sääntönä.

Oli lohella syksyn saapuessa *korvausaika*, jolloin se syvyyksistä nousi koskien korvanniskoille olottelemaan. Mutta kun tuli *hirveän lehen aika*, ja koivu ruskettui sekä karisteli lehtiään väylään, lohi pelästyi ja pakeni *ruskan piilhoon* kaikkein syvimpiin hautoihin. Vasta silloin, kun koivu oli kohta *paljaalla varvalla*, lohi nousi piilostaan *ku'ulle*. Kojama-ukko pyörähdytti koskipaikan sievään karikko-pohjaan *kutukuopan*, marjas-muori tyhjensi siihen mätisen mahansa ja lähti laskettelemaan virran myötäletttä. Kojamakin, *niskakala*, tiristi *moukku-osuutensa*, *kalanpiimän*, *kutukuoppaan* — ja lähti laskettelemaan samaa myötäletttä.

Tuli ylhäältä käsin yhä uusia kojamia ja marjaksia. Jokainen pysähtyi *kutukuopalle* ja sitten painui myötäleelle. Samaa väylän kohtaa ne kaikki perä perää laskettelivat *pättäkkä* edellä, ja *pättäkkä* oli kulunut aivan hampulle koskien kovissa kuohuissa ja kivikoissa kamppailtaessa. Pohjakivistäkin oli liiva hankautunut pois, niin että virtaan oli ajautunut lohille oma *rannionsa*.

Mutta kuuja kuljeskeli vain ylpeästi *kutukuoppien* ohitse. Hän ei välittänyt kutemisista vähääkään. Hän syödä paasasi *hirveän lehen* ajatkin, lihoi vain ja pysyi punaisena, kun taas muut lohet syömättömiksi heittäytyen mustuivat ja laihtuivat.

Rannioita pitkin liikkuen tuohustaja ajeli lohia. Perämies sauvoimin työnteli venettä, tervastuli roihusi *parilan* kourassa, ja pyytömies seisoi keulassa, *arina* valmiina iskemään. Entinen Parkajoen Triiu oli maan mainio arinamies. Kun hän seisoi veneen nokassa selkä kumarassa vaanien kalaa, hänen arinansa alituisesti liikkui, silmät pälyilivät, ja käsi oli myötäänsä söhäisemässä. Kun sattui saalis näkyviin, ukko kohahti, kohotti arinansa ja porskahdutti sen virtaan — iso lohi siinä kohta kimpuroi. Joskus Triiu vatkasi väkäräutansa monen sylen päähän, ja hyvin se sattui, tärisemään rupesi sen varsi. Kun ukko pari yötä hääri koskilla, hän sauvoi venelastin lohta kotirantaan. Hyvä oli Lovikan isäntäkin — keihästi yön tietämissä kahdeksantoista kalaa. Soutukorvan Heikki oli myös saura saamaan,

Parila. Marketta.

puolikoittain hän yössä pisteli. Heikki olikin oikea kalamies. Kun hän sai ensimmäisen lohen, hän heti viilsi sen vatsan auki, kaivoi suolet, kastoi ne suolaan ja söi.

Monet tuohustulet roihusivat väylällä pimeänä syysyönä, miehet häärivät tulen ääressä äänettöminä kuin öiset kummituiset. Väylä oli tulisoihutuja aivan silpukkana. Joka koskelta ja nivalta punainen tuli kiilui ja killisteli kuin peikon silmä. Metsän mustat kummajaiset vaanivat niestaansa tulisin silmin ja iskivät terävin kynsin — monen kutukuopalla käyneen kojaman ja marjaksen virtavaellus päättyi arinan kamaliin piikkeihin.

Kaamea tuli liekehti ympärillä ja koski kohisi eläjilleen kuolemanvirttä.

Mutta öisillä väylillä pyytömiehet rupesivat joskus tuohustamaan toisiaankin. Tuli katehus kalavesistä ja teki toran. Lätäsenolla Pirri-äijä söhäisi arinalla Kikkari-äijän posken halki, ja Kikkari pieksi sauvoimensa Pirrin selkään palasiksi.

Näin väylänrannan pyytömiehet ajelivat saalista.

Mutta metsien asukkaalla, jolle kalavedet olivat kaikkein parhaita eloaittoja, oli monta muuta keinoa kalan pyytämiseen sekä väylästä että varsinkin järivistä, joita oli pitkin erämaita lukemattomin määrin, suurista penikulmittaisista tunturijärvistä pikkuisiin metsälompoloihin asti.

Ne kaikki kuohuivat kalaa.

Ja kaikki olivat kalamiehiä.

Jo pojanpalkeet väntelivät äimistä, nauloista ja vanhoista parsima-neuloista väkäpäisiä onkia, joilla he narrailivat särkiä, haukia ja ahve-

Mateenkoukku. Syöttä koukussa. Lainio.

Arina. Marketta.

nia. Joutilaat ukotkin ja vanhat vaarit istuskelivat ahkerasti vapa kourassa. Korpilompolon Vanha- Jussa sylkäisi väkähäähänsä, heitti järveen ja sanoi:

»Syö, syö, syöttää,
veä, veä, vääkää!
Tartu, iso kala, onkheen!»

Mutta Käyryuopion ukko urahti vain:

»Syö, kala, mato pois!»

Junosuvannon Riekkö-Lassi asusteli koko kesän kodassa Saijärvellä onkimiehenä. Kaiket päivät Lassi rähjäili lauttoineen järvellä nostellen kolmen sormen verkkoahvenia, jopa joskus nykäisten kämmenenlevyisen kylmyntiskan. Eikä kotaaijä koko kesänä kaivanut leipää. Jauhoja hän vain kävi kylästä kalalla vaihtamassa, keitti sitten ja söi puuron, kalan ja kalavellin.

Ikivanha pyytöneuvo oli *matheenkoukku*, jolla saatiin *matheita*. Tehtiin katajan, koivun tai kuusen kuivasta oksahankurasta taikka linnun rintapään haarukkaluusta teräväpiikkinen väkänokka ja sonnustettiin siihen syötäksi *rökäs*, *särjenpoika* tai *siiansirkka*. Jo syksyllä, kun vedet rupesivat *riittomhaan*, vietiin koukut pyytämään, mutta vasta talvella oli paras aika. Silloin hyvä pyytömies *sysi*

Jarho. Naalisvaara.

jarholla kymmeniä *aventoja* pitkin väylää taikka järveä ja pisti joka *aventoon* keppiin kiinnitetyn koukun.

Ja kun kala oli hyvällä syömäkiirillä, sai pyytömies lappaa saalista kohta joka *avennosta*. Mutta jos oli sattunut oikein iso pohjamutien juroja nielemään koukun, oli se muljahduttanut suoran suolikukkaronsa nurin ja oksentanut syötän koukkuineen ulos, nielaissut suolen takaisin kitaansa ja lähtenyt uiskentelemaan.

Kala mies sai silloin *avennostaan* ison mateen sijasta vain näljätyn näljäisen rökkään.

Onget ja koukut ottivat kalaa vain yksitellen, mutta kun vietiin pyytövesille koivun- tai pajunvarvoista — sitten jo rihmoista — kopellettu *merta* tai päreistä punottu pöhnä taikka rihmoista kudottu *lana*, ne saattoivat niellä kaloja suun täydeltä — ja kaikenlaisia kaloja.

Rakenneltiin jokien ja järvien rantapuoliin vaajoista aita, taikka vedettiin verkko, ja aidan päähän viritettiin *merta*, pöhnä tai *lana*. Siihen särki mennä vikelsi, meni siihen siikakin, meni rökäs ja ahven, haukikin sujahti. Talvella laskettiin pyydyksiä jään alle, ja silloin, varsinkin sydänkuilla kutuaikana, saatiin mateita sadoittain. Kylmillä talvikuilla made oli hyvä kala, kova kuin juusto, ei kyllä rasvainen lihalta, mutta maksalta kuin kuu. Kesämade taas oli semmoinen *naurukala*, vetelä ja sitkeä, niin ettei se kelvannut kerjäläisellekään. Se oli kohta kuin *ruutti*, mustien vuomajärvien kala, joka oli likimmäinen särjelle.

Mutta keväällä, kun rannat aukesivat, saatiin kaikkein parhaiten *haukea*. Silloin oli heidän kutuaikansa, suurin aikansa, jolloin he polskehtivat ja väännätelivät yksin kaksin joka sulassa. Pistettiin pyydykset rantavesiin, laitettiin mertapatoja *järvienpiihin* ja jokisuliin, ja saatiin kutukalaa täysin pyydöin, sekä suurta *kulashaukea* että pientä *nalikkaa*.

Mutta *verkko* oli aina verkko. Se parhaiten veti vedenviljaa mitä vain, kun taitava pyytömies niitä viritteli pitkin järvien ja jokien

Mikon kalapirtti Lainion Vaikkojärvellä.

rantaruovostoja. Kun keväällä hauki heitti kutemisen, alkoi ahven liikehtiä, ja silloin sitä oli verkoillakin hyvä lappaa. Ja taas, kun ahvenen kutu loppui, rupesi särki pelehtimään tullen rantamatalille. Tuulella se jälleen ulontui rannasta huijaten ja hieroen suurin joukoin *veen lalvassa*, ja siitä se helposti pyrähti pyydyksiin. Sitä sukkellammin, jos pyytömies muutamia kertoja sauvoimella porskahdutti veteen. Arka kutupoika, punasilmä, silloin säikähti ja kiireesti vikelsi pakoon — ja tarttui verkonsilmiin. Syksyllä särki moitti ja meni, niinkuin lohikin, ruskan piiloon. Lahtiin *lumpheenkaalten* alle ja *vitapaikkoihin* se tunkeutui, niin että siellä oli kalaa kohta kuin tynnyrissä suolattuna. Veti siihen verkon taikka laittoi lanan ja tarpaisi kerran, tarpaisi toisen, jo lähti talviniestä — tuli punasilmää nelikoittain. Pirisi ja porisi rantavesi ja lumpeenkaalet keikkuivat, kun särkiparvi pyrähti pakoon.

Sellainen oli särki, arkapoika. Mutta ahven oli laiska vökäle, joka ei välittänyt ruskanpiiloista, eikä paljoa perustanut tarpomistakaan. Kun iso ahven oli kuturajalla, se makasi kuin mätö lehmä leveänä, eikä viitsinyt uida verkkoon ajaankaan. Mutta silti ahven särki rievun kanssa joskus valitteli ahtaita kutuvesiä. Oli Käyryuopion Marja kaukana Kiirunan takana, korkeilla Rauttasjoen vesillä kerran kuullut, kun

»Särki räakky päiviänsä,
ahven itki aikojansa:

Mikon kalakellari Vaikkojärvellä.

Minne menemme kuvulle?
 Jos menemme merelle,
 isot kalat siellä syövät.
 Jos menemme joelle,
 talonpoika, tarkkasilmä,
 panee verkon vetehen,
 viepi kontilla kotihin.»

Kovalla pyytömiehellä oli verkkoja kymmenittäin, ja hän askaroi niiden kanssa kesät, talvet, samoin kuin monilukuisten mertojen ja pönnien kanssa.

Ja yksinäisillä metsäjärvillä pyytöukot oleskelivat väliin viikkokausin. Tuttu rantakenttä oli kuin toinen kotikenttä. Siinä mieluisena kotina turpeinen kotakömmänä taikka hirsistä salvettu matala *kalapirtti*, jonka keskipermannon *arinalla* paloi tuli, sivuilla oli kotarisut ja heinät makuusijana. Jängän reunassa, *pounussa*, taikka pensaitten suojassa, oli kaalo kalakellari, rannassa vene tai *hirsilautta* ja verkkojen *vavepuut*.

Siellä vanha kalamies saattoi yksinään möyriä kesäkaudet, pitkät syyspimeätkin. Kodalle saapuessaan hän kömpi sisään ahtaasta ovi-aukosta, joka toisinaan oli vain *lehtikimpulla* tukittu, konttasi nelinryömin ja sanoi:

Kalamies Karrajärvellä. Ullatti.

»Hyvää päivää!
Rauhaa ja onnellista oloa!»

Ja haltian turvissa ukko siellä pimeään yönsä lepäsi. Kuuli hän haltian toisella risuvuoteella hiljaa hengähtelevän, joskus näkikin hänen häilähtelevän vaaleana haamuna.

Kala oli kotaukon valtaruoka. Vaaran Heikin Jussi ja Ylitalon äijä kelleltelivät Karrajärven kodalla koko kevätkesän, saivat kalaa, suolasivat sitä pounnuun, keittivät *tauroa* ja taas toisin vuoroin pais-toivat vartaassa, laittoivatpa toisinaan *mätikakkoa* — ja se oli kaikkein suurinta herkkua.

Oli Karrajärven kalakodalla vaarien mieluista asustella. Koko metsä lauloi, ja järvellä asui suuri hely. Käki herätti aamulla, ja rastas tuli kodan taakse kuivaan kuuseen loruamaan pitkää nuottiaan. Ja järvi porisi ja sirisi, kun siinä kalaparvet maikkuiivat. Siellä vedeneläjät vaeltelivat suurin seuroin, joka laji, siiat, särjet, ahvenet ja kaikki aina omiana joukkonaan. Pikkuiset siiansirkat tuhisivat tiheänä jutokuntana, pyrähtelivät ja vilahtelivat sinne ja tänne aina yhtäkaa kuin käskyä noudatellen. Sapakoilla oli oma parttionsa, samoin kaskamilla ja lammukoilla ja vattaviiloilla — samankokoiset sisarukset seuroittelivat aina toistensa kanssa ...

Vaaran Jussi lepäilee Karrajärven kalakodalla.

Ja kivelion pirtissä asusteli kolmantena vaarien kanssa sekä samoilla eväillä eleli pikkuruinen ruskea metsähiiri, pystykorva. Nurkassa hän vain nuhjusteli ja vaarien nukkuessa kävi salaa näppäämässä kotalaudalta kuivan leipäkipenen — nälkä kun näperteli pientä maarua. Jumalanviljaa sekin kaipasi.

Viettivät ukot itse johanneksenpäivän Karrajärven pirtillä, kävivät aattoiltana tarpomassa ja saivat suuren hauen, köppäilivät vielä haeskelemassa *sortinpesiä* ja toivat munia lakillisen. Jo oli äijillä oikea johannes, kun saivat kalapirtillä pistellä *munajuustoa* aamutui- maansa. Sanoi Ylitalon äijä:

»E-heei ole Vaaran Heikillä eikä Ylitalossa johannesaamuna täm- möistä munajuustoa.»

Paiskattiin sitten keitetty hauki laudalle, ja Ylitalon äijä todisti:

»E-heei ole Vaaran Heikillä eikä Ylitalossa johannesaamuna täm- möistä haukea pöyvällä.»

Juhlan kunnioiksi ukot olivat laittaneet permannolle uudet kota- risut, niin että makean munajuuston ja hyvän hauen päälle tuntui aivan täydeltä johannekselta kellahtaa røyhtelemään keväisille pihka- lehtivarvuille. Kivelioikin piti pyhäpäivää — aurinko paistoi, ja metsä veisasi virsiään.

Mikon kalaranta ja nuotta Lainion Vaikkojärvellä.

Hiiri vain nakerteli nurkassa.

Ja sitten oli taas mukava lähteä järvelle verkkoja laskemaan. Ahkeroivat ukot yhä kalajärvellä — ja sukkelasti vierähti jälleen viikko. Viimein sitten pyhäpäivänä vaarit lähtivät astelemaan kotiin. Mutta kun ukot saapuivat kylään, koko Ullatti touhusi kesantopellolla.

»No, jopa on koloa, kun pyhänä töitä raajithaan», ukot keskenään ihmettelivät.

Karrajärven almanakattomalla kalapirtillä oli ukkojen viikosta muudan päivä vierähtänyt huomaamatta — oli jo maanantai.

»No, voi voi . . . piämmä nyt pyhää», vaarit päivittelivät ja pyhitivät maanantain.

Mutta *nuotta* oli jo vanhojen valtapyydys. Kun satasylistä, moni-satatuhatilmäistä kalojenkauhua satasyllisillä *juuritauoilla* kaksin venein ja kaksin miesparein vetää vinnattiin järvenselkää taikka leveää suvantoa tai vuopiota sinne ja tänne, sekä *kopat*, kivipussit, juosta pomppivat pitkin pohjamutia, ja *tuohityllyt* mennä vilistivät pitkin pintavesiä — jo vedeneläjä joutui pääsemättömään kierrokseen. Kita yhä kiristyi, yhä ankarampana kulki kauhu, ja yhä kovempi pelko liikkui vesikarjassa. Ei päässyt eteen, eikä päässyt sivuille, ja takana

oli vastassa porskuva peto — *tarvoin* hyppi ja taajoi, niin että pakotie aivan päänään möyrysi.

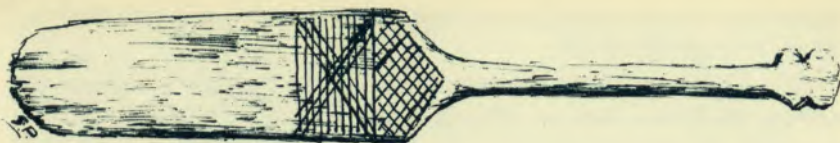
Joka kylällä oli omat kalavetensä, väylät ja lähijärvet, joita pyydettiin, minkä ennätettiin. Näinpä Lainio kalasteli isoa *Vaikkojärveä*, *Pouhtua* ja *Pakajärveä* sekä väylänsä hyviä vuopioita, *Sietkiä*, *Saangia* ja *Suolavuopiota*. Vivunki taas piti omanaan *Pasmajärveä*, Vittangilla oli aivan vierellään suuri suvanto mainiona kala-aittana. Ala-Soppero souti *Sekkujärveä*, Yli-Soppero *Vittanginjärveä* ja sevuvuomalaiset *Sevujärveä*. Mutta Ala-Sopperon Rovän Pekka isännöi yksinään *Sattajärvellä*. Jukkasjärven hoidoissa oli koko joukko tunturijärviä, *Ounis-* ja *Sautusjärvistä* alkaen isoon *Tornionjärveen* asti, jossa myöskin Kattuvuoma ja muut lähikylät kalastelivat. Vettäjärvellä oli oman suurjärvensä lisäksi *Pojjakka*, *Raamusaivo* ynnä muita saivoja, Sakajärvellä *Siekhaanjärvi* kotijärvensä lisänä.

Joka pyytövedessä oli omat *apajansa*, joista toiset antoivat poven täysin, toiset ei kuin sattumalta. Vittanginsuvannolla oli *Kapuria*, *Hautasta*, *Kololahtea* ja *Kotakorvaa*, Vaikkojärvässä oli apajia kymmenittäin, *Rahtulankentästä Karsikkolahteen*, *Könsään* ja *Pöykkyriin* asti. Hyville apajille pyytömiehet aina kiirehtivät, *rukatusapajille*, kuten Vaikkojärven *Kivenlahteen*, rukatettiin kilvan, kuka ensinnä ennättäisi. Tuli joskus tappelu parhaista apajista, ja silloin saattoivat aivot ja sauvoimet heilahdella sekä kortot ja koranukset lennellä vetten päällä.

Oli mieluista olla savuisen kalapirtin asukkaana kaukaisella pyytökentällä, kun järvi antoi hyvän saaliin.

Siika oli korkeiden metsä- ja tunturijärvien parhainta pyytöä, ja sitä oli parhaastaan Lapin järvissä. Jopa Lapin raja oikein kuin noudatteli siikavesiä, niin että Lannan puolen järvistä ei juuri siikaa nostettu. Lainijärvestä saatiin kerran, kun nuottaa vedettiin, aivan päänään rökkäitä.

Sama se lannanjärville. Mutta siika oli oikea lapinkala, jopa sellainen kala, että sitä kannatti kalaksi kärkeä, vieläpä nimitellä eri ikävuosin niinkuin lappalainen poroa, parhainta eloaan. Pikkuinen siianpenikka oli *sirkka* ja *saikara*, vieläpä *tuhjeinen*, koska se toisinaan kuin tuhusade tuhisi vedenpinnassa. Toisen vuoden siikapoika oli *kiilasilli* ja kolmannen *veittisapakka*, neljännen *kaskama* ja viidennen *hivaskaskama*. Kuudes oli *lammukka*, seitsemäs *vattaviilo*

Mela. Lainio.

ja kahdeksas *selkäviilo*. Vasta yhdeksänvuotiasta, neljä-, viisikiloista aikamiestä ja kutumuoria mainottiin *siiksi*, ja siikana hän pysyi sitten koko ikänsä.

Kesällä vedettiin *kesänuottaa* ja saatiin hopeakylkistä kalaa, joskus niin että nuotta hohti valkoisena. Syystalvella taas, kun oli ohut jää, *keräthiin*, eli vedettiin *keräysnuottaa* jään alta, ja sydänkuilla, kun siialla oli hänen parhain aikansa, kiskottiin *kutunuottaa*.

Silloin kylmänä kaamosaikana, jään alaisilla puolilla, siika rakenteli sukupuutaan ja laitteli uutta polvikuntaa tämän maailman veteseen vaellukseen. Vaikka oli paksu jääkansi kattona, vielä hanki peittona, oli kalojen valtakunnassa kirkasta ja valoisaa. Koko jääkatto oli suurena hohtavana ikkunana. Mutta kun yöllä oli hiukan himmeämpää, lähtivät nuottamiehet siian kutusijoille.

Vettäsjärvellä oli aikoinaan siian *kutusijat*, joihin kala aina kokoon-tui, *Selkäsaari* ja *Kääntökari*, jaettu kylän neljälle vanhimmalle talolle, *Keskitalolle* ja *Railille*, *Mäkitalolle* ja *Mäelle*. Vuorovuosin ne niitä pyysivät, niin että kaksi isäntää veti tänä vuonna Selkäsaarta, toiset kaksi Kääntökaria, ja sitten toisena vuotena toinspäin. Ja kalaa saatiin joskus niin paljon, ettei hevonen tahtonut jaksaa vetää pyytökuormaa järven törmälle.

Vettäsjärven neljät talot vetivät kaksittain *yhteistä nuottaa*. Oli nuotta yhdessä kudottu ja rakennettu, oli vene kummallakin vetämässä ja miespari kummassakin veneessä. Ja tasan jaettiin, mitä saatiin saalista. Nakeltiin aina yhtä isot kalat kaksittain, toinen toiseen, toinen toiseen kasaan niin kauan kuin oli jakamista. Mutta kun sattui yksinäinen suurimus kala, se sivallettiin poikki ja pantiin puoli kummallekin. Lopuksi heitettiin *arpaa* — ja »arpa sanoi toen, arvallahen kuninkaatkkin ennen maailmassa valithiin» —, kumpi sai kummankin kasan. Kalamiehet omistivat puukappaleen, kiven tai kalan kumpikin, ja ne annettiin selin seisovalle puittiolle, joka viskasi ne kumpaisenkin eri läjään. Ja arpa oli heitetty, saalis jaettu.

Venekoukku. Lainio.

Voitiin arpominen toimittaa toisellakin tavalla. Jos oli kalanen jäänyt jakoperää, kääntyi toinen osamies selin, toinen viskasi kalan poikittain saaliskasojen väliin kysyen:

»Kummanko otat, pään vai pyrstön?»

Kumman sanoi, pään tai pyrstön, senpuoleisen kasan sai. Ja *arvauskala* meni päänpuoleiseen läjään.

Saattoi kalamies, jos ei jäänyt kalaa jakoperäksi, heittää puukkonsa poikittain kalain väliin ja kysäistä:

»Pään vai terän?»

Jylhän siikamiehet arpoivat monia läjiään, niin että mies »kattoi methään» ja luetteli osamiesten nimiä, kun toinen kalakasoja osoitellen kyseli:

»Kenenkä tämä läjä? . . . Kenenkä tämä läjä?»

Mutta Alasopperon Rovän Pekalla oli *käessä tunto*, niin että kun hän kädessään kannatellen jakoi kalat kasoihin, niin eivät ne punnittekaan paranneet. Eikä siinä arpomisia kaivattu.

Saattoi suurnuotassa olla pieniä osamiehiä kuusin, seitsemän, niinkuin oli ennen Liikavaaran Akajärveä vetämässä. Satuttiin saamaan kalaa veneen täysin, ja saalis jaettiin kontin täysin, konttilasti kullekin, niin pitkälti kuin venelastia riitti.

Ja kalaa keitettiin, paistettiin, kuivattiin ja suolattiin, jopa pikku siioista leivottiin makeita *sillikakkoja*. Vähäsuolainen kala helposti *kesääntyi*, mutta jos lyötiin suolaa liiaksi, se *pikiintyi*.

Yhteisin nuotin kävi entinen Jukkasjärvi karhoamassa tavatonta Tornionjärveä, kaksin miehin aina samojen pyytöneuvojen isäntinä.

Veneranta ja verkkoluova. Jukkasjärvi.

Keväällä, juhannukselta, kun järvi oli luonut jäänsä, sauvottiin sinne *siikaa* ja *rautua* pyytämään. Kaksi oli venettä, *taukovene* ja *nuottavene*, ja mies kummassakin, sekä nuottaveneessä vielä puittio, yhteisesti palkattu apulainen.

Laskettiin purjeissa halki järven *Jieprivuopioon*, jossa oli hyvä apaja, vedettiin siitä *siikaa* ja *rautua*, ja sitten painuttiin suoraan *Polnonperään*. Siellä vasta oikeat apajat, siellä punaisia rautuja, niin että ei kuin selkärangat vilahtelivat, kun kala mennä viiletti. Vetää vennättiin taas viikot, ja sitten oiustettiin orjaspuolta *Vuoskonniemen* apajille, sitten *Kaisaniemen* kalarannoille. Koettiin vielä *Vuorisaaren* apajia sekä *Nakerijoen* suuta, ja siitä *Vaasaaren* ohitse ohjattiin *Tarrakoskelle*, sitten *Tarrajärveä*, *Jiekkaa*, *Vakkoa*, *Nuoraa* ja *Oinakkaa* Jukkasjärveen. Oli vielä Tornionväylällä järvien välillä laskettavina monet kovat kosket.

Ja kotiin jouduttiin jaakoksi heinäntekoon taikka rukatettiin viimeistään perttuliksi leikkuupellolle.

Se oli ankara kalamatka, heinämiesten eväiden noutomatka kaukaiselta tunturijärveltä.

Samanlaisen kovan kalaretken teki Killimä Kaitumajärvelle, kahdeksan, yhdeksän penikulman päähän tuntureihin. Juhannukselta nuottamiehet lähtivät, jaakoksi he palasivat, ja veneet olivat kuin

Tornionjärven länsipäätä tuntureineen.

heinäkuormia, täynnä kapakalaa, heinämiehen ruokaa, siikaa, harrria ja taimenta.

Mutta vielä ankarampi oli jukkasjärveläisten syksyinen Tornionjärven pyytöretki. Lähdettiin perttulilta *rauvunkuthuun* ja rähjättiin kylmillä tunturiperillä mikkeliin asti. Näinä viikkoina nousi rautu hieromaan mätiään rantojen louhikkokareille. Souti Jukkasjärvikin louhikkokareille ja laski verkkojaan, joka venekunta kaksin-, kolmin- kymmenin. Vahvoja verkkoja, sillä komea rautu oli ylpeä kala, jonka reuhtomista ei huono verkko kestänyt. Saatiin myös *säynäjää*, saatiin Nakerijoen suusta *surtikkaa*, mustaa punapilkkuista kalaa, joka oli kuin *tammukka*, mutta ei ollut tammukka. Mentiin hyvältä kutusijalta toiselle pitkin järveä aina Polnolahtea myöten niinkuin nuottamiehetkin, ja saatiin kalaa joskus kahdeksin, kymmenin puolikoin venettä kohden.

Syksyn sateiset, kaalot ilmat täällä lumitunturien vaiheilla hyvin usein ahdistelivat pyytömiehiä. Ei ollut siellä suojana kalapirttejä eikä turvekotiakaan. Tehtiin vain purjeesta — purje oli kursittu vanhoista säkkirievuista — korvakkojen varaan *laukupuoli*, jonka hoidoissa nuotion ääressä vietettiin yöt ja lepo hetket ja pahimmat roskailmat, monesti vilusta väristen.

Mutta kun tuli päiväpaiste, ja rautu maikkui kirkaalla ulapalla, niin että toisinaan koko järvenpinta värisi ja sirisi kuin olisi vettä satanut, oli hauskaa — ja pian oli rasvaista rautua verkot täynnä.

Ja tauroa syötiin sekä myös mätää. Mätää saatiin niin paljon, että kymmenin tuohiportein koottiin sitä tuomisiksi kotiväelle. Otettiin talteen myös siian ja raudun suolet, heitettiin pataan, pieksettiin härkkimellä ja keitettiin sakea puuro, *mesto*. Ja se oli ruoka niin rasvainen, että puolet oli puuroa, puolet kuuta, kun sitä otti lusikkaan. Ei se kaivannut voisilmää, eikä mitään muutakaan. Heinänteossa laihtuneet miehet lihoivat kuin nautasonnit, kun pistelivät sitä padallisen iltaveroikseen. Paksu kuu peitti joka jussan selkäpiitä, kun mikkeli-lauantaina lasketeltiin kotiin.

Mutta kalapuolikot jätettiin Tarran tai Vakkokosken niskalle. Kannettiin vain peitoksi suuri kiviröykkiö, etteivät ahmat eivätkä muut riettaat päässeet kaloja raiskaamaan. Vasta lumikelillä ne ajettiin poroilla kotiin.

Näin kalasteltiin tavallisilla pyytövesillä. Mutta kun jouduttiin *saivoille* ja *haltiain vesille*, ei silloin oltu arkisissa askareissa. Siellä piti olla heidän omat tapansa, ja siellä saatiin nähdä monet kummat.

Mitä lienevät rikkoneet Kaunisvaaran ukot pyytäessään jylhää *Kursujärveä*, Toravaaran takana, mutta vaaran laidasta huudettiin aina vähän päästä:

»Otanko mie — vai päästänkö mie? Otanko mie — vai päästänkö mie?»

Viimein nuottamies suuttui ja karjaisi:

»Ota ja päästä — sen tuhannen henki!»

Ja yöllä oli sitten nuotta kadonnut uluista. Oli vain isoja lankakeriä pitkin rantaa. Nuotta oli otettu ja päästetty.

Eikä sallittu vettäsjärveläisille suurimusta siikaa, jonka he olivat saaneet nuottaansa *Poijakasta*, pienestä vanhasta Lapin saivojärvestä, jonka rannalla oli vielä *haltiokivi*. Olivat ukot juuri pistämässä kalaa konttiinsa, kun rantapensaikosta, vaaran laidasta, kuului huuto:

»Älä syö, vaariseni, järven parasta kalaa!»

Nopeasti lennätettiin siika takaisin Poijakkaan.

Vettäsjärvässä on *Karonniemi*, merkillinen niemi, melkein poikki järven, kapea matala maanpistämä, jonka valkea, puuton, ruohoton *palsi* on juotunutta savea ja hiekkää. Se on haltian perintömaa, ja sen tyville, länsirannalle, vetivät entiset vettäsjärven ukot *haltian-apajaa*. Se oli hiljaa ja varoen vedettävä, liikuttava kuin olisi oltu varkaissa.

Vettäsjärven Raamusaivo.

Rievut piti olla veneenhangoissa, eikä sauvoinkaan saanut kolahtaa. Ei saanut puhua sanaakaan, ei sipistäkään, kädellä vain piti viittoa ja päällään nyökytellä, mitä milloinkin oli tehtävä. Ei saanut mainita kalan nimeä, ei liioin ihmetellä suurta kalaa, ei suurta saalistakaan, eikä saanut olla tietävinäänkään, vaikka joku kala pääsi karkuun. Vasta kun oli päästy rantaan, saatiin puhua mitä vain, saatiin ihmetellä ja sanoa karanneesta kalastakin:

»Kotiansa se meni.»

Samanlaisia kovia pyytövesiä olivat kaikki saivojärvet. Niissä liikkui kaikkein lihavimmat kalat, mutta niissä olivat myös kaikkein ankarimmat haltiat. Tämä piti kalamiehen aina muistaa. Kun Ruovus-Erkki *Suijavaaran saivoilla*, juuri kun oli *alaisen ottoaika* ja apaja täynnä kaloja, ylpeili: »Jo nyt on vissi, että piättä tulla», niin kalat menivät, ettei jäänyt ei veripäätä. Kun Mäkitalon äijä ja Vanha-Matti olivat *Raamujärveä* vetämässä, eikä Raamu heti ruvennut antamaan, Vanha-Matti manaili:

»Oh, heiton Raamu, mikäs olet, kun et mithään anna.»

Mäki-äijä kauhistui ja arvasi, että jo nyt meni pyytö pilalle, ja äkäili Mattia:

»Oh, kun et, Matti, malttanutkaan olla lausumatta . . . Nyt se on valmis. Lähemmä pois!»

Äänetönnä piti pyytää *Vettäsjärven lompoloakin*, joka oli Vettäsjärven alapäässä, lähellä Raamua, pieni saivo, mutta suurien ja ylpeiden rautujen kotovesi. Hiljaa ja puhumatta täytyi liikkua *Idivuoman Saivolla*, samoin *Nookinsaivolla*, eikä *Anuntijärven* taurova siika, *saivokala*, kestänyt puhetta. Ja jos Lainion *Rostonsaivoa* nuotalla ollessasi pilkaten liikuttelit, et saanut, et kalanpenikkaa.

Mutta kaikkein ankarin oli Sautusjärven takainen pikku *Saivo* Jukkasjärvellä. Se ei kärsinyt ensinkään vaimoihmisiä koko pyytöretkellä, ja miestenkin piti nuottaa vetäessään olla puhtaissa parsee-leissa — mutta *lakki nurin päässä*, vuori käännettynä ulospäin. Aivan *vaikkuurossa* täytyi täällä nuotanveto toimittaa, eikä pyytöaikana kukaan saanut kulkea saivon rannalla. Ja kun nuotta oli vedetty, rakennettiin mättäistä *ihmisenkuva* nuotan nostimille, saivon rannalle. Sitten sai siikaa vastakin.

Sellaisia pyhiä kovia järviä saivot olivat, ja hyvin niitä piti palvella, sati tahtoi saada kalaa. Kun Raamujärven *Haltianiemen* kivelle vei lahjaksi *tupakkaa*, oli hyvä pyytö, tupakkaa vaati myös Poijakan haltiakivi. Rostonsaivolle piti antaa sekä tupakkaa että *nuuskaa*. Ruovus-Antti vei Suijjavaaran Saivojen syvimpiin hautoihin *poronsarvia*, ja sai kaloja. *Siikajärveen*, Lainion lähimailla, piti viedä poronsarvia ja puhutella järvenhaltiaa *Muoriksi*, ennen kuin se suostui antamaan siikojansa.

Killimäkin pyhitti pientä Aarasaivoa poronsarvilla — saivon niemissä ne ovat mullaksi muuttumassa. Ja *Leffansaivon* — se on kaukana tunturissa — suurta *pyhityskiveä*, joka kohosi saivosta komeana kuin kruunu, Killimä voiteli valinkokuulla — ja sai järvestä kaikkein parhainta siikaa, sellaista että oli kohta kuuna koko kala.

Mutta kun *Harjunpäänjärvessä* oli kovin huono ja laiha kala, lainiolainen vei järveen *luita* ja heti muuttui koko järven kala paremmaksi.

Oli paljon muitakin saivoja, kunnioituksella pyydettäviä pyhiä vesisiä, pitkin kiveleitä ja tuntureita, niin ettei niitä saata nimitelläkään. Nimet niillä kaikilla kyllä oli, sillä erämaalainen ei olisi tullut toimeenkaan, ellei kaikilla paikoilla olisi ollut heidän omaa nimeänsä, jolla heitä käskettiin.

Erämiehen aitta, ovi metsään päin. Vettäsjärvi.

Mutta kaikilla muillakin kalavesillä oli toki oikein eletävä. Pyytövenessä täytyi olla ihmisten lailla, eikä saanut pitää mitään joutavaa menoa. Ei saanut vesillä viheltää, ei kirvata, eikä ilvehtiä. Kaikissa vesissä oli heidän haltiansa ja kalanantajansa — eikä heitä saanut vihoittaa.

Varaten piti lähteä pyytöön. Tuohustaja käytti arinansa *läpi tulen*, etteivät siihen kortot pystyisi. Vittangin Nikin Ella pani kalalle menessään päälleen vanhat risaiset vaatteet — ja sai kaloja silloin kaikkein parhaiten. Ja vesille lähdetessä piti kääntää vene *myötäpäivhään*, selän kautta ympäri. Jos pyörähdytti *vastapäivhään*, pyytökin pyörähti vastapäivään. Saattoi lykätä ensi kalaksi vaikka *matheen*, kaikkein huonoimmuksen kesäkalan. Korkalon Aapolle, Muoslompolon ukolle, annettiin heti made... »Hyi, koranus!» noitui Aapo, sylkäisi ja lennätti kalan järveen ja sousti rantaan. Pyytö oli *kortoissa*. Ei ollut pyytö onnessa silloinkaan, kun ensimmäiseksi kalaksi annettiin jokin pieni nalikka. Mutta kun tuli hyvä kala ensi pyydöstä — ei ollut korttoja. *Pulluvaiset* kohta sakeasti liikkuivat pinnalla, kala liikkui syvällä — ja kalaa tuli.

Vanhat kalamiehet söivät aina itse ensimmäisen kevätkalansa — siitä vesi oli valmis aina antamaan. Entiset torniolaiset eivät hyvästäkään hinnasta myyneet ensi lohtansa — se oli oman kattilan keittoja.

Heikinpietin Jussa myi — eikä enää saanut koko kesänä, ei kossiaan.

Karttaen ja salaisin puolin piti kalajärveltä saapua kotiin — kalat kannettava piiloitellen. Ei mitään saantia, ei metsän eikä veden, saanut näytellä kylälle, ei hyvälle naapureillekaan. Tiesi, vaikka korttmaisivat koko pyydön, kademielet, *katheensilmät*, koranukset. Vettäjärvellä oli vanhan Rantatalon vanhan kala-aitan ovi käännetty kohti metsää ja järveä, niin että sinne saattoi hiipiä hyvin salaa, kenenkään huomaamatta, tuli pyytöineen järveltä taikka metsästä.

Eikä ollut tarpeellista saantejaan kylälle huudella. Oli kohta niin kuin laki, koko kivelion veressä ja luonnossa oli syvänä syntymäpohjana, ettei saanut pyytöjään kellenkään muistella eikä ilmoitella. Vanha lainiolainen sanoi:

»Viikerrellä, vaakerrella
kaiken viljan saaliin —
mutta levitellen lehmänlypsy.»

Jos naapuri oli niin taitamaton, että rupesi utelemaan kalansaa-lista, niin vähemmäksi se piti viikerrellä, vaakerrella. Mikon Olli ei koskaan muistellut saantejaan, vaikka olisi vetänyt tyhjäksi koko Vaikon.

»No, joo . . . tiesi häntä. Vähän sieltä sai . . . aina vähän mitäkin, sati vain yritti», Olli vain tieteli.

Mitäpä turhia muistella ja ylpeillä. Sitten sai paremmin vastakin. Vaikko pian luulisi vaikka liikoja antaneensa, jos tässä rupeaisi raamomaan.

Tyhjä, ei vesi koskaan liikoja antanut!

Kalanvoimalla vanha kivelio eli, kalankuulla ja väellä se elätti ja kasvatti nousevan sukupolvensa. Kuivakala leipänä, kalankuu särpimenä — jo yliperä pysyi pystyssä.

Mutta kaikkein parasta ja väkevintä kalanpuolta olivat:

»Matheenmaksa,
hauvinsuoli
ja ahvenenpää.»

Jo ahven itse, kyrmynsiska, raamoi erinomaista päätään:

»Enämpi on minulla päässä rasuata kun köyhän miehen aitassa erkinpäivän aikana.»

Mateen makea maksa oli talon emännän ruokaa. Ainakin Käyryuopion eukko hieraisi sen jauhoissa, paistoi maavoissa ja söi parhaana suupalanaan. Isäntä taas, Käyry-ukko, sipaisi haltuunsa hauensuolen, halkaisi ja keitti ja sai hänelle kuuluvan himoruokansa.

Mutta itse pyytömiehen, kalansaajan, osana oli kaikkein isomus kalanpää — ahvenenpää liiatenkin. Olipa kullakin toimensa mukaan hänen osansa:

»Pää pyytäjälle,
suoli soutajalle,
maksa maalle kantajalle,
keskimuru keittäjälle.»

Kaimokauha
Tärintö

Virkateillä

Kannaton erämaa alkoi entisen korvenkiertäjän kotipihoilta. Siinä väylä kohisi taikka järvi läikkyi ikkunan takana — toisella puolella pohotti jänkä, ja jängän takana kohosi korkea sininen vaara.

Siellä kontio vihelteli petäjaisellä kankaalla, ja kongelompäristäjä hakkasi kuivaa keloä, siellä kissapökökö killisteli hongan kolosta, ja riekko saarnaili jängän laidan pajukosta:

»Peukka . . peukka . . . pe-he-he-hee . . .»

Tämä oli erämaan aamuhartautta.

Metsien miehelle se oli mieluisinta soittoa. Jängän käkkyräiset männyt ja mustapartaiset kuuset olivat kuin hyviä tovereita, kotimiehiä, ja sininen vaara katseli vanhana tuttavana kuin suopea maanhaltia.

Metsä ja metsien mies olivat samaa suurta luomakuntaa. He elivät ja viihtyivät hyvin yhdessä — vaikka kantoivatkin vainoa toisilleen. Mutta tämä oli koko luomakunnan tapa. Luomakunta elätti itse itsensä, ja väkevämpi söi heikompansa. Ei armoa annettu, eikä pyydetty. Pieninkin pää ymmärsi, ettei metsässä ollut armoa kellään. Nopeat jalat ja piiloinen kolo olivat vähäväkisen paras armo. Rää'ytitiin kyllä ja huudettiin hätää, että korpi kaikui, mutta pian loppui poru ja häipyi mustaan kivieliöön.

Suurien metsien meno oli alituista nälkäisen naakimista ja vaeltamista virkateillä. Elävä ajeli elävää, toisen loppu oli toisen elämä.

Vesien vilja antoi kivieliöiden asukkaalle tärkeimmän niestan — mutta hyvä oli metsäkin. Koko erämaa oli suuri seinätön aitta, jossa erämies sai pyytökeinojaan kierrellä viikkomäärin ja *penikuorman* — ja aina oli aitanorsilla ottamista, eikä laitoja näkynyt.

»Perttuliasta kala karhiin,
lintu siipheen ja peura kyntheen,
ja mies kenkhään»

oli entisen erämiehen määränä. Silloin, syyspuolen saapuessa, pyytö-mies lähti *sainkeinolheen*, laittelemaan satimia *laukeamakojeille*.

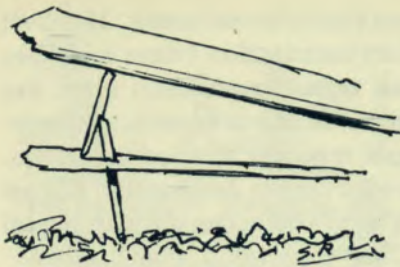
Oli jokaisella metsien miehellä oma pyytömaansa, vaarat, laet ja kieliset, joihin hän sai viritellä ansansa, satimensa ja loukkunsa. Ne oli kylän kesken sovittu ja päätetty ja sanottu:

»Pysy ätte kunkin omalla *sorollansa*.»

Näinpä Nattavaaran vanhalla Kuoppa-Mikillä oli sadinkeino Päivinoivin lähellä Kairavaarassa, Mattsonin Niila-äijällä Naulavaarassa, Raili-äijän virkamaana oli Ripakkorova ja Alatalon ukon Pokkirova. Tärännön Jatkan Pekalla oli *pyytökeino* Narkausjoen takaisessa kivieliössä, Vittangin Lahti-ukko ja Hansi-äijä rakentelivat satimia Airivaaraan.

Vanhassa Ullatissa taas oli Ylitalolla, Heikalla, Pirtillä ja Uudellatalolla yhteisenä pyytökeinona suuri Varkhaanvaara ja Markkivaara, Rinteellä ja Kamarilla oli Paavonpalo ja Pitkälehto. Vaaran Heikillä ja Jussilla oli kaksi keinoa, toinen, *itäreisu*, oli idässä Pierujoen var-silla, Palovaarassa, Vittalassa ja Kenttämaassa, toinen lännessä, *länsireisu*, Mäntyvaarassa, Kangoslaessa ja Palosaaajossa Aksujoen latvoilla.

Silloin kun oli paras *satimien viritysaika*, eivät miehet joutaneet

Satimen kirpat. Lovikka.

muihin töihin. Metsä kutsui, ja mies lähti joka talosta. Lauku keikkui miehen hartioilla, laukussa oli suolaa, leipää ja jauhoja. Kattila kiikkui laukun kannella, kirves oli kainalossa ja puukko vyöllä. Kuljettiin vanhaa *pilkotettua* pyytökeinoa ympäri vaaran, toiset toista, toiset toista puolta kor-

jaten ja viritellen satimia, kunnes vaaran takana tultiin sovitulle liittopaikalle.

Oli saatu satimia kymmenittäin, satojakin — sekä *kirppasatimia rankoineen* että *nulpposatimia selkäpuineen*, vielä *ulkusatimia polkimineen* ja *vittakirppoineen*.

Oli saatu *ansojakin* — joskus myöhäisempinä aikoina kaksinkin sadoin — kuusenjuurille ja juurakkoperille, missä linnut *liettivät* ja *hieruivat*, napsien *kivispiirhaansa* pieniä kivenmurusia.

Päiväkausia, viikkomääriä meni satimia viritellessä. Ja sitten kerran viikossa käytiin niitä kokemassa, tehtiin *kokureisu*.

Sattuivat hyvät *lintusat vuuet*, saatiin saalista kantamuksin, kolmet, neljätkin miehen kannannaiset. Siinä oli kaikenlaista *puulintua*. Oli komeaa mettoa, korpien mustaa suurkukkoa, joka oli koko metsän paras, oli *koppelo*, metson ruskeaa muoria, oli myös *teirtä*, koukku-pyrstöä, sekä karvatassuista *riekkoa*. Monesti oli mennyt satimeen ruskea *pyy*, makealihainen puulintu, josta koko kivieliö muisteli merkillisiä.

Oli metsien pieni piiloviheltäjä ennen muinoin ollut lintu niin mokoma, että

»Kun pyy pyrähti, niin maa järähti,
ja Iesuksen syän värähti.»

Mutta kun Luoja oli hänen pehmeästä valkoisesta lihastaan ottanut pikku palasen joka elävään, oli hän tullut niin kurjaksi kuin hän on, ettei oikein *skottia* vastaa — hajoaa tyhjäkatoon, jos laskettaa häneen ison laukauksen. Tämä vanha asia on tosi — joka elävässä on vieläkin hänen pyylihansa, pieni soma palanen. Ihmisellä se on pehmeänä peukalon tyvässä, kalalla poskessa, lampaalla ja muilla nelijalkaisilla *meljessä*, linnuilla rintapäässä *piiksiluuta* vasten.

Mutta tämä asia on tapahtunut jo ajoin aikoja — silloin kun kaikki eläimet, puut ja kivetkin vielä saattoivat puhua, oikein ihmisenkielellä haastellen, niin että kaikki ymmärsivät.

Jo oli talossa lintua, höyheniäkin tuli leivisköittäin. Riihessä kiukaan päälle ripustetussa *saikarassa* niitä savustettiin ja kuivattiin, kun ne ensin olivat olleet suolassa. Ja sitten pitkin talvea niitä syötiin, niin että joskus jo aivan kyllästyttiin. Oli kohta rukatus, kuka sai kypälää ja kaulaa — *täkkä*, kaikkein makein kappale, ei tahtonut kelvata kellenkään.

Ja yhä vain pitkin syksyä kannettiin kairoilta uutta lintua. Metsässä oli, ja metsä antoi. Riitti satimien saanneista joku palanen riettalinnuillekin ja revoille sekä muille raiskoille. Mitäpä he, kurjat, nälissään nappasivat, kun löysivät hyvän suupalan — eikä heitä omatunto varsin soimannut. Metsänväen ikivanha tapa oli, että otettiin, mistä saatiin — ja uskallettiin . . .

Mutta aina silloin tällöin sattui satimeen pikku tiainen taikka kirjava tikka tai palokärki, punapää. Menivät, taitamattomat, nakuttelemaan viisaampiensa värkkejä, jotka sanoivat: nitu natu, kopsis! — ja siinä oli loppu. Metsoa, koppeloa odottava kokumies sai satimestaan vain pikkuruisen, litistyneen linturievun, josta ei ollut ei suupalaksi.

Ullatin vanha Peeri-äijä kyllä pisti pussiinsa kaikki, mitä metsä antoi, kantoi kotiin, keitti ja söi. Peeri oli sellainen tutkijaäijä, joka tahtoi kokeilla kaikkia metsäneläviä, miltä ne maistuivat. Hän söi tiaiset ja tikat, palokärjet, kuukkahaiset, huuhekajat ja pissihaukat, maistoi hukkaa ja ahmaakin ja kehui:

»Ei ole huono liha palokärjellä eikä pissihaukalla . . . Ei ketullakaan kovin huono ole, mutta hukalla on huono ja koiralla . . . Mutta ahman lihaa — sitä ei viitti paljoa syyvä. Se on kirmeää niinkun sen haisukin. Ja kärppä on huono syyvä . . . Mutta kärmheenkuu on hyvää.»

Satimet antoivat kumminkin enimmin syötävää lihaa. Piti vain käydä noutamassa. Ja kun pitkälliset poudat sattuiivat, täytyi mennä satimia *herittämhään* — piti niiden kirppavitsat vääntää puoli kiertoa takaisin, että ne herkemmin laukeaisivat.

Tärännön Jatkon Vanha-Pekka asusteli Narkausjoen takana metsäkodalla koko syyspyydön lumen tuloon asti, ja kahtaalta käsin ukko kanniskeli lintua *nilhiinsä*, metsäaittaan, jossa ne hyvin säilyivät. Talosta vietiin metsäkorrille vain silloin tällöin suolaa, leipää ja jauhoja — metsä piti huolen muusta.

Mutta *hirveän lehen aikana* oli koko metsä peloissaan ja oudoissaan. Tiheät suojaiset *koijukot* muuttuivat yht'äkkiä tylynnäköisiksi kuin olisivat vihaa kantaneet, jopa lopulta karisivat alastomiksi luurangoksi — ei ollut turvaa missään. Puulintukin säikähtyen piiloutui kaukasiin korpirotkoihin.

Satimet haukottelivat melkein tyhjinä.

— — —

Pyhänmiestenpäivältä alkoi *oravan* pyytö. Metsän pieni käpynikkari oli syksyn kylmettyneillä kermuilla laukkoessaan jo vaalennut ja *nautiintunut* — vaihtanut kesäisen *tulikko* parseelinsa ruskeanharmaaseen talviturkkiin. Muutamat kyllä, niinkuin *mäntyorava*, olivat pukeutuneet heleään vaalonuskeaan, johon hyvin sopi punertava *leppähäntä*, mutta *kuusiorava* keikkui tummakarvaisessa turkissa, jonka perähelma heilahteli mustana.

Mutta *nautit* he kaikki olivat, koska talvi oli tulossa.

Silloin tuli pyytömieskin, tuli oikein ruukaltaen. koira kintereillään. Oli kova kilpa, kuka aikaisimmin ennättäisi nautiintuneen kiipijäpojan kimppuun. Toiset olivat kohta penikulman päässä kivieliöissä, kun päivä rupesi vasta valkenemaan.

Ja kohta alkoi erämaassa ankara meno.

Täällä koira kilotti, ja pyssy pamahteli, niin että kangas kaikui, tuolla myös haukkui ja paukkui, ja kolmannessa, neljännessäkin vaarassa haukuttiin ja paukutettiin . . .

Ja pienellä pihkanokalla olivat kovat ajat. Se koetti piiloutua oksiin, se juosta kipaisi latvaan, se poukahteli puusta puuhun, mutta ilkeä räkyttävä laukko perässä pitkin maata ja kiljui aina kintereillä. *Käpyvatta* orava oli kova *puittamhaan*. Se meni melkein lentäen puusta puuhun, ja joskus se *nalkeni*, niin ettei enää löytynytkään — mutta *maavatta* oli *juro*. Se ei puittanut, se kätkeytyi vain oksien sekaan ja juroi siellä ja piileskeli, niin että monesti täytyi iskeä suurikin kuusi maahan.

Helposti orava siitä joutui koiran hampaisiin ja pyytäjän käsiin. Pyytömies nitisti sen kypälät, heitti koiralle ja sanoi:

»Mene hakemhaan!»

Sanan puhumatta, jalan tiestä, koira lähti laukkaamaan, ja pian taas kajahti haukku kankaalla.

Hyvä koira oli pyytömiehen paras apumies ja metsäkansan pahin vihemies. Se jo ilmasta otti hajun ja meni *henkivainolla* kohti saalis-

ta. Korvat vain piipottivat pystyssä, ja häntäkipura heilui, *virkaluu* oli terävänä kuhmuna päälle, ja *virkarvat* huiskivat leuan alla.

Hyvä kapine oli *pyssykin*, joka tavallisesti oli omien seppien takoma — Junosuvannon *Poromaan Iisakki* ja Pajalan *Uentalon Heikki* olivat kuuluja pyssyrautioita, Vittangin *Lasun Anttikin* niitä rakenteli sekä Saittajärven ukko. Entiset miehet paukuttelivat rihlapyssyllä, jossa *knalli* napsahti ja sytytti *kruujin*, ja *kaularihmassa* roikkui *kruutisarvet* ja muut pyssyneuvot. Mutta vielä vanhemmat erämiehet kantoivat *holsterissaan* ikivanhaa piilukkopyssyä, joka *piihanalla* naksutteli tulta *fänkki-pannun* ruuteihin, ja kaikkein vanhimmat vaarat olivat ammuskelleet *jouttipyssyllä*. Ja *nuolennoutaja* oli ollut juoksuttamassa nuolta takaisin.

Ja joka joutti ja joka pyssy vaelteli pitkin kivelöitä ollen alituisesti tähtäämässä metsäkansaa. Ne naksuivat ja paukkuivat, ne rykivät kidastaan tulta ja purivat kipeästi, ne lykkäsivät kamalan, valkoisen löyhkän. Oli siinä usein

»Onni puussa, jänni maassa,
karvatukku kuusen juurella.»

Pyssyn tarkkuutta koeteltiin kotona monikertaan, ennen kuin lähdettiin metsälle — ammuttiin pilkkaan jonkin huoneen seinään. Siitä monen vanhan aitan seinä on vieläkin täynnä rumia koloja. Pyssynkuula, pahainen lyijynokare, oli niin kallista tavaraa, että se täytyi kaivaa seinästä takaisin, oikein kirveellä paiskien.

Mutta ei pyssy silti aina osunut. Monta kertaa kuula meni vin-

Pyssymiehen kaularihmat. Lovikka. Nalli- ja ruutisarvet vv:lta 1822, 1831.

Kaunisvaaran vanha aitta. Seinässä pilkkaan ampumisen koloja.

kuen ohitse, oksat vain rapsahtelivat poikki. Pajalan Karvarin Freetu ja Keron Aapo ammuskelivat kaikki kuulansa, eivätkä osanneet orava riepua, joka juroi kuudessa. Ja Harjun Jussa sekä Parkki-Kusto paukuttivat riekkoa päiväkauden, eikä höyhenkään pölähtänyt.

Pyssy oli *kortettu*. Oli joku kateellinen, *pahakorva*, kuullut koiran haukun ja manannut:

»Ammu kaikki neuvos,
eikä siltä piä verta vuotaman!»

Taikka oli noitunut:

»Kuula sinne, toinen tänne,
helvethiin, muttei elävhään!»

Taikka kamalasti kironnut:

»Kruuti ja plyijy ulos pyssystä,
ja itte perkele siihaan!»

Taikka pannut oikein pahoin Pajalan lailla:

»Saatanan perkele menkhöön
sun pyssys suusta sisälle
ja pyssynperhään asettakhöön
katajanmarjojal»

Silloin ei auttanut muu kuin vetää pyssy, piihana avoinna, *muurhaismäthään* lävitse, niin että pamahti, taikka pyörähdyttää laahattu pyssy tuleen sytytetyssä muurahaismättäessä, taikka kастaa rohdintukko *mettänviljan verheen* ja vetää pyssyn lävitse, taikka tähdätä laahatulla pyssyllä, piihana vireessä, suusta perään käsin, sitten kääntää oikein ja ampua. Loukis-Heikki *halkaisi pienen haavan*, pujotti pyssynsä ja meni itsekin siitä lävitse — ja kortto oli pois. Vaaran Jussi purki panoksen pois pyssystä, purki koko hoidon ja karjaisi:

»Ei se autal
Pois hintulit pyssystä . . .
ei kruutia sammuttamhaan!»

Pääjärven ukko puhalsi pyssyynsä heti ensi laukauksen laskettuaan ja manasi:

»Ette pysty, pirut, minun pyshyynil!»

Mutta kun tukinperässä oli *eläväähopiaa*, ei kademieli saanut pyssyä kortetuksi. Ei silloinkaan kortto pystynyt, kun oli ruutiin pantu hiukan *ohranjauhoja*, jumalanviljaa. Siitä tuli ruutiin voima, johon eivät riettaan konstit pystyneet. Kaunisvaaran Kalla-Iisakki kävi kuusenuurella kykkimässä ja sitten rohdintukolla huitusi pyssynpiippua — eikä sitä asetta kortettu. Suuruksenvoimaa siinäkin oli.

Ja muutenkin vanha uskovainen erämies aina koetti varautua korttoja vastaan — kyllä niitä oli uhkaamassa kohta joka paikasta. Ei oikea metsänkävijä lukenut valamiaan pyssynluoteja, eikä niitä kellenkään näyttänyt, ei hän pitänyt lukua ampumistaan oravista, eikä antanut sikiöiden kuvastella lintujen kuvuilla. Ja oravannahat hän asetteli saikaraan kuivamaan hyvin lähelle toisiaan — sitten oravat olivat metsässäkin tiheässä.

Pyytömiehet kulkivat pitkin kiveleitä kuin metsien hallavat haltiat. Pitkä harmaa *umpitakki*, nahkavyöllä vyötetty, oli päällä, ja se oli niin lamu, että ammutut oravat saattoi pistää rinta-aukosta *poovheen*. Harmaat olivat housutkin, lapinmalliset, traksittomat *fiettarat*, jotka ulottuivat juuri peräkimppeen, niin ettei muuta kuin tipahduttaa alas, sati asiaa oli. Päässä piipoitti tupsupäinen *pirrilakki* taikka pakkasilla saukonnahkainen naapukka tai koirannahkainen *reuhka*, ja jaloissa oli heinillä täytetyt *Paulakengät*, tervalla ja

kalanrasvalla voidellut, taikka lehmän koivista kiskotut karvaiset *koipikengät*, joiden kantapäissä *rupisarvet* kopisivat.

Tällaisena liikkui metsien mies. Mutta kun hänen piti mennä naakimaan ovelaa rehoa taikka kavalaahma-haissia, hän *tulisilla havuilla* hankasi vaatteensa, ettei niissä olisi ollut ihmisenhajua.

Jo metsälle lähtiessään pyytömies koetti päästä matkaan salaisin puolin. Jos sattui akka ensiksi vastaan, joku Kompeluksen Anna-Liisa »päivää» tarjoten, erämies manasi äkäisenä:

»Haista . . . Sie, sen koranus, olet joka paikassa. Et sie minun onneani pilaa.»

Samoin piti puhaltaa rumia sanoja *kuukhais*-paralle, hövelölle, joka paha ennustaen kirahteli oksalla tien vieressä. Mutta *ästitäinen* taas, riippuen puunvarvussa vatsa pystyssä, katseli olkansa takaa ja huutaa tiititteli hyvää onnea.

Oli kyllä kairaa ja kivieliötä kiertää — penikulmamäärin. Pyytömiehet painattelivat halki erämaiden, ja aina kulki haukku ja paukku samaa matkaa. Mennä kapsuteltiin vaarasta vaaraan, tunturimaasta toiseen, kierreltiin kieliset, korvet, laet ja kaikki, ja suurien rimpivuomien ylitse keinoiteltiin *köytheitä*, semmoisia maansuortuvia myöten. Suorsapakan loppumattomia kivieliötä sai tarpoa seitsemän, kahdeksin penikulmin kohtaamatta ainoatakaan ihmisen asuntoa.

Oli vanhoilla miehillä *mettäpää*, joka ei helposti hourannut. Puiden kaarnat ja oksat sekä muurahaismättäät olivat hyviä metsän merkkejä, jos oli *umu*, niin ettei näkynyt vaaroja, jotka olivat parhaita oppaita. Sati näki muurahaispesän puun pohjoispuolella, lisäksi avoinna kohti pohjoista — silloin oli pää pyörähtänyt. Taikka jos teki *sirkilön* ja tuli takaisin omiin jälkiinsä, oli pyörtynyt ja eksynyt.

»Jo nyt on kumma, ettei osaa . . . koranus!» noitui pyörähtänyt, heittäytyi ylenniskojojensa maassa ja sitten rupesi tarkkailemaan metsän merkkejä.

Mutta oikeat erämiehet tarpoivat pyörtymättä kairat pitkin ja poikin — ja *metsä vastasi* hyvin. Viljaa tuli, oravia joskus kolmikymmenin syksyisenä päivänä, tuli myös lintua ja muuta — ja *viisi luojinsijaa* oli tavallinen linnun laahinki, mutta oravan panos oli pienempi. Lamun takin poveen metsänkävijä pisti saaliinsa, ja kun hän illalla yösijoille päästyään avasi vyönsä, karahtivat linnut ja oravat helman kautta maahan.

Yöt maattiin *mettävalkialla*. Pysytettiin suuren kuusen alle karhakoista *loito*, puolipyöreä *suojusta* sekä sen eteen iso nuotio — ja siinä tulen ääressä, loidon suojissa oli mieluista kelletellä. Hyvillä säillä oltiin joskus *auki taivhaan* alla *rakovalkean* lämpimissä. Mutta jos satuttiin *mettäkoalle*, yövyttiin siihen ja levättiin kotatulen ja haltiain hyvissä hoidoissa.

Mutta metsäpoluille ei ollut hyvä asettua, eikä liioin vaarojen harmille. Ne olivat rauhattomia paikkoja, sillä maanhaltiat ja metsienhenget vaeltelivat mielellään polkuja pitkin, kulkivat yli vaarojenkin. Vanha kivelio sanoi:

Sakko Juto, Kainulaisjärven vanha erämies.

»Se on tiellä, jok' on polulla.»

Vaeltelivat haltiat muuallakin. Niitä oli koko erämaa täynnä sekä hyviä että pahoja, eikä yksinäinen erämies ollut koskaan yksin. Mutta vanha metsien mies eli sovinnossa haltiain kanssa, ja hän muisti aina pyytää yösijaa, asettui mihin tahansa. Kaunisvaaran Kalla-Iisakki tieteli:

»Jos mie saan tässä paikassa
lephoollisesti nukkua ja levätä?»

Metsäkotaan kömpiessään Kainulaisjärven vanha Juto-Sakko sanoi:

»Vanhat ulos ja uuet sisälle
En mie ole ikkää, kun aikani.»

Ja Tärännön pyytömies pyyteli:

»Maahaiset, armhaiset,
pyhän pelteen alhaiset,
antakaa maata minun maataksenni,
lemmentä levätäksenni,
aijaksenni, mutta ei ijäksenni.»

Mutta jos erämies ei muistanut pyytää lupaa, voi hän saada rauhattoman yön. Metsä piti hänen elämäänsä — mustan syksyisen yön

menoa. Se huokaili ja valitteli ja taas huusi, nauroi, ulvoi, rääkyi . . . Korvessa ajaa touhotettiin, kankaalla hakata paukutettiin, kuivat kuuset itkivät vastakkain, ja vanhat kuostot kaatuivat parahtaen maahan. Kuului tuolta outoja askeleita, tuolta hiljaista tassuttelua ja kähimistä, kuului tuolta ankara ryminä — itse isäntä taisi olla liikkeellä . . .

Isäntä itse lienee ollut Pajalan metsäkodalle tulijakin, koska hän ylpeänä karjaisi ovelta nukkumamiehelle:

»Jalat lavalle — elikkä poikki!»

Mutta kun Ramsun nuotiolle ilmestyi maailmanikäinen äijä, Ramsu, vanha noita, ärjäisi:

»Mie en mene pois oman valkiani vierestä!»

Saattoi samoille yötulille oravamiehen kanssa saapua hirveä Stallo, suuri metsän köriläs, heittäytyä nukkumaan ja sanoa: »Ei piä piuku-kuvaisia panna valkiuhan!» Saattoi joskus ilmestyä metsän ämmä, vanha kämäleuka — niinkuin tuli Tärännön Lautamiehen äijän kodalle pyrkien keittämään riekonsuolia äijän lintuvellissä. Äijä kepitti ämmän ulos. Mutta jo taas ämmä tulee — alastonna heittäytyy maata retkottamaan nuotion taakse. Mutta kun Lautamiehen äijä vatkaa valkeaisella kekäleellä, jo ämmä uskoo ja lähtee laukkaamaan, parkuen:

»Jo poltti ja paistoi . . .
jo poltti ja paistoi!»

Kummia näki Lainion Vaakinan Pekka, kun makaili Taanikurkiolla loitokuusen alla. Tulee lapinäijä nuotion toiselle puolelle, on siinä hetkisen, lämmittelee — lähtee pois. Jo tulee toinen, vanha homeinen, aivan homeinen käppyrä, seisoo ja lämmittelee — lähtee pois. Jo tulee suuri peurahirvas, sarvet keikkuvat puoli kuusissa . . .

Pekka makaa vain — kirves ja pyssy ovat selän takana. Peurahirvas seisoo ja katsoo, ja sarvet keikkuvat kuusien tasalla. Jo viimein Pekka karjaisee:

»Jos et lähe pois, niin ammun!»

Hirvas lähtee pois — eikä tule enää ketään. Pekka saa nukkua yönsä rauhassa.

Kummia kuuli Nattavaaran Israeli, kun loikoili yönuotiolla Nalavaarassa. Oli itse metsänäijä lähtenyt pyytöretkelle, ja haukkuen ajoivat koirat saalista. Mentiin ympäri vaaraa ja räkytettiin kimakalla äänellä, mentiin väliin niin kauas, että vain pikkuisen kitinää

kuului kohta kolmannesta vaarasta. Sitten taas yht'äkkiä tultiin ja kiljuttiin aivan vaaran alla. Eikä Israeli saanut ollenkaan nukkumaurauhaa.

Mutta tuletta ei saanut metsään yöpyä. Ollan Heikku nukkui Kuormakkajärven rannalla loidossa, ja nuotio oli sammunut. Tuli silloin maanhaltia karjaisemaan:

»Se on niinkun kuollut, kellä ei ole valkua.»

Tuluksilla ennenvanhaiset ukot nappasivat valkean, iskivät *tulirauvalla* piihin ja puhalsivat *tauhaan* tulen. Mutta sattui joskus, ettei

Erämies kotatulen ääressä.

tulineuvoja ollutkaan matkassa. Vanhoilla kiviölonkiertäjillä oli silloin omat neuvonsa — tekivät tulen tyhjästä. Niinkuin entinen Ukko hieroi kahta kämmentänsä ja sai tulenkipunan, niin Keinosuvannon entinen Ranta-Heikka teki *kietkan*, hieroi kahta kuivaa tervaspuuta ja hivutti vastakkain, pani väliin parkkiruoppua — pian savu tuprahteli, jo kohta tuli leimahti. Pajalan äijä olikehrännyt valkean *kärräjoutilla*. Helposti saatiin tuli niinkin, että pyssyllä ammuttiin tyhjä ruutipanos kuivaan luppotukkoon.

Kodan lämpöisissä taikka loidossa nuotien ääressä väsyneet metsien laukkojat levähtivät. Metsä antoi heille suojan, metsä antoi lämpöisen — tervaa tihkuva honka loimotti nuotiossa — ja metsä antoi miehelleen myös eväät.

Oli oravia povi täynnä, oli siellä puulintuakin — ja niistä kyllä täyttyi nälkäinen maha. Nuotien paisteessa oravat nyljettiin, tuppeinaan vain riisuttiin turkki mäntypojan selästä, pantiin sammalia sen sisäan ja pistettiin karhakanoksaan kuivamaan.

Mutta pieni alaston *kurento* heitettiin kattilaan. Kymmenenkin kurentoa pisteli nälkäinen mies iltaveroiikseen taikka lippasi niistä

hyvän vellin. Ja erinomaiset makupalat hän sai oravan käpyvatsasta. Ullatin Ylitalon äijä otti aina talteen käpyvatsat.

»Uu . . . noin valkea vatta . . . panhaan hiilille!» ukko ihasteli ja heitti vatsan hiilokseen paistumaan. Siinä se kihisi, höyrysi ja paisui, ja viimein paukahti halki. Silloin se oli kypsä — ja hyvä suupala korvenkävijälle. Metsälle se haisi ja oli varsin metsällisen makuista. Arvaa sen: pienen käpynikkarin nakertama ja rakentama pikku panos elävää metsää, pihkapuun väkevää muikeaa siementä.

Mutta sieniä ja juuria syöneen oravan iso musta maavatsa ei ollut hyvää eikä metsällisen makuista.

Oli oravia poven täysin kotiinkin vietäviksi. Ne ripustettiin kattoon kuivamaan, ja sitten niistä saatiin monta hyvää velliä.

Mutta metsätulilla, valkean ramassa, ne maistuivat kaikkein parhaimmuksilta. Suu söi, ja tuli lämmitti. Kuukkahainenkin, korprien hiljainen, pehmeäliikkeinen käpsehtijä lennähti lähioksille askaroi- maan ja pyrkimään osille. Käkertäen, viheltäen hän hypähteli ja uteliaana katseli miesten puuhia. Näppärästi hän nappasi maahan heitetyn palasen ja istahti oksalle aterioimaan. Orava oli makeaa hänellekin.

Antinpäivään asti kesti oravan metsästys. Hyvinä pyytökausina saattoi ahkera erämies saada nahkoja kymmenenkin *rihmaa*.

Ja siinä oli jo hyvä tynnyrin säkillinen pienen pihkanokan pehmeitä nautiintuneita pikku pälsyjä.

Perttulilta, samoihin aikoihin kuin puulintujen satimien viritys, alkoi *peuran pyytö*.

Ja se oli vanhojen suurien pyytömiesten suurpyytö.

Entiseen aikaan vaelteli satapäisiä villejä peuratokkia pitkin kiveliöitä, varsinkin suurien tunturien seutuvilla. Jäkäläisillä kankailla ne kapsehtivat sekä ruohoisilla jängillä ja jänkävierillä. Järvien ja suurien vuomien välisiä kannaksia myöten ne omia *rannioitaan* ruuhkasivat kankaalta kankaalle.

Villi peura oli komea elukka. Se oli isompi ja vaalakampi kuin kesy poro, ja sen koko olennosta näkyi, että se oli kiveliöiden vapaita poikia. Säikähtäessään se kapsahti kahdelle jalalle, kiepsahti ympäri ja karisti karkuun, tolvasi kuin jousilla notkutellen. Suuret sarvet keikkuivat komeana kruununa, saparo nykötti pystyssä piskasen

hännillä kuin perämies, peukalon mittainen — ja läikähteli villipeuran kiharainen visakarva.

Sellainen villi tokka oli erämaiden ylpeintä joukkoa. Kun se satapäisenä hurjana laumana, keikkuvaa sarvimetsää kannatellen, ruukalsi pitkin kangasta, niin metsä ryskyi ja maa jymähteli.

Ja naakiva mies killisteli sitä kiven takaa kiiluvin silmin.

Vanhaan, vanhaan aikaan ukot olivat kaivelleet kavalia *maakuoppia* peurojen — sekä muidenkin elävien — menoksi, syviä hau-toja, joiden pohjaan oli pystytetty teräviä seipäitä ja kanneksi rötistetty haoista ja sammalista pettävä katto. Tällaisten pyytökuoppien painanteita näkee vielä pitkin eräkaita, monesti pitkät rivit vierä vierin hietaisilla harjanteilla poikki järvien ja jänkien välisten kannasten.

Mutta *ansat* ja *hankhaat* olivat nykyisten ukkojen äijävaarien parhaita pyytöneuvoja.

Ukot löivät puuta maahan perä perää pitkät rivit, niin että tyvet, melkein poikki hakattuina, jäivät korkeille kannoilleen. Suuret petäjät ja tuuheat kuuset täyttivät yksinäänkin aidan tehtävän, mutta harvoja koivuja ja vähäoksaisia puita piti kaataa pari, kolme runkoa päällekkäin kannoilleen taikka nostaa niitä *korvakoille*. Puuttomille vuomille pystytettiin aidan asemesta patsaita, ja patsaan nokkaan asetettiin iso *turvelimppu*, joskus vielä joitakin vaateresuja heilumaan. Tällaiset *peuranpölkheet* seisoa tönöttivät vuomilla kuin pitkät miesrivit heilutellen vaateriekaletta, eivätkä arat metsän-elukat uskaltaneet mennä niiden lähimaillekaan. Ne *karvivat* niitä, peloissaan kaukaa kiersivät.

Korkeassa ryteikköaidassa oli aina vähän päästä aukko, *veräjä*. Vanhaan aikaan oli veräjässä salahauta, mutta sitten viritettiin veräjään *ansa*, *kaula-ansa*. Se oli laitettu lujasta hammppunuorasta ja sidottu *kousilleen* rihmalla veräjän pielipuihin sekä vielä varattu *ristilangoilla*, ettei peura menisi lävitse. Ansa oli kiinnitetty puun liepeään latvapuoleen, niin että eläimen nykiessä puu heilua riippasi, ja ansa poikki menemättä kiristyi yhä tiukemmalle.

Kulki peuratokka pitkin kangasta ja sattui hankaalle. Yritti se karistaa läpi veräjän, tarttui joku elukka ansaan ja alkoi siinä taajoa. Siitä toiset pelästyivät, pirkottivat ja rupesivat meltoamaan, näkivät aidassa reikiä ja yrittivät karistaa lävitse — ja yhä uusia elukoita

Peuranansa. Lainio.

sotkeutui kavaliin silmukoihin . . .

Yhteisin voimin ukot rakentelivat hankaita. Kun peurat syksyisin laskeutuvat tuntureista outamaihin, piti pyydykset olla valmiina vastassa. Lähdettiin mies joka osalta rakentamaan ja korjailemaan pyytöaitaa ja virittelemään ansoja. Viikkomäärin saatiin olla töissä. Sillä valta-aidat ulottuivat joskus kolmin, neljin penikulmin vaarasta vaaraan, jängältä jängälle, poikki kairan jokiväylästä toiseen. Ja ansoja saattoi aidassa olla kymmenittäin, sadoitainkin.

Tällainen valtava, erämaita halkova aita oli ennen sopperolaisilla, neli-

penikulmainen ryteikkö, joka ulottui Lainionväylästä Vittankiin, Tornionväylään. Se lähti Ala-Sopperon takaa Siilaslompolosta ja juti Perälompolivaaran ja Vuoskuvaaran ylitse Seyriskiveliöön sekä siitä Ounistunturin alaista puolta Kulirovaan, sitten Kulijärven itäpuolta ja laajan Ripakaisenvuoman laitaa Lapinkokkavaaraan, sitten Nikujärven kautta Palovaaraan ja niin edelleen Ounisjoen länsipuolta Tornionväylälle. Jukkasjärveläisillä oli suuressa tunturistossaan ainakin kolmet hankaat. Muudan kulki Oinakkajärvestä Kapperuksen kautta Tuollujärveen, toinen ulottui yli Haukivaaran, missä nyt on Kiirunan suurkylä, Luossujaurista Nokustusjauriin, ja kolmas oli Hangasmaassa Mettälkälöjärvestä Harrijärven kautta Sevujärveen. Idivuomalaisten hangas ulottui Jamitsohkan puurajasta Ainattijokeen. Vittangin lahtelaisten pyytöaita oli Vathan- ja Kiskamavaaroissa, ja vaskilaisten aita oli ylempänä samoilla vaaramailla. Junosuvantoisten ansa-aita oli Nuuksujärven takana Leipiökiveliöissä, Ullatin

ukoilla Peuramaassa Pierujoen itäpuolella, ja vanhat lainiolaiset laittoivat parin neljänneksen pituisen hankaan Aittarovasta Aukearovaan, Mato-ojan ja Leipiökiveliön välille. Aita kulki poikki maailmaan idästä länteen, kun taas vaarat juoksivat pitkin maailmaan, etelästä pohjoiseen, niinkuin niiden tapa on.

Ansats pyysivät metsien villiä sarvipäätä, ja vuoron perään käytiin niitä viikoittain kokemassa. Oli kiveliöissä hankaan lähimailla patsaille rakennettuja pikkuisia *mettäpuojia*, *luovia* ja *nilejä*, joihin lihat ja taljat talletettiin, sekä sitten talven tultua noudettiin kotiin ja jaettiin ansa- ja miesluvun mukaan.

Koko syyskauden ansats olivat pyytämässä. Vasta antinpäivän tienoissa, kun tunturilaiset tulivat poroineen outamaihin, ne korjattiin kotiaittoihin taikka metsäluovien hoitoihin.

Sopperon Rovän äijä joskus jätti ansansa veräjiin talveksi, ja kun hän sitten meni niitä kokemaan, olikin pyytöön käynyt useita elukoita. Mutta kun sopperolainen tarkemmin tutki saaliitaan, huomasi hän, että ne olivat outalappalaisen, Ritnan, poroja.

Ja Ritna, vihollinen, oli jo ennättänyt merkitä elukkansa.

Mutta peurat eivät silti saaneet vapaasti kierrellä outamaita, vaikka hankaitten veräjät jätettiin avoimiksi.

Alkoi pian pitkä *peurapyssy* paukahdella kiveliöissä.

Jo rykimäaikana, jolloinka peurat väkevän kesän perästä olivat kaikkein ylpeimmillään ja lihavimmillaan, pitkäpyssyiset pyytömiehet naakivat peuralauman lähimailla ja ampuivat rykivästä joukosta, milloin *hirvhaan*, milloin *vaamen*. Ja kun lumi tuli maahan, niin että jälki *vuottui*, lähti pyytömies juovattelemaan peurojen perässä. Monesti monissa miehin *vuotitethiin* jälkiä ja naaittiin *joloksen* vieressä, mitä pitkin peurat kulkivat — ja kohta alkoi piilukkoinen paukkua.

Mutta vasta kevättalven paksuilla lumilla, kun tulivat pahat *roustheet* ja *kertheet* ja pettävät hanget, alkoivat peurojen pahimmat päivät. Silloin, vanhan marian tienoissa, oli jo niin valoisaa, että näki peuraa ampua yölläkin, ja silloin sivakkamies ruukalsi kuin rietas halki suurimpien erämaiden. Mutta peuraparats saivat rämpiä hangessa ja rikkoa koparansa rousteessa. Silloin saattoi yksinäinenkin ajomies lähteä *rämmitämhään* peuroja, heitellen niitä suopungeilla kiinni ja surmaten.

Mutta silloin vasta turmio oli liikkeellä, kun saatiin *seurapyytö*, oikein *seurakunnan pyytö*, ja parikymmeninen miesjoukko paineli peuratokan kintereillä. Villit metsäläiset kauhuissaan mennä tohistivat edellä suurena höyryävänä lumiryöppynä, sivakkamiehet, valitut parhaat ampujat, kahastivat höyryten kantapäillä pitkine pyssyineen, yhä lähestyen kuin armoton surma.

Vain *veturimiehet*, raahaten eväitä ja neuvoja, hiihtelivät hiljalleen jäljessä. Toisinaan taas neuvojen kuljettajat ajelivat pororaidolla kooten ahkioihinsa kaadetut saaliit.

Saavuttivat ajomiehet pakenevan token, ampuivat niin monta kuin ennättivät, ja taas lähtivät hiihtämään perässä. Hajosi tokka parttioihin — ajajat myös hajosivat, ja pian oli joka parttiolla lentävä surma kintereillään . . .

Koko tokka oli tuomittu turmioon.

Näinpä kerran keväthangilla Parkalompolon junkkalaiset kaatoivat viisikymmentä sarvipäätä samaan kasaan. Junosuvannon, Kangosen ja Nuuksujärven seuramiehet ajoivat ja tuhosivat yli satapäisen villin lauman Länsikiveliöiden Kapukielisessä, ja kerran taas lainiolaiset toimittivat suuren joukkosurman Kolkonkiveliössä kaataen monta sataa peuraa.

Kolkonkiveliön peuraosille pyrki Junkan Ollikin, mutta hänelle sanottiin:

»Kunkas sie osalle, kun et ole pyyvössä ollutkaan?»

Sillä saalis jaettiin vain pyytömiesten kesken. Peurat nyljettiin metsässä yötulilla, ja kurennot *raajothiin* ja pantiin raajoittain yhtä moneen kasaan kuin oli osamiehiä. Ja taljoja heitettiin joka läjään, minkä niitä oli, samoin koparoita. Sitten seuramiehet arpoivat, samoin kuin kalamiehet, saaliinsa.

Eikä siinä katsottu miehen muotoa. Jokainen sai läjänsä, kun hänet kerran oli täytenä miehenä otettu pyytöseuraan. Junkkalaisten ja Kitkiöjärven miesten nelipäiväisessä suurajossa, jolloin parisatainen tokka melkein kokonaan tuhottiin, oli mukana kolme alaikäistä pyssymiestä, Sevän Antti, Kitkiöjärven Sakko ja Vanhantalon Olli. Heille sanottiin heti alussa, että sen saavat, naskalit, minkä itse ampuvat. Mutta pojankampit olivat kohta parhaita paukkumiehiä, ja saalista jaettaessa otettiin heidät miesten osille. Saivat pojat vielä monta peuranpäätä. Sillä peuran ampujalle tuli aina *pää*

liiempää. »Pää peuran kaatajalle», oli vanha sääntö. Ja päältä jaon se annettiin.

Vetureilla vedettiin lihat ja taljat kotiin. Oli tehty veturi ohuista *koijunliisteistä* niinkuin ahkio, taikka *haapakuokalla* koverrettu umpunaisesta kuusesta pitkä kaara. Veturiin *kaaristethiin* tavarat *orrolla*, ja viilekkeillä sitä sivakkamies laahasi perässään. Kaksin sauvoin hiihtäjä työnteli. Vanhat peuramiehet *hihtoivat* eripituisilla sivakoilla, oikeassa oli lyhyempi koivuinen *sivakka*, jolla potkaistiin, vasemmassa pitkä petäjäinen *suksi*, millä huilattiin. Pajalan mies laittoi oikein liukkaan ja sitkeän suksen *jouhimännystä*, joka oli vuosikautia lojunut navetan loorin lattiapuuna, lehmien sotketavana.

Oli sitten erämaan taloissa metsällistä syötävää. Lunta lyötiin aitan lattialle ja siihen kylmettyneet metsänlihat. Siitä oli hyvä hakata kattilaan. Suolattiin lihat ja kevätahavilla niitä kuivattiin katonharjalla *luovassa*, taikka orsilla *aitansolassa*, oviseinällä. Vedettiin vain vanhoja verkkoja ympärille, etteivät harakat ja varikset ja pienet riippanat päässeet niitä nokkimaan.

Hyvin ne olisivat riippanoille kelvanneet, sillä peurankuu oli makeaa. Lihavan villipeuran selässä, *saparontyvillä*, *piskasessa*, oli paksu *kuupalsta*, kohta kämменessä, ja se oli kaikkein parasta pakastalven niestaa. Hyvää oli myös *kieli* ynnä *yinkontti*.

Hirvi oli metsän suurriistaa, ja hirvenpyytäjä oli jo *suurmettästäjä*. Hänellä oli hyvä *hirvikoira*, jonka kanssa hän ajeli metsän suurta sarvipäätä.

Mutta hirvi oli äkäinen elävä. Sanottiin kyllä, että se joskus tuli ajomiestä vastaan ja polvilleen pannen rupesi *armoille*. Mutta jos mies ei ruvennut armoa antamaan, hirvi suuttui — ja silloin tuli totinen erämaan tappelu.

Ullatin ukko ampua piukutti isoa hirveä pienireikäisellä — napsuteli kuulansa loppuun, niin että hirvi viimein suuttui ja karisti kimppuun. Ukko huitaisi pyssyllä, mutta hirvi ei siitä säikähtänyt, tuli ja sotki sivakat jalkoihinsa. Suurmetsästäjä hätäyksissään käpsähti hirven selkään, *hämphään* taakse ratsastamaan. Elukka pelästyi, alkoi hyppiä ja taajoa, mutta ukko piteli kiinni korvista ja karvoista, keinotteli puukon kouraansa ja iski jutoaan niskaan, juuri *ahmajäsenheen*. Metsän suuri sarvekas kaatua rojahti maahan. Ahma-

jäsen, pään ja kaulan rajalla, onkin semmoinen paikka, ettei ole niin jaloa eläintä, joka ei kuole, kun siihen puukolla isketään.

Hyvä saalis oli hirvi, antoi lihaa kohta koko talveksi — toisillekin jakaa. Ja kaikkein parhainta oli hirven *päällinen huuli*. Se aina heti leikattiin pois, kun hirvi oli kaadettu, ettei vain toinen pyytömies sitä saisi kähvelletyksi. Vanhat sanoivat:

»Hirvenhuuli ja peurankieli
ja tarphaanliha on parasta,
mitä lihaa on.»

Entisinä aikoina oli *tarvas* liikkunut kivieliöissä. Se oli ollut peuramallinen elävä, pienempi vain. Mutta kun sillä oli kovin vähän jäseniä, varsinkin selässä, oli se niin *kankku*, ettei päässyt enää ylös, jos se joutui pitkälleen pahaan paikkaan. Sillä olikin vasituiset puut, joihin se nukkuessaan nojasi. Ukot löysivät puun ja sahasivat sen melkein poikki. Tarvas meni taas sitä vasten nojaamaan ja nukkumaan — ja kaatui puun kanssa, eikä vähäjäsenisenä, kankkuna enää päässyt jaloilleen. Silloin ukot saapuivat ja tappoivat tarpaan ja saivat kaikkein parhainta metsällistä lihaa.

— — —

Mutta vasta *karhu* oli sellainen suurriista, *mettällinen*, *mettänotus*, jonka kimppuun ei joka mies uskaltanut yrittää. Piti olla jo *täysirahkeinen luuäijä*, metsällisellä lihalla ja rasvaisella kalalla ruokittu, joka tohti ruveta tappelemaan kaikkein kovimman metsäläisen kanssa, vanhan *maafaarin*, kiukkuisen, väkevän ja viisaan korpiäijän, joka ei koskaan ruvennut polvilleen eikä armoille kovimmankaan luuäijän edessä — päinvastoin monesti pani tappajan armoille.

Eihän tavallinen kontio tavallisessa metsänolossaan ollut äkäinen, senkuin vaelteli vain, kaiveli muurahaismättäitä ja putkenjuuria ja joskus otti paremmaksi palakseen jonkin lehmän tai lampaan. Ja pentujensa kanssa karhu toisinaan huvikseen tieraili — vaikkahan saattoi joskus suutahtaakin. Sattajärven Kunnarin Mikko katseli kiven takaa karhuemoa, joka ahmi rehevää ruohoa ja murisi, kun villi pentu taajoi ja sätkäsi takavillojen kimpussa. Emo söi ja murisi, eikä pentu antanut rauhaa. Viimein muori suuttui ja pisti pennun suuren leon alle. Mutta kun emo sitten meni hänet päästämään, olikin pieni riepu kuollut. Karhu katseli ihmeissään karvaturriansa,

piteli sitä sylissänsä, puristeli ja karjui sen korvaan. Heitti hän viimein turrin maahan ja meni metsään. Mutta tuli hän vielä takaisin ja taas alkoi puristella ja karjua — ei ollut apua. Emo laski pennun pensäseen ja lähti surullisena tassuttelemaan.

Miestä karhu väistyi — ei peläten, ja naista hän — häpesi. Ainaikin Lautakosken muori säikähdytti vanhan ukkokontion, kun hän helmojaan heitellen karjaisi:

»Häpiä, kun olet tullut raiskaamhaan
mun luontokappaleitanil
Oota sie, kun mie näytän koriaal!»

Karhu katsahti ja häpesi, niin että pakoon ruukaltaessaan heittäytyi kolme kertaa ylenniskoin.

Vain hirveän lehden aikana karhu oli vihainen ja äreä — mutta silloin olivat kaikki muutkin elukat kiukkuisia nautasonnia ja peura-hirvasta myöten. Mutta niihin aikoihin karhu kohta meni nukkumaan pitkää talviuntaan, puhalsi vatsansa tyhjäksi ja lykkäsi *pihka-pallon* peräsuoleensa. Oikea metsienkiertäjä karhu paneutui jo *lehen alle*, ennenkuin lehti oli kokonaan karissut.

Ainoastaan *pahantekijät* ja *nostetut kontiot* jäivät vielä jatkamaan kesällisiä ilkitöitään. Sellaisiakin otuksia kyllä oli. Nostettu lienee ollut Pajalan pahantekijä, joka samaan menoon löi lihoiksi kolmekymmentä lehmää ja haavoi parikymmentä lammasta. Narkauksessa karhu yöllä yritti ikkunasta lammasnavettaan, ja Lautakoskella muori yllätti kontion, kun se oli kiskomassa lehmää katon kautta kesänavetasta. Kun Kainulaisjärven Lamppa-äijä oli akkoineen nukkumassa, karhu pisti karvaisen päänsä ikkunasta ja irvisteli. Mutta lähti hän pois, kun Lamppa karjaisi:

»Siekö se olet?
Älä ittiäs muuttele!»

Ja se oli Vinsan äijän nostama.

Mutta monesti pahantekijä karhu sai hengellään sovittaa monet rötöksensä.

Vaikka henkensä kaupalla vaelteli oikea kunniallisestikin elävä karhu suomalaisten ja lappalaisten suuria erämaita. Ei hän saanut edes talvista nukkumarauhaa. Kun hän kuusen juurelle kopperretussa pesässään tyytyväisenä veteli talviuniaan, ja vasta saatu pahnikas,

maitopoika, makasi ja tuhisi rinnan alla, sekä iso *kuostopoika* nukkuu röhötti selän takana, niin jo, jo piti tulla kamalat möykkääjät oven taakse.

Olivat, viholliset, seuranneet syksyllisiä jälkiä, kavalasti kierrelleet, kaarrelleet ja *vakonheet* nukkuvan korpelaisen ympärillä, hiipineet ja naakineet ja panneet merkille hänen kotonsa — ja sitten hyvillä talvisäillä monin miehin, oikein aseineen lähteneet tänne tuhotöihin.

Heräsi kontio, kun oveen, *pesäreikhhään* äkkiä söhäistiin koivuiset kanget, ja joku rietas alkoi ryskiä katolla . . .

Arvasi kuusenjuurelainen, ketä siellä oli, arvasi asiatkin — ja paikalla karisti ulos . . . Siellä *keihäät* ja *pyssyt* vastassa — niihin metsäläinen sortui. Sortui hän joskus omalle ovelleen.

Mutta pääsi kontio ulos — heti rupesi tappelemaan kuin mies, karjui kuin mies, löi miestä kenttään ja pani monen ukon parkumaan. Vasta kun vihollisten joukko rupesi tuntumaan ylivoimaiselta, lähti metsänäijä laukkomaan . . .

Ajajat painelivat perässä, ja siinä tuli ankara koetus — edellä tummaturkkinen köyryselkä, metsän väkevin, perässä *keihäät* ja *pyssyt*, kahisevat sivakat ja höyryävät ukot. Sivakkamiehet tohistivat yli hankien, metsäläinen sai niitä henkimenoikseen rämpiä.

Ja usein kävi niin, että hiihtävä surma saavutti rämpivän metsänukon.

Kesällä kun karhu oli kaatanut kylän lehmän, rakennettiin raadon lähelle korkealle puuhun *lava*, ja kaksin miehin mentiin sille yöksi *vahthiin*. Ammuttiin, kun kontio tuli öiselle aterialle — mutta oltiin joskus ampumattakin. Hiljaa vain peloissaan katseltiin, kun kyrmyselkäinen metsänäijä tuli ja söi, rutisteli suuria konttiluitakin, niin että rouhiminen kuului lavalle asti . . .

Rupea siihen sitten lavarötisköltäsi nakkelemaan vaarallisia lyijynappeja!

Saittajärveläiset olivat hyvillään, että lehmänraatoa riitti ja vielä jäikin, kun kolonnäköinen metsänotus lähti kylläisenä hölkyttämään.

Joskus sattui karhu erehtymään peuranansaan. Se oli kyllä niin viisas, ettei ruvennut sitä kuolemakseen kiristämään. Metsäläinen heittäytyi vain ansanuoralle makaamaan, aina vähän päästä sitä kastellen ja ryvettäen. Kun karhu viikkomäärän oli ansaa näin hautoen *määttänyt*, meni se helposti poikki, ja metsäkörri lähti laukkomaan.

Joskus vain sattui, että karhu hirttyi, niinkuin kerran sopperolaisen ansaan, jääden roikkumaan puuhun. Sopperon ukko meni kokemaan pyytöjään, luuli karhua naapuriksi, jonka kanssa hän vasta oli riidellyt, ja päivitteli:

»Katto, koranusta, minkä kiusan mulle keksi . . . kun on ittensä hirttänyt ansaani.»

Olivat monet vanhat kiviöönukot kovia miehiä, kun joutuivat kamppailemaan metsänukon kanssa. *Keura-Mortti* joutui sylipainiin ja keikahdutti kontion alleen. Metsäläinen niisti Morttilta pois koko nenän ja repi huulet, ja Mortti söhi puukolla. Koko päivän ukko tappeli kontion kanssa. Kun karhu käytti hampaitaan, karjui Mortti: »Åle don piednage koanstai anal» jotta, älä koiraille, ja taas söhäisi puukolla. Viimein kontio suuttui, lähti laukkomaan — ja nuoli haavansa. Mutta Mortti ei osannut nuolla, hänen täytyi vaeltaa koko ikänsä nenätönnä, metsäläisen merkeissä. *Sarren Nikki*, lapinukko, tappeli karhun kanssa Tornionjärvellä, Nuljan tunturissa — kontio paiskasi ukon alleen ja repi paistit . . . ja lähti tyytyväisenä tunturiin. Nikke kyllä tämän häväistyksen vielä kovasti kosti, vieden hengen ainakin viideltä kontiolta.

Sarren Nikki oli äkäinen tunturimies. Yhtä äkäinen oli Tärännön *Aittamaan Juhan-Petteri* — ei hänkään metsäläistä pelännyt. Ukko vielä joka kerta, kun oli kaatanut karhun, karkaisi luontoaan juoden kauhalla kuumaa verta *syännönnesta*. Ei säikkynyt liikoja *Mikkeli Niiakaan*, toinen tunturimies, konttasi elävään kontionpesään palava tuohikäppyrä toisessa, laahattu pyssy toisessa kädessä — konttasi ja ampui ärisevän pesänäijän. *Raution Jussa* oli niin luja ukko, että samana talvena tappoi yhdeksän kontiota. Vanhalla piilukko-räikällä *Jussa* niitä keikahdutteli, ja keihäälläkin kaatoi kaksi. *Vit-tangin Lasun Jussa* oli myös maininka karhumies, joka joutui joskus yksinään keihäs kourassa tappelemaan karhun kanssa pesähängillä, kun huonot kumppanit kontion karjumista säikähtäen lähtivät pakoon. Luja mies oli Tärännön *Aitanpään Aukusti*, joka kaatoi kontiota ja muutakin metsän elävää.

Mutta kaikkein pelottomimpia karhuvaareja oli Junkan *Sevän Antti*, entinen Parkalompolon outalappalainen, ankara peuranajaja, yhtä kova käymään pororosvojen kuin karhunkin kimppuun.

»Pyssy kun paukahti,
niin Nolka kaatui»,

muistellaan vielä Sevän Antin pitkän peurapyssyn töitä. Keihäin ja pyssyin Antti karhuja kaateli, kaatoi 43 metsäläistä — ja joka kymmenennen kanssa oli sylipainissa. Monesti yksinään, ilman *seurumiehiä*, Sevän ukko kahisteli karhunpesällä. Seurumiehistä ei tahotonut olla apua — ne monesti kovan paikan sattuessa pelästyivät, jättivät Antin yksin tappelemaan ja laukkasivat kotiin.

Ei säikähtänyt metsäläistä Pajalan *Eliaksen Jussa*, eikä liioin Jussan *Karuliina*. Kahden he menivät karhunpesälle, Jussa pisti kangen pesänreikään, ja Karuliina seisoi kirves kourassa pesän suulla . . .

Karhu pisti päänsä reiästä — Karuliinan kirves heilahti ja halkaisi otsan.

Heinän hakumatkalla tämä tapahtui. Nostettiin kuollut kontio kuormalle, ja kolmea rinnan istuttiin sitten heinäkuormalla, Jussa edessä ohjaksissa, musta metsänukko keskellä ja takana Karuliina.

Ja ylpeästi ajettiin kylän lävitse kotiin.

Kun entiset ukot saivat karhun kaadetuksi, pitivät he metsänäijälle hyvät *kraviaiset* ja kokosivat kylänäijä pitoihin.

Karhu nyljettiin, riisuttiin ukolta karvainen turkki ja *kytkethiin kytkinpuihin* kuivamaan. Ja nyljetty kontio oli kuin alaston ihminen, oikein otti luontoon sitä katsoa — rinnat ja hartiat, lavat, reidet ja perät olivat kuin ihmisellä, pää vain kuin koiralla. Mutta kuuta siinä oli, joskus korttelia vahva valkoinen pinta selkäpiillä, ja se oli niin röytevää, että hytisi, kun otti käteensä. Kun kuu leikattiin palttoihin ja pantiin aitanseinälle päivän puolelle kuivamaan, niin se oikein vetenä valui.

Sitä kun kylän äijät puukolla viiltelivät ja söivät, jo tiesivät olevansa metsänäijän viimeisissä menoissa. Moni ukko, pakkasen käsissä kärvistellyt, sitä oikein mielissään ahmi, se lämmitti sydäntä ja antoi voimaa. Kaunisvaaran äijä hoselsi kontion räytynyttä *munhaiskuuta*, niin että kolme vuorokautta hääri seinän takana housuvyö kaulassa ja puhalteli puhtaita talipuikkoja kuin joulu-kynttilöitä.

Pantiin karhunlihaa pataan, keitettiin ja syötiin, *syäntä, kieltä* ja muuta. Ullatin Erkko-äijä heitti kattilaan vielä *käpäjän* ja sanoi:

»Kun met tämän käpäjän keitämmä, niin kyllä met rasuata sitten syömmä.»

Vanha palveluskivi Ullatin pelloilla.

Tehtiin myös *makkaroit*a ja syötiin hyvinä metsällisinä. Annettiin kutsumattomille *vahtilaisillekin* karhunlihaa, metsän *uutista*.

Mutta itse saamamiehet ja syömämiehet istuivat rasvaisin naamoin kahtapuolta isoa pöytää.

Piti vielä hyvällä metsällisellä muistaa haltioita. Entiset Ullatin ukot veivät heti ensi kattilasta kupillisen karhunrasvaa ja kaatoivat suurelle *palveluskivelle*, joka oli pellolla kylän keskellä, Heikan ja Pirtin välillä — neljän talon yhteinen *pyytökivi*. Niinkuin suuri hallava kontio, kylmynsä, se maata romotti kentällä, ja sen päällä oli pieni kuoppa, johon rasva kaadettiin. — Vietiin samalle kivelle ensi rasvat kalasta ja linnustakin, jos pyytö oli hyvin *vastannut*. Oli jo etukäteen luvattu rasvat — ja saalis helposti *korttui*, sati ei vastattu, mitä oli luvattu.

— — —

Mutta kun tapettiin *hukka*, sille ei kyllä kannattanut pitää kraviaisia. Se oli villi peto, häpeämätön pelkuri, jolla ei ollut juuri muuta mielitekoa kuin tuhota poroja, minkä ennätti, tappaa kaikkia, mitä sai — ihmisiäkin. Pajalan Antista hukka kerran sieppasi pihalta

Aukusti Aitanpää, vanha erämies.
Täräntö.

pikku tytön, riepoitti metsään ja söi — luita ja vaateriepuja vain heitti julman ateriansa merkiksi.

Enimmin tuotti hukka tuhoa lappalaisen poroelolle, ja enimmin häntä vainosi lappalainen. Eikä lappalainen tarvinnut metsärosvon kimppuun käydessään pyssyjä ei keihäitä. *Hihattamalla* hän tavoitti hukkatokan jossakin metsässä taikka tunturissa. Häntäytynyt susi tarttui irvissä hampain uhkaavaan suksisauvaan, mutta sai samalla ajomiehen toisesta sauvasta kuonoonsa, niin että meni tyrmään. Sitten suurpuukolla kiireesti kinttusuonet poikki ja taas toisen hukan kimppuun. Sille sama temppu: tyrmäys

ja kintut poikki — samoin kolmannelle, neljännelle, viidennelle . . .

Ja näin saattoi nopea, peloton tunturimies tuhota koko rosvojoukkion. Lappi pieksi hukalta hengen pois, missä vain sen, vihollisen, kohtasi. Mutta ei hän silti hukkaa selän takana parjannut, eikä kiroillut, ei edes sanonut, paljonko se oli tuhonnut hänen porojaan. Sati sanoi ja parjasi — hukka surmasi vielä enemmän.

Tunturimaissa, missä suuret poroelot liikkuivat, hukilla oli parhaat päivät. Siellä he, kurjat, nälissään kulkivat virkateillään niin kuin heidät määrätty oli — mutta siellä myös surma hiihteli samoilla rannioilla. Ajeli surma kyllä alhaalla outamaissakin. Aitanpään Aukusti menetti monta hukka riepua, kun he virkamatkoillaan satuivat Aukustin virkamaille.

Samanlainen häpeämätön metsärosvo kuin hukka, oli *ahma*, pienempi vain, mutta sitä kavalampi, suuri porojen surma, joka saattoi oikein vimmoissaan ollen tuhota neljät-, viidetkymmenet porot samaan menoon. Niskasuonet se vain repäisi poikki, ja niin poro porolta ruukalsi yli koko tokan — sitten söi, minkä söi, sekä kätki hankeen päitä ja koparoita vastaisen päivän varaksi.

Ahma oli haiseva ryökäle, joka levein kämmenin mennä latusteli kuin aikamies, ja oli aina valveillaan. Mutta paetessaan se pruisi jälkeensä niin ilkeitä panoksia, että piti olla hyvin myrkkö koira, joka kesti kamalan löyhkän ja saattoi painella perässä.

Sellainen raaka koira ahdisti ahman puuhun taikka uuvutti sen hankeen, niin että sivakkamies sai sen ammutuksi.

Saatiin ahma narratuksi joskus kolmipiikkiseen *ahmankanthoon*, saatiin sitä raskaalla *satimella*, jossa oli kahdeksan rankaa kattona ja *syöttä* houkuttelemassa, niinkuin kannossakin. Pyydettiin ahmaa myös hirsistä salvetulla keilamaisella kehikolla, *ahmanhuonheella*.

Villi elukka ahma oli, niin villi, ettei suuri noitakaan saanut häntä nostetuksi. Hukan kyllä nosti velho kuin velho, mutta ahma ei totellut. Kolo oli hänen kotonakin, niinkuin ainakin metsärosvon asunto, kolkko pahlinna hankien alla jylhässä pahikossa pentukomeroineen, liha- ja luukammioineen.

Siellä pitkäkarvainen porojensurma lepäili päivät, hiipi yön tullen töihinsä ja taas aamun sarastaessa saapui kotiin.

Hyvä oli *kettukin*, ruskea visakarvainen *repo*, joka metsiä juosta vilisteli ja rääkyi ja tappoi pienempiänsä, varasteli lintuja satimista, ja mitä ei jaksanut syödä, sen kätki sammaliin taikka peitti hiekkaan huiতোen hännällään paikan sileäksi.

Revolla oli hyvä turkki, ja sitä persoen pyytömies oli ahkerasti sen kintereillä. Vanhojen ukkojen pyytöneuvoja oli *revonkanto*, kaksi-, kolmipiikkinen sileäksi kuorittu kanto, jonka nokassa oli *syöttä* houkuttelemassa. Ajettiin kettua hihattamalla ja tapettiin, kaivettiin se tievakuopastaan ja nutillettiin, pyydettiin myös *rauvoilla*, jotka ovelalle metsäläiselle piti laitella vielä ovelammin, että metsien veijari niihin erehtyisi.

Pajalan Käräjärven äijän rautoihin repoja kyllä meni, viritti äijä ne vaikka kaivonvinttiin. Mutta Kärä olikin luvannut itsensä riettaalle, sati saa määrätyn, summattoman joukon repoja. Äijä sai — mutta aina hänellä oli aapinen povessa, etteivät riettaan raudat olisi häneen naksahaneet.

Revonkanto.
Ylitornion
museo.

Naaliakin pyydettiin, ja se oli kohta ketun likimmäinen sukulainen. Tunturissa se asusteli, kaivoi tievaan koko linnan ja laittoi sinne perillisiä kohta tusinan. Oli pesässä etu- ja takaportit sekä vielä pakoreikiä joka taholle, niin että isäntä hyvin saattoi ennättää karkuteille, sati ovelle tultiin möykkäämään. Kun vieras viimein pääsi perille, löytyi naalitievasta vain köyhä kitisevä perillisparvi sekä kasat kaluttuja luita, ynnä höyheniä, risuja ja ruohoja.

Tunturien valkoinen naali oli halpa elävä — ammuttiinhan sekin, kun tavattiin, vaikkei sen turkista suuria maksettu. Mutta *sininen naali* jo maksoi rahaa.

Rahaa maksoi *näätäkin*, vaikka se oli pieni elävä. Sitä kyllä kannatti ajella. Mutta sitä ei leikin käsittänyt. Se kipaisi puuhun kuin orava, se kiepsahti koloon kuin kärppä, se puri kuin susi, sati siihen tarttui käsin. Ketun vain rohki sait ottaa leuoista kiinni, mutta näätä siitä kyllä suuttui. Vaaran Jussi kun pisti kätensä konttoon, näätä heti vanui hampain ja iski läpi kintaan ja kämmenen — myrkyn vielä puhalsi, niin että käsi aivan turposi.

Koiran kanssa näätää ajettiin ja ahdistettiin, ja koira siinä parhaan työn teki. Koira sen tavoitti kiinni, kun se jostakin kolosta savustettiin laukkomaan.

Näätä oli hyvä saalis. Yksi ainoa näätä vastasi hyvinkin rihman oravia.

Pitkäselkäinen *saukko* oli vähän kuin samoja nepukoita näädän kanssa. Mutta kun näätä oli ahkera metsänkävijä, oli saukko etupäässä kalamies, joka asusteli vesien vaiheilla pyydellen kalaa — vaikka kelpasi sille sammakkokin. Sukeltamalla se tavoitteli kaloja, ja hampain se niitä kantaa retusti syöntirannalleen. Talvella viritettiin saukon rannioille hammasreunaisia rautoja — niihin harmaa kalamies pyytöretkillään sattui tarttumaan.

Sukkelaa *kärppää* ahdistettiin ahkerasti, vaikka se oli kaikkein pienimpiä elukoita, joita pyydettiin. Vanhoilla ukoilla oli oikein *kärpän killerökeinot*, pitkät pilkoitetut reisut pitkin kivieliöitä. Niitä myöten ukot syystalvella kuljeskelivat killeröltä killerölle, ja killerönä oli vain kahtia halkaistu pölkkyy kirpoille viritettynä, syöttänä palanen muionnutta kalaa tai lihaa.

Kärppä taisi olla samoja nepukoita näädän ja saukon kanssa, — haisu vain oli sen omia perintöjä. Vanhat pyytömiehet eivät kyllä koskaan siitä kärppää soimanneet, vihaisia kovin olivat, jos kuulivat muiden moittivan — tyhjäksi

sellainen haukkuminen pian ajoi killerön. Ullatin Pirtti-Antti kohta antoi leuoille ja karjaisi:

»Sinä haiset — eikä kärppäl!»

Tunturimaissa laukoi *jäneksiä* aivan päänään, ja oli niitä outa-
maissakin. Valkoturkkista mollosilmää pyydettiin ansalla, joka keppiin sidottuna pistettiin sen rannion viereen. Ja lynkäpolvinen arka kyykkäilijä kyllä erehtyi ansaan, kun sen taidolla asetti — taitamattoman laitoksen nähdessään jänis poukahti syrjään. Syksyllä ensi lumen tultua pyssymiehet lähtivät *jäneksiä kiertämhään* juovatellen jälkiä ja piirittäen jussarievun auttoon, mihin se, koko yön vikerkoukkuja laukottuaan, oli asettunut päivämakaukselle.

Paremmen puutteessa kelpasi jäniskin syötäväksi, vaikka se oli niin laiha, ettei siinä ollut *rasuan silmääkään*. Mutta jänis oli verevä elävä, ja sen veri mustaa ja väkevää. Siitä tehtiin hyviä verikakkoja, jotka olivat oikein miehen ruokaa.

Ja jäniksen valkoisesta talviturkista saatiin kauniita pehmeitä roukoja, sen karvaisella kypälällä taas pyyhittiin pöytää.

Entisinä aikoina oli useissa erämaan joissa ollut *majavia*, ja majavan pyytö oli ollut entisten erämiesten parhainta pyytöä. Kangosen Uentalon Mikkeli, joka on kuollut satakymmenellä jo kolme-, neljäkymmentä vuotta takaperin, oli nuorena ollessaan pyydellyt majaviakin.

Majava oli ollut merkillinen metsän elävä, siittävä eläin sekini, patomestari, jonka oli pitänyt asustella vesien äärellä, pyrstö aina vedessä niinkuin kalalla. Pyrstö kun oli ollut kalaa, mutta kurento

Kärpänkillerö. Ylitornion museo.

metsänelukkaa. On vielä siellä täällä kivieliöissä jokivarsilla majavien muinaisia asentopaikkoja, Majavasaaria, Majavaniittyjä. Siellä ne ovat rakennelleet patolaitoksia ja tehneet pesiä komuihin pitkin rantoja.

Majavan turkista oli maksettu isot rahat, ja sen *havukset* olivat olleet kallista lääkitysainetta, lujaa kaikenlaisia tauteja vastaan. Olivat ne vielä niin erinomaisen tenhoisat, ettei mikään tauti ollut uskaltanut tulla kylään, missä *majavankulleja* oli säilytetty. Oli Killimässä ennen ollut tällaiset kovat aineet tallessa — vasta oli kallis majava saatu. Ja Killimä oli kuullut, kun kamala rupitauti oli ohitse jutaessaan vihaisena manannut:

»Sati toisen kerran tulen,
killa mie kalmaa tehen.»

— — —

Eivät saaneet *puulinnut* talvellakaan rauhaa. Erämaita hiihdellässään pyytömiehet ampuivat niitäkin, sati vain sattuiivat paikalle. Sydänkuilla, kun metsä oli *huutheessa*, näkyi puussa suurusteleva suuri musta metso jo kauas. Helposti ojentui pitkä pyssy sitä kohden — kajahti luminen metsä, ja iso musta tuli tohisten alas, niin että huuteinen puu ryöpsähteli valkoisena . . .

Syvälle hankeen hautautui *huuemetto*, pihkainen kerkkä vain piipoi sen kurkusta.

Mutta metsän lintuja piti naakia hyvin varoen, ja kaikkein enimminkin piti kalvehtia kasvojaan. Niitä linnut — samoin muutkin metsän elävät — pahimmin pelkäsivät. Kun ne huomasivat *ihmisen kasvojen haamun* — jo heti säikähtivät ja kiirehtivät pakoon. Mutta jos ne eivät nähneet kasvojen haamua, ne saattoivat tulla vaikka aivan viereen. Ihmisen kasvot olivat metsäkansalle kauhistus.

Satimet ja loukut oli lumen tultua tarpeettomina laukaistu lepäämään. Sinne tänne oli kuusien juurille rakennettu havuista niskojen ja riukujen varaan laukupuolia, *lintukokkoja*, satimineen tai ansoineen. Laukupuolen alle jäi lumeton *pälvi*, joka marjanvarpuisella kesämaallaan houkutteli talven kourissa värjötteleviä lintuja pyydyksiin.

Nälissään ja viluissaan menivät, taitamattomat, surmilleen.

Talvi oli *riekkojen* paras pyytöaika. Silloin jänkien rannoille ja pienien purojen varsille ja autoihin pitkin *koiju-* ja *paijupensikoita* rakennettiin risuista pitkiä koukkupolvisia *kaarteita*, joiden aukkoihin viritettiin ansoja, hampuista punottuja. Varsinkin tunturimaissa

oli talvella tavaton riekonpyytö. Oli kohta joka tunturipurolla, joka koivikossa ja pajukkorannalla, joka lompolon laidassa ja jänkänotkelmassa ansoja sadoittain, ja sadoittain saatiin riekkoa, valkoista käkertäjää, joka villaisin talukoin tassutteli pensaikossa.

Lintukokko ja ansa. Täräntö

Saatiin myös *kierunaa*, korkeiden tunturien aitoa asukasta, joka ylet aikojaan eleli ylhäisillä kotikylillään. Vain kovan ilman uhatessa se laskeutui outamaihin, ja siellä se kaavierrellen ennusti kohta saapuvaa suurta lumenpurkua.

Mutta kohta taas, kun kova ilma oli loppunut, tunturien eläjä kii-rehti korkeille kotipihoilleen.

Mutta huhtikuulla, kun maa joutui *pälvhiin*, ja *vyötiainen* laulaa luristeli yöt läpeensä, kokoontuivat *kiimalinnut* näihin ensimmäisiin kesämaihiin viettämään kevään ja kesän ensimmäisiä riemujuhlia, koska valkoiset hanget kimaltelivat huhtikuun varhaisessa aamuauringossa.

Ja kaikilla linnuilla oli omat ilokenttensä, joihin joka kevät suurin joukoin riennettiin.

Jänkien keskelle *saajomaihin*, joissa suuret lakkapäät petäjät seisoa kojottivat, kokoontuivat metsot ja koppelot, mutta teeret keräytyivät useimmin metsäisille harjuille. Yrittivät teeret mennä saajoihinkin, mutta metsot ajoivat ne heti tapellen takaisin.

Joutuivat pyytömiehet saajoihin ja harjuille, rakentelivat kaarteita ja virittelivät niihin ansoja. Moni metso ja koppelo sekä moni teeriukko ja teeriakka niihin hirttyi.

Mutta kun saajojen ja metsäharjujen elämä oli ylimmillään, naaki pyssymies sinne aamuarhaisina hetkinä.

Saajoilla metsot ja koppelot pelehtivät. Siellä laulettiin ja tapeltiin.

Metsoukot kävivät keskenään vimmittua sotaa, kukkotappelua. Mutta koppelo vain katseli syrjästä kannon juurelta, kallisteli päätään ja otkotteli:

»Ouk . . . ouk . . . ouk . . . ouk . . .»

Sitten metso taas, huonompansa höyhentänyt, pöyhistelivät levein pyrstöin petäjän tyvillä ja nalkki, kalkutti ja koppasi ja katseli pöyhkeänä ympärilleen — mutta kohta se jälleen hulluna kihisti ja hioi ja hissitteli. Kaulahöyhenet olivat pörröllään ja pyrstö pystyssä, siivet roikkuiivat sivuilla, ja silmät olivat nurin kuin mielettömällä . . .

Silloin pamahti naakivan miehen pyssy — ja komean linnun kevät-riemulle tuli surullinen loppu.

Metsien harjuilla taas oli teerien hyvä viettä keväistä aamun hetkeä. Siellä ukkoteeret pyörivät ja hyppivät, juosta kehräsivät perä perää ympäri kenttää, koukkupäiset peräsulat vain heiluivat pystyssä ja tärisivät. Joka aamu tuli teerikansalle sellainen vuokko, että piti metsäharjulla laulaa ja tanssata ja taas tapella tuhistaa. Ja aina vähän päästä ukkoteeri silmäkulmat punaisina kuulusteli mättäältä:

»Uhu-huhu-huhuhu-huhu-huu . . . kauvvaa . . . kauvvaa . . .»

Mutta ruskea muori katseli vain syrjäpuolesta, käänteli päätään ja kielteli:

»Äi . . . äi . . . äi . . . äi . . .»

Musta ukko yhä huuteli kauvvaansa ja pyöritteli pitkiä peräsul- kiaan — ja pensaikosta pamahti kamala panos.

Menivät metsämiehet riekko rukankin kevättiloihin.

Jänkien rantapajukot ja auttojen matalat koivuoudat olivat riekkojen parhaita keväisiä kisakenttiä. Siellä he toukokuun anivarhaisina aamuhetkinä käkertelivät, niin että ilo kuului neljänneksen päähän. Jo illalla elämä alkoi, ja sitä kesti koko yökauden — kiihtyi vain aamun lähestyessä.

Siellä ukkoriekko yhä komeili valkoisissa talviparseeleissa, mutta oli saanut kaulaansa ruskeanpunaisen sieppuran — ja kovin tärkeänä hän katseli, kuuloisteli ja tieteli:

»Pe-he he-he he-he hee . . . peukka peukka peukka?»

Ja riekkomuori vastasi, honotti pajukosta:

»Näy . . . näy . . . näy . . . näy . . .»

Mutta ukko katseli vain, kuuloisteli ja kielteli:

»E... e... e... ev-veel»

Pajukosta yhä kuului houkutellen:

»Näy... näy... näy...»

Jo lähestyi ukko pajukkoa, silmäkulmat punoittaen ja kysyi naureskellen:

»He-he he-he hee?»

Mutta sattui joskus niin surkeasti, että pajukosta pamahti pyssy. Jossakin puunlieon takana piileskeli kavala pyssymies matkien riekkomuoria.

Riekkojen *naukuttaminen* oli vanhojen erämiesten pyytökeinoja. Riekkomuoria matkien he narrasivat heikkopäisen riekkoukon ampu-
mapaikalle. Junosuvannon Riekk-Lassi oli oikein seppä naukuttamaan. Kalvepaikassa kyyristellen hän naukui kuin oikea akkariekkö, naukui niin, että ukko joskus tuli ja kyykähti Lassin päälle.

— — —

Puulinnut asustelivat samoilla mailla, eivätkä jättäneet talveksi-
kaan suuria kotoisia kivieliötään, mieluisia havupuutaan ja urpakoi-
vuojaan.

Oli kyllä muitakin lintuja, jotka samoin oleskelivat täällä kesät,
talvet ja pitivät suurta erämaata ainoana kotomaanaan. Vanha
vares kyllä vähän käväisi jossakin, mutta palasi pian takaisin sanoen
»praa, praa», vaikkei olisi varsin hyvä ollutkaan. Mutta *harakka*
kikatti alituisesti kyläkansan seurassa, ja musta *korppi*, jota lappala-
lainen aivan oikein nimitteli vanhukseksi, kuljeskeli hukan kinte-
reillä raatoja korjaten. *Kuukhainen* pysyi kotometsissä, ja *huuhkaja*
huuteli synkissä erämaissa, väliin valitellen ja räähkyen kuin äpäpä,
pissihaukat, *kissapököt* ja *tutnapirrit* siellä viihtyivät ynnä myös
koppelohaukat, siellä suuri *kokko* majaili kaikkein kaukaisimmissa
kivieliöissä. Kankailla *palokärki* hakkasi keloja, ja *tikka* nikkaroi kan-
non kyljessä sekä *kongelompäristäjä* paukutti onttoa honkaa, ja pieni
ästi-tiainen rimpuii oksalla saarnaillen:

»Äs tii tii tiil!»

Mutta sitten kevään tullen ja kesän lähestyessä saapuivat *siirtolinnut*.

Ensimmäisenä tuli *pulmukainen*. Jo keväthangille se ennätti
suurina valkoisina parvina lentää pyrhähdellen paikasta toiseen kuin
lumiryöppy. Poikaset piristelivät hangelle *nukulaisten vinheitä* ja
heinänkulmuja, laittoivat *ansalautoja* sekä satimia ja saivat pientä

lumilintua kymmenittäin. Niistä saatiin hyvä ja rasvainen keitto — joka kivieliökylä niillä herkutteli, kevään ensi linnuilla. Nattavaara oli ahkera pulmukaisten pyytömies. Purnu, hyvä naapuri, muisti kirkkomatkallakin tiedustella:

»Na, kunkas siellä kevätlintuja saahaan?»

»Aina vehasen, aina vehasen», sanoi Nattavaara.

Mutta vasta kevätmaailmassa suuri hely ja laulu kaikui kaikkialla, kun kaikensorttiset siirtolinnut olivat taas omilla kotikylillään. Tuolla *tiaiset*, *västäräkit* ja *pääskysel* visertelivät, tuolla *mettärashaat* ja *kivirashaat* pitivät iloaan. *Käki* kaikkein ensimmäiseksi aloitti heleän aamuvirtensä, ja sitten heti rupesi *vyörastas* lurittamaan.

Jängillä ja vuomilla oli kaikkein suurin elämä. Siellä lukemattomat isot ja pienet *jänkälinnut* laittelivat kesämajaansa — ja lauloivat. Siellä harmaa *viklo*, *hykly*, sätkätti: »viklo viklo viklo . . . hykly hykly hykly . . .», ja musta *tiuttu* tiukutti: »tiut tiut tiut», sekä pieni harmaa *rantasippi*, *rivittäjä*, huuteli: »riivitty riivitty riivitty», siellä iso käyränokkainen *kuovi* kuivilomailla hirnui kuin hevonen: »hu hu hu hu», ja taas sadetta ennustaen pani kilkumalla: »piip piip piip piip», siellä harmaankirjava, kraikaalainen *kurmittu* ilmassa keikkuessaan huuteli: »tyy-tii . . . tyy-tii . . . tyy-tii», ja laskeutessaan istumaan mäntykäkkyrään hoki: »tirri-ja . . . tirri-ja». Oli jängillä harmaa sieppurakaulainen *suopukka*, *suokulainen*, joka keväisin tappeli naapurinsa kanssa, niin että sieppura pölisi, oli vielä *taivhaanjaara* eli *möhöttäjä*, kumma *taivhaanmäkka*, joka ylöspäin lentäessään hoki: »tiet-tat . . . tiet-tat . . . tiet-tat», mutta alas lasketellessaan nauraa hihitti: »hi-hi-hi-hi», sekä hirnua höhötti: »mö-hö-hö-hö». Pikkuinen *tyllikkä* juosta piipersi pitkin rapakkorantoja paneskelten: »tyv-vit . . . tyv-vit . . . tyv-vit», ja yhtä pieni *riivikkä* kipitteli kosken rantakivillä päivitellen: »suutarin-poika . . . suutarin-poika».

Mutta suurilla aukeilla vuomilla yksinään astella keikotteli kenossa kauloin ylpeä pitkäkoipinen *kurki* lasketellen komeita luikkauksia.

Piti kyllä varoa, etteivät suvilinnut saaneet *paskantaa*, laulaa suuruksittomaan suuhun. Sati näin sattui, meni koko kesän elämä *korthoon*.

Monen jänkälinnun liha kelpasi syötäväksi, muillekin kuin Ullatin Peeri-äjälle. Kurki, vaikkahan eli sammakoilla ja liiskoilla, oli kel-

Linnunkuvia, kolikoita. Junosuvanto.

vollista, kuovi oli hyvää, samoin kurmittu, viklo ja suokulainen, ja pikkuinen tyllykkä oli oikein makea suupala. Ansoilla ja ampumalla jänkälintuja pyydettiin.

Mutta vesillä vasta mieluista oli liikkua, kun toukokuulla *veet aukes*. Siellä kävi hely niinkuin paratiisissa. Siellä *allit* soittelivat, heleästi ja aikomalla huudellen ja tavoitellen omaa nimeänsä:

»Ai-jai . . . jai . . . jaai — ai-jai . . . jai . . . aalli!»

Jo heillä oli heleä ääni, kaikkein kaunein vesilinnuista. Se oli oikeaa kesän ja kalajärven soittoa. Hyvillä mielin sitä vanha kalamies kuunteli. Kauniisti lauloivat myös *meriläiset*, vuoro vuoroin ne huutaa helähdyttivät kuin hopeatiukua helistäen. Joka suunnalta kuului laulu. Tuolla *valkiasivet* huutelivat, tuolla iloitsivat *puna-suorsat* ja *piilisuorsat*, tuolla *tavit*, *sortit*, *soikat* ja *haapanat* ääntelivät, tuolta kuului *kaakkurien* ja *tohtajien* meno, tuolla isot *hanhet* elä-möivät, ja tuolla joikailivat ylpeät *joukhaiset* . . .

Ja kaikki ne lauloivat kevättä ja kesäniloa, narisivat ja narskuttivat, vihelsivät, kakottivat, huusivat, ulisivat ja luikkailivat, jokainen omalla kielellään. Toiset lauloivat toisella äänellä, toisilla taas oli toisenlainen laulunmalli, niinkuin itse kukin oli vanhemmiltaan perinyt ja oppinut.

Uu. Lainio.

Ja ne kaikki olivat *syömälintuja*, hyvät syödä — vaikka puulintu kyllä oli parempi.

Väylän varsille, suurien suvantojen rannoille ja järville rakentelivat pyytömiehet loitoja sekä suojuksia, joihin he pyssyineen piiloutuivat, ja rantavesille ankkuroitiin puulintuja, *kolikoita*, houkuttelemaan vesilintuja pyssyn kantomille. Lähti vielä ajaja soutelemaan ja peloittelemaan lintuja selkävesiltä kolikkojen lähelle. Ja sitten suojuksen piilosta ammuttiin lintua, minkä ennätettiin.

Vanhoilla pyytömiehillä oli omat linturantansa, joihin toiset eivät saaneet mennä paukuttamaan. Junosuvannon Kentän Kustaan ranta oli Kololahessa Tornionväylällä, penikulman päässä Suvannon yläpuolella. Samoilla vesillä, vähän ylempänä, Kenttäniemessä, oli Lasun Heikin asentopaikka, ja Kinnusenniemessä oli Johteen Ollin loito. Sinne vaarit joka kevät, heti kun linnut

saapuivat, sauvoivat, askaroivat siellä parit, kolmet viikot, ampuivat lintua ja pyysivät kalaakin — ja väliajoilla nukkua tuhistivat loidossa, laukupuolen suojassa.

Ja kun äijät viimein laskettelivat kotirantaan, olivat veneet puolillaan lintua, kohta joka lajia, mitä vain vesillä liikkui. Allit ja meriläiset olivat kyllä kaikkein parhaita, oikein rasvaisia kappaleita. Niitä suolattiin nelikoittain ja syötiin pitkin kesää, mutta sorteja sekä muita semmoisia *räpisköitä* keitettiin heti tuoreeltaan ja syötiin.

Uhkasi vesilintuja surma vielä muuallakin. Pyytömiehet laittelivat metsäjärviin *lintulauttoja*, kiviriippaan kiinnitettyinä kellumaan. Lautalla oli ruohomättäitä ja turvetta, ja lautan reunalla ympäriinsä ansa ansan vieressä. Vesilinnut uiskentelivat, nousivat lautalle le-

vähemmän — saareksi luulivat — ja joutuivat ansaan. Sitä paremmin, jos lautalla oli puusta tehty *istumalintu*.

Isoja hanhia taas muutamat ukot pyytelivät *rauvoilla*, joita he virittivät järvien mataliin ruohopohjiin.

Mutta vähitellen linturantojen ja järvien elämä taas hiljentyi, kun toiset siirtolinnut jälleen lähtivät laukomaan kohti pohjoista. Toukokuun lopulla oli vesillä enää vain omat kesälinnut.

Toimitettiin muutamilta vesilinnuilta vielä ankara veronkanto. Sotkille ja koskeloille — *uusotkille* ja *uukoskeloille* — ripustettiin rantapuihin honganontosta tehtyjä pesäpönttöjä, *uita*. Niitä oli kaikkialla pitkin järvien ja väylien rantoja, kymmenittäin, ja niistä käytiin aina vähän päästä kopeloimassa munia. Järvimailla oli ennen joka talolla omat *uukeinot* järveltä järvelle, lompoloita ja vetisiä maita sekä järvisimpiä sorkoja myöten.

Ja »se oli varraas, joka meni toisen uukeinolle», kopeloimaan toisen munakopperoita. Jokainen hoiti itse munansa ja teki kokumatkat tuoden joskus parisataisen saaliin tuohikontissa sammalien seassa.

Saatiin silloin hyvä *johannesterni*, kun kielon pata pantiin maitoa täyteen ja siihen vispilöitiin muutamia kymmeniä metsällisiä munia. Tuntui oikein kesäjuhla.

Metsäjärvillä kyllä sotkat ja koskelot epäluuloisina laskeskelivat omaisuuttaan, katselivat ja kummastelivat — ja rupesivat puhaltelemaan uusia.

Tuohi-
töttö. T. H. R. 1910.

Pellonvilja

Wanha suuri erämaa tarjosi miehelleen hyvän elatuksen. Vesi antoi kalaa, elävää vedenviljaa, metsä taas lämmintä verta ja lihaa, mustaa väkevää metsällistä. Ne jo pitivät monen kivelion kiertäjän kylläisenä.

Mutta leipämaista ja leivän laidoilta lähtenyt mies tarvitsi myös valkoista jumalanviljaa — ainakin siteeksi.

Niinpä tapahtui, että pienen metsäpirtin ympärillä pian oli valoisa aukko, jossa aaltoili keltainen laiho. Oli kaadettu korpea, poltettu ja möyrity ja saatu maahan seitsemiä siemeniä, oli noussut kaunis vilja, tehnyt kultaisen tähän ja terän.

Arkana, kummastellen metsänväki katseli pimennoistaan, kun pirttikansa liikkui kentällä pesänsä luona, ja nokisten kantojen seuraan kohosi peloittavia kummituisia.

Ne olivat erämaan ensimmäisiä *kuhilaita*, leipäviljaa kantavia pellontonttuja — väkevä maa oli ne loihtinut.

Karungin aukeaa.

Mustan korven valoisa aukeama yhä leveni, ja kultainen laiho lainehti yhä laajempaan. Suureen kiveleöön aukeni pieni peltopälvi, aukeni vähitellen monta pälvettä pitkin erämaita. Valtavesiä, väyliä, jokia ja järviä ne juovattelivat, savuten, ryskyen ja paukkuen ne syntyivät. Tulella ja raudalla ne tehtiin, ja tekomiehenä oli sitkeä, erämaita ja erämaiden peikkoja pelkäämätön kiveleöiden kiertäjä.

Toiset pälvet jäivät vain pieniksi yksinäisiksi kiveleöiden pilkoiksi, mutta toiset laajenivat vähitellen suuriksi kyliä ja taloja ympäröiviksi viljavainioiksi, jotka saattoivat kohta penikulmittain vaelttaa väylän vartta taikka kiertää isoa järveä.

Tällaiset maat olivat jo leipämaita. Täällä nousi valkoinen pellonvilja, täältä oli musta metsällinen siirtynyt kauas kairoille.

Leivonenkin, suurien viljalakeuksien pieni seuralainen, tuli tänne kesää laulamaan.

Suurin leipäviljaa tuottava aukea syntyi Tornionjoelle.

Leveää rajaväylää noudattaen ulottuu täällä peltojen ja niittyjen ylpeä tasanko miltei yhtämittäisena asuttuna maana jokisuulta kauas Ylitornion taakse. Siinä viljapello sivuaa toistaan, talo tapailee taloa, kylä seuraa kylää, vainiot vain välillä — ja kaukana on metsän ranta.

Ylitornion

On sitten vähän metsän valtaa — jo taas tulee suuria viljavainioita. On jälleen metsää — ja taas kyläinen peltoaukea, Juoksenki, Turtola, Pello, Pajala . . . ja näin edelleen pitkin väyliä, vuoroin metsää ja kivieliötä, vuoroin kylää ja peltoa.

Laaja viljelysmaa on Tärännönkin aukea jokihaarojensa vaiheilla, melkein kuin etelän vainiomaan, laaja myös Vittangin tasanko ylhäällä Tornionväylällä, kohta tunturien äärillä, hyvännäköinen on Junosuvanto ja Ullatin seutu sekä Pajalan Sattajärvi ja Kaunisvaara, viljainen aukea on vielä Kangos, samoin Erkheikki ja Lovikka.

Mutta mitä korkeammalle nouseaan yliperille, pohjoiseen ja länteen, sitä suuremmat ovat erämaat ja pienemmät pellot. Ja lopuksi on vain jylhän tunturin valta.

Siellä kivimourumailla ei tahdo enää jumalanvilja viihtyä. Ei siellä ole enää edes *linnunpeltoa*.

— — —

Ruis on Suomen peltovainioiden päävilja, leivänisäntä, mutta Tornionväylän takamailla on rukiilla vähän sanomista. Vain joen alajuoksulla sitä vielä viljellään. Ennen kyllä viljottiin ruista vähäisen aina Pajalan kylillä sekä Tärännössä, Lovikassa ja Junosuvannossa. Onpa sitä joskus kokeiltu Muoslompolossa ja Vittangissa asti sekä aikoinaan Ullatissa ja Nattavaaran matalissa auttomaissa. Mutta ei ole etelän isoisten vilja kivieliökylillä ollut oikein kotonaan — pienen jyvän on antanut ja mustan leivän.

Sopperon jänkäsillä tievarannoilla ei ruista ole koskaan koetettu, eikä Karessuvannossakaan. Mutta *pelto* vain on kasunnut sielläkin ennen ja tuottanut hyvää pellonviljaa, *ohraa*, kaikkein vanhinta jumalanviljaa.

Sitä kyllä, *ohraa*, koko kivieliö on viljonut. Se on ollut koko

Matarengin taloja.

Norttoperän suuri leipävilja aina tuntureita ja Jäämerta myöten. Minkä maa on tuottanut viljaa, sen se on antanut ohraa.

Alamaiden leveistä pelloista lähti hyvinä vuosina viljaa, minkä talo tarvitsi, joskus enemmänkin. Jopa vielä Pajalan, Tärännön ja Parkajoen parhaissa paikoissa saatiin kohta sadat tynnyrit, niin että aitan laarit täyttivät kattoa myöten. Tärännössä kylän kaikki vaarat tuottivatkin ohraa. Vittangin parhaat isännät saivat viljaa kolmin-kymmenin tynnyrein, ja Kitkiöjärven ukko saattoi joskus korjata aittaansa neljäkymmentä tynnyriä sekä *raihaiset* päälle. Kōnkämäenolla kasvoi ohra aina Maunussa asti, ja Tornionväylällä oli viljapeltoja Jukkasjärvellä ja Kurravaarassa, jopa kurravaaralainen joskus sai karusta tunturimaastaan pellonviljaa parikymmentä tynnyriä. Korkealle tunturiin, Vittanginjärvelle, Pessalompolosta mennyt Pessan ukko ahersi ohratilkun ja sai maistaa oman pellon leipää. Ja vielä korkeammalla, Killimässä, oli muinoin Pirrusvaaran laidassa pikkuisia ohratilkkuja, Lautin Erkon laittamia.

Pienet kyllä olivat tunturiseutujen kylvöt. Lainion paras pani peltoon pari, kolme tynnyriä, ja isoin Kuttainen kylvi pari, kolme *kielonmaata* — sekin oli jo koko lamulta. Mutta jukkasjärveläinen oli tyytyväinen kylvettyään pari kieloa.

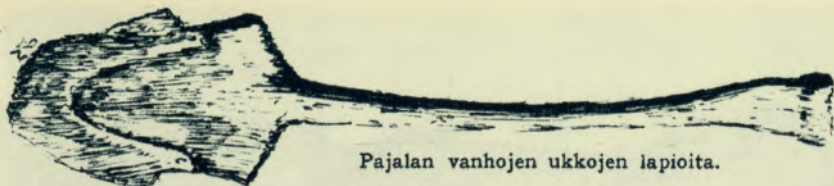
Eivät olleet suuret entisen vaskivuorelaisenkaan kylvönteot. Kysäisi pellonpanon jälkeen Hurun ukko naapuriltaan:

»Paljonko sie uskoit Jumalalle velkaa?»

»Faarinmaljan panin», naapuri sanoi ja puolestaan kysyi: »Paljonkos sie panit?»

»Mustankupin vain», sanoi Hurun ukko.

Mutta kun Kemin äijä sanoi kylväneensä leiviskän, toiset jo ihmettelivät:

Pajalan vanhojen ukkojen lapiota.

»Älä houraa! Leviskän? Siepä paljo uskoit.»

Sitten myöhemmin kyllä Kemin äijä keväisin lainasi Jumalalle neljä tynnyriä. Ja kun hyvin sattui, taivaan Isäntä maksoi velkansa niin ylpeästi, että Kemin isäntä sai ahtaa pieneen aittaansa neljäkymmentä tynnyriä.

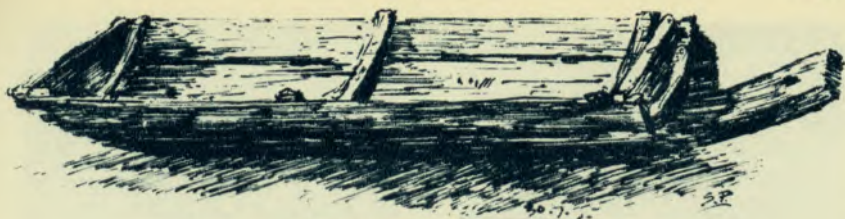
— — —

Ankaralla työllä oli tehty kivieliöiden pellot — ja vähillä neuvoilla. *Kirves* ja huono *lappio*, joskus pahainen *kuokka*, sekä sitkeä selkä olivat parasta työkalua, kun metsien mies kävi mustan korven kimppuun. Mutta ryskyen keikahtelivat puut, kangella väännettiin kannot irti ja raahattiin suuriin rökkiöihin — ja isoina roviaina roihusivat korvenröykkyttäjien *rutoläjät*. Ne loimusivat kuin suuret uhrivalkeat, ne ilahduttivat ja lämmittivät yksinäistä raatajaa kuin hyvät toverit ja kotipirtin tulet, ja musta savu saatteli sanomia erämaan raivaajan työnteosta ja mielihalusta kohti ylisiä ilmoja.

Kovaa maata oli musta korpi, mutta kivinen vaaranrinta oli kohta

Ullatin miehet raivaavat jänkää niittykarkeaksi. Rutoläjä palaa.

Aapualaisen sonta-ahkio.

vielä kovempaa. Sai pellonpeikko kieritellä suuria ja pieniä kiviä käsin ja kangin, sai niitä kuopata maahan, sai hän koko pirttikuntansa kanssa niitä kantaa kyökyttää taikka raahata ahkiolla syrjäpuoliin, niin että metsän reunaan ympäri vaaraa kohosivat vähitellen valtavat kivirauniot, pellon raatajan ikuiset muistomerkit.

Kaikkein vanhimmat erämaan viljapälvet lienevät saaneet alkunsa kaskimaista, *huhista* — ja maanporosta ovat ottaneet voimansa ensimmäiset jumalanviljat. Näiden muistoina on vielä siellä täällä *Huhta* nimisiä paikkoja, niinkuin *Iso-Huhta* Kompelusvaaran takana, kaukana Tärännön jänkäperillä. Ja viljaa oli huhdista saatu paljon ja väkevää. Pajalan takaisista *Kahujärven Huhista* oli entinen Juhonpieti korjannut sata tynnyriä rukiita — täyden sadan, vaikka kateellinen Erkheikin äijä oli yrittänyt laihoja turmella tulella.

Haravalla karhoten entinen peltomies peitti siemenen maahan. Lapiolla hän myöhemmin maan käänsi ja muokkasi kylvöä varten sekä haravalla äesteli. Saapui sitten jo kuokka, jolla kova maa kääntyi nopeammin. Mutta vasta aikojen kuluttua ennättivät *veltat*, rautanokkaiset maanmurtaajat, sekä puiset kuusiselkäiset, rautapiikkiset *karhit*, semmoiset *äesharkat*, joilla kynnös karhottiin. Ja ne olivat jo aikamiehen värkkejä. Oli jo koko möyry, joka sai veltan vieressä astella ja taas ajella rautapiikkisellä karhilla.

Sontaa vedätettiin pellolle navetasta ja tallista. Jotkut vanhat ukot ajella kolkuttelivat *puukärriyllä*. Aapualaisella oli leveä *sonta-ahkio*, jolla hän itse raahasi höystä ohramailleen, ja *vittakarhilla* hän sitä ajoi hajalle. Oli ukko vitsastanut yhteen neljä, viisi hoikkaista koivunkarhakkaa sekä sonnustanut tyvipuoleen *jukon*, josta karhi valjastettiin hevosen vedettäväksi. Samalla tavalla ullattilainen käytti *karhakoita* vedättäen niillä sontaakin vainiolle, ja sitten hän karhakkain latvoilla istuen ajella kahisti pitkin höyryävää peltoa

Risulautta. Kaaressuvanto.

peittäen siemenet ja sonnan maahan. Kaaressuvanto karhosi maata *risulautalla*, joka oli samanlainen kuin aapualaisen vitsakarhi.

Tämä oli vanha ylimaana tapa.

Kovaa työtä oli pellonteko, kovaa oli sen möyriminenkin.

Mutta kun joutui keväinen kylvönaika, kun kesä oli ovella, oli ankarakin työ mieluista.

Oli jo syksyllä aitan *siemenlaarhiin* varattu parhain vilja peltoa varten, oli talvella *mettänkylvöstä* katsottu ja saarnattu pellonkylvöä. Ja kun kesän tulo oli rehellinen, niin jo erkinä piti täyttää päätä hääriä kynnöksillä, jotka jo oikein höyryten kaipasivat siementä. Maa huokui elämisen ja elättämisen intoa — sille piti antaa hänen omansa. Maa oli uskollisesti polvi polvelta hoitanut ja kasvattanut jumalanviljan, oli taas joutunut aika, ja maa halusi jälleen hoitaa viljan ja lisätä uudeksi polveksi. Oli jo kiire, siemenen piti kohta joutua peltoon. Maa odotti ja höyrysi — ja vanhat sanoivat:

»Jos ei ole ohra urpona kylvetty,
sen halla haaskaa.»

Oli silloin paras *pellonaika*, ja se oli riemullista aikaa. Päivä kiersi kohta ympäri vaaran, ja kylän kansa aherteli vaaran rinteellä.

Oli joku ensin astellut töihin toukopellolle, ja kohta koko kylä oli vainiolla — ja kaikilla oli kova kiire.

Muutammat *velttasivat*, toiset jo raahasivat lanta-ahkiota, kolmannet

ajelivat karhakoilla. Ja kaikilla oli hauskaa. Miehet liikkuiivat liinapaidoissa, ja vaimoiset olivat vaaloissa vaatteissa. Olipa hevosetkin harjattu ja pantu hyviin valjaisiin — Jänkänpään vanha äkäinen Pruunikin asteli pää pystyssä kaikkein parhaimmissaan.

Mutta sitä myöten kuin pelot joutuivat valmiiksi, ja sitä mukaa kuin ennätti, *Pirtin Kreeta*, koko kylän *kylväjä* ja pirttimuori, tulla kyökytti *kylvövakkoineen* peltoa siementämään. Vakaisena vanha kylväjä asteli kuin ainakin pyhässä viran toimituksessa, ja riemuiten sirahtelivat valkoiset siemenparvet hänen kourastaan kerta kerralta kuin lentoon lasketut pikku pikkuruiset tiaiset — lentää piipersivät pienen kaaren ja painaltuivat maaeoman lämpöiseen poveen . . .

Mutta ensimmäisen pivon Kreeta muori viskasi pellonsyrjään sanoen:

»Tämä taivhaan linnuille!»

Olikin juhlapäivä. Kun pelto oli kylvetty, mentiin pirttiin. Siellä emäntä tarjosi koko väelle *peltojuustoa* ja parasta kuivattua lihaa, *peltolihaa*, sekä maitovelliä. Naapurit olivat saaneet sanoman, ja he saapuivat samaan iloon. Hekin saivat osansa juhlapäivän hyvistä — peltojuustoa kaikitenkin.

Sitten taas vuorostaan mentiin toiseen taloon, kun siellä oli kylvöpäivä. Ja näin käytiin talosta taloon, syötiin ja juotiin ja pidettiin riemullista juhlaa koko pellonaika. Eikä kylvöpäivänä tehty mitään arkisempia töitä, aherrettiin vain vainiolla, kylvettiin ja juhlittiin, käveltiin kyllä ja katseltiin kylvöjä sekä toivottiin menestystä kesälle ja kesän töille.

Kylvömuorikin aina työstä päästyään seisahtui kylvövakkoineen pellon reunalle ja kätensä ristien sanoi:

»Herra siunakhoon työni!
Jumala antakhoon siunausta tälle vuodelle
ja niin kauan, kun mie tätä työtä tehen.»

Siunasi Herra Kreeta-muorin käsialan. Jo päivän muutamaisen perästä kohosi mullasta pieni ruskeanpunainen pää, katseli arkana kirkasta jumalanpäivää ja tunnusteli säätä — nousi iloiten kohta korkeammaksi. Nousi satatuhatta kaunista pellontainta.

Ja iltasilla ennen makuulle menoa kaikui pirtissä virsi:

»O Jesu veljen rakkahin,
— — —
Aut' uskon kaikest' mielestä,

Ett' hyvydestäs täydestä,
Saam' armon, avun, autuuden,
Kuin uskoo, autuas on, Amen.»

Vanha Ullatti ennen näin juhlien kylvi peltonsa ja otti vastaan suuren kesän.

Yhtä tärkeä oli keväinen pellonaika muuallakin, ja kylvöpäivä kuin juhlapäivä. Jo ennen pellonaikaa laitettu *kylvöjuusto* oli silloin parasta sekä myös kuiva liha, vielä voi ja ruisleipä, joskus *poronkontti-keitto*. Kangosen kylvöpäivän murkinakeittona oli *lehmänutaret*. Jo lehmää teurastettaessa ne oli pantu *tilalle*, jotta »näinä panhaan kylvönajaksi».

Ja kaikkialla oli pellon siementäminen emäntien toimenä. Pajalan vanhana kylväjänä oli *Mikon emäntä* sekä myös *Lahden Priita-Kaisa*. Lovikan taitavimpina peltomuoreina häärivät *Tupa-Eeva* ja *Holman Anna*, Tärännössä *Nikan* emäntä, Kukkolassa *Maihannun* muori ja Muoslompolossa *Lanton Sohvia*. Lainiolla vanhat muorit aivan päänään kylvivät, *Heikan Maija* kaikkein parhaiten. *Parkajoen* emäntä toimittaa vieläkin

kylvämisen, ja Korpilompolon *Uentalon* vanha *Martta* siementää keväisin koko vaaran pelot — eikä tule *tupaspaikkoja*.

Ja siunaten tekivät muorit työnsä, sillä

»Siunaus on luja mies.»

Maa oli kaikkien äiti, pyhä viljan kasvattaja. Siunaten oli sitä kohdeltava, eikä suinkaan kiroten. Ei saanut *kirasta* veltatessakaan, vaikka kuinka kivinen ja paha paikka olisi tielle sattunut. Sati kirosi, kohta pahat teki.

Lovikan pahansisuinen ja jumalaton ämmä, lentonoidan jälkeläinen, kirosi Lainion

Korpilompolon Uentalon emäntä
kylvämässä.

Ylipään Simun maat, pieksi peltoa vitsoilla, kirosi ja pieksi, niin ettei vitsoista jäänyt kuin tyvet kouraan. Akka vatkasi tyvet pyörtänölle ja lähti pois. Ja niin kirotuksi tuli pelto, ettei se kasvanut juuri muuta kuin keltakukkaa.

Pellot paranivat vasta sitten, kun saapui Suomesta tietäjä, joka laittoi Lovikan akan *verheensä hukkumhaan*.

Toisinaan taas sattui — lie-neekö joku kironnut —, että *peltovika* rupesi vaivaamaan. Siitä ohra muuttui ruskeaksi, kuoli ja kuivettui, ja maa rupesi *koirimhaan*. Ei siinä auttanut, vaikka kuinka olisi lannoittanut, eikä sille mah-tanut mitään Suomenkaan noita. Mutta kun heitti pellon *karkeehaan*, se heti rupesi lykkäämään *juolasta*, ja siitä se vähitellen korjaantui.

Sirpejä. Ullatti, Kitkiöjärvi, Aapua.

— — —
Mutta kun pelto oli siunaten siemennetty, se kasvoi kauniisti ja tuotti hyvän viljan, kuusitahkoisen kultaisen tähän, jossa jyvät olivat kuin herneitä ja hiukset pitkät ja suorat.

Ja kohta, kun veriinsä tullut jyvä veti päälleen tummanpunertavan näön, ja hiukset rupesivat harmaantumaan, noudettiin *sirpät* aitan-orrelta ja asteltiin leikkuupellolle.

Oli taas mieluisa aika, suuri pellonkorjuun aika, *leikkoaika*. Keltaisena, raskastähkäisenä leipävilja odotteli leikkaajaansa. Olipa kuin juhla. Ullatin emäntä kantoi pöytään *juuston* ja hyvän *leikkokyrjän*, *peltokyrsin*, leikkuutyön alkajaisiksi . . .

Ja kohta koko kylä oli vainiolla. Joka pellolla kyökytettiin ahke-rina, joskus oikein kilvaten. Mutta jokaisen piti pysyä omalla so-rollaan, minkä oli aloittanut, eikä saanut siirtyä toiseen paikkaan, ei varsinkaan toisen leikkuumiehen selän taitse. Ainakin Ullatti siitä säikähti ja parkaisi:

»Voi, herra jumala, kun sölän katkasit!»

Nuoret leikata haapsottivat toisiaan *saarheen*, ja sitten huutelivat hätään joutuneelle apumiestä — tiesivähän nuoret toistensa asiat, tiesivät hyvin, kenen nimeä piti huudella.

»Niitä niittys niemiin,
leiko peltos saarhiin,
niin paremmin joutuu»,

sanoi vanhakansa — ja näinpä pelto nopeasti joutuikin. Siinä ahke-
roitaessa monen sirpin keikuttajan kalvossuoni venähti, niin että
piti käydä naapurin muorilla sidottamassa siihen villainen *venymä-*
lanka.

Jumalanviljaa piti aina pidellä kauniisti, eikä saanut sen kanssa
ilvehtiä. Sievästi sidottiin viljat *lyhteishiin*, kaksittain aina samaan
siteeseen *pariksi*, ja ne taas viisin, kuusin, kymmeninkin parein,
pystytettiin pellolle *kuhilaina* kuivamaan ja *tulemhaan*. Nattavaara-
lainen oli niin olkien tarkka, että käytti lyhteitten *peltusitheiksi*
pitkää pilliheinä.

Opittiin sitten panemaan viljaa *varthaasheen*. Pystytettiin pel-
toon pitkiä seipäitä, ja niihin *hangolla* nostettiin ja *varrastethiin*
lyhdepareja poikittain maasta aina latvaan asti. Mutta alamaissa
taas ohralyhteet aseteltiin suuriin *haasioihin*.

Ja näin ylimaiden vähäisillä pelloilla leipäviljalla säilytetyt seipäät
seisoivat kuin kymmenet hyvät tontut, mutta alamaissa korkeat
täyteläiset haasiot julistivat pitkin vainioita, että kartanon takaisilla
puolilla kyhjöttävät korkeat aitat kohta täytyvät sadoin tynny-
rein . . .

Yksinpä Aapuaassa oli entisinä vuosina koko vaara täynnä ylpeitä
ohrahaasioita. Alastomina ne kojottivat enimmäkseen aikansa, mutta kun
joutui elokuu, ja Aapua ahersi vaarallaan, jo kohta kaikki haasiot
rehoittivat leveinä ja kylläisinä. Suuret harmaat kivirauniot katseli-
vat metsänreunasta niitä sadoin tummin silmin. Heidän ikivanha
asuinmaansa oli niille vallattu — mutta oli siinä vaiva nähty.

Jo taas, kun leipävilja oli leikattu, pidettiin pieni pellonjuhla.
Emäntä antoi vaelleen juustoa ja lihaa, ja illalla syötiin hyvä voi-
silmäinen *sirppipuuro*. Vanha Aapua kuivasi ensimmäiset ohralyh-
teensä *pirtinorsilla lieskan kohalla*, hieroi käsin jyvät irti, jauhoi ne
käsikivillä ja sitten pyörähdytti hyvän uutisen, sirppipuuron. Kau-
nat emäntä *sihtasi* pois, ja muisti keittäessään, että »piollinen jauhoja
vastaa yhen hengen ruokaa», muisti myös hyvän voisilmän, ettei
väki olisi saattanut sanoa:

»Kyll' on huono hoito, kun sokeata puuroa pittää syövä.»

— — —

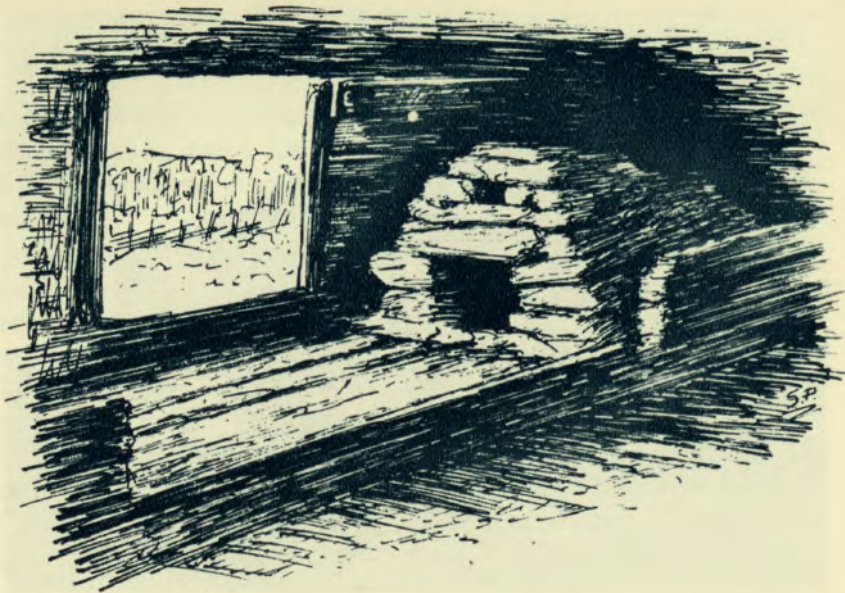

Tärännön Jatkon vanha riihi.

Vainion vierillä, metsän reunassa, talon takaisilla puolilla, harmaat riihet odottelivat aikaansa. Nokisin naamoin ne katselivat, ja mustana tuijotti niiden totinen silmä. Ne olivat isäntänsä ja maansa mukaiset — niinkuin kaikki muukin. Alamaiden ison isännän riihi oli iso, korkea ja laajakattoinen, vielä olkiladot vierillä, mutta yliperien pienen ukkokäpsän nokinaama oli vain matala ja turvekattoinen, sekä pikkuinen koppero sen kyljessä. Mutta sama pohja oli kaikilla: permanto jaettu matalalla väliseinällä, niin että ovipuolella oli *porstua kiukaineen*, peräosa oli varsinaisena riihenä, jossa puiminen toimitettiin. Isoissa alamaissa oli oma riihi joka isännällä, mutta köyhillä ylikylillä sen jaksoivat vain parhaat ukot rakentaa. Nähtiin joku riihi aina Sopperossa asti, jopa Kurravaarassa ja Killimässä.

Pienet eläjät kuivasivat ja piöksivät vähät viljansa vain saunassa, jotkut käyttivät muutamaiset leipälyhteensä pirtin uunilla ja orsilla.

Kohta joutuikin riihen vuoro. Se rupesi puskemaan joka reiästään harmaita koivuisia haikuja, kun talon emäntä hoiti tulenpitoa — taikka vanha elatusmuori, joka kaikkein parhaiten tiesi, kuinka tarkkaa työtä oli riihen lämmittäminen. Vaimoisten toimenä oli riihen

Riihen kiuasnurkka. Aapua.

pistäminenkin, kun miehet niskoillaan kantaa riepoittivat viljaljyhteitä vartaineen pelloilta. Viljavartaiden kantaminen oli kovaa ja hikistä työtä. Ullatin vaarapelot työnsivät niin mainosan hyvää ohraa, että piti olla jo mies ja miehenniskat, joka viisikolmatta-parisen vartaan kiikutti pelloilta riiheen.

Samana päivänä saattoivat koko kylän riihet ruveta savuamaan — ja samana päivänä ne taas kolkkuivat.

Riihipäivä oli ankara päivä, oikea kylän kilpapäivä — voi joskus olla vielä nälkä kolmantena kilpamiehenä.

Riihiyönä tuskin jouduttiin nukkumaankaan. Toiset ruukalsivat töihin jo puoliöissä — ja olivat ylpeitä, kun saivat ensimmäisinä riihensä kolkkumaan. Mutta pian alkoivat kolkkua toisetkin riihet. Ja oli sitten komeaa, kun koko kylä pui kohta samaa tahtia. Joka riihi takoi kuin saman ukon tahdosta: »kop-kop . . . kop-kop . . .» *Vartat ja kurikat* siellä paukuttivat, ja lämmin pölyinen elon ja elävän, elättäjän ja elätettävän tuoksu höyrähteli harmaana ovesta. Pauke kuului kautta kylän. Ullatissa paukattiin joskus niin kovasti, että kaukainen Karrajärvi sen kuuli.

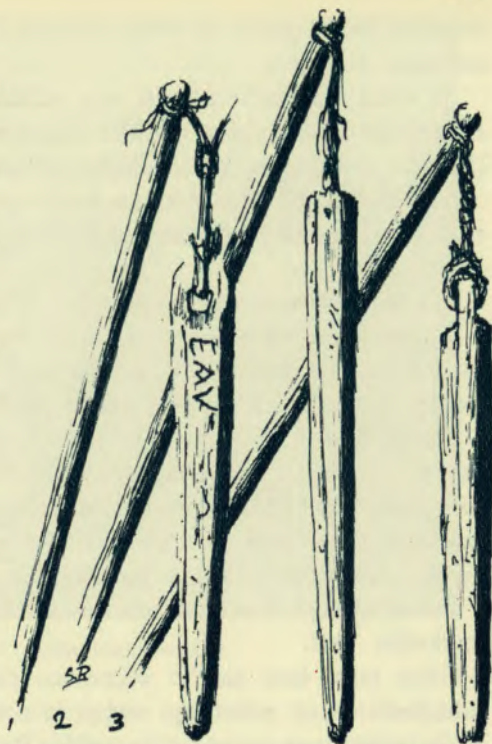
Raikkaana syksyisenä aamuna kylävaarakin innostui samaan menoon. Sieltäkin kuului kova vartan ja kurikan pauke — ja kylän tahti. Vanha kaiku siellä taisi kuvatella kylänkansan mielihyviksi, vai vaaranhaltiatko olivat myös ruvenneet puimaan metsäriihtänsä — pitivät-hän he jo kevättalvella suuren kylvöpäivän.

Mutta ne, jotka olivat sattuneet nukahtamaan liian kauan, olivat harmissaan ja häpeissään, niin ettei työstä tahtonut tulla mitään. Noituen ja korttoja kutsuen Kyöstäjän äijä etsiskeli *riihineuvojaan*, jotka kurillinen naapuri oli yöllä käynyt piiloittamassa.

Hikisin ja nokisin naamoin häärittiin riihessä, ja kaksin parein *puithiin, tapethiin, pieksethiin* viljaa sekä välillä aina *ränsäthiin* jyvänpuolet pois pehkuista ja ruumenista. Lopuksi koko joukolla pieksettiin *pehkulattiaa* nelin hengin *nelivarthaan*, joskus kolmin hengin *kolmivarthaan*. Mutta yksin ei olisi jaksanut puida korttoon. Se oli hullun työtä, ja se pani vain »mossin . . . mossin».

Oli niin kova kiirus, ettei joudettu edes aamiaiselle. Kun oli *puitu oljet ulos*, toi emäntä riiheen *rieskat* ja *riihifiilit*. Kiireesti ne hotaistiin — ja sitten alkoi viljan puhdistus sekä riihen täyttäminen.

Entiseen aikaan puhdistettiin vilja *viskaamalla*, ja tämä taas oli naisten työtä — etupäässä emännän. Oli nurkassa iso *riiho*, ja sen sai emäntä viskaten selvitetä, niin että *peräjyivät, raihaiset, ruumenet* ja *roskat* joutuivat jokaisen omaan kasaansa. Siinä piti *pohtimella* pohtia, *siivellä* sipoa ja *pyyhiskellä* sekä seuloa *vinheet* pois *riihi-*

Varttoja. 1. Lainio, 2. Aapua, 3. Hakanen.

seulalla, jonka pohja oli tehty lehmän *tuuminahasta* — reikiä vain nahkaan pistellen.

Ja riihityön kestäessä piti aina vähän päästä varkein kurkistella riihenikkunasta, kuinka pitkällä ollaan naapurissa — taikka täytyi lähettää poikaklappi kylänriihille vakoilemaan.

Sillä kaikilla oli kova rukatus, kuka ensiksi saisi työnsä valmiiksi ja ennättäisi saunassa käytyään juosta naapurin riihen ovelle irvistelemään:

»Jo teät sautti marketal!»

Ja samalla hyvä naapuri sai kuulla, kuinka tavattomasti toinen oli saanut viljaa riihestään, ja kuinka hän oli vasta kolmelta joutunut töihin — vaikka oli möykännyt jo puoliyöstä.

Mutta saattoi myöhästynyt hyvä naapuri, joku Kyöstäjän äijä, mennä ja ryskähdyttää naapurin vasta ahdetun elopistoksen alas sekä sillä aikaa, kun tämä harmissaan uudestaan ahtoi lyhteitään, juoksaista saunassa ja puhtain kasvoin tulla ovelle naureskelemaan — varoen kyllä, etteivät toiset saaneet noetuksi hänen saunoitettua naamaansa.

Pitkin syksyä aina toisin päivin riihet kolkkuiivat, alamaissa kohta mikkeliin asti.

Olipa taas, kun saatiin viimeinen riihi pieksetyksi, kohta kuin juhlahetki — oli päättynyt raskas ja nokinen riihityö sekä samalla myös päättyneet kovat kesän työt. Parkajokelainen paiskasi vartansa ulos riihenovesta, ja jos se kielineen, varsineen sattui samaan suoraan, oli hänellä vastakin puitavaa, vielä enemmän, jos riihen kattoon oli jäänyt olkia roikkumaan. Hyvillä mielin riihikansa juoksi ulos repien ja riepoittaen toistensa riihiryösyt riekaleiksi. Ja saunasta tultua höyrysi pöydällä *kolkkiaispuuro*. Korpilompolo piti *kampiaisiaan* laukkoen ympäri kartanoa ja raastaen lähimmäisensä kohta alastomaksi. Eipä suotta lompololainen riehaantunut, sillä isännän takana odotti tuima viinaryyppy. *Riihikraviaisia* pitivät Tärännöt, Pajalat ja muut, syöden viiliä ja rieskaa, saaden ryyppynkin. Mutta vanha Ullatti ja Lovikka pistelivät *ehtavaksi riihipuuron*.

Monet jättivät viimeisestä riihestä pari lyhdettä puimatta. Korpilompolon ukko heitti ne parsille sanoen:

»Siin' on ryymille ruoiksil!»

Pajalan Juhonpieti sanoi:

»Saavat paskaryypöt joulua pittää — hekin.»

Vettäsjärven vanha härkinmylly.

Mutta riihimiesten omat paskaryypöt tarvitsivat jumalanviljaa jo ennen joulua — kohta ensi riihestä. Aapualainen pyörähdytti heti käsikivillä karkeat puurokset, ja Ullatti laukotti jyväpussinsa oikopäätä härkinmyllylleen — *uutispuuro* oli hänenkin himoruokansa. Makeata puuro olikin, kun viljat riihikuivilta suoraan jauhettiin ja keitettiin. Sopperolaiselle *uutuspuuro* oli kaikkein parasta herkkuruokaa.

Käsikivillä vanha yliperä ja alamaakin pyöritti puuro- ja leipäjauhot, ainakin kovimpaan nälkäänsä. Miltei joka talossa oli ennen jauhinkivet, aina ohrapeltojen ääriä myöten. Kaksin hengin niitä jyristettiin, toinen vääntäen *navasta*, toinen *sauvakasta* pyörittäen.

Käsikivien kiertäminen oli kovaa työtä. Mutta kun pantiin vesi vääntäjäksi, se jauhoi kohta koko kylälle. Ja kiviö rakenteli pieniä *härkinmyllyjä* pitkin erämaita.

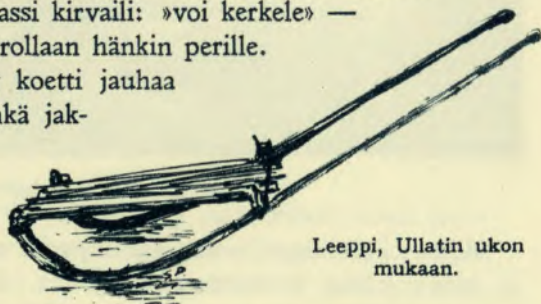
Kylän takana, vaaran alla, virtasi yksinäinen pieni metsäjoki, rukatellen kohti järveä taikka isoa väylää. Se lasketteli louhista myötätettä kohisten ja hypellen kiveltä kivelle, ja kevätremuissaan se pauhasi, niin että kuului kylään asti.

Ukot menivät koko joukolla ja yhteisin voimin rakensivat joen rannalle pienen hirsikömmänän, kopelsivat *tammet* ja *rännit*, kivet ja *kivenlavat*, *torit*, *porshaat*, *härkkimet*, *väkirauvat* ja *colasauvat*, *sammakkopenkit* sekä *koirhaat* ja *naarhaat nastarauvat*.

Ja vaaran alla, metsäjoen rannalla kohta seisoa kykötti kivieliön yksinäinen mylly.

Vuoro vuoroin kylän ukot sitten jyväpusseineen mennä kyökkyttivät metsäjoen mökille. Puukärryillä entiset isännät ajelivat pahaista myllytietä, joka kivikoita koluten kierteli vaaran laitaa ympäri jängän. Muutamat raahasivat viljasäkkiään reellä, mutta Ylisenvaaran Lassi ajaa natkutteli kummannäköisellä *leepillä*, käyräperäisillä aisoilla, joihin oli *jukon* ja *pankon* varaan vitsastettu lautalava. Myllypussi oli lavalla, leeppi keikkui kivikossa sinne ja tänne, tarttui joskus kantoonkin, ja Lassi kirvaili: »voi kerkele» — mutta hyvin joutui vuorollaan hänkin perille.

Kivieliön pieni mylly koetti jauhaa ukkojen leipäviljaa, minkä jaksoi. Väliin se kohisi, kahisi ja jyrisi, niin että seinät tärisivät, ja vihaisesti se viskeli jauhot ympäri kivilavaa, väliin taas se kitkuttaen

Leeppi, Ullatin ukon mukaan.

ja natkuttaen hiljaisesti käydä hivutteli kylvään jauhot aivan kiven vierille. Yöt päivät mylly kietkutti, kun oli kova kiirus, ja ahkerimpana ollessaan se karisti tynnyrin vuorokaudessa.

Ja erämaan emännät saivat lämpimiltään puuro- ja leipäjauhonsa.

Oli pieniä myllynaapperoita ympäri kivieliöitä joka kylän vierillä aina Kaaressuvantoa, Jukkasjärveä, Kurravaaraa ja Killimää myöten. Harmaina ja hiljaisina ne kyhjöttivät metsien piiloissa, ja haltiat hoitelivat niitä yhtä paljon kuin kylän ukotkin. Jauhattajan nukkuessa haltia valvoi, hipsutteli ja käpsytteli jossakin nurkkapuolissa, joskus kopisteli oven takana. Tulipa hän asian tullen tyrkkäämään nukkuva myllymiestä kylkeen ja sanoi:

»Nouse ylös, mylly jauhaa tyyhään!»

— — —

Tuli pellonviljaa, kun sattui hyvä ja rehellinen vuosi, tuli alamaiden isoille sadoin tynnyrein ja yliperien parhaille kymmenin kieloin.

Härkinmyllyn nurkkaus, kivet ja jyvätöri. Purnu..

Alamaa oli tyytyväinen, söi selvän leivän, rieskan ja rukihiin sekä paksun voisilmäisen puuron, röyhtäili kurkun täysin ja asteli pystyssä päin — oli rohki ruokaa. Alamaa saattoi sanoa:

»Ei ole hätähäimää,
eikä pahaa päivää.»

Eikä yliperäkään napissut.

Mutta kun *halla* lähti liikkeelle, jo kohta tuli pellonviljasta vaana. Suurilla rannattomilla vuomilla, rumilla jängillä ja rösymailla halla asusteli, maata rojottaen kesäkaudet paksun ikuisen kirren alla. Sieltä hän kaaloina öinä kavalana naaki, puri ja puristi jumalanviljasta viimeisenkin pisaran...

Siinä olivat pellonkraviaiset, kaameat öiset ja jäiset menot, joiden jäljiltä aamulla koko vainio katseli kauhuissaan. Vilu oli vienyt ja vikonut leipäviljan.

Siinä menivät sirppipuurot ja riihen kolkkiaiset, eikä köyhä Sopperokaan saanut himoruokaansa!

Saatiin vain kamala *luppoaika*, joka ajoi yli maan. Saatiinpa keran oikein *luppovuuet*, seitsemän koloa ajastaikaa, jotka, niinkuin entisessä Egyptinmaassa, toisiaan juovatellen vaelsivat kautta kive-
liöiden kiusaten ja koetellen syntistä ihmisriepua.

Kun pellonvilja oli viety, täytyi syödä, mitä peltoon oli jätetty. Tyhjät oljet riihittiin, *kalhoot* ja kaikki survottiin *petkelheellä* suuressa *survinkaarassa* hienoksi silpuksi ja vietiin myllyyn. Saatiin surkeita jauhoja, ja niistä, vähällä viljalla sekoitettuna, keitettiin puuroa sekä leivottiin *kaloleipää* ja *olkileipää*. Mutta *pärekiekhaan* piti leipä rakentaa, että sen sai ehjänä uuniin.

Kerättiin ja syötiin kaikenlaista muutakin, mitä vain maa kasvatti: *jäkälöitä*, *lumpheenjuuria* ja *vainiokaalia*. Kiskottiin *petäjänkuorta* ja *koijunparkkia*, kaadettiin partaisia kuusia jängiltä ja maanlaidoilta, ja raastettiin niiden oksilta *luppoja*.

Ja ne kaikki olivat ihmisen ruokaa. Elettiin samoilla eväillä elukkain kanssa, syötiin jäkälää ja luppoja kuin porot. Vanha Killimä sanoi totuuden:

»Nälkä on nöyrän leivän kaste.»

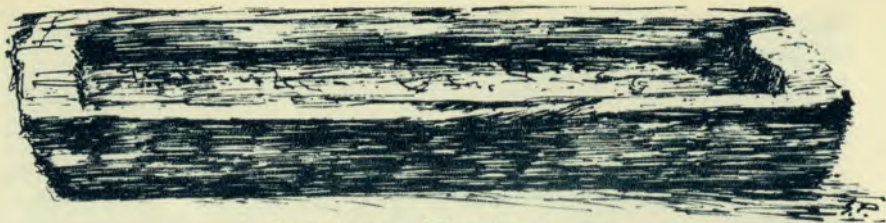
Luppoaika oli kamala aika. Silloin oli vain kaloleipä, kuusenluppo ja petäjänparkki hampaan alla. Ja ne laskivat jäseniin, niin että huonoimmat ihmiset kaatuivat seisovilta jaloilta.

Eikä niitä aikoja ole hyvä muistella.

Täytyy vain sanoa, että entiset äijät ovat maata viljoneet ja puuta syöneet — mutta sittenkin, nälkäisinäkin, tahtoneet elää ja raataa ankaraa erämaataan.

Mutta korkeilla yliperillä ja tunturimaiden vierillä oli melkein aina luppoaika. Siellä ei koskaan suuria saatu — eikä suuria pyydettykään. Kun vain muutamainen kielo uskottiin Jumalalle, ei häneltä suinkaan liikoja odotettu. Ei yliperä ollut tottunut mässäämään jumalanviljalla. Se oli tyytyväinen jo uutispuuroon.

Yliperä peitti vähät siemenet peltoonsa — ja sitten korjasi ja appoi kaiken, minkä pelto antoi, tuli vuosi millainen tahansa. Kolku-tettiin riihessä ja korjattiin viljanvähäiset aittaan. Mutta riihen porstuassa, vastapäätä kiuasta, oli suuri survinkaara — alamaissakin se oli aina luppovuosien varalta — ja siinä heti kuumiltaan survottiin kalohot ja oljet. Sillä nekin olivat yliperäläisen jumalanviljaa, pellon

Survinkaara. Ylitornion museo.

kasvattamia ihmisen syötäviksi. Selvät jyvät talletettiin siemeniksi kasvattamaan uutta olkea — syötäväksi.

Kalohia ja olkiruoppuja, jyvillä sekoitettuina, jauhettiin käsi-kivillä taikka käytettiin myllyssä. Eikä yliperien pieni myllyriepu juuri koskaan saanut jauhaa jyrin-järiä — melkein aina se hitaasti kietkuttaen alamielisenä hoki ja vaiteli, niinkuin muistelusten karhun olkimylly: »pohpa . . . pohpa — tuhnan . . . tohnan».

Puhtaan uutispuuron ja uutisleivän saattoi yliperä muutaman kerran herkuikseen tuhlata, mutta sitten oli selvä leipä ja puuro kohta synnillistä — jopa joulunakin, suurena Iesuksen juhlanä. Sekahinen kaloleipä oli silloinkin köyhän kivelion parasta jumalanviljaa metsällisen ja jängällisen rinnalla. Eikä tämäkään pellontuote ollut aina omasta maasta otettua — monesti alhaalta kymmenien penikulmien takaa raahattua. Köngäsen rikkaalta patruunalta sai säkillisittäin ostaa kalohia — hyvä kun niihin tervarahat ulottuivat. Ruukin ympärillä rehoittivat suuret viljavainiot, riitti niistä »viljaa» yliperille. Hiessäpäin puski yliperäläinen venettä, jossa parhaina leiväksinä oli ruukinpatruunan suuria kalosäkkejä.

Köyhälle yliperän asukkaalle kelpasi kaikkalainen villi maankasvu. Hän juoksi jängät ja rannat ja otti, minkä näki hyväksi. Leveälehtiset *rantakaalet* hän leikkasi leipäänsä, samoin *raatteentyvet* ja *ohjakeentyvet*, *nukulaiset* ja *putkenkaalet*. Mutta itse putket hän söi semmoisinaan, »leipänä» piimän kanssa. Piimänsä hän höysti *juomuilla* taikka *kaarnheilla* sekä *hilloilla* ja *puoloilla*, ja kun hän viljoi *naurista* sekä *pottua*, *puttia*, hän survoi niiden *kaalet* leipään taikka sekoitti piimään. Juomuista hän joskus keitti viheriäisen puuron.

Ja *petäjänkarppu* oli aivan tavallista ikivanhaa metsänviljaa. Sitä sai joka männiköstä.

Vähäistä oli yliperien pellonvilja, metsä ja vesi täällä parhaiten elättivät. Kesällä luovassa kuivattu kala — siika, ahven, hauki —

oli tavallisimpana leipänä. Vieläpä monesti kuivattiin piikkisiä rökkeitä sekä pieniä ahvenenpenikoita, ja syötiin kuin karppileipää. Ja kalohista keitettyyn puuroon pantiin silmäksi kalutuista poronluista keitettyä rasvaa.

Yliperä oli silti tyytyväinen elämäänsä, eikä hän ollut nälän näivettämä. Kalohilla kasvanut Kainulaisjärven ukko oli terve kuin keiturinpukki, ja kaloleipää ikänsä karskuttaneet Sopperon tyttäret olivat kuin pulmukaisia, lihavia, niin että kohta yrittivät haljeta.

— — —

Yliperien pienet pellot ovat jo viljansa viljoneet ja kalohonsa kasvattaneet.

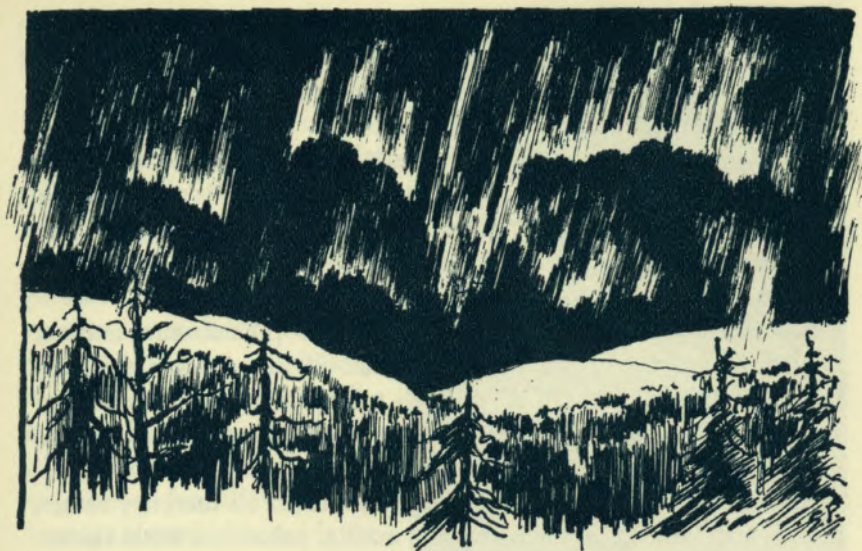
Kun Narvikin rautatie jo 1890-luvulla rupesi ajamaan rahaa ja halpaa leipäviljaa kivieliöihin ja tunturimaihin, ohranviljelys vähitellen kokonaan loppui, ja viljapellot muuttuivat heinäpelloiksi, *karkeiksi*. Muoslompolo ja Naalisvaara, Junosuvanto ja Vittanki, Hakanen ja Nattavaara ovat ohrapeltojen laitimaiset kotikylät. Kaventuneet ovat näidenkin kylien pellot entisestään, ja kovin on vähentynyt leipäviljan kasvatus myös alaväylillä. Heinämaat vain ovat levenneet ja vallanneet vanhoja leipämaita.

Ja monet hiljaiset kivieliöiden jauhajat kyhjöttävät yksinäisinä metsäpiiloissaan, unohtuvat ja sortuvat maahan. Niitä ei enää tarvita — eivät ne saa edes jauhaa tyhjään.

Vain Ullatin ikämylly vielä käydä kietkuttaa sekä Jierijärven pieni jauhaja.

Leipätaappi Kaarejövanto.

Kiveliön sääkirja

Rorkea taivas oli suurien kiveliöiden kattona, taivaan armoilla ja jumalanilmojen varassa täällä vaellettiin. Koko kiveliö. Vedenvilja liikkui säitä seuraten, ja metsän elävät myös noudattelivat tuulia sekä ilmanlaatua. Tun- turilappi juti eloineen pitkin erämaita juovatellen kevättä ja kesää, syksyä ja talvea.

Ja yliperien pienien peltojen ukko, joka oli uskonut Jumalalle velkaa muutamaisen kielon, oli ilmojen armoilla yhtä paljon kuin alavainioiden iso isäntä, joka oli heittänyt Kaikkivaltiaalle täysiä tynnyreitä.

Molemmat odottivat velkamieheltään korkeinta suoritusta.

Jokaisella oli hänen oma sääkirjansa. Pahainen särkikin sitä silmäili ja sukkelasti piipahti ruskan piiloon lumpeenkaalien alle,

pieni kiiruna tiesi allakkansa merkit ja laskeutui suurien rajusäiden edellä kotituntureistaan outamaihin, villipeurat kiertelivät kiveliöitä sääkirjansa mukaan, ja kesän möykännyt kontio tutki koukeroitaan, ruveten rakentelemaan talvikontuansa.

Siirtolinnut tulivat ja menivät heidän allakkansa mukaan, jopa kurjat sääsket, mäkärät ja hyttiset noudattivat ikivanhaa aikakirjaansa. Sääsken piti saapua jo juhannukseksi vaikka sauva kädessä, ja kun jängille nousi öinen huuru, piti mäkärän joutua, ja viimein elokuun ilmoilla tulivat hyttisen päivät.

Kylmän sään lähestyessä tiaiset ja muut pikkulinnut istuivat nuopeina oksilla — ei haluttanut laulella. Vesilinnutkaan eivät aamulla jaksaneet iloita, sati päivällä oli tulossa paha sää. Kurki vain alakuloisena luikkaili jängällä, ja kaakkuri huuteli järvenselällä, punalakkinen palokärki itkien suikaili ja valitteli, ja pieni pohjansylkiäinen kitisi oksalla. Sammakonkin kirjoihin oli merkitty sateen tulo, ja hän lähti loikkimaan kuivalle maalle, pahariepu kiiski ikävisään nakutteli seinähirressä pohjoistuulia. Jopa lampaat ja keiturit levottomina hyppelivät huonoja säitä.

Mutta oli pouta tulossa ja hyvät säät — kaikki linnut heti aamusta alkaen laulaa helistivät, ja palokärkikin iloisenä tprukitti vasikoita kokoon. Paarmat lentää hurrasivat hyvillään, ja musta sittipörriäinen jo iltakausin pörräili huomista hyvää säätä. Vanhat noidatkin ajelivat paistepuskissa, niin että ilma tohisi.

Suurissa erämaissa oltiin kaikin samaa suurta luomakuntaa.

Omaa almanakkaansa tarkkaili kiveliöiden raatajakin — ei painetun kirjapahasen muutamaisia koukeroita, vaan suurta sääkirjaa, joka oli aina edessä avoinna, kautta kiveliöiden, ja sen merkit lukemattomat, kautta taivaan ja maan, katsoa kaikkien, jotka ymmärsivät.

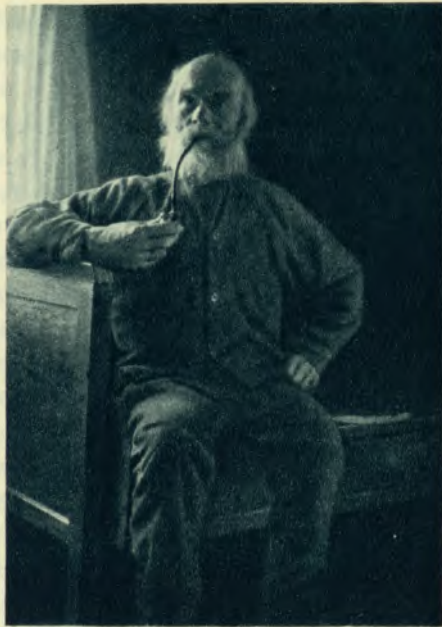
Vanhat ymmärsivät.

He tarkkailivat taivaan merkkejä taikka tutkivat tuulia ja ilmoja, taikka olivat taitavia lukemaan maan ja veden tapahtumia.

Vettäsjärven vanha Markus-äijä köppäili mikkeliviikon tähtikirkkaina iltoina pihalla, käännähteli pää keikassa taivasta tarkastellen. Ukko katseli kautta taivaan kaartuvaa linnunrataa ja luki siitä koko talven menon. Markus tiesi, että kaikki, mitä on taivaassa lunta, tulee talvella maahan, ja linnunrata sanoi, milloin se tulee, sanoipa se pakkasetkin sekä suvisäät. Katsoi äijä radan itäpäätä, joka kuvasi

syksyä, siirtyi siitä ja tarkaten käännähti kohti korkeaa lakea — siellä Seulavaisissa asui suuri joulu — ja painui ja kääntyi edelleen alas lännen rannalle, joka näytti kevättä. Mikä oli taivaanvyössä kirkasta ja selvää — se kiveliöissä kiljuvaa pakkasta, mikä sameaa ja sumuista — se lumipurkua ja suvisäätä. Jota kirkkaampi vyö, sitä paukkuvampi pakkainen, mitä tummempi ja söherömpi, sitä ryöppyisempi talven ilma. Jos linnunrata laskeutui kylmäkirkkaana ja täysin talviterin metsän latvoihin, se kertoi kovista kevätpakka- sista, joita seurasivat tuhoiset tulvat.

Vanha tietomies, Mooses Töyrä.
Kuttainen.

Mutta vanha jukkasjärveläinen katsoi tarkat talvenmerkit syksyllä teurastusaikana *lamp- haanvattasta*. Kun vatsan sisäpuolen nukka, *naama*, oli paksua kuninkaanlakin puolelta, tuli syksytalvella paljon lunta, mutta jos se oli tuuheata valtavatsan puolelta, tuli luminen kevättalvi.

Erämaan talvi meni niinkuin oli taivaalle kirjoitettu — sekä lam- paanvatsaan. Markus-äijä osasi jo etukäteen miltei päivälleen muis- tella talven ankarat lumenpurut ja suvisäätä. Sanoi korkeuksien kaari maanäijälle marraskuun paukkuvan *poikatalven*, näytti Seulavaisten sumun ja suvisen joulun sekä lauhan ja ryöppyisen *emätalven*. Sanoi sama kaari etukäteen joskus sellaisetkin selkätalven suvet, että vesilantot läikkyivät ajoteillä — muisteli ne kohta päivälleen.

Ja talven menosta kivelion vanha tietomies näki jo kesänkin vaelluksen, sillä talviset kuut vastasivat kesäkauden kuita. Minkälai- nen oli tammikuu, sellainen oli heinäkuu, ja miten helmikuu meni, niin meni myös elokuu. Talven pakkaset kesä vastasi poudilla, ja talviset umesäät olivat kesän ukonilmoja.

Mutta erämaan vanhat Markukset, Heikin Jussit ja Juhan-Petterit

tarkkailivat muulloinkin kuin mikkeliöinä tähtitaivasta, joka ylhäisistä korkeuksistaan kirkkain silmin katseli kylmää pimeää kiveäliötä. Tuhannentuhannet taivaannastat tuijottivat ukkoja, muutamat ystävällisesti silmää vilkuttaen, toiset taas kovina ja kylminä. Ukot ottivat vaarin ja lukivat avaruuden suuria merkkejä.

Sieltä kaikkein korkeimmalta katseli vakainen *Pohjantähti*, sieltä samoilta taivaanavoilta koko avaruuden ja öisen erämaan suuri kello, *Otava*, pyrstöllään viisaroi ajan vierimistä, sieltä toinen yönkello, *Seulavaisten* pieni kiekerö, *tähtipuska*, tiiraili ja herätteli kiveäliötä aamutöihin. Tuolla taas, eteläisiä taivaankenttiä mittaili kirkas kolmitähti, *Aaroninsauva*, mittaili myös kolmitähtinen *Mooseksen-sauva*, kumpikin kertoen yön kulumista . . .

Kaikki ne, tuhannet avaruuden pikkusilmät tuijottivat alas kiveäliöön, mittasivat loputonta aikaa ja samalla jutivat omaa suurta iankaikkista keinoansa kautta korkeuksien — verkalleen vain ajellen pikku nulkkaa.

Mutta joskus jollekin kiiluvaiselle tuli hoppu — pieni *tähti piirsi* halki avaruuksien, tulihäntä vain piipoiitti perässä. Saitäkö lienee pieni taivaanpiltti piipertänyt, ainakin sieltä käsin, mihin hän liikkui, tuli tuuli ja nöyrä sää.

Aamuruskoa ennustaen nousi tumman vaaran takaa kirkas *kointähti* — ja kohta metsän pirtin harmaa savusuitsu alkoi puskeutua pakkashuuruihin. Katseli yksinäinen aamunsilmä ja vartioitsi erämaata — ja erämaan monet silmät vartioitsivat häntä . . .

Silloin kohta vaaran takaa, läpi metsän latvojen, tuikahti kultana kimalteleva päivänsäde. Valkoinen erämaa karahti punahehkuun — ja aamutähti sulki silmänsä.

Jo taas kevättalvella sama kirkas katse valvoi *ehontähtenä*, vilkutti ystävänä ja katsoi, katsoi, kunnes erämaa vaipui yöhön.

Tähdet olivat yksinäisen kiveäliön asukkaan ylhäisiä ystäviä. Siellä he asuivat suurissa tuntemattomissa korkeuksissaan, eikä heitä kukaan saattanut käsittää. Taivas oli suuri ja suunnaton — oli taivaat ja vielä taivastenkin taivaat.

Mutta kun pimeinä iltoina *taivhaanvalkiat* pohjoisen navoilta roihahtivat yli avaruuden, tähtien pienet silmät sammuiivat — eivät saattaneet katsoa kaameaa loimotusta. Pohjan suurpalo roihusi sähisten ja valaisi koko erämaan. Ja koko kiveäliö tiesi, että kohta suuri jumalanilma, koko maailman täyttävä valkoinen myllerrys, käy yli

maan — niinkuin sitten kävikin. Mutta kun taivaanvalkeat loimusivat vain matalana valta-kaarena kaukana Pohjoisen ääriellä, ajeli ankarin Pakkanen koko erämaan valtaherrana. Harmaan *pakkasrustan* hän vain puhalsi peräänsä — eikä kivieliö tahtonut saattaa henkeänsä huokua.

Killimän Koijutermän ukko, tietomies.

Hyvin tunsivat vanhat ukot *kuun*, taivaan epävakaisen vael-tajan, kummajaisen, joka joskus katsoa tollotti täysin naamoin, sitten taas katsoi vuoroin vasemmalta, vuoroin oikealta, väliin kuikisteli kapeana viiruna, joskus kokonaan paneutui piiloon. Sieltä kuun leveästä muodosta vielä viittoili entinen

Terva-Taavetti, äijä riepu, varkaisiin lähtenyt kuun tervaaja.

Sanoi taivaan kummajainen myös säitä, sanoi vieläkin salatumpia.

Tiesi erämaan ukko, kun näki *uenukuun* kapeana *kiurana* katselevan kumarassa alaskäsin, sen puhkuvan pakkasia, arvasi taas, kun näki kuun käyrän kenottavan selällään, sen puhaltelevan lauhoja ilmoja. Ja kun *kuu kehien*, täysin naamoin tuijotti kuin renkaasta, se valmisteli nöyriä säitä.

Oli kummaa, että silloin, kun kuu oli katoamassa, *alakuulla*, koko maan olento oli nuutunut ja painumassa. Jos silloin kaatoi puun, se nopeasti lahoi, vieläpä sen kantokin lahoi vesaa ottamatta, jos silloin pani siemenen maahan, se menestyi huonosti. Hirvi hylki alakuulla tehtyä heinäsauraa, eikä katoavalla kuulla kaadettu haapa kelvannut jäniksenkään kaluttavaksi. Kuluva kuu oli kuoleman puoli — ei niittykään vesonut, kun sen alakuulla raivasi.

Mutta taas, kun kuu oli kasvamassa, *ylikuulla*, koko maailman olemus oli terveellisessä nousun hengessä. Silloin piti heittää siemen peltoon, silloin piti panna lehti — leikattu oksa kasvoi taas paremmin

—, silloin hakatut polttopuutkin olivat parempia kuin alakuun puut. Ylikuulla piti kaataa myös huoneenhirret, jotta ne olivat lujia ja lahoamattomia.

Mutta kaikkein lujimmat hirret hakattiin ennen *talven taittumaa* kasvavan kuun kovimmilla pakkasilla.

Vanha *Heikki* taittoi talven, huudepartainen vaari, joka köppäili korkeimmalla talvenselällä huokuen, niin että koko korpi humautti valkoiseksi. Kaikki tiesivät, että vanha

»Henterikki heinät jakkaa,
Paavali puut hakkaa.»

Tiesi ja teki vanha Paavali vielä muutakin. Sati hän puhalsi hiihtoladun umpeen, tuli nöyrä vuosi, mutta jos hän jätti sen aivan auki, ajeli hyvä vuosi kautta kivieliön. Puoliksi täytetty paavalinlatu lupasi puoli vuotta.

Heikistä alkoi kevätpuolen taivallus — silti kyllä monesti pakkaset ja pyryt olivat parhaina kyytipoikina. Valkoisena pörriäisenä laukkasi lumiryöppy yli maiden, ryöpsähti ovesta pirttiinkin ja räppänästä kotaan — vanha kivieliö muisteli sitä arvauksin:

»Jänes juoksi jäätä myöten,
saparoitti saarta myöten,
löi kynttä kynnykseen,
koipea koan ortheen.»

Tuttua oli vanha taival. Tavoitti iänikuinen pohjoinen, oikein *rautapohjanen* — puri ja poltti, tuli ilkeä itä — puri yhtä kipeästi. Sitten taas, kun pohjoinen otti ja heitti suuren lumen, niin jo eteläisellä se vastattiin. Mutta kun itä alkoi liehtoa ja panna pyryksi, kohta jo kolmantena päivänä, *vastauspäivänä*, sai katsoa, mihin heitti tuulen. Sieltä sitten riitti puhumista puoleksi kuuta.

Tuli taipaleella vastaan tuttuja miehiä. *Matti* äijä, jääparta, vesisilmä, sieltä tulla väännätteli lumikantoja potkien, pärepihtejä pidellen, ja kivieliö kohahti:

»Matti kannot kaataa. —
Mattina köyhän pihti pirtin päälle. —
Mattina alkaa matheet kutumhaan.»

Maaliskuun matkassa vanha *Marja* muori ajeli virkansa töissä, niin että entisen *Keksin* sopi laulella:

»Maria maata paljastaapi . . .»

Keväisen talvikuun päiväpaisteisilla hangilla *Marja* muori liikkui, ja samoilla lumikentillä jo kevään tulo leikitteli. Taivaskin joskus varisteli valkoisille kinoksille pieniä mustia *sonsaria* kokonaiset parvet — aivan elävinä ne kylmällä kentällä pimpahtelivat.

Yhä kirkkaampia hankia hiihtoen lasketteli huhtikuu, hankia vielä toukokuukin kahnusteli, vaikka monesti talven lumet

»Huhtikuussa humahti,
toukokuussa tomahti.»

Kevätkuiden kelkassa tulla keikutteli taas tuttuja kevään ukkoja keväisiin toimiinsa. Ajeli ikäukko *Markus*, tulla junnasi *Erkki* vaari, laiha *Nälkä-Erkki*, joutui jo *Urpaanuskin* kylväjä-muorien pellonpanoihin.

Hyvillään oli kivelio, jos *Markus* äijä kepsutteli kevätparseeleissa, sillä turkkipäällinen *Markus* puhalteli vilua verkonlautasiin asti. Mutta taas oltiin hyvällä mielellä, jos *Erkki* ja *Urpaanus* käpsähtelivät talven tamineissa. Sillä vanha kivelio muisti:

»*Erkki* turjus turkki päällä,
juhannus paita päällä.»

Muisti kivelio myös:

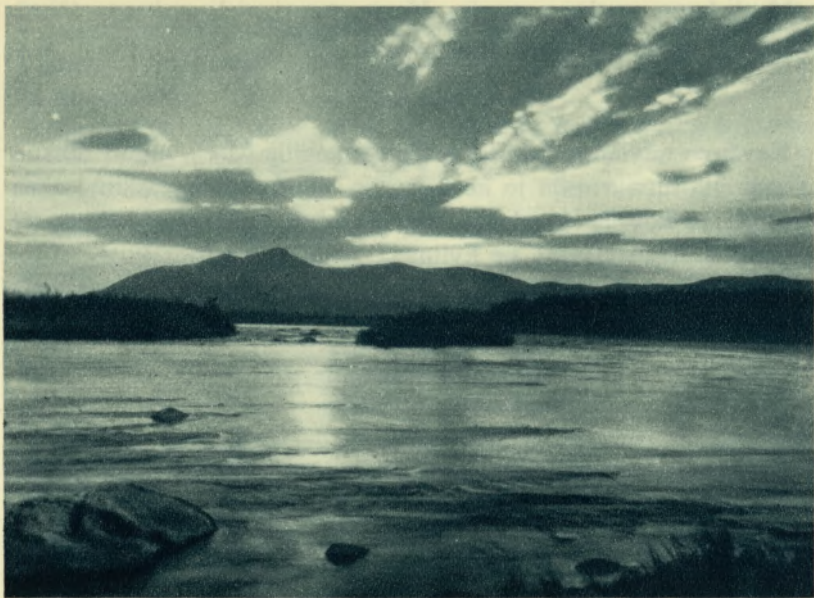
»Kun pellot tehään turkki päällä,
paita päällä leikataan.»

Sevän *Antti*, vanha lappi, tiesi:

»Kun ennen erkkiä saa venheen tervata,
niin ei enää jälkhiin tervata.»

Samoja kevätukkoja oli vielä *Eskeli*, vaikka hän saapuikin vasta kesän veräjillä. Heinätukku kainalossa äijä tulla kääperteli saarnaten emännille:

»Muista jättää eskelinvihko
tuulikangen päälle!»

Sydänyön aurinko Könkämäenolla, Peerakoskella.

Hyvä oli eskelinvihko tallettaa, ja hyvä oli, jos sitä tarvittiin. Sillä vanhat viisaat tiesivät:

»Jos pikkukesä on lämmin,
niin isokesä on kylmä.»

Mutta oikea kesänmeno oli kaikkein parhaiten merkitty *keväthauen makshaan* — kun vain oli sen ymmärtäjää. Heikin Jussit ja muut vanhat kalamiehet kyllä ymmärsivät. Heti, kun he saivat ja avasivat hauen, he katsoivat sen maksan. Kun se oli paksu ja täynnä tummia verisuonia, se ennusti aivan sateista kesää, mutta jos se oli hyvännäköinen ja vaalea, tuli poutainen ja lämmin suvi. Ja minkä oli maksassa tummia verisuonia taikka vaaleita kohtia, oli kesällä sateita ja poutia, aina ajallaan niinkuin maksa muisteli. Vanhat kalavaarit sanoivat:

»Mikä on kurulla, se kuivaa,
mikä harjalla, se tulvaa.»

Ja kesä meni niinkuin kirjoitettu oli.

Aurinko säärii. Ala-Soppero, Lainionväylä.

»Itä tuulee, länsi lientää —
ennen kuuen tiiman päästä on saje»,

oli kirjoitettu vanhojen sääkirjaan. Taivaan ohuet *liennepilvet* ja *hasupilvet* ajelehtivat ja vetivät merestä voimaa ja jonottuivat vahvoiksi *limppupilviksi*, ja sitten vielä suuret taivaan vempheet, *vesikaaret*, *liitunkaaret*, kiskoivat vettä korkeuksiin — vetää hoselsivat joskus kiiskiä ja matoja, jopa ampiaisia ja sammakoitakin. *Tuulenkyynnet*, ohuet pilvet kuin kartanpalat, kuvattelivat taivaalla ja sanoivat tuulta, ja taas toisin vuoroin aurinko *sääri*, ajaen kirkkaita soihtujaan pilvien raoista alas, toisin vuoroin *kahlasi* ohuissa vetisissä usvissa.

Mutta koreina kesäpäivinä oli koko maailma *lämpimän rämmeessä* ajelehtien sinisessä savussa. Ja kaaloina öinä puhallettiin alhaalle erämaihin harmaata *umua* ja *uppuraa*.

Jo teki taivas tumman pilven ja sai *satheen*. *Etelä* toi vettä *iilitäin*, väliin oikein *kaataen kuin kauhalla*, pohjoinen ja *itä* ajoivat monesti *maavuntasatheen*, monipäiväisen rojakan, joka väliin tuhisi

hienoa *siinnettä*, väliin roiski *rankkasatheena* taivaan täydeltä. Kaikkein vetevintä säätä piti *itäetelä*, *itäpohjanen* ja *luet* taas panivat toimeen pahimman ja kylmimmän vesirojun. *Länsi* vain vei tuulen tuntureihin ja puhalsi vakaisen poudan. Mutta kun taivas heitteli ilkeitä *pohjasen tukkoja*, tuli heiniin paha *pohjasen ruoste* — heinät pilaantuivat, niin etteivät elukoille kelvanneet. Vain jos etelä heti päälle heitteli vettä ja virutti, ruoste katosi. Pohjasen ruoste lankesi ilmasta, silloin kuin pohjainen sataa riepoitteli, ja samalla kertaa päivä paistoi, ja vesikaari seiso i taivaanrannalla nokka maassa — ja vielä maahiaiset viettivät häitään.

Saattoi ajaa joskus — sanoi hauenmaksu senkin — keskellä parasta kesää oikein pitkälliset *kaatosatheet* ja vesitulvat, sitä enemmän, jos kevättulvat olivat jääneet pitämättä. Tiesivät vanhat ja olivat merkinneet:

»Kyllä hauki ui termäin yli kesällä,
jos ei se keväällä pääse.»

Nattavaarakin muisteli:

»Jaakun tulva se aina tulee,
joko ennen elikkä jälestä jaakun.»

Sattui kesällä oikein lämmin poutapäivä — jo puskeutui taivaalle mustia peloittavia *ukonmuuria*, nousi muuri tuolta, toinen täältä mennä junnaten kohti toisiansa. Silloin kohta *ukkonen*, *herranvoima*, *jylmähteli*, vanha *pitkäinen* piti möykettä, jopa oikein *itte kuului*, niin että koko kivelio sai kauhuissaan siunailla. Kylmä ja lämmin iskivät yhteen, sanoi joku viisas, mutta vanha *pitkäinen* siellä paukutteli, *pitkäisen tuli* leimusi, ja *ukonkiilat* pirstoivat puita.

Syntisen ihmisen oli silloin paras paeta puun alle, sati sattui olemaan metsässä, ja leikata *risti* puun kylkeen. Ristittyyn puuhun ei *pitkäinen* koskenut. Pellon Rämä-Aapo, kurja, kirvaisi, kun *ukkonen* jymähteli. Siitä *pitkäinen* vain kerran väkevästi rykäisi — Rämä-ukko meni niin tyhjäkatoon, ettei jäänyt kuin pörssinlukot.

Kesän poutaisina päivinä oli kivelioissä oma elämänsä. Kaikenlaiset maanruohot *pietarinkukista* *kissanjalkoihin*, *peridiäshiin* ja *pilliheinhiin* asti kukoistivat kirjavilla kentillä ja karkeilla. *Vaaksiaiset* kutoivat harmaita paperipalloja, *ukonkorrit* ja pörhöset lentää

Ukonmuuria taivaalla. Kitkiöjärvi.

lepuittelivat, ja pienet harmaatakkiset *salvarit*, *kehämiehet*, juoksentelivat maantomussa kitisten ja heilutellen pitkiä leipposarviaan. Monenlaiset tiaiset ja muut linnut liikkuiivat ilmassa. Jopa vasta oikein liikettä oli tuulettomana poutana, kun sadattuhannet *sääsket* tummina parvina inisivät ja kirnusivat kaikkialla sekä *paarmat* ja *kurmuntekijät* pörisivät ynnä tuhannet kärpäset ja pörriäiset surrasivat kaikkien elävien ympärillä.

Toisinaan taas *tuuliaispuska* ajaa tohisti ympäri maita. Sitä piti oikein pelätä, sillä siinä oli itse rietas jutamassa, taikka olivat kaikkein pahimmat manalaiset lähteneet ruukaltamaan, taikka ajeli siinä väkevä noita. Rautaa tuuliaispuska pelkäsi. Se vinkaisi pahasti, kiepsahti syrjään ja ajoi ohitse, jos sitä kohden survaisi puukon ja sanoi:

»Älä tule, täällä on teräs!»

Jaksoi vanha vaari ajaa sadeiilinkin syrjään, kun se uhkasi heinätukkoja. Katseli vaari pilviä, sanoi:

Ukoniili uhkaa Merasjärven heinämiehiä.

»Sivu tuules tuulekhood,
sivu sattees satakhood —
kohi päivä paistakhood!»

Kohisten ajoi iili ohi vaarin luokojen.

Tiesivät erämaan vanhat kesäpakkasen, peloittavan *hallan*, iki-vanhat virkavuorot. *Jaakona* halla jo kapsahti jaloilleen ja käväisi viljapelloilla, kävi se joskus *vuolevin* yönäkin kähmimässä, mutta *taurina* se, kun pahoin sattui, jätti kaikkein rumimmat jäljet sekä sitten *perttulin* yönä naaki vielä kerran ja vei viimeiset.

Silloin oli kaikki selvänä siltä kesältä ja vuodelta. Vanhojen sääkirjassa sanottiinkin:

»Jos jaakona merkittee potaatin,
niin merkittee laurina lissää,
ja perttulina vie loput.
Mutta sati jaakon välttyy,
niin välttyy laurinkin,
ja kun laurin välttyy,
niin välttyy perttulinkin.
Ja sitten pelto jo onkin valmis.»

Ja silloin oli jo syksy käsissä, talvi tulossa. Oli nähty ja koettu, että

»Laurina kylmä kivi vetheen laskethaan.»

Viikatteet talvikorjuussa aitan orrella. Tärännön Pekkari.

Olipa nähty, ettei enää

»Perttulina katoa halla havosta,
eikä kuura kalvheesta.»

Oli nähty myös, kuinka

»Laurina repo koipensa koijuun heittää.»

Silloin jo kesänlehdet rupesivat ruskottumaan, joutui kohta hirveän lehden aika, jolloin suuri erämaa loimotti punaisena ja keltaisena ja viheriäisenä ja kaikenkarvaisena, niin että luomakuntaa jo oikein hirtitti . . .

Ja näihin aikoihin suuri joukko jumalanluomia asettui talvilepoonsa. Maanruohot kuukahtivat kynsilleen, koivut ja muut lehtipuut karistivat kesäverhonsa, sääsket ja mäkärät katosivat, karhu kömpi kuusen alle — ahkera muurahainenkin kaivautui kaikkein syvimpään mättäänsä koloon . . .

Vaskivuoren vanha Kemin Marja.

Kesän työkalutkin pääsivät lepoonsa, ja vanhat ukot jou-
tuivat pirttihoitoihin. Oli vanha
määrä:

»Viikate vaarnhaan, sirppi seinhään,
aijät loukhood, ämmät liijelle,
tytöt vintin vartheen.»

Näin vierähti erämaan vuosi
omaa sääkirjaansa seuraten. Sor-
millaan vain, almanakoitta, ki-
veliö laski viikot ja siitä muisti,
milloin merkkipäivät pyörähti-
vät vastaan. Korpilompolo laski
sormeillen viikkojansa:

»Tuomhaasta kuusi kynttilhään,
kynttilästä kolme mathiin,
matista neljä mariaan,
mariasta viisi valporhiin,
valporista kuusi eskelhiin,
eskelistä seitsemän uothiin,

uoista neljä perttelhiin,
perttelistä viisi mikhoon,
mikosta kuusi marthiin,
martista kuusi tuomhaasheen.»

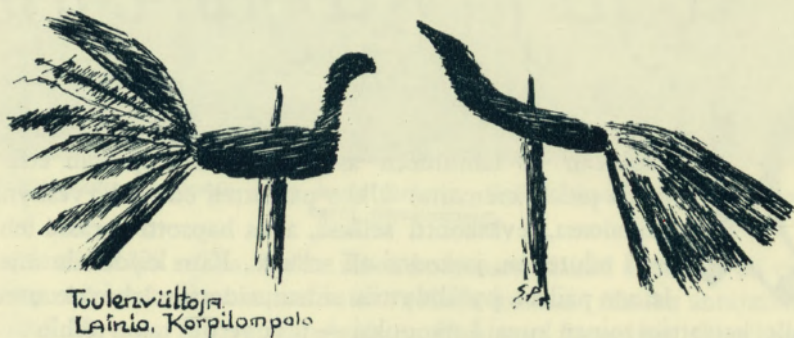
— — —
Vanha Martti-aijja sai jälleen tarkastella korkeata taivaanvyötä
sekä katsoa taivaannastoista yön kulumista ja päivän tuloa. Tähdet
olivat taas yön kelloina.

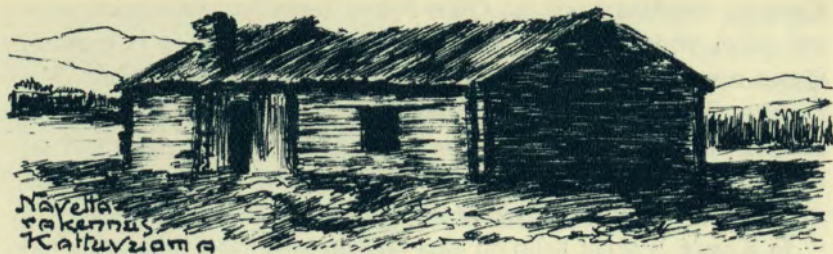
Mutta päivän suurena kellona oli *aurinko*, itse jumalanpäivä, joka
ajeli ympäri maata, vaikka maailman viisaat koettivat uskotella, että
aurinko seisoi alallansa, ja maa kieppui nastan nokassa. Pilvisäällä
aurinko tosin näytti aikaa epäselvästi. Aapuan Ylipään Anna katsoi
kyllä silloinkin ajan: asetti vain sormensa toiselle kämmenelle ja
näki heikosta kuvahaisesta, missä päivä piileskeli. Vaskivuoren
vanha Kemin Marja piti aurinkoa parhaana kellonaan. Päivä kiersi
ympäri Marjan pirttiä ja sanoi tarkasti tunnuit. Aamulla piti Marjan
nousta ylös, kun aurinko katseli Isonpahan päältä, ja silloin oli kello
viisi. Kuuden aikana oli päivä Henton talon kohalla, seitsemän aikana

Kuopan, kahdeksan aikana Ollin-Pekan harjoilla. Vistepakalta katseli päivä yhdeksän tienoissa, Hilavaaralta kymmenen, ja niin aina täysin tunnein Pikku-Mitakselta, Isolta-Mitakselta, Maaselältä, Varpakolta, Talvitien päältä, Höpäkältä, Tanelivaaralta, kunnes illalla kuuden aikana pilkisteli pajannokalta, ollen taas jo seitsemän tienoissa Keskisauruksella, kahdeksan Mertaksessa sekä viimein ennäyttäen iltayhdeksää viettämään Kuruvaaran laelle.

Ja Kemin Marjan kello oli aina tarkoin sijallansa, niin että vanha Marja hyvin saattoi sanoa talon kelloista:

»En katto, enkä perusta. Katton aurinkoa, se on aina sijallansa.»

Karja ja Karjanvilja

Utkoineen ja lehmineen asteli moni asuinpaikan etsiskelijä pitkin erämaita. Ukko painatteli edellä kirveskynä kainalossa, eväskontti selässä, akka hapsotti perässä lehmää talutellen, ja kontti oli selässä. Kun löydettiin mieleinen paikka, pysähdyttiin siihen, sidottiin lehmä kuusen alle, katsottiin toinen kuusi kotapuuksi — ja ruvettiin talon töihin . . .

Kuusen alle nousi pirtti, toisen alle navetta, ja lehmässä oli karjan alku.

Kalan ja metsänriistan rinnalla oli karjanvilja korkeiden kiviöiden kohta tärkeintä elämänkeinoa. Linnuntäkkä lihana, kapahauki leipänä, ja piimä kalan painoksi — näin useinkin elettiin erämaassa päivästä toiseen.

Alamaissa kyllä oli oikeaa jumalanviljaakin.

Pari, kolme lehmää oli jo pienen talon turva, viisi, kuusi antoi hyvät elannot, mutta yhdeksän, kymmenen, toistakymmentä — silloin oltiin jo isojarikkaita, joilta ei puuttunut mitään. Navetta oli täynnä *hinkaloita*, hinkalot täynnä sarvipäitä, joku sarveton *kalli* joukossa, lisäksi vielä juro *moll*i ynnä *nuorukaisia* ja *vasikoita*.

Saattoi karja käydä laitumella, vaikka tunturijängillä, saattoi se olla valkoista, matalajalkaista tunturirotua, vaikkapa maahiaisten- ja

Kitkiöjärven Tuomaan talon karjarakennus. Talli kamareineen, lato ja navetta porstuoineen.

vedenlehmäin sukua, mutta ikivanhoin suomalaisin nimin se oli ristitty — nimet olivat samaa suurta sukujuurta kuin nimien antajatkin. Siinä *Herttaa*, *Kirjoa*, *Laukeria* ja *Halunaa*, *Lumikkia*, *Onnikkia*, *Mansikkia*, *Mettikkiä*, *Tähikkiä* ja *Pyhikkiä*, siinä *Punakorvaa* ja *Mustakorvaa*, *Onnenkukkaa* ja *Virrankukkaa*, vielä *Kultakaulaa* ja *Kultaviljaa*, *Karjalvaltaa* ja *Onnenviljaa*, *Omenaa*, *Joukhaista* ja *Emäkuvaa* aina *Kummavuopiota*, *Kattuvuomaa* ja *Killimän tuntureita* myöten — aivan kuin omilla kotivaaroilla. Voi kyllä, niinkuin joskus kotoisilla karjakujilla, kulkea joukon jatkona *Jortaani*, voi perässä vielä astella soitellen kovakurkkuinen *Pasuuna*.

Oli emännällä huolta, kun piti talvikauden navetassa katsottu karja laskea itse etsimään elatustansa rannattomista erämaista. Siellä monet vaarat vaanivat Omenoita ja Onnenkukkaa, eivätkä taitamattomat Kultapaarnat aina osanneet varoa pahoja paikkoja. Siellä petollisia rimpä ja rytöjä, siellä paha kontiokin.

Jo pääsiäisaamuna aikaisin emäntä kiiruhti ja heitti lehmänkellon navetan sontaluukusta sisään, kiersi itse oven kautta ja satoi kellon

parhaan lehmän kaulaan, jotta sen tuttuun kalahteluun karjakunta taas rupeaisi suostumaan. Ja samalla kello kuulutti suuren suven saapumista.

Saapui suuri suvi, karja tunsi heräävän ruohon hajun navettaan asti, ammui ja teiskasi, olipa kohta nälissään, vaikka olikin eskelin-vihko tuulikangella. Kun kesä joutui varhain, navetan ovi aukesi jo erkinä, mutta joskus voitiin karja laskea ulos vasta salmona taikka eskelinä. Tuorheenmaan Pekka kyllä varoi, ettei laskenut lehmiä ensi kertaa ulos maanantaina eikä lauuantaina, koska ne olivat *katheenpäiviä*, pahan onnen päiviä.

Olipa kohta koko juhlapäivä sekä karjalla että karjanhoitajilla, kun navettakunta sai lähteä pimeästä tunkkaisesta asunnostaan jumalan kirkkaaseen päivään ja kesäruohon tuoksuun. Emännät häärivät vaaloissa vaatteissa, vetäisivät tervaristin joka lehmän *jorvakheen päälle*, sipaisivat tervaa sieraimiinkin, ettei *uusi ruuhu* pistäisi eikä *vereksen haiju* tekisi pahaa. Kaapivat emännät kellolehmän kellosta ainetta, nykkivät myös karvoja joka elukasta, sekoittivat niitä suoloihin ja antoivat joka lehmälle osansa, sanoen:

»Sie piät seurata niin hyvästi,
kun mie nämä annan, minua ja kelloal!»

Ja navetan ovi oli kuin pyhä portti, lujasti varattu: *rauta* alla, *rauta* päällä ja kahta puolta pyhät *pihlajat*, vielä *tulitaulat* kynnyksellä ja *jumalansana* oven kamanassa. Siitä kävi karja ulos, emäntä saatteli *virsikirja* kädessä ja sanoi:

»Jumala varjelkhon eläimiäni!»

Totta varjelikin. Vielä enemmän, kun karja oli astellut läpi raudan ja yli tulen, läpi pyhän pihlajankin. Eivät lehmät loukanneet metsässä jalkaansa, ei matokaan, raudalla peloitettu, uskaltanut purra. Eikä mennyt karja metsäpaloihin jalkojaan polttamaan, vaikka räkkä kiusasi.

Ja emäntä johdatteli joukkoansa metsälaitumelle, edellä astellen ja varoitellen:

»Jos joku teän jäljet muuttaa,
ei siitä piä ottaa vaaria.»

Saattoi emäntä jäädä vartioimaan karjavaltojansa koko päiväksi, saattoi isäntäkin olla matkassa — ja laskiaisena leikattu *koijunvitta*

Tokasen lehmiä kesälaitumella.

oli paimenvitsana. Mutta jo iltapuoleen emäntä huuteli hoidokeilleen:

»Tulkaa pois, paarnat, tulkaa!
Lumikki, Riekkko, Punakorva,
tulkaa pois — tulkaa-aal!»

Emäntä lähti astelemaan kotiin päin, ja »paarnat», kellolehmä ensimmäisenä, kelkuttelivat perä perää jäljessä. Kotona saateltiin karja tuliaissuoloja tarjoillen navettaan.

Navettakuntansa emäntä suositteli »makeilla» suoloilla, mutta tupakunnalle hän tarjosi vereksen *maitovellin* ja hyvän *laskujuuston*.

Juusto olikin aina parhaana *nimitysuhrina* tärkeinä työnjuhlina, pellonpanoissa, pellonkorjuissa ja muissa. Juusto oli aina niinkuin *uhrina*, jotta työllä olisi menestys ja siunaus.

— — —
Näin laittoi emäntä karjansa kesälaitumille — pian tuli isännänkin vuoro laskea tallista ja kotipihoilta hevosensa kesämaille.

Niin kauan kuin touonpanoa kesti, piti hevosten olla kovassa työssä, mutta kohta, kun pellon aika oli päättynyt, alkoi hevostenkin suuri kesäaika. Kaikki kylän ajokkaat laskettiin vapaiksi metsälaitumille. Toiset kylät saattelivat hevosensa heti etemmäksi hyville

Siansorkka-aitaa Muoslompolon Merasjärvellä.

sydänmaille, Nattavaaran ukot ratsastivat peräkkäin pitkiä polkuja aina Härkävuoman kivieliöihin. Mutta toiset laskivat jutonsa suoraan kotipihoilta menemään omia aikojaan. Ullatin Jänkänpään vanha Pruuni, villi ruuna, sai peltotöistä päästyään kellon kaulaansa ja heti arvasi asian — iloinen takapotku ja pomahdus, ja täyttä laukkaa lensi Pruuni kohti Varkhaanvaaraa. Kaikki kylän hevoset poukottivat perässä, kellot vain mouhusivat, ja kaviot takoivat kujamaata.

Varkhaanvaara oli verraton kesämaa, monipenikulmainen tievojen ja notkelmien kivieliö. Kaksin-, kolminsadoin sinne kokoontui ajokkaita aina Tokasta ja Sammakkoa myöten. Siellä vapaat vetäjät kuljeskelivat vasittuja, kymmenin kesin tallattuja virkateitään perä perää pitkin metsiä, vanha Pruuni aina etunokassa. Ja kuumina kesäpäivinä ne kerääntyivät suurin tokin kuokkimaan multakenttää. Paksu ja väkevä, hikihöyryinen pölypilvi pyörähteli lauman yllä, eikä siinä parma saattanut lennellä.

Hyvin pysyivät vieraatkin, muualta ostetut hevoset Varkhaanvaaran laitumilla. Oli vaaran laidassa iso *Suostutuskivi*. Sen ympäritse hevonen oli talutettu kolmet kerrat, annettu kiveltä jyviä ja sanottu:

»Muista, että tämä on uusi kotis,
ja täällä on ihanat asuinpaikat.»

Hevosia Aapuan kylätiellä.

Olivat suuret kiveliiöt hevosten mielimaita. Koko kesän ne saivat niitä kierrellä. Mutta sentään aina silloin tällöin piti tulla katsomaan tuttua kotikylää. Tulla köpsöteltiin koko joukoin aidan taakse kelloa kalistelemaan, tultiin ja seisoskeltiin kylänkujilla vieri vierin toisiaan hännällä korville huiskien — ja sitten taas painuttiin viikkokausiksi suuriin metsiin.

Mutta navettakunta palasi metsämatkalta kotiin joka ilta.

Vainion laidassa, metsän reunassa taikka kylätien varrella, oli matala harjakattoinen — *hattukattoa* ei ole vanhastaan ollut — *kesänavetta*. Siinä sai karja öisin olla omilla kesämajoillaan, ja metsä antoi täyden elatuksen. Talon kartanolle ei karjaa päästetty, että pihat pysyisivät puhtaina kesänviheriöissään. Ja talvinavetan talonväki usein valtasi kesäasunnokseen.

Ja karja kierteli päiväkaudet kiveliiöitä, kierteli joskus aina penikulman päässä, söi rehevää kesäruohoa ja illalla asteli täysinäisin tuumein kesäasunnolleen. Astella junnaili joukossa iso mollikin synkännäköisenä moristen:

»Pylyy . . .yy-yy . . . mie tapethaan . . . mie tapethaan!»

Kuuli vanha Maatikki morinan, kauhistui ja kysyi:

Karja palaamassa kotiin. Pajala. Pääjärvi.

»Koos-kaa . . . koos-kaa?»

Mutta Tiistikki, mistä lienee saanut tietonsa, kuulutti kimakasti:

»Syyk-syllä . . . syyk-sylläl!»

Moriseva molli oli tavallinen syksyllä tapettava Aapuan molli, mutta Lainiossa oli ennen saarnattu eri elukasta:

»Ei se ollut suuren suuri,
eikä pienen pieni,
vaan oli vallaton vasikka:
häntä heilui Härmälässä,
pää keikkui Kemijoella.»

Ja kun Lainion mollista oli laitettu hääruoka, oli kaksisataa miestä rautioinut kattilaa, eikä toinen ollut kuullut toisen vasaran pauketta.

Joskus saattoi käydä niin, että ilta joutui, eikä karja joutunutkaan. Silloin olivat pahat liikkeellä. Karhu tuskin — sillä hänet oli kielletty koskemasta ja *lumottu*. Täräntö ainakin osasi lumoa:

»Mettän muori, mettän vaari,
kätke kyntes karvovihis,
hamphaas huultes taa.»

Pajalan Sattajärven kesänavetoita.

Haltiat kyllä saattoivat lehmiä pidätellä ja omistella — neuloja kaltioon nakaten Jukkasjärvi niitä palautti takaisin. Mutta kateelliset naapurit olivat pahempia. He saattoivat noitua ja *piittää* karjan metsään. Joku Isko-äijä taikka Lovikan ämmä taikka ilkeä Ullatti oli käynyt kääntelemässä lehmien jälkiä metsään päin, ja sen sai aikaan — elukat jäivät kivieliöön makaamaan. Tarvittiin taitomies tätä korjaamaan, väkevämpi äijä, joka taas noitui ja käänteli jäljet oikeaan.

Olihan ainainen vaiva pahasilmäisistä, *katheenluontoisista* ihmisistä. He tulivat navettaan ja kohta mainoivat, niinkuin Jukkasjärvi:

»Voi kauhia, kun on isot tuumet!»

Voi hyvin arvata, että vieraalla oli paha mielessä, kun puhui »kauhiasta», eikä »hyvästä». Sentähden oli paras paikalla vastata:

»Tervastikku silmhääs sulle, kaje!»

Vieläpä oli hyvä vatkata perään tuliset tuhat, sylkäistä ja sanoa:

»Tphui! Mene sie . . . Mene nyt kyytiherrasti kanssa!»

Kaikkein parasta oli vieraan tullessa navettaan jo varoiksi sanoa niinkuin Aapuan emäntä:

»Olkhoon silmäs kun Jumalan silmät,
ettei mikhään paha pysty elukkoihin!»

Kenttätupa. Tärännön Ylikenttä.

Monesti olivat kylän kesänavetat samassa ryhmässä metsän reunassa, kylätien vieressä, niinkuin Pajalan Sattajärvellä, taikka aina väylän takana, kuten Vittangissa ja Jukkasjärvellä.

Mutta usein talon *kesäkenttä* oli kaukana, parin, kolmenkin neljänneksen päässä metsässä. Oli siellä kesähoitonsa toisillakin taloilla, ja kankaalla oli kohta kuin vähäinen metsäkylä: siinä pienet *kenttätuvat* taloina, siinä navetat, maitokellarit ja kaivot, vielä pikkuruiset saunat sekä pienet perunapellot ja karkeatilkut.

Ja karjankello kalkatteli kentällä illoin aamuin koko kesäkauden. Jo juhannuksen edellä *kenttä-ämmät* saapuivat hoidokkeineen, ja vasta mikkeliksi he palasivat kotiin.

Hiljaista oli elämä kesäkentän metsäkylässä. Karja vain tuli, oli yötä ja meni, ja silloin tällöin joku kyläläinen kävi noutamassa voita ja maitoa. Talon emännät tavallisesti olivat kenttä-ämminä, pojanklossit ja tytärnaaskat vain apulaisina ja tovereina. Tekivät emännät täällä käsitöitä, sitelivät vihtoja, luutia ja vispilöitä ja taas toisin vuoroin kävivät pitkiä päiviään saarnaamassa naapurin pirtissä. Syksyn pimeinä iltoina istuskelivat kenttäemännät piisivalkean ääressä,

Kenttä-ämmiä Tärännön Ylikentältä.

ja lämmin rätisevä tuli oli kuin hyvä toveri. Muutamat emännät olivat viidetkymmenet kerrat viettäneet hiljaisen kenttäkesän, jotkut olivat kiveliöpirtiltä syntyneetkin — ja siitä lähtien jok'ainoaan kesän olleet metsien asukkaana.

Tuntui taas syksyllä, kun jo yötkin olivat peloittavan pimeitä, ja musta korpi kohisi ympärillä, tuntui hyvin mieluiselta saapua kotiin.

Silloin karjakin pääsi vanhaan kotiinsa, talvinavettaan, vakaisille sijoilleen. Piti karjaa navettaan pantaessa katsoa, että joka lehmä tuli vanhaan *nimihinkalhoonsa*, jossa sillä oli oma onnensa.

Ja talonväki sai ruveta huolehtimaan karjan eväistä.

Metsistä, jängiltä ja vuomilta karja oli etsinyt kesäisen elatuksensa, ja sama *mettäheinä* oli sen parhaana talviruokanakin. Eikä entiseen aikaan karkeita ollutkaan.

Mutta jänkiä oli ja suuria vuomia, oli reheviä jokirantoja, *jokiniittyjä*, joita oli naapurien kanssa kilvan, joskus tapellenkin omistettu ja *ajettu*, kuka minkin niemen oli ensin ennättänyt. Oli raivattu ja poltettu pois pensaat ja puut sekä väännetty maasta kannot. Oli

Suuri jänkä on valkoisena villapäätä Parkalompolon tien varrella.

lähirannoille, aivan raa'alle liikuttamattomalle maalle, vedätetty lammaskarsinaa ja muuta roskaa, jotta se oli polttanut pois *maanolon* ja valmistanut sijaa heinälle.

Ja hyvillä *luonnonjängillä* kasvoi kaikenlaista heinää niin että kahisi. Oli siellä *luhtaa*, *jänkkäluhtaa* ja *tervaluhtaa*, *kortetta* ja *karvakortetta*, oli monihaaraista *satalalvaa*, valkokukkaista *raaketta*, pörrötukkaista *villapäätä*, oli vielä *vihvilöä*, *rautahosiota*, *hivennurmea*, *sianharjaa* ja *pukinpartaa*. Kaikkein parhaita maitoheiniä olivat raake ja korte.

Jokiniityille, *ajomaille*, taas nousi kaikkein enimmin rehevää *luhtaa* ja korkeaa *kortetta* sekä *pilliä* ja *tupaspilliä* ynnä *mantua*. Kuvilla rantapuolilla kasvoi joukossa vielä *maitikkaa*, *tuli-* ja *savihormaa*, *kurjenpolvea* ja *kierreheinää*. Parhaat ajomaat puskettivat niin viljavaa ja hyvää heinää, ettei karkeissa parempaa. Vasikkajoki Erkheikin takana oli parempi kuin Pajalan hyvät karkeat.

Jaakonpäivän aikoina,

»Kun ohra rupesi sille rajalle,
että päälle tassautui,
silloin sai alkaa kulojänkkiä niittää.»

Kukkiva niittykarkea. Yli-Soppero.

Vahtipallukatkin heinäkorsissa näyttivät, että heinä on jo valmiina viikatteelle.

Ja kivelion sekä miehet että naiset astelivat perä perää pitkin pitkiä mutkaisia metsäpolkuja monesti kaukaisille jänkäniityille — kahden, kolmenkin penikulman päähän sydänmaille. Kaunisvaara mennä kepsutteli lehmänkoivista kursitut *kurkot* jalassa ja kehuskeli:

»Kurkot jalkhaan, suovero kätheen —
keinoa käymhään.»

Suuret eväskontit keikkuivat selässä, kolmen, neljän kannun piimäleilit rytkyivät *ryngässä*, ja olalla olivat haravat ja viikatteet. Jokaisella oli täysi kantamus — saattoi vielä jonkun ukon hartioilla kottaa niin suuri *kapasäkki*, ettei se tahtonut mahtua puitten välistä.

Mutta kun Killimä souteli kaukaniitylleen Kaitumanenolle, oli matkassa elävä maito — keitureita, jotta heinämiehet saivat jotakin *erotusuokaa*, vaikka maitovelliä kapakalan nesteeksi.

Viivytettiin metsäjängillä ja jokiniityillä viikko, viivytettiin toinen, montakin viikkoa, ja työ oli ankaraa. Kahlattiin reisiä myöten

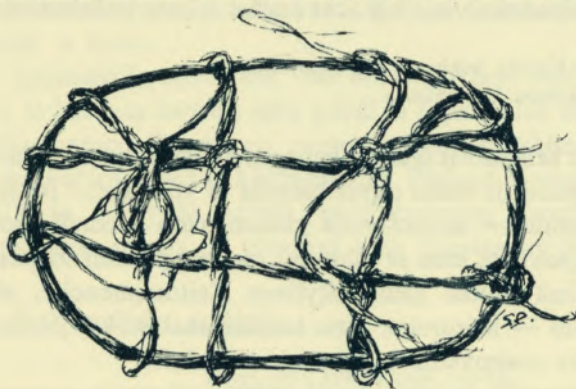

Ala-Sopperon Rovaniemi Pekka menossa niitylle.

Rynkä. Purnu.

kaaloissa jänkä- ja rantavesissä, niitettiin, haravoitiin ja kannettiin olalla haravan varassa heiniä kokoihin. Kaikkein vetelimpiä, leväisiä jänkiä ja rimpää räjäyttiin *kurjenkengillä*, jotka oli väännetty vitsasta ja vitsoilla säistetty niinkuin rehkilö. Rakenneltiin *heinäsauroja* pitkin jänkiä ja jokirantoja, *neljänkerran sauroja*, *viijen-* ja *kuuenkinkerran sauroja* — pyöreitä *suovia* tehtiin harvoin, joskus

Kurjenkenkä. Ylitornion museo.

alamaisissa. Pantiin sauraan parikymmentä *lavosta*, pantiin kuusikymmentäkin — ja lehmän talviruoaksi tarvittiin *kulolta* niitettyjä heiniä parisataa *lavosta* eli viisikymmentä *pariväliä* neljänkerran sauraa.

Mutta piti va-

Heiniä pannaan sauraan. Muoslompolon Merasjärvi.

roa, ettei hiiri kovin olisi pilannut heiniä. Vanhat Lovikan ukot heittivät kolme heinätukkuja sauranperään ja *tuomittivat hiiren* näin sanoen:

»Hiukka hiiren hampaasheen,
somero suolenmukhaan.
Jos enemmän haaskaat,
niin veren kakaset,
kaulas katkastaan
kymmenellä kynnyksellä,
viijen vintin tolpassa.»

Olisi ollut kohta synty kokonaan kieltää hiiri rievulta hänen nies-tansa ja saattaa hänet nälkäkuolemaan. Piti toki jättää hiukan hänenkin nakerrettavakseen.

Varattiin lehmien — sekä lampaiden — talvitarpeiksi myös *lehtiä*. Mentiin kivieliöön, lyötiin koivua maahan, leikattiin niistä oksia *lehtisirpillä*, tehtiin *kimppuja* tuhatmäärin ja rakenneltiin *lehtisau-roja*, *talashaasioita* ja *maaperähaasioita* toinen toisensa perään. Toisin vuoroin taas käytiin takalistoilla *pärekontti* selässä ja *riivithiin* ja *suorithiin* puista lehtiä ja kannettiin kotiin ladon lattialle kuivamaan.

Kaunisvaaran naisia lehtiä suorimassa.

Syksyllä taas suurissa kiveliöissä *panthiin* karjan talvivaroiksi myös *jäkälää*. Yliperillä oli ennen vahvat jäkälিকöt, kaikki maat aivan valkoisina kenttinä. Niistä oli kyvä koota *limppu* toisensa jälkeen ja latoa niitä sekä *napaläihin* että *sauraläihin* tuhansin limpuin.

Oli karjalla ruokapuolta talveksi pitkin kiveliöitä: heinäsauroja — joku pieni heinälatokin jossakin jokivarrella — lehtisauroja sekä jäkälänapoja, oli vielä kotoladot rehua täynnä . . .

Ja navettakunta sai pitkin talvea, milloin heiniä siltään, milloin taas *hauvetta*: heiniä, lehtiä ja ruumenia kuumalla vedellä valettuina. Mutta parasta oli höyryävä *moska*, jota annettiin aamupäivällä. Keitettiin *muurin* täysi jäkäliä, pantiin saaviin lehtiä, ruumenia, luisteita ja heinänkulmuja ja kaadettiin sekaan jäkälävelliä — ja siitä annettiin joka lehmälle osansa. Jäkälämoska oli yliperän lehmien vanha valtaruoka, sillä heinät joutuivat enimmäkseen hevosille.

Mutta kaikkein parasta oli, kun muuripataan pantiin vielä — lantaa ja sillä valettiin moskasaavia. Ja tämä oli koko pohjoisen perukan ikivanha valtaruoka. Jotkut keittivät *lammaskarsinaa*, ja

Pärekontti, viikate ja lehtiä kuivamassa ladon lattialla. Kaunisvaara.

moska tuli mustaa kuin piki, mutta maito valkoista ja viili paksua. Hyvää oli *hevossontakin* ja teki hyvän viilin. Mutta *ihmissonta* oli kaikkein voimallisinta. Oli navetassa astia varsin sitä varten, ammentettiin siitä pataan ja keitettiin, pantiin vain *kuusenhakoja* joukkoon, että ne ottivat liian hajun pois. Lehmät söivät sitä oikein ahneesti ja lypsivät hyvin, ja karva kiiksi kuin silkki.

Pitkinä kevänä, kun karjan ruokavarat rupesivat loppumaan, keitettiin ja annettiin lehmille moskana ja hauteena, mitä vain kivelestä käsitettiin tuoretta maankasvua — *kuusen-* ja *männynhakoja*, *kanervanvarsia* sekä *kuusen-*, *katajan*, *pihlajan-* ja *raijanparkkia*. *Petäjänparkkia* kiskottiin ja annettiin sellaisenaan, tuoreita *haapa-pölköitä* keitettiin kuorineen, sekä *koijunvarpuja* hakattiin hienoiksi ja keitettiin. Kaikki ne kelpasivat nälkäiselle karjalle, mutta jäsenet tahtoivat silloin lehmiltä loppua — ja maitokin loppui.

Mutta kun lehmät saivat aamuhauteen ja päivällä hyvän moskan sekä vielä *ehtavaksi* kuivan heinätukun, niin eivät tulleet jäsenettömiksi, eikä maitokaan *ehtynyt* — *kostumassa* vain lehmät olivat.

Lehtisirppejä. Lainio, Täräntö.

Aamuin illoin karja antoi kuohuvat kukkuraiset *lypsinkiulut*, ja emännät saivat kiikuttaa porstuan peräiseen *maitokamarhiinsa* — kesällä hoidettiin karjanvilja matalassa *maitokellarissa*, joka pikku mökkinä kyhjötti tuvan päädyssä — suuret raskaat *lypsinpytyt*. Siellä olikin seinäntäyteinen *maitohylly*, *fiilihylly*, täynnä *huitupytyjä* sekä vielä lattialla *piimäsaaveja*, *voikiuluja*, *päällispytyjä*, *kirnuja*, *ankkoja*.

Huitupytyjen pitkä rivi yhä kasvoi, kun emäntä siivilöi maitoa ja rakenteli astioita hyllyille. *Reikälautasiivilä*, *karvasiivilä*, jonka pohja oli kudottu jouhista, oli kaikkein parhain siivilä — se laski puhtaimman maidon. Ennenvanhaiset emännät kyllä tulivat toimeen *hakosiivilällä*, jossa oli vain kuusenokka reiän täytteenä. Ja kun emäntä vielä lusikalla pyyhkäisi pytyn pohjaan *hapatetta*, *pohjapiimää*, tuli siitä kaikkein parhain *piimä* ja *fiili* — sellainen juolea *pitkäpiimä*, *happapiimä*, eikä mikään katkeileva *kokkalepiimä*, myrskä *jyräpiimä*, eikä kainuulaisen *juolistunut* happenematon maitolitku. Ja kun maitoastiat pestiin *katajaveellä*, tuli piimä vielä parempaa ja juoleampaa. Kesällä oli mieluista askarrella astioita pesten pihamaalla päiväpaisteessa. Kaivosta sai vettä, ja kaivonkansi, vesiränni ja pihakivet olivat hyviä kuivaustelineitä. Tuuli puhui ja päivä paistoi maitopytyt entistä raikkaammiksi, ja kesäinen pihamaa oli kahta kotoisempi.

Kun sitten viili *päästethiin* päällispyytyyn, ja hyvä *ailea* piimä kaadettiin suureen saaviin, ja se sai muutaman päivän *raikastua*, niin jo kohta saavi kuohui, että yritti mennä yli laitain. Se oli oikeaa piimää, niin *raikasta* ja *tenhoisaa*, että röyhtäillessä puhalsi nenästä väkevän hengen. Mutta *kohopiimä*, josta hera oli laskettu pois, vasta oikein raikasta oli.

Joskus sattui piimä pilautumaan — kuka lienee korttanut. Silloin lainattiin *hapatetta* naapurista. Mutta kesällä — silloin ukkonen toisinaan pilasi piimän — ei tarvinnut juosta naapuriin. Juoksaistiin

Kitkiöjärven Tuoman talon navetan porstua.

Paavon maitokellari. Tärännön Ylikenttä.

Turtolan Rantajärven emäntä on pessyt ja asettanut astiat kuivamaan.

vain jängältä noutamassa *pounupuolan*, *kurjenpuolan*, varsisuikale, pistettiin se maitopyttyyn, ja saatiin sitkeä piimä. Aapualainen pisti maitopunkiin *maitikan* varren, ja sekin sai aikaan hapatuksen.

Piimänä enimmäkseen karjanvilja syötiin, mitä syötiin. *Fiiliä* saatiin vain lauantai-illoin, ja pyhäamuin annettiin *maitovelliä*, mutta muuten *päällinen* kirnuttiin voiksi, ja voi myytiin.

Iso pystykirnu aina vähän päästä seisoa kojotti muurin *halsissa* lämmittelemässä. Siitä kirnuus tuli paremmin voille, kun emäntä alkoi sitä männällä huisuttaa. Siinä silloin

»Sika röhki sillan alla,
Saara koitti sauvallansa.»

Kohta emäntä sai kaivaa kirnuuksensa kiuluun ja ruveta vaivamaan sitä voiksi — ja sikiötkin saivat leivänpalaselleen pienet *voiliiningit*. Muille sitä ei riittänyt. Emäntä talletti voin saaveihin, eikä antanut sitä väelle muuta kuin puuronsilmäksi.

Mutta toisinaan ei kirnusta tullut valmista, vaikka kuinka olisi hytkyttänyt. Oli joku ilkeä Juuson ämmä taikka kade Pertun akka pannut korttoihin koko hoidon. Parani asia, jos tipahdutti kirnuun

Aapuan Pekun emäntä kirnuaa.

Juustorehto. Täräntö.

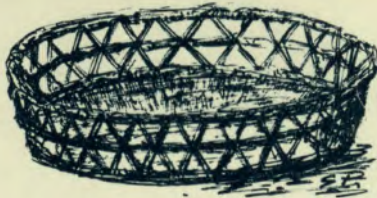

Voikiulu. Täräntö.

suolarakeen taikka viiden äyriin rahan — taikka otti ja keitti hevosenkengän ja pesi keittovedellä kirnun.

Talven kuluessa lehmät vuoro vuoroin olivat *ummessa*, *joutilhai*na — ja sitten aina vähän päästä emännät saivat hoidella navetassa honteloa älyttömännäköistä mulipäätä, jolla oli tavaton halu nilkoa, mitä vain sai suuhunsa. Sai mulipää oman nimen, saattoi joutua jonkun nimikoksi, sai juoda emon maitoa kaksi emännän suuntäyttä, sai nieleskellä emon kainalokarvoja sekä osan sen märepalaa. Ja emälehmää korvennettiin ympäriinsä päresoitolla, enimmäin ristiluilta ja tuumilta. Pyyhittiin pientä märkää perillistä oljilla, ja oljet työnnettiin emon syötäviksi.

Oli sitten navetan ovikarsinassa uuden lehmän alku. Mutta sattui väliin, että vasikka tuli kipeäksi, rupesi *venymhään* — silloin tarvittiin taitomiehen apua. Junosuvannon Mäen Jussa leikkasi vasikan korvainnenistä verta, juotti sitä sille itselleen ja risti vasikan Karhuksi, karjuen:

Leipäkori. Täräntö.

»Nouse, Karhu, ylös . . . oo, nouse, ylös, Karhu! Oo . . . Karhu on sinun nimes!»

»Karhu» koikkelehti pystyyn — ja siitä tuli vielä mainio lehmä. Tuntui navetan iloinen tapaus pirtinkin puolella. Joutilaana ollut Onnenkukka rupesi puhaltamaan

maitoa täysin kiuluin, ja ensimmäisistä *nenämajoista* sai koko talonväki hyvät *ternit*. Sitten alkoi *juustojen* teko, ja niistä taas pirttikansa sai osansa, jopa hän, kenen nimikkona ja onnessa lehmä vaelsi, sai yksinään ensimmäisen juuston. *Maolla* emäntä juoksutti juustomaidon, juurista punotussa *rehkilössä* hän puristeli sen kokoon ja sitten paistoi uunissa *pärereholla*. Se oli *rehkilöjuusto*, rehkilössä puristeltu, uunissa — tai piissä — paistettu, tuulessa kuivattu. Niitä laitettiin kylvö- ja muiksi juhlapäiviksi. Tehtiin joskus myös *sirapilla* sekoitettuja *piimäjuustoja*, ja pyhiin pirtteihin vietiin tuliaisiksi ruskeaa *fatijuustoa*, joka oli oikein hyvää ja makeaa.

Hyvä juusto oli kaikkein parhaita karjanviljaa, jopa kohta parasta, mitä kivelio tarjosi. Piti olla jo koko juhla ja mainittava päiviä ennenkuin sitä riitti erämaalaisen pöydälle.

— — —

Navetan hyviin hoidokkeihin saattoi aina silloin tällöin tulla kipuja, milloin mitäkin — mutta omin neuvoin kivelio niitä paranteli.

Tulivat tuumet poikimisen jälkeen kipeiksi, — tämä tapahtui usein —, mutta paranivat ne, kun lypsettiin lehmä ja kaadettiin koko maito navetan parren alle *haltioille*, sitten vielä tulisella tuohikäppyrällä kärvenneltiin tuumien karvoja, paineltiin alushameella ja valettiin kylmällä vedellä.

Saattoi navetassa äkkiä *koskema* ampaista lehmän tuumiin — pahansuovat taisivat panna. Isämeidän rukouksella se ajettiin pois sekä *koskemasuoloilla* ja vanhoilla *koskemansanoilla*. Saattoi lehmä kesken kaiken ruveta *lypsämhään verta* — sekin oli ilkeän naapurin tekoja. Ullatin muori kumosi lypsämänsä verimaidon seipään reikään ja manasi:

»Mene maan povheen,
eli sinne, josta olet tullut!»

Hannan lehtitappeja. Tärväntö.

Kesällä taas tuli tuumiin *kulo*, kun metsässä mato pani. Se tarvitsi *maonsanat*. Hyvin monesti tarttui *tuuli* lehmän tuumiin, niin että ne rupesivat pahoin *paisumhaan*, ja maito kokonaan katosi. Oli siihenkin hänen neuvonsa. Korpilompolo valeli tuumia lampuöljyllä, Purnu pyöritteli saksien sormirengasta lehmän nisissä vasta päivään ja muisteli Herran siunausta, mutta Ullatti, vanha viisas, joka tiesi, että vesi on kaikkein vanhin, tuli nuorempi ja maa kaikkein nuorin, antoi sille kolmet kovat sanat:

»Jos olet tullut veestä,
mene vetheen!
Jos olet tullut tuulesta,
mene tuulheen!
Jos olet tullut maasta,
mene maahan!»

Tapahtui toisinaan, että lehmän häntä roikkui velttona, venyi pitkäksi ja hoikaksi, ja oli kuuma. Sitä vaivasi *häntätauti*, ja se taas vaati oman hoitonsa. Ylipään Sakko, lainiolainen, halkaisi hännänpään, siveli siihen tervaa ja suoloja, parkajokelainen pani haavaan vielä yhdeksän ohranjyvää ja sitoi sen punaisella verkkatilkulla yhdeksäksi vuorokaudeksi.

Joskus lehmä *kaotti märheensä*, eikä saattanut enää ei syödä, ei märehtiä — viimein kuoli, ellei saanut apua. Piti laittaa sille uusi märepala. Otettiin toisen märestä osa, ja annettiin se, taikka koottiin ja käärrittiin hiuksilla heinänkulmuja, ja pistettiin mälli lehmän poskeen. Ja leuat alkoivat heti jauhaa.

Ei ollut lehmän hyvä olla, sati se joutui uuteen outoon olinpaikkaan. Sille ei kelvannut paraskaan moska, se vain ikävöi, huutelii ikäväänsä ja entistä hoitajaansa, jopa kohta vesi valahteli sen silmistä. Mutta kun entisestä hinkalosta tuotiin heinätukku turvan eteen, jo oli hyvä mieli. Vielä parempi oli, jos lehmä pyörähdytettiin uuden navetan porstuassa ympäri ja sanottiin:

»Ei piä muistaa kotipaikkaa,
tämä on nyt kotisi tällä kertaa.»

Ja kun vielä kellolehmän kellossa käytettyjä suoloja ja jauhoja annettiin tulokkaalle, se jo suostui kelloonkin. Entinen Äijävaaran Iikka puisteli kelloa lehmän korvan juuressa ja karjui:

»Sie piat följaman tätä kellua,
niinkuin Maria Maktaleena följas Kristustal!»

Ja näin oli lehmä *suostutettu*.

Painaisesta vasta riesan heitti, sati se saapui navettaan. Se kiuvasi lehmää, ratsasti sillä öisin, niin että elukka oli aina aamulla märkänä — karvakin rupesi ruskettumaan. Se oli riettaista kotoisin — jopa saattoi itse naapurin muori hääriä navetassa noitana ja pahanahenkenä. Mutta katosi paha, kun yöllä ampua porhautettiin takaiikkunasta läpi navetan, katosi se myös, kun pyyhittiin lehmää heinätukolla ja tukko poltettiin. Mutta vielä kiivaammin se katosi, kun Ullatin muori pesi lehmän kolmella heinätukolla, manaten:

»Jos sie olet väkevä,
mie olen väkevempi,
jos sie sorrutat karvan,
niin mie parannan.
Tämä pittää olla niin puhas kuin syntyissä,
ja sinun pittää lähteä tämän pesun matkassa
ja mennä sinne, mistä olet tullut.»

Kolmanteen tiehaaraan muori vei veden ja heinät — sieltä joku hevonen heinät nappasi ja sai painaisen.

Mutta jos ripusti navetan kattoon *päreristin*, taikka *harakan raavon* taikka vanhan *almanakan*, ei painainen uskaltanut sinne tulla.

Ullatin muurin »Maitokivi».

Ullatin muurin navettaan painainen ei kyllä koskaan ruvennut yrittämäänkään, sillä siellä oli muorilla omat hyvät haltiansa.

Muori olikin oikeita vanhankansan uskovaisia. Hänen kesänavettansa edessä oli vaaleanharmaa matala kivi, *Maitokivi*, ja se oli siunattu kivi kaikkien luontokappaleitten ylitse. Se vaati oman hoitonsa. Aina joka lypsykerralla, koko kesän, muori kaatoi kivelle pikku tilkkasen joka lehmän maitoa, ja kohta se siitä katosi — joku sen joi.

Ja metsän haltiat olivat hyvät ja toimekkaat. Ne paimentelivat lehmiä ja saattelivat niitä illalla kotiin.

Talvella muori taas pani maitoa pieniin pahkamaljoihin navetan hinkaloon nurkkaan. *Ison lehmän maljan* hän asetti ison lehmän hinkaloon ja pienemmän, *pikku lehmän maljan*, pienen lehmän hoitoihin, vieläpä pikkuruisen maljan vasikan karsinaan. Illalla muori laitteli maljat, ja aamulla oli jokainen tyhjänä. Silloin taas, kun lehmä poiki, muori vetäisi joka nisästä maitoa lehmän jokaiseen sorkkaan. Haltialle tämä tuli lahjaksi, ja muori sanoi:

»Maahan maahiaisen osa,
Jumala minun osani antakhoon.»

Ja muorin karja menestyi aina hyvin. Haltia hoiteli navetan asiat. Eikä Ullatin muorin navetta ollut koskaan lukossa. »Iesus siunakhoon ja varjelkhoon paarnani!» oli muorin navetan lukkona — ja se oli luja lukko. Aamulla, kun muori meni karjaansa katsomaan, oli navetassa kaikki hyvin, ja hyvillä mielin karja ynähti hänelle hyvän huomenen.

Vanhan muorin navetassa olikin vain »paarnoja». Vaikka muori oli ristinyt hoidokkinsa Emäkuvaksi, Kirjoksi, Onnikiksi, puhutteli hän heitä aina omilla lempinimillään: »Aakua-paarna», »Kirje-paarna» ja »Onni-paarna».

Ja paarnat hyvillään ynähtelivät.

Samoin monet muut hyvät emännät kohtelivat hyvin karjavaltojansa, syöttivät ja juottivat, lapioivat lannan loorista pois, kuivittelivat ja pehmittelivät kovan hinkalon. Ja aina vähän väliä he taputtelivat onnikeitansa, haastelivat heidän kanssaan ja pitivät heitä hyvällä mielellä.

Junosuvannon muori saarnasi, kun karjasta tuli puhe, vanhalle Vuollo-raukalle:

»Niille pittää olla hyvä, joilla on pää seinhään päin koko talven.

Ullatin muorin uhri-aljoja

Tervan teossa

Metsäkansan entisiä elämänkeinoja oli myös *tervanpoltto*, pohjoisten perukkain ikivanha petäjänkorvennus. Oli täällä metsiä kaira kairalta aina tuntureihin asti, oli maita, kielisiä ja vaaroja, vuomien keskelläkin suuria saajoja — ja ne kaikki kasvattivat, mikä komeaa *jouhimäntyä* ja pystyä *lakkalalvaa*, mikä taas *rämeää mäntyä* ja oksikasta *räkämäntyä* sekä rumaa *törrää*. Seisoa kojotti tuulessa tohisten siellä täällä pienempäinsä joukossa korkea puolikuiva *kuosto*, seisoi ja natisi harmaa alaston, kaarnansa karistanut *honka*, ja kaikkein kaukaisim-

Vanha tervahauta Anojärven rannalla Kitkiöjoen—Juukan metsätien vieressä.

milta kairoilta katseli yli kaikkien peloittavan jylhä *aihki, mettän-julmin*, monta tuhatta vuotta elänyt korven kumma, jonka harmaat selkäsuonet olivat terästä, ja sisuksissa jomotti musta terva. Se oli samanlaisena kummituksena katsellut polvesta polveen — ja kun joskus hänen hetkensä löi, se löi komeasti: maailmankaatomyrskyssä vanhamies paiskasi maata, niin että kangas rymähti, ja suuri kaira sen kuuli. Kaikki heikommat sortuivat sen alle, ja kuivat oksan-kappaleet pinkoivat ympäri kivieliötä.

Edesmenneet metsänäijät ovat olleet kovia tervakolareita. On iänikäisiä hautakumpuja vieläkin pitkin erämaita, on niitä kylien vierillä ja joskus keskellä kylää, nurmettuneita kumpuja, monesti harmaapartaisten kuusien kotikenttinä. Mustana aukkona pohottaa entinen tervan laskuonkalo. Toisia hautapaikkoja on vielä hahmollaan ja niiden vierillä maahan rymähtäneitä kotamurjuja, joiden oviaukosta vanhat metsähiset ja maahiaiset katsovat ja huokuvat.

Pystystä metsästä kaikkein vanhimmat ukot lienevät kolonneet ja kaataneet tervaksensa, mutta jo ylimuistoisista ajoista on korvennettu vain maailmanikäisiä juurakoita ja kantoja sekä kuivia keloja.

Syksyllä mikkeliltä, kun kesätyöt olivat loppuneet, heinäntekokin päättynyt — vanhan erämaan heinätyö, jänkien kalvaminen, kesti

»Tervasmetsää.» Varkhaanvaaran ryttöisiä tievoja. Ullatti

joskus mikkeliin asti — alkoi tervamiehille tervaksien *nostaminen*. Karhu oli kesäkauden kiertänyt kivelioitä ja möyrinyt pöckelöiden kimpussa, mutta syksyllä, kun kontio rupesi hankkiutumaan talvilepoonsa, tulivat metsään toiset möyrijä, käyden kahta kiukkuisemmin kantojen kimppuun.

Ja se oli kyllä kontion virkaa, rontotyötä. Miehet kaivoivat kirvehin, kangin ja kuokin, ja vääntelivät maasta kantoja toisensa perästä, semmoisia ikivanhoja hapanneita jurrikoita, joilta joskus maailmassa oli riistetty elämisen mahdollisuus, mutta jotka silti olivat pahansisuisina vain juroneet maassa ja iätkaiket kiehuttaneet mustaa sappeansa, niin että se oikein tipahteli, kun kantoa ruvettiin raajomaan, ja metsäjurrikka haiskahteli kuin tervahauta. Ja mitä vanhempi juurakko oli, sitä kiukkuisemman tervaisena se tuoksui. Äkäisesti ne olivat tarrautuneet kiinni kovaan kankaaseen. Kymmenin käsivarsin, kourin ja kynsin ne puristivat maaemosta ja harasivat vastaan, ja paksu peräporikka oli vielä puskettu suoraan alas.

Hyviä tervahoitoja olivat myös sekä seisovat että tuulen kaatamat

vanhat kuostot ja suuret hongat. Ja valtavat aihkit, jotka murtunein oksin, juuret pystyssä, maata romottivat kankaalla, olivat täysiä tervatörriläitä.

Viikkomäärin miehet häärivät kairalla kulkien kannolta kannolle, hongalta hongalle ja kaatuneen rumilaan luota toiselle. Kirvehin vain *raajothiin* kaikki kappaleiksi ja lyötiin *läihin* — sahoja ei entisillä miehillä ollut, ei pahaista *mahasahaakaan*, joka sitten joskus kulkeutui erämaihin.

Mäntyinen kangas ryskyi, kun tervantekijät metsässä paukkasivat, ja syksyisessä kajehessa kaikui kirvesten iskut vaarasta vaaraan. Kuului sieltä vuoman takaa toisten tervamiesten paukutus, kuului pyytömiesten pyssynpauke, ja taisi siellä jossakin itse metsä ryskehtiä . . .

Kautta kairojen kulki ja kaikui syksyinen meno.

Mutta muistivat miehet aina heittää kirveensä lepäämään, kun itsekin levähtivät. Ei saanut työkalua heittää puun rakoon työn puristukseen — se voi siitä ruveta kantamaan vihaa. Lepo hänellekin.

Oli kielisen laidassa pahainen *mettäkota*, musta kuin koiranpesä, turpeilla peitetty, lumet seinille luotu, tulisija keskellä, sivuilla makuurisut ja oven edessä loito. Sinne miehet ahtaasta ovireiästä kömpivät kuin kontiot pahnaansa, ja siellä sai lämpöisen yösijan väsynyt juurakonvääntäjä, sai siellä kotatulella keittää iltaveroikseen puuron, kellä varoja oli. Linnuntäkkä, piimä ja kapakala olivat parasta evästä sekä niiden päälle lämmin leposija kotarisuilla.

Oltiin töissä monin miehin, vaikkapa oltiin kaksin taloin yhteistyössä, rakentelemassa *yhteistä tervapruukia*, ja silloin tehtiin työtä *taksvärkin jälkhiin*, kaksi miestä kummastakin talosta. Samalla tavoin oltiin edelleen kaksin miehin talosta joka työssä, kunnes tervahauta oli rahana.

Syksyllä vähän lumen aikana vedätettiin raajotut kasat *mettähauvalle* — siellä oli vanha *pohja* kielisen laidassa, joen törmässä. Siellä juuri oli tervamiesten kotakin, vanha tervanpolttajain maja, jossa joskus yksinäiset yövieraat olivat nähneet ja kuulleet vähän kummempiakin . . .

Siinä kun vanhassa haudassa oli monet vuodet poltettu tervaa ja asuttu metsäkodassa, ja vielä vieressä oli edesmenneitten lappien kenttä, niin hyvin arvaa, että niillä main täytyi olla liiempiä liikkeellä.

Tervamiesten turvekota. Kitkiöjärvi.

Saattoi vanha vaari nuotiorankaa kanniskellen tulla kyökyttää kodalle, mutta nähtyään, että siellä jo oli eläjiä, heti kadota rankoineen, saattoi yksinäinen harmaa äijä kepsutella hämärissä pitkin jokivartta, muuttua sitten poroksi ja ruveta rumasti parkumaan . . . Taikka voi yht'äkkiä iso puu lennähtää sisään kodan räppänästä, taikka voi ruma naama irvistellä ovesta, taikka käpsähtää kotaan resuinen ukko riepu ja kysyttäessä, mistä hän on kotoisin, tuhahtaa: »Vähän jostakin», ja taas kadota. Taikka voitiin työntää ovenraosta keppi »kissanhännäksi» ja kiskoa se jälleen ulos, vaikka kuinka kovin kourin olisi siihen tartuttu . . .

Eikä ulkona näkynyt ketään — pimeä erämaa vain.

Suurilla kairoilla oli heidän omat vaeltajansa, eikä heistä ollut kristikansan kumppaneiksi.

Sadoin kuormin, kaksin, kolminkin, ajettiin raajottua puuta, ja hautapaikan ympärille kohosi tavaton röykkiö maankantoa ja maahan tuomittua tervashonkaa. Siinäkin viikkoja vierähti, vaikka miehet syystalven lyhkäisiä päiviä jatkoivat sekä aamusta että illasta — ja kellona heillä oli Otava, Seulavaiset ja Aaroninsauva.

Kova työ oli taas kevättalvella, marianpäivän tienoissa ja jo ennenkin, kun piti raajotut röykkiöt *pirstoa* ja *silputa* pieniksi hauta-puiksi, *silpuiksi*. Ja taas saatiin viikoittain höyrytä, suuret puukasat näyttivät yhä vain kasvavan, mitä enemmän niitä silputtiin.

Vasta keväällä, kun maat sulivat ja vedet aukenivat, laitettiin hauta kuntoon. Vanhat viertävät laidat tasoitettiin, ja pohjaan, keskelle haudan *napaa*, upotettiin umpinainen avosuinen *hoona*, tervan-

Junkkalaiset laittavat tervahaudan halssia. Sivulla silputtu tervasröykkiö.

vetäjä, josta taas umpitorvi, kuusikarhakoilla kiilaten vyötetty *kaara*, *tervaränni*, johdatettiin töyrän lävitse haudan laitakuoppaan, *halsiin*, tervan laskuonkaloon. Sitten kaikkein viimeiseksi peitettiin haudanpohja suomukseen ladotuilla kuusenkuorilla, *koskuksilla*, taikka *tuohilla*.

Ja ympärillä oli valmiina odottamassa silppujen valtavat röykkiöt sekä suuret multa- ja turvekasat. Oli kohta röykkiö tynnyreitäkin, joita oli talvitöinä tehdä kopellettu. Sukkelaan niitä aikamies oli paiskinut kokoon, sati vain värkit olivat paikalla, kymmenen, tusinankin päivässä. Eskon äijä, täräntöläinen, oli kopsinut päivässä kaksikymmentä tynnyriä.

Oli kohta jo kesä tulossa, kun koko talonväki saapui metsän työkentälle tervaksia latomaan. Suomustettiin haudanpohja koskuksilla taikka tuohilla — ja sitten päälle tervaista pirstaa, minkä ympärillä oli. Itse isäntä, vanha *valtakolari*, oli johtomiehenä, naiset ja lapsetkin kantaa riepoittivat pirstoja, ja tottuneet miehet latoivat niitä hautaan navasta ja napakarhakasta alkaen yhä kauemmas ja korkeammalle, niin että kohosi komea pyöreä silppukeko kuin ampiaisenpesä. Se peitettiin turpeella, vain alareuna, *jalka*, jätettiin auki tulenpanoa varten.

Jonakin tuulettomana iltana hauta-sytytettiin — ja kohta koko

Junkkalaiset latovat tervahautaa.

kylä oli katsomassa, ellei hauta ollut kovin kaukana. Valtakolari komenteli, tuohikäppyrät käryisivät, ja pian rupesivat kirkkaat tulenkielet leiskahtelemaan ympäri jalkaa, ja tumma, höyryinen savu puskeutui turpeisesta laesta.

Haudanpoltto, tervamiehen tärkein työ, oli alkanut.

Isoa hautaa piti korventaa viikkomäärin, tervaa puskeutui torvesta tynnyri toisensa perästä. Vanhat kokeneet valtakolarit osasivat jo etukäteen päätellä, montako tynnyriä hautasta lähtee. Kahdesta tervaskuormasta tuli tavallisesti tynnyri, ja sen mukaan laitettiin astioita odottamaan.

Mutta välistä, kun oli möyritty juurakoita hyvästä kiveliöstä, hauta puhalsi tervaa yhä, vaikka kaikki tynnyrit olivat jo täynnä. Kun Käymä-Pekan appivaari kolarina korventeli Palokorvan miesten suurta korpikattilaa, puhaltui siitä, niinkuin pitikin, puolitoistasataa tynnyriä. Mutta ei terva siihen loppunut. Sitä tulla pusketti yhä vain torven täydeltä. Ukot hätäpäissään täyttivät tervalla veneen, viisin, kuusin tynnyrein, täyttivät vielä lehmänsaavejakin sekä muita pötiköitä.

Palokorvan hauta olikin suurimpia, mitä muistellaan, kolmen-sadan kuorman panos. Sadan tynnyrin kumpuja kyllä poltettiin, samoin viidenkymmenen, mutta sitä pienemmät olivat jo yksinäisen

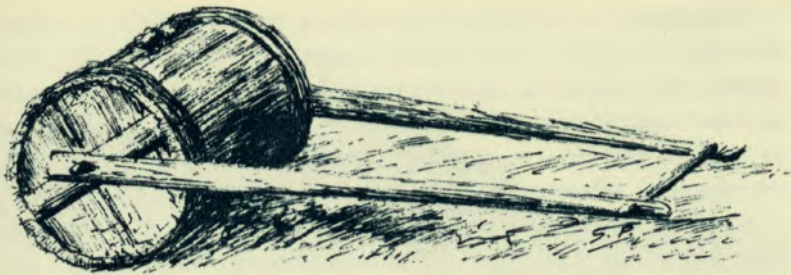
Täysiä tervatynnyreitä vasta poltetun haudan luona. Lovikka.

ukon yrityksiä. Saattoi joku pikku äijä tuhahduttaa seitsemän tynnyrin kattilan saaden ainakin kenkätervan ja vähän tupakkarahoja. Kaukainen yliperä mäntymetsien takarajoilla käryytteli puolikon, parin panoksia kotitervoikseen — kesätervoiksi kelkkoihin, veneisiin, rekiin ja ahkioihin.

»Viikon taksvärkki miehelle — valmis tynnyri», oli tervamiesten määrä. Kuinka monta tynnyriä tervaa, niin monta miehen työviikkoa oli tervanteko vetänyt.

Mutta tavaton oli vieläkin tervamiesten vaiva, vaikka saalis oli jo valmiina astioihin vannehdittuina. Tynnyrit piti kuljettaa kauppamiehelle kauas meren äärille, aina Haaparantaan taikka Alakainuuseen.

Suurilta sydänmailta täytyi tervat yksin tynnyrein vedätellä ja kieritellä veden äärelle. Pitkiä taipaleita ajettiin hevosella, ja tynnyri pyöriskeli pölklynä perässä aisojen välissä. Saattoi monesti olla vain mies — ja yhtä hyvin vaimoinenkin — aisoista kiskomassa. Sitten laskettiin tervoja joko irtonaisin tynnyrein taikka veneellä soutaen pikku jokea alas isolle väylälle. Vettäsojen rantalaiset uitte-livat tynnyreitään linkkaista virtaansa aina Vettässuvannolle, sa-

Tervatynnyri aisoissa. Täräntö.

moin linkkajokelaiset Ison-Linkan alle. Ja aina kovissa linkoissa ja koskissa piti tynnyrit kieritellä rantoja myöten. Täräntö lasketti tervoja lautalla Kainuunväylältä ja sitten sauvoi sekä sousti veneessä Tärännönväylää ylös Muotkaan, josta taas vedätteli ja pyöritteli astiansa kannaksen poikki Tornionväylälle — ja vasta silloin oli Täräntö oikealla väylällä, joka veti ja vei sinne, mihin pitikin.

Täräntö liikkui ja lasketteli Tornionväylää, samoin kuin Vittanki, Lainio ja Muonion rantalaiset. Mutta Jällivaaran suohkanan Vettäsjärven, Hakasen, Purnun, Ullatin, Mäntyvaaran kulkukeinoina olivat Änges-, Linkka- ja Röytiöjoet sekä lopuksi iso Kainuunväylä. Korpilompokin souiteli samaa Kaalaskinoaa.

Suuri väylä lasketeltiin suurella tervalautalla. Ja tämä oli kohta kaikkein raskainta tervatyötä.

Varsinkin entisiä tervanlaskijoita pidettiin kovilla. Veneellä soutaen ukot raahasivat perässään neljän-, viidenkymmenen tynnyrin lauttaa. Korpilompolo kiskoi isoa *kolmilaitaa* neljin, viisin miehin. Kolme soutaa kyökytti, perämies istui meloineen peräkanassa, ja taukomies hoiteli pitkää vitsaköyttä, joka oli sonnustettu tervalautaan. Ja näin mennä junnattiin pitkin Kaalasväylää. Mutta kun tuli eteen paha linkka, täytyi lautta purkaa ja tervat vetää maata myöten *tynnyriaisoilla*.

Samalla lailla soudettiin ja laskettiin Tornionväylää, ja Köngäsen kovan pauhun ohitse ajettiin tynnyriaisoilla. Köngäsen ruukin naiset olivat aisoissa jutoina, tervamiehet kävelivät vain piippua poltellen perässä ja maksoivat vetojuhdilleen 10—12 äyriä tynnyristä. Ja taival oli kohta neljänneksen pituinen.

Mutta kun ruvettiin laskemaan *hankalaskulla*, rakennettiin lautat entistä suuremmiksi.

Vitsastettiin tervatynnyrit vanteistaan pitkiin koivu- tai mänty-riukuihin, *kaskhiin*, aina viisikymmentäkin tynnyriä vierin vierin kummankin pääpuolen keskivanteesta kiinnitettyinä. Kolmensadan lauttaan sonnustettiin kuusi tynnyririviä, *varvia*, vierekkäin, tynnyrit toisiinsa päittäin, ja joka varvissa kaskia kaksittain. Ison lautan reunapuolille vitsastettiin vielä vahvat *pölkkytelit* ja *siepuut*, neljä, viisi paksua hirttä vierekkäin ympäri lautan. Ja pölkyille, joka nurkkaan, istutettiin tukeva petäjänkanto, juuret vahvoin vitsoin köytettyinä aluspuihin. Kannon pääpuolella oli *kaula*, kaulassa moninkertainen *vittavaulu*, ja vaulussa viisi-, kuusisylinen *airo*. Oli vielä perässä viides kanto pitkää perämelaa varten.

Oli jo isoisten menoa, kun tällaisella suurella tervarumilalla laskelettiin suurta valtaväylää alakäsin. Saattoi lautassa olla kolmesataa tynnyriä, saattoi olla joskus viisikinsataa. Ja miehiä oli lautaa hoitelemassa viisin, kuusin — mies joka airon varressa. Ylhäällä, kapeita latvavesiä laskettiin muutamin varvein ja muutamin miehin, mutta leveillä alaväylillä vitsastettiin varveja yhteen tavattomaksi rymylautaksi, ja sen mukaan palkattiin rannalta apumiehiä airoihin seitsemän, kahdeksin. Koviin koskiin tarvittiin vielä tottuneet laskumiehet — omin neuvoin ei uskallettu niiden kuohuja koetella.

Vitsaköysillä oli valtava lauttarumilas kaaristettu kokoon — ja hyvin ne kestivät sekä suvannoilla että koskissa, natisivat vain. Ja uusia vitsoja sai ostaa pitkin matkaa kohta joka talosta. Ranta väylät niitä väänsivät talvitöikseen kymmenintuhansin kesälaskujen varalle. Entinen Lovikan ukko sonnusti lauttansa hampuköydellä ja sitten ylpeänä raamoi:

»Kyllä riianhamppu kestää!»

Mutta toinen ukko mainoi ja vakuutteli vitsataukojaan:

»Kyllä hirvensuoni kestää!»

Ja kestikin. Riianhamppu rätkähti poikki, ja lovikkalaisen lautta hajosi väylään. Mutta vitsataukojen lautoilla lasketeltiin tunturien vieriltä meren äärille vuosi toisensa perästä, sadoin vuosin. Kovat kosket ja karipaikat kyllä ratkoivat lautan taukoja, mutta aina heti väännettiin uutta tilalle.

Suvantoja soutaa junnattiin hiljalleen, senkuin väyläkin juoksi. Oli lautalla puukasa, oli kasa turpeita — turpeilla voitiin pitää pikku tulta ja keitellä ruokaa . . .

Ja harvaksen liikahtelivat pitkät aivot — lautta mennä ujutteli

Vuojennonkoski Ruotsin rannalta.

pitkin suvantoa. Lasketeltiin öitä myöten, kun oli iso vesi ja *veet menolla* — juhannuksen alla kaikkein parhaiten. Silloin yliperä aina rukatti laskea *jäänheen kesän* tervoja.

Mutta kun tuli koski, silloin tuli täysi työ — Vuojento vaati ainakin kaksitoista aikuista miestä. Oli Tornionväylässä koskia, kovia ja pitkiä. *Lappean, Jarhoisten* ja *Pellonkosket* kyllä lasketteli kuka tahansa, samoin *Korpikosken* ja meni kova *Kattilakin* — vilahdi vain ja kohahti. Mutta *Vuojennon* mutkainen ja pitkä pauhu jo kysyi taitavaa perämelaa. Valtavaa virtaväärää väännättäen siinä pitkin kovaa kohinaa ajettiin ohitse korkeitten metsätöyrien. Ja sitten äkkiä paukahti eteen kiukkuinen, mutta lyhyt *Matkakoski*, kaksikorvainen pauhu, jossa kolme kovaa kuohupäätä riepoitti lauttaa, niin että miesten täytyi tarttua kiinni vitsataukoihin. Vanha perämela kyllä varoi laskemasta lauttaa sukeltamaan vaahtoharjaiseen *honthoon*, viiletti vain *mustaa vettä*, pitkin oikeaa *vesisuonta*, joka hyvin kannatti. Mutta kaikkein väkevin oli Kukkolan pysty *Jylhä*, yli neljänneksen pituinen yhtämittäinen kähinä, joka kyllä ei ollut ilkeä, riepoittihan miestä ja nakkeli lauttaa, mutta kunnialla kuljetti läpi monien kohisevien korvien . . .

Suuria pauhuja kaikki kosket olivat, mutta ne vain jokayksi lasketeltiin perämelan hoidossa. Milloin mentiin juolevaa myötälettä

Suuri Jylhä, Kukkolan koski. Kosken niskalla kalapato.

suoraan pitkin kuohuja keikutellen, ja koski heitteli vesipauhuja soutumiesten niskaan, milloin taas *siiathiin* mustaa valtavettä ajellen rannalta toiselle, niin että virta vilisi, ja hypellen tolvasivat rannat vastaan ja ohitse.

Viimeiseksi vielä mennä kahistettiin *Iso-Närä* ja *Pikku-Närä*, ja sitten jo kohta oltiin väylän suuvesillä . . .

Isokylä sieltä jo rupesi kumottamaan — Tornion kirkontornikin piipoitti yli kaikkien.

Haaparannalla oli kolme suurta kauppamiestä, *Liljapäkki*, *Västerkreeni* ja *Utterströmi*, vanhat tervaporvarit ja valtaostajat. Moni oli jo talvella etukäteen ottanut porvarilta tavaraa kesätervojen nimiin, ja hänen rantaansa piti lauttakin laskettaa.

Kahdeksan, kymmenen, kaksikintoista kruunua Haaparanta maksoi tervatynnyristä. Ja tervalautta maksoi vanhat velat, maksoi se vielä ja jaksoi kannattaa veneeseen jauhoja, suoloja sekä vähän mitäkin ylimaalaiselle tarpeellista tavaraa.

Oudoissaan katseli erämaan hurrikas kaupunkia, sen oikoisia kujateitä ja monia kräämäpuoteja. Kävi hän Torniossakin katso-massa kasakoita ja kasakkain kirkkoa. Näki hän monta alamaailman kummaa, näki jossakin outoa tanssihoitoa ja luuli ihmisten houriossa

Venettä tauotaan koskea ylös.

hyppivän, näki taas sellaisenkin kumman, että paksuja pölkkyjä halkaistiin poikkipuuhun — kaksi miestä vain veteli pitkää hammasrautaa tullen menen, ja rako tuli puuhun poikittain, senkuin örisi vain ja roukui. Sattui tervamiesten luokse tulemaan kolonnäköinen rehu-parta, pitkätukkainen kummitus, kuin kodan peloke, pitkä hame vyöllä toinen kaulassa. *Kalkkimaan papiksi* sitä sanottiin, ja hän saarnasi kuin paras pappi, sitten taas lasketteli lorua — ja kun sai lantteja, pani ne heti ryyppyihin.

Ja alamaailman ylpeät huutelivat rannalta yliperän lauttamiehille:

»Lappalaiset . . . lappalaiset jutavat!»

Mutta lauttamiehet karjuivat vastaan:

»Silhokansyöjätkö siellä haukkuvat?»

Lautta toisensa perästä lasketti Haaparantaan, köytenään niitä parhaana aikana tulla junnaili. Yliperä tarvitsi ruokaa. Siellä oli kyllä kantoa, honkaa ja juurakkohoitoa, ja niistä lähti tervaa.

Ja alamaissa oli sellainen tervanreikä, ettei se koskaan täyttynyt. Siihen mahtui, vaikka kuinka paljon — viisisataisiakin lauttoja perä perää.

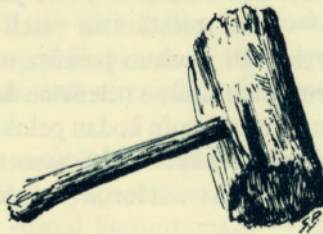
Sinne jäivät meren rantaan, jokisuulle, kiviön tummat tervat, ja yliperä lähti taas sauvomaan kohti korkeita perukoitaan.

Hiessäpäin miehet puskiivat pitkää jokivenettä. Oli edessä kymmenien kovien penikulmien kohiseva vastale ennenkuin oltiin tunturien vierillä. Kovasti sai puristaa puuta tervainen koura, ja notkahteli siinä naaraskuusin sauvoin. Kaikkein kovimmat kosket piti nousta *taukoamalla*, vitsaköysillä venettä raahaten pitkin rantavesiä.

Jauhosäkki ja suolapussi olivat veneen parasta viljaa. Niitä yli-perä enimmin tarvitsi, vaikkei siellä sentään aina kuolemannälkä ollutkaan.

Näin oli päättynyt tervahaudan tarina, jota vanha Täräntö arvautellen muisteli:

»Iso härkä, rankaselkä,
somerolla surmattu,
ja sarvet maahan kaivettu,
ja veri viety kaupunkihin,
nahka syöty piimän kanssa,
ja lihat poltettu tuhaksi.»

Hautakurikka.
Parkalampelo

Masunin
taloja ja vanha rautakaivos

Pruuki ja Kruuva

Suuri erämaa saattoi olla rikas, suuri salarikas, joka lukemattomissa kätköissään piiloitteli vaikka minkälaisia kalteuksia. Mutta erämaa ei niitä ilmoitellut, makasi vain aarteillaan. Jylhät tunturit ja kolot vaarat olla jurottivat, vaikka heidän hoidoissaan oli hopeaa kuormittain taikka vaskea kaikki sydänonkalot täynnä taikka rautaa vuorimitoin. Eikä kiviön kiertäjäkään tietänyt mitään, vaikka monesti vaelteli suurien rikkauksien vierillä.

Vain joskus, kun aika tuli, erämaa saattoi jollekulle jotakin näyttää, mutta sitten se taas heti pani aarteet piiloonsa.

Näin teki suuri Rissalaki Ullatin takana. Sen hopeoista oli monet kerrat kuultu, oli Rissa joskus näyttänytkin lappalaiselle kätkönsä — hopeapuiikkoja kallion reuna täynnä niinkuin räystäässä jääkerkkiä. Lappalainen oli napsinut niitä, minkä oli jaksanut kurpassaan kuljettaa ja tulla väännätellyt kylään rikkaana miehenä. Mutta kun sitten oli menty Rissan rikkauksia ottamaan, oli tunturi pyöritelty etsijöitä.

Rautajoen kurua Masuunin luona.

niin etteivät he enää osanneet omille jäljilleenkään — olivat houruina kierrelleet kivieliötä ja viimein tulla pöhkäilleet Kuusihuornaiseen.

Samoin teki Porjuksen takainen tunturi — antoi lapintyttäreille poven täyden hopeaa sekä Porjuksen äijälle ahkion täyden. Mutta eipä antanut enää muille. Tokasen akka, joka oli oppaana, tuli niin hulluksi, ettei ymmärtänyt mitään. Rikkauksia kyllä näyteltiin, vaikkei annettu. Kun aarteen etsijät soutelivat järvellä tunturin alla, paistoi sen pohjasta puhtain hopea.

Mutta se pysyi siellä — ei ollut aika antaa.

Mutta *Junosuvannon* Masuunin malmikallioiden aika oli tullut. *Lasun Lassi* kierteli metsänpyydössä kaukana Tarrilaisen tienohilla. Ampui hän siellä *Rautajoen* varsilla oravaa, ja nuoli, rautanokka, lensi — väkevä malminen pahta sitä veti — kauas ja tarttui kiinni kallioon. Kun Lasu meni noutamaan nuolta, hän löysi mustan pahdan, katsoi sitä ja kummasteli, kopsi kiviä kurppaansa ja vei Tornion porvareille kummaksi. Tornion porvarit tulivat, röykyttelivät mustia vuoria ja veivät sitten tiedon Tukholmaan kauppatuttavalleen,

Arent Grapelle. Tuli Grape ja rakennutti Rautajoen malmirannoille *masuunin*.

Ja tämä on tapahtunut jo aijoin aikoja sitten, 1640-luvulla.

Tuli suureen hiljaiseen kivieliöön, jossa vain joskus lappalainen liikkui taikka erämies kuljeskeli, ankara meno. Nousi kohta kylä pahtarannoille. Miehet möykkäsivät kallionkoloissa kaiket päivät, ja joen rannalla heilui vesirattaan voimalla valtava moukari hakaten ja murskaten vuoresta murrettua malmia. Tohisi myös korkea masuuni, tulinen pätsi, jonka punaiseen kitaan työnnettiin vuoroin sysiä, vuoroin mustaa malmia, ja alapäähän puhallettiin kaksilla valtapalkeilla — puhaltaa puhutettiin päiväkausi, ja sitten laskettiin tulenpalava rautavelli kaavoihinsa *kalteiksi* jäähtymään.

Ja ympärillä metsissä haikusivat monet *sysihauvat*. Siellä kolariukot korventelivat savuavia miiluja. Masuuni ahmi sysiä lestin toisensa perästä — kokonaisin haudoin.

Saatiin sataiset kasat kalteja, ja oli siinä erämaa toimessa, kun niitä vedätettiin väylän rantaan, Junosuvannon yläpäähän. Oli laitettu oikein *vaunutie*, viisin neljänneksin raivattu ja porrastettu poikki jänkien ja kankaiden, jotta nelipyöräisillä kalttikärryillä voitiin ajaa kolistella menen tullen. Sitten väylää myöten, pitkin Tornion suurta myötälettä, laskettiin kaltit isoilla kolmilaidoilla seitsemän, kahdeksin penikulmin Kögäseen.

Täällä Tornionjoen suurimman pauhun, yli kymmensylisen putouksen alaisessa korvassa oli erämaan suuri rautapaja, Grapen rakentama *Kögäsen pruuki*. Vihaisena kähisi leveä väylä kahden puolen kalliosaarta, ja alhaalla se karjuen puhaltui valtavasta jyrkän-teestä — siinä pauhun partaalla oli Grapen laitos. Kosken käyttämät kauheat valtamoukarit ja *hamarat* täällä jymähtelivät, pikkumoukarit paukuttivat, ja myös kalkuttivat kymmenien seppiä käsivasarat. Kovat, karkeat kaltit täällä monikertaan korvennettiin, lyötiin ja moikotettiin, ja sitten taottiin taipuisaksi kankiraudaksi sekä kaikenlaisiksi rautakaluiksi. Taitavat rautiot pikku pajoiissa takelivat tavaroita rautanauloista alkaen.

Ja ympäri korpia kärysivät sadat sysimiilut.

Oli myöhemmin sulatusuuni *Tornionkoskessa* — sanotaan, että se olisi ollut ennen Junosuvannon masuunia — sekä sitten viimeiseksi *Palokorvassa*, ja Junosuvannosta kuljetettiin malmi tänne, sulattiin ja laskettiin kalteina Kögäseen.

Masuunin vanhoja malmikasoja.

Talvella ajettiin malmia ja kaltteja rekipelillä halki kivieliöiden. Outamaita kiertelevä lappikin, tunturikäpsä, saapui pororaitoineen rahtimieheksi, ahtoi mustaa pahtaa ahkioihinsa ja lähti pitkän jononsa kanssa jutamaan hevosten jälkeen.

Antoi suuri tunturimaa ilmi toisenkin aarnihautansa. Ylhäällä, viisin, kuusin penikulmin Junosuvannon rautavaaroista, oli *Svappa-vaara*, aivan autiossa erämaassa, *Luongasjoen* latvoilla, Tornionväylästä etelään. Raitioi siellä eloan lapinukko, *Uula Tolkki*, ja muudan poro meni aina tuon tuosta nuoleskelemaan pahdan kylkeä. Meni viimein Uula-ukko katsomaan, mitä se nuolee, näki kiven, joka kiilteli kuin kulta — ja suuri *Vaskivuori* oli löydetty.

Tämä sattui samoihin aikoihin kuin Lasun Lassille näytettiin Junosuvannon malmikenttä.

Lensi muistelus lapin Uulan löydöstä etelään, ja tuli kohta tunturimaihin kaksi *Mommaa*, Abraham ja Jacob, jotka ottivat hoitoihinsa koko Svappavaaran vasket. Pian oli kaukaisessa kivieliössä pirttipöksä toisensa vieressä, ja Kruuvavaarassa paukkui ja möykkyi, Tanelivaarassa paukkui, ja Kylävaarassa paukkui. Oli vaskea joka vaaran sisuksissa, oli myös rautaa, ja Mommat, jotka olivat Kögäsen

pruukin osamiehiä, jopa viimein omistajia, jyskyttivät kallioita kuin vanhat vuorenepeikot sekä Vaskivuoressa että Junosuvannossa.

Oli Svappavaarassa, Luongasjoella suuri sulatusuuni, jonka torvesta puhaltui tulinen valantovaski ajellen kaavoihin kirkkaita kaltteja.

Tunturi oli avannut aarnihautansa, ja niinpä taas sekä venein että hevosin ja pororaidoin raahattiin raskaita vaskimöhkäleitä yli pitkien taipaleiden Kögäsen pääpajaan. Oli ajomiehinä sekä lantaa että lappia, kylännaisetkin rähjäisivät miesten matkassa raitoineen, kuparia kuin kultaa ahkiot täynnä.

Satipa olikin kultaa. Kaatui kaltteja kuljettava vene Tornionkoskeen, ja vasket vajosivat pohjaan — siitä on jo satoja vuosia. Vaskena ne sinne vaipuivat, mutta saattavat jo hyvinkin olla kultana. Sillä aikojen vierieissä vesi on kalvanut niistä pois vaskenomaisuuden, niin että ne ovat muuttuneet kullaksi — Poromaan Hessu on sen varsin tutkinut.

Ainakin Vaskivuoren vaskella oli sellainen luonnonlaatu. Se kelpasi hyvin vaikka rahaksi. Mommain patriarkat, Lapin tunturien väsymättömät jylkyttäjät, jotka aateloituina olivat Rheenstiernoja, saivat 1674 luvan lyödä omia ploatuja. Ja Svappavaaran kupari kulki kohta rahana arkusta arkkuun.

Kaukaisella tunturimaalla oli oma rahapaja sekä oma raha, oikein kuninkaan nimeen merkitty.

Mutta vielä kauempaa ja korkeammalta löytyi salattuja aarnihautoja. Tuhatmetrisissä tuntureissa, Tornionjärven orjaspuolella, aivan Norjan rajoilla, aivan villissä porojen ja susien polkemassa autiomaassa, jossa ei juuri kristityn jälkeä tuntunut, piileskeli *Sjangelin* kuparikätkö.

Tunturilapille sekin ilmoitettiin, *Niilan Juntille*, siinä 1690-luvulla — ja alamaista, Kögäsestä, riensivät tänne heti ahaat valtamiehet.

Täällä alkoi kohta kaikkein ankarin kallioiden jylkyttäminen, ja kaikkein jylhin tunturimaa oli pian täynnä pauketta. Ei ollut jumalanpuuta penikulmia lähempänä, pensaita vain ja vaivaisia koivunkäkkyröitä. Ja ympärillä lumiharjaiset köyryt, jotka keskellä parasta kesää saattoivat puhaltaa kylmän konnon taikka kovan lumiryöpyn. Asua rähjättiin kurjissa kömmänöissä, nähtiin nälkää ja vilua, pol-

tettiin turvetta ja vaivaiskoivua, syötiin mitä kulloinkin saatiin ja päiväkaudet paukutettiin tunturien mustissa sisuksissa kuin jumalanpäivää pelkäävät vuorenpaikot.

Mutta kaikkein kurjinta oli malminajo. Kaksintoista penikulmin halki hankisen, jäisen, lumipurkuisen erämaan, yli tunturien, kautta Tornionjärven ja jokiväylän, vedätettiin Sjangelin kuparipahtaa aina *Kurravaaraan* asti. Vasta siellä, Vuolusjoen suussa oli masuuni, jossa malmit voitiin korventaa kiiltäviksi harkoiksi.

Siinä taas lanta ja lappi rähjäisivät kaikkein kauheimmassa erämaassa raahaten raskasta tunturien sisusvärkkiä alamaailmaan. Moni juto siinä uupui ja kaatui keinolle. Nälkä ja vilu ajoivat tunturiin räökkäytymään, nälkä ja vilu tappoivat tunturiin. Raahattiin rahallista tavaraa, kultana kiiltelevää vaskea, mutta vähän siitä raahaajille lähti rahallista rahaa. Palkat olivat pienet. Köngäsessä kyllä vasa-roitiin omaa rahaa, komeita kuparileippoja, mutta ne olivat kalliita. Niiden takia saatiin tohmertaa monet tunturit ja lumipyryt.

Sulatettiin *Kurravaaran* masuunissa rautamalmiakin. Sitä louhittiin penikulman päästä *Kierunan* ja *Luossavaaran* kaivoksista sekä lähellä olevista *Kurravaaroista*.

Ja alhaalle Köngäsen suurpajaan ajettiin ja lasketeltiin, kohta kaksinkymmenin penikulmin, kaikki kaltit, mustat takkiraudat ja kiiltävät kuparit.

Löydettiin suuri malmipahta *Jällivaarasta*, Lapin vanhan kirkkokentän vieriltä. Ja täällä tunturikylässä, jossa vanhalappi joka vuosi antinpäivänä ja marianpäivänä piti kirkonmenojaan ja markkinameteleitään, pidettiin vuoren mustissa luolissa kohta vielä kovempaa meteliä kautta vuoden. Ja taas kun malmia vedätettiin alas Rounajan suulle, Aavaforssiin ja Meldersteiniin, oli *Jällivaaran* talvisilla teillä melkein kuin antinmarkkinain meno. Liikkui malmikeinoilla lannanmiestä ja kainuunukkoa hevospeleineen, juti lappalaisia poraitoineen, mennä junnaili rautakuormaa raahaten myös totinen nautasonni.

Oli ennen vanhaan rautaruukki myös *Turtolassa*, Tornionväylän alajuoksulla. Sinne ajettiin malmia aina *Luossavaarasta* ja *Kiirunasta* asti sekä myös *Junosuvannosta*, jopa Suomenkin puolelta *Mieköjärvestä* ja *Vietosesta Kaaraneskosken* mailta. *Svanstein* oli ruukin nimi, ruukki oli kahden patruunan, *Svanbergin* ja *Stein-*

Kõngäsen ruukki 1860-luvulla.

holtzin, pystyttämä, ja samat rautaukot hallitsivat sekä Rounajan ruukkeja että myös vanhaa Kõngästä.

Kõngäsen vanha ruukki Tornionväylällä oli pohjoisten kiviöiden valtavin rautapaja. Se hallitsi erämaan aarnihautoja aina tunturien harjoille — Sjangelin kolkoilta periltä ja Kurravaarasta asti ajettiin vaskea ja malmia Kõngäsen suurpajaan. Kohta sadoin miehin täällä aherrettiin veden ja tulen voimalla, ja Kõngäsen patruuna oli koko kiviöiden valtaherra. Paitsi vaarojen sisuksia hän hallitsi vielä maita ja metsiä suuret lamut kautta kairojen. Ruukin ympäristö oli laajana viljakenttänä, ja talo oli kuin korpilinna. Koski pauhasi yötä päivää, valtavasarat jyskähtelivät, pajat kalkkuivat ja helisivät — ja vanha tuuliviiri kiljui pitkän saikaran nenässä, aitan päädyllä.

Kannatti hyvin lyödä omia kuparileippoja.

Suomalaisten ja lappalaisten vanhoilla valtamaillo olivat kaikki nämä kupari- ja rautakentät, samoin myös Turtolan ja Kõngäsen ruukit. Vanhoille erämiehille ja tunturilapeille aarnihaudat oli ilmoitettu — vaikkei heistä, köyhistä kiviöiden kiertäjistä, ollut niiden hoitajiksi. Saivat he vain jonkin *verofriin* — Niilan Juntti keinotelihe Sjangelillaan vapaaksi kujanjuoksusta, johon hän oli joistakin rötöksistään tuomittu.

Piti tulla etelästä, Värmlannin ja Taalainmaan suurilta ikivanhoilta rauta- ja kuparikentiltä, tottuneita ruukinpatruunoita ja vuorentuttuja kaivattamaan Lapin aarnihautoja. He kyllä tiesivät,

kuinka tunturien aarteita vallataan, oli heillä keinot ja välikappaleet. He toivat vielä mukanaan vanhoja vuorenloukuttajia, maasmestareita ja raudankorventajia, valtaseppiä ja muita rautamiehiä, vieläpä sysikolareitakin. Erämaan eläjät kelpasivat alussa vain malmi- ja kalttikuormien ajoon, ynnä karkeihin ja koviin kaivostöihin sekä sitten jo metsissä syshautoja kärventelemään. Mutta kivieliön parhaat oppivat pian ja pystyivät kohta muuhunkin kuin kalvamaan mustia onkaloita. Kolarin *Rautiot* ja Junosuvannon *Seppälät* olivat jo taitavia ruukinseppiä, raudantuttuja rautioita, jotka moikottivat alasimellaan, mitä tahtoivat. Ei heille milloinkaan käynyt niinkuin entiselle Ullatin ukon ryssälle, joka ylpeänä rupesi takomaan isosta rautakangesta jarhoa — eikä siitä lopuksi tullut naskaliakaan, tuli vain suuri *suhu*, kun ryssä vatkasi tyhjät tuliset pihtinsä vesikaaraan.

Kiveliöihin, kaivosten ympärille, nousi pian pikku kylä — ei sinne keskelle kairaa kukaan kristitty ilman olisi mennytkään asumaan, sillä väylänvarsi oli oikean kristikansan asentopaikka.

Masuunin luona, Rautajoen rantamalla oli aikoinaan *Ollin-Jussaa*, *Penttiä*, *Nikua* ja *Flygarea*, *Sakkoa*, *Paloo*, *Putkea* ja *Kuusivaaraa*, oli vielä muitakin työmiesten ja rautamiesten mökkejä — oli kohta kuin kaupunginkatu Kartanotalosta Rautajoen rannalle. *Kartanotalo* ja *Kööki* olivat herrojen asumuksia, ja pääherralla, jota käskettiin patruunaksi, oli niin komea kamari, että sen seinät oli päreillä nuoruahan kudottu. Oli rannalla *muonapuoji*, josta saatiin niestaa, oli vielä *viinapränni*, josta annettiin terveellistä juotavaa.

Mutta vanhalta *Sammelilta*, joka oli kova loihtemaäijä, saatiin apua silloin, kun koskemat ja tulentovammat vaivasivat.

Svappavaaraan, kahden väylän väliselle kairalle, kohosi koko kylä. Vaaran laidassa oli kymmeniä pikku tupamökkejä, toiset hyvinkin *satikkalaihien* rakennettuja, toisissa taas oli tupa ja pirtti *suutusten*, porstua välissä, muutamissa vielä porstuan perässä pieni kamari-pöksä. Pirtin loukossa oli avonainen lapintakka, ja nuoralla vetäistiin korsteinin nokassa oleva *lunkkapelli* auki. Oli kylässä *Taipaleetta*, *Rostoa*, *Jyräni-faaria* ja *Olla-faaria*, *Nilsyä*, *Jounasta*, *Essyä* ja *Jussaa*, *Heikkaa*, *Huraa*, *Kemiä* ja *Peltovainiota*, *Paloo* ja *Soopakkaa*, kaikki Vaskivuoren varpailla asuvia, Vaskivuoren voimalla eläviä *vaskilaisia*.

Ja kylän vieressä oli koivuinen tieva, kylän kalmisto, *Kirkkorinta*, johon aina vähän päästä ilmestyi veres hautakumpu ja pieni puuristi.

Masuunin Köökin entinen patruunan kamari. Seinäverhot päreistä kudotut.

Sillä vaskilainen etsi parhaan elantonsa vuoren mustista sisuksista, ja se oli vaarallista työtä. Monta kertaa hän sai kalvaa ja kaivautua kallioon viisinkymmenin sylin — niin että jo kohta kolkutteli maahiaisten kotiportteja. Toisinaan vuoren sisukset sortuivat, ja se oli miesten meno, joskus oikein joukkosurma. Silloin kamalasta kalliion onkalosta nostettiin vainajia toinen toisensa perästä ja vietiin vierä vierin Kirkkorintaan.

Kovin surullisesti vaikeroi silloin vaskilaisten iso malmikello Heikka-vaarin aitannurkalla. Ensin se soi muistellen Vaskivuoren suurta surusanomaa, sitten taas valitellen, kun vainajia kannettiin Kirkkorintaan. Koko Vaskivuori kulki tummana saattojoukkona vainajien jäljessä.

Mutta kohta taas saattomiehet, vuorenloukuttajat, kapusivat vaaralle ja painuivat mustiin syvyyksiin — ja siellä he jylkyttelivät tuhisevien talituijujen valossa kuin vuorenelhot . . .

Kunnes taas kallio jylmähti ja seinät sortuivat.

Mutta onnettomasti sortuneet raukat eivät tahtoneet saada lepoa

Vanha Vaskivuoren pirtti.

siunatussa Kirkkorinnassakaan. Hiljaisina öinä nähtiin siellä usein liempää väkeä, ja aamuisin, kun oli jo vähän päivän raitaa, oli koivikossa täysi liikanto. Epälukuiset kuvahaiset ja ihmisenkuvat siellä keijasivat ja häilyivät sinne ja tänne.

Mutta aidan ulkopuolelle ne eivät tulleet.

Ummikoita, »värplantilaisia» ja muita ruotsalaisia, joku saksalainen ja »valuunikin» joukossa, oli ruukien ja kaivosten johdossa ja töissä, patruuneista, valtasepistä ja maasmestareista sysikolareihin asti, alaväylältä aina tunturien harjalle Sjangelin.

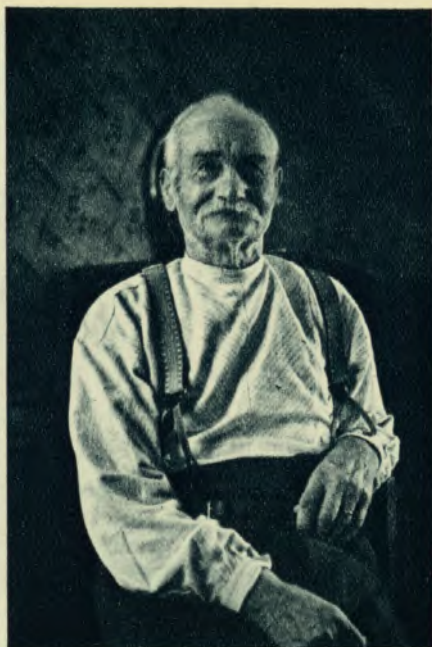
Jo Turtolan vähäisessä ruukissa kylärannalla, jossa korkea

»Alanenvaara alkaa, Pullinki puhuu,
Kynsivaara kysyy ja Vaivuori vastaa»,

oli Vestmania, Lindbergiä, Krutia, Karlssonia, Mülleriä ja muuta. Asusteli siinä *Kissarannalla, Kristoa, Suuppiä, Junssia, Sakariasta ja Katinnientä.*

Köngäsen suuressa ruukissa oli ruotseja kymmenmäärin, niinkuin Björnström, Vikström, Vadström, Landström, Hjertström, Gäddström ja Karlström, Vesterberg, Hjertberg, Strålberg ja Stålnacke,

Löfgren, Rundgren, Forsmark ja Lindmark, Hedlund, Hammarstedt, Halfkrona ja Kruutta-Antti ynnä valloni Drugge. Junosuvannon Masuunissa oli samoja Lindmarkeja, Björnströmejä, Bergströmejä ja Stålnackeja sekä Flygareita, Spettejä, Pettersoneja ja Sahafareja. Samoja valtaseppiä, kolareita ja muita oli suuressa Vaskivuossakin, Lindmarkia, Stålnackea, Bergströmiä ja Häggrothia. Ja kaukaisen Kuravaaran perukoille, Vuolusjoen suulle, oli joutunut Fjellborgia, Hjertströmiä ja Strandia.

Kalle Forsmark, entisiä Kögäsen seppiä.

Ruotsia, valtakunnan kieltä, valtasepät ja muut vaarit las-kivat niinkuin ainakin suurista alamaista tulleet, komeasti ja nuotilleen, niin että erämaa luuli heidän kohta laulua yrittelevän.

Mutta kun valtasepät, maasmestarit ja sysikolarit olivat muutaman polven ahertaneet suomalaisten suurilla valtamailla, jo kieli meni sekaisin, ja laulunnuotti loppui. Kun Spettit, Björnströmit, Stålnacket ja muut joutuivat naimisiin umpisuomalaisten kanssa, niin kielten sekoitus siitä seurasi, ja hyvien seppämestarien perillisistä tuli sellaisia »Pettejä», »Pyöströmiä» ja »Tornakoita», että heidän haastamisensa oli hyvin etäällä etelän korkeasta kielestä.

Masuunin ja Svappavaaran vanhojen, jo aikoja edesmenneitten vaarien puhe oli semmoista sekasortosuomea, etteivät siinä sanat tulleet sillensä, »Loorapoika puhuu pruuksia», nauroivat toiset, kun vanha vaskilainen ärrää särkien sanoi: »Vera sie, mie piratan», ja taas toisin vuoroin puhui »eimasta» ja »nöylasta».

Mutta sitten seuraavan sukupolven jo täytyi tunnustaa:

»Emme met ruottia saatakkaan!»

Seppien, sahauställärien, kruuvahouvien ja maasmestarien suku oli hukkunut suureen suomalaismetsien mereen.

Köngäsen ruukin vanha paja.

Jälkipolvien vesat, Hurujen, Kemien ja Peltovainioiden, Lindmarkien ja Stålnackein juurista nousseet, saattoivat pyhäpäivinä kaahaista Vaskivuoren vanhojen kaivoksien vaiheille taajomaan. Saattoivat he siellä vyörytellä suuria kallionlohkareita jyliseviin pohjattomiin hautoihin, huudellen:

»Nouskaa, ruottalaiset vaaranherrat, ylös!»

Vaaran onkaloista kuului vastaukseksi äkäisiä mylvähdyksiä. Jo rupesikin ruotsi nousemaan. . .

Mutta vanhat ruukit vaipuivat, ja vanhat tunturihaudat heitettiin jälleen entisten haltiaihin hoitoihin.

Köngäsen ruukki oli kovin kaukana keinottomassa erämaassa, ja vielä kauempana ja vielä ankarampien taipaleiden takana olivat sen rauta- ja vaskihaudat. Malmin ja kalttien ajo tuli kalliiksi, vaikka olikin koko kiviä löyhä hevoskopukkoineen ja navettamolleineen rähjäämässä, vielä lappalaisetkin raitoineen mukana — ja huonot olivat kaikkien ansiot. Kalliiksi tuli myös erämaan raudan kuljettaminen ihmisten ilmoille, suureen maailmaan.

Ei tahtonut Kögäsen suurpaja oikein kannattaa. Monet patruunat siinä toisensa jälkeen yrittivät — Steinholtz, Ekström, Sohlberg. Mutta »eivät rohki lyönheet tulot sisälle».

Ja sitten, kun Jällivaaran ja Luossavaaran loppumattomat malmiaarteet avattiin ja ruvettiin rautaa ja rautalmia vedättämään rautateitse vanhan Porjuksen voimalla — sitten saivat satavuotiset pienet ja suuret pajat painaa ovensa kiinni.

Luossavaaran ja Jällivaaran rikkaat pahdat antoivat paremmin ja parempaa kuin Junosuvannon kenttä, jonka rauta oli kylmänhaurasta. Ja vanha väkevä Porjus jaksoi kuljettaa suurempia malmikuormia kuin erämaan takkukarvaiset hevoset ja laiskat mollit sekä tunturilaisten porot.

Vanhat rauta- ja kuparikaivokset täytyivät vedellä, masuunit sortuivat maahan ja ruukit hävisivät. Kögäsen ruukki paloi 1879, eikä Turtolan Svansteinista ole enää mitään jäljellä.

Mutta Kögäsen vanha kaunis patruunan talo, Ekströmin rakentama 1805, on vielä yhtä komea kuin ennenkin. Myöskin entiset aitat, luhdit, työväen asunnot, jokin pajakin sekä vanha mylly ovat paikoillaan. Ja ympärillä on valtava, hyvin hoidettu viljelyskenttä, joka kertoo, että on täällä asuttu ja tehty työtä.

Junosuvannon Masuunissa on entisten herrojen Kööki vielä

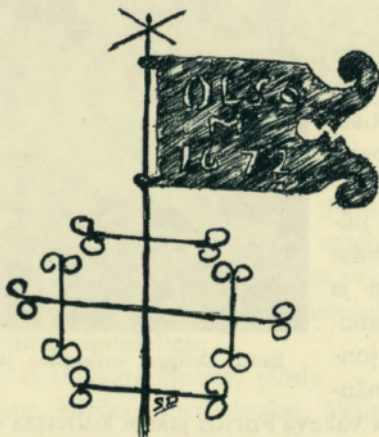

Eemil Drugge, vallooniien jälkeläinen. Kögäs.

pystyssä, talonukon asuntona. Siinä on kohta vanhassa kunnossaan edesmenneen patruunan kamari ristipärein kudottuine seinäpintoineen, kaappeineen ja pöytineen . . .

Ja kamarin pöydän ääreen sanotaan viimeisen patruunan nukahtaneen yöllä viimeiseen uneensa.

Mutta suurien seppien ja työmiesten monikertaan sekoitettu jälkipolvi, entisten ruukkien, masuunien ja kaivosten ympäristöillä puhuu ja saattaa selvää suomenkieltä. Drugge, vallonien tumma jälkeläinen, heittelee viikatettaan Pajalan heinäkentillä ja haastaa torniolaista kuin täysiverinen kivelön mies.

Köngäsen ruukin
tauliväri

Polvareita ja markkinoita

Smin neuvoin entinen erämaalainen elää tuhraili, eikä hän suurin kaupungin tavaroita tarvinnut. Eivät olleet ylettömiä hänen rahalliset menonsa, şati ei leipään tarvittu — suolaan ja rautaan vähän, vähän tupakkaan sekä vähän pithään- ja kruununveroihin. Vaatteet ja rouvot saatiin lampaan laipioilta, kengät kuoraistiin lehmän selästä, ikänsä juossut koira luovutti karvalakin, ja lappalaisen poroelo antoi talviparseleita. Päre tuikutti piisin pielessä — ei tarvittu lamppua, vaatteet ommeltiin itse — ei kysytty ompelukonetta, ryypättiin aamulla muikeaa piimää — ei kaivattu kahvia.

Joskus vain oli hyvä viinaryyppy tarpeellinen — antaa myös hyvälle vieraalle.

Koko yliperä ajeli kohta kuin lappalainen. Kylä- ja kirkkomatkat tehtiin porolla, puut ja heinät vedätettiin pororaidolla. Jukkasjärven kirkolla oli ennen vain yksi ainoa hevonen — Iisakin Jussa

Juntin Fiilus, Yli-Sopperon isäntä.

oli tuonut sen varsana Vittangista, samoin Sopperossa, ja yhdellä hevoskopukalla ajoivat myös Vittanki ja Vaskivuori.

Jos rahalliset menot olivat pieniä, pienet olivat rahalliset ansiotkin. *Metänvilja* oli hyvä apu, apua oli kalastuksestakin, *terva* tuotti raatajalleen, minkä tuotti, saatiin rahanapua myös *potaskasta* sekä porojen mailla *poronsarviliimasta* — ja kun oli talossa hyvä karja, voitiin myydä *voita*.

Ja lappalaisilla oli heidän tuhattinen *poroelonsa*, josta hyvän osan hyötyi myös taitava lannanmies.

Oli siellä täällä miehiä, ketteröitä kepsuja, jotka talvikausin ajalla kahnustelivat ympäri kivieliöitä kaupitellen vähii tavaroitaan, vaihtaenkin, mitä talo sattui tarjoamaan. *Lasun Lassi* junnailei leveine lohnineen kylästä kylään pitkin eräperiä, ja toisia kyliä kierteli *Holman Uollo*. Ja kivieliö, emännät yhtä hyvin kuin isännätkin, vaarit ja muorit, oikein odottelivat Lasun äijää. Tupakki oli loppunut, eikä Lasua kuulunut. Mutta kun Lasu tuli — jo tuska loppui. Äijä kaiveli lohnastaan tupakkivihkoja — äyreillä, voilla ja oravanahoilla niitä sai vaihtaa. Oli Lasun lohnassa myös nappeja, neuloja, naskaleita, oli poron maalavatsojakin — kaikkia kylä tarvitsi ja kysyi.

Mutta vielä suurempia kaupanmiehiä, oikein *polvareita*, olivat Yli-Sopperon isot isännät, *Juntti-äijä*, *Tupakki-äijä*, *Frikki* ja *Iso-Poika*. Juntti-äijä ajeli alas etelän kivieliöihin aina Suomen rantoja myöten Pelloon, Tornioon ja Haaparannalle ostaen voita, nahkoja, poronlihoja, poronsarvia ja riekkoja. Alamaita juti Juntti hevosella, mutta sitten Matarengista puhallettiin pitkin ja raskain raidoin yliperille Yli-Sopperoon. Toisin vuoroin Juntti taas kierteli

Lihaluovia navetan katolla. Yli-Soppero.

Lapin talvisia kotakylä ostellen poroja, ja kymmenin, sataisin tokin niitä ajettiin ukon kaarteeseen Sopperon kentälle. Ukko löi porot lihoiksi ja nahoiksi ja vedätti ne Norjan markkinoille, samoin kuin alamaasta ajamansa tavarat.

Suuret sarviröykkiöt kuin juurakkoläjät jäivät kaarteen taakse kummittelemaan.

Keväällä Juntti hakkasi sarvet silpuiksi, survoi ne suureen muuripataan ja keitti leivisköittäin poronsarviliimaa, jonka taas kesällä lasketti alas Haaparannan kauppamiehelle.

Suuria asioita Juntti-äijä toimitteli, tuhannet kruunut kierivät hänen kätensä kautta. Mutta ei osannut ukko edes kirjoittaa. Lyijykynällä ja puukkostyylin puustaimilla hän piirteli asioita pienen paperivihkoonsa. Riksin merkinä oli siinä *risti*, ja tolpan merkinä *viiva*. Kolmea tolppaa merkitsi *kolminurkka* ja puolta riksiä *viiva*, jonka edessä oli pieni koukero, *merkki*.

Samoin toisetkin Yli-Sopperon polvarit toimivat, ajoivat voita alamaista sekä poroja lapinkodilta. Yli-Soppero oli Lapin suuri kauppakylä, jo vanhoista ajoista mainottu. Tokittain tuotiin sinne

poroja, ja monin raidoin sieltä vedätettiin Ruijan rannoille poronkurentoja, porontaljoja sekä muutakin kiveilyn tavaraa. Poronsarvista korvennettiin liimaa, poronkuusta keitettiin ja puristettiin talia, joka myös oli hyvää kauppatavaraa. Suurimmat rahat saatiin kumminkin poronkurennoista, jos niissä oli paksu pinta piskasessa. Laihoissa kurennoissa oli vain valkea *kesi* nahan alla, taikka oli kuu *puukonhamaran* vahvuinen, saattoi olla *sakarissa*, saattoi olla *sormessakin*. Mutta lihavan kurennon kuu oli *kahessa sormessa*, *kolmessa sormessa*, jopa *kämmenessä*. Sellaisia kyllä kehtasi kaupitella.

Kurennot myytiin, mutta itse syötiin ydinkontit, sisuskalut ja *sappaset*, ja *talinkerät* pantiin makkaroihin.

Kolme kertaa talven mittaan Sopperon polvarit kävivät Jyykeässä, jossa pidettiin suuret markkinat marraskuussa, tammikuussa ja maaliskuussa. Kävivätpä he joskus Maaselvassa asti. Ja Ruijasta palattaessa oli polvariien kuormissa jauhoja, merikalaa ja tupakkaa — kahvia ja sokeriakin, kun niiden aika tuli.

Mutta Tornionväylän napamiehet, sellaiset kuin Pajalan *Juhan-Aaro* ja *Juoma-Iisko*, *Pellikka-Heikki* ja *Uopion äijä*, sekä Tärännön *Iisakki Palsari* ja *Juon Paulus*, *Vuollo Juto* ja *Reppu-Heikki*, ynnä vielä monet alaväylän ukot kulkea rujasivat joka talvi Suomen Hämeet ja Sauvonmaat tuoden sieltä hyviä hevosia ja hevostenkuormittain Hämeen pellavia ja Savon tupakkaa, karkearuotoista pitkälehtistä *prostoa*, jota suuri Peräpohja hakkasi ja hautoi, puri ja poltti ja sai väkevät sauhut. Rohkeita ukkoja Suomen kävijät olivat — ja rahallisia miehiä, jotka lujasti luottivat itsensä päälle. Lappeensuvannolle saateltiin ukkoja veneellä, ja siitä he kahta kättä heittäen lähtivät painattelemaan poikkimaisin kohti Suomen ja Savon tietä. Ja paksu rahapanos pongotti povessa. Juhan-Aaro oli joskus ajellut Mustamäkeä, jossa Hallin Janne oli hiljakkoin tappanut ja ryöstänyt postin, oli Juhan-Aaro nähnyt Hallin talonkin. Siellä Hämeen ja Savonmailla kiveilyn kauppasaksa sai tietä tiedustellessaan toisinaan varsin outoja ohjauksia. Savon ukko saattoi viittoa ja vätystä, jotta ajaa

»Yhestä aukosta toiseen aukkoon,
lehmännäkemän takkoo,
pellonparannuksen vierichte
linnunlentoa kohti.»

Ja sitten taas saattoivat samat alamaan napaukot ajella tavaroineen korkeille yliperille, jopa samoja taipaleita sopperolaisten kanssa

Poronkopoita kuivamassa. Lainio.

Jyykeään. Oli toisinaan Ruijan teillä koko Länsi-Lappi ja Yliperä. Jyykeän Markkinaaan laskeutui Pyhänoudan tunturimaasta tuhantinen raito, ja raito oli kuormitettu suomalaisemäntien voilla, porontaljoilla ja -kurennoilla sekä kymmenillä tuhansilla riekoilla.

Jyykeän matka oli kova matka, monen kymmenen penikulman jutaminen halki miltei asumattoman erämaan, yli tunturimaankin, jossa vain siellä täällä oli joku yksinäinen eläjä taikka autio tunturitupa. Monta kertaa lumipurku yllätti markkinamiehet, ja kun se yllätti tunturissa, oltiin kohta menokeinoissa. Voitiin ennättää erämaan taloon — ja pahainen pirtti täyttyi, että oli haljeta. Lumiroj akka saattoi kestää vuorokausia, ja Jyykeän jutajat saivat värjötellä kivieliön talossa, navetassa ja talon pihamailla.

Kun hyvin sattui, saatiin Ruijan rannoilla tavaroista hyvät hinnat, niin että kyllä kannatti tehdä pitkä vaivalloinen matka yli tunturiselän. Juoma-Iisko sai kerran voitynnyreistään niin suuret rahat, että täytyi jo oikein hyppiä ja huudella:

»Älä huoli, kyllä mie vielä verkahousuihin poukautan!»

Mutta kun omilla yliperillä ja kotiperillä pidettiin markkinoita, niille riensi kohta koko Peräpohja.

Suuria lapinmarkkinoita pidettiin lappalaisten vanhoilla jutama-seuduilla jo ikimuistoisina aikoina. Korkealla Kōnkämäenon latvoilla on muinainen *Rounalan* kirkkokenttä, autio villitunturi. Sinne entiset lappalaiset kokoontuivat kirkonmenoihin ja markkinamenoihin. Vittanginväylän päällä, kolme, neljä penikulmaa Vittankia ylempänä, on *Markkinavaara*, jossa vielä vuottuu ihmisen jälki. Sanotaan siinäkin muinoin pidetyn markkinoita. Ja ne ovat niin vanhoja asioita, että on pitänyt, kun on lähtenyt lapinkylille kaupoja tekemään, kantaa iso rahakiisa ahkioon. Silloin on ollut ploomu-rahamen aika.

Vanhimpia Lapin markkinapaikkoja oli myös Jukkasjärvi. Sinne lappalaiset joka talvi kokoontuivat, sinne etelän pirkkamiehet ja kauppasaksat tulivat tavaroineen — Tornion porvarien vanhoihin markkinamaihinkin kylä kuului. Sinne järven niemelle, ikivanhan kauppakentän laitaan, rakennettiin kirkko jo 1600-luvun alussa.

Vielä vanhojen muistannan aikana on Jukkasjärvellä pidetty markkinoita. Syksyllä antinpäivän tienoissa, kun tunturilappi oli jutamassa alas outamaihinkin, pidettiin suuret syysmarkkinat, ja taas keväällä, pääsiäisen aikana, kevätmarkkinat, kun lappi oli jälleen nousemassa tuntureihin. Oli kentällä porvaria, oli lannanmiestä, ja lappalaisia kaikkein enimmäin. Olihan markkinamaa lappien parasta valtamaata.

Samoihin aikoihin vietettiin sitten markkinoita *Jällivaarassa*, Luulajan lappalaisten vanhalla kokousvaaralla, johon saatiin pieni kirkko 1700-luvun puolimaissa. Syksyllä parhaina alastuloaikoina, kun kohta päivä oli sammumassa, Jällivaara kävi anteruksen kirkossa sanan ja sakramentteihin kuulossa ja taas heti taajoi kauppasiljolla joikausten ja markkinametelin kuulossa. Kirkossa Killimä ja muut kaitumalaiset istuivat titäpohjoisen puolella omassa *Kaitumanloukossa* kauniina kirjavana tokkana — *pilsarukat* ja *paarrerukat* siellä ylpeinä pongottivat. Ja taas markkinasiljolla Kaituma liikkui koreana muiden joukossa — missä heilahteli lakin punainen töppö, sieltä kuului komea joikauskin. Ja siljolla saarnattiin ainakin neljää kieltä: suomea ja lappia, ruotsia ja punskaa.

Keväällä maaliskuun mariana, kun jo tunturit ja hanget hohtivat kevätpäivän paisteessa, toistettiin Jällivaarassa samat kirkonmenot

Jällivaaran vanha kirkko.

ja markkinamekastukset. Kansaa oli talot täynnä, lappalaisia tuvat täynnä, joikausta ja huutoa, minkä vaaralle mahtui.

Ja pitkin Jällivaaran vanhaa talvitietä, joka kulki alas Kainuuseen, oli yhtämittäinen vaellus — tultiin ja mentiin. Ripanen, Nuortikontu, Tidnokenttä, Kilvu, Nattavaara, Päivinoivi, Koskivaara saivat menen tullen kuulla kivelion markkinamenoa — varsinkin tulen. Päivinoivin vanhassa lapintalossa markkinamiehet rähjäisivät yökauden. Kun pirtin suuren kivitakan löi puita täyteen, oli viluisen matkamiehen sen ääressä hyvä lämmitellä.

Vietettiin markkinan tapaisia *Vittangissa* — anteruksena vähän kahistettiin väylän niemellä. Ja joulun edellä ajettiin ruotsalaisten Ylikainuuseen, *Kainhuun* hevosmarkkinoille. Rounajan ja Röytiön väylä sinne lasketteli, vettäsjärveläinenkin ajella junnaili, teki kauppansa ja palasi takaisin iloisena poikana huudellen ja kopukaansa kehuen.

Mutta vanhan *Köngäsen* ruukin lähimailla oli joulun alla — ja myös maaliskuussa — oikein isot markkinamenot. Sinne, Tornionväylän korkealle töyrälle, Markkinaniemelle, Kirkonojan vierille, kokoontui taas suuri Peräpohja, lappi ja lanta, Tornion porvari ja Vienan kaupparyssä. Oli siellä lappeja kohta ilman määrää, koko tunturikunta Kaaressuvantoa myöten ja vielä muualtakin.

Ja lapintavaraa oli — poronkurentoja, taljoja, koipikunturoita ja suonikunturoita, koipikintaita, säpäkkeitä, siepakoita, nutukoita, kallokkaita, lapinpauvoja, ruijanraanuja. Oli lappalaisilla vielä Ruijanmeren kalaa, kuivattua saitaa ja jäätynyttä turskaa sekä suurta rumaa pallasta, leveää kummituista, jonka silmät olivat vinossa ja suu väässä. Lannanmiehillä taas oli parhaastaan voita sekä yliperän ukoilla vielä tunturijärvien siikaa, kesäytyynyttä suolakalaa, jonka haisu täytti koko kentän. Ja yliperän kalan muikeaan tuoksuun sekaantui lapinleiristä tulvahtava *pokkaintunheen* merikalan väkevä löyhkä. Pyytömiehillä oli metsännahkoja, kauppamiehillä kaikenlaista kaupankalua hamppuihin, pellavaan ja tupakkaan asti. Oli kaupungin porvareilla viinaakin sadan kannun oomein, ja sai sitä myös ruukinpatruunalta, kiehuvan kosken alaisesta korvasta, oikein tulista ainetta, kirkasta lieventämätöntä jumalanviljaa, suoraan prännistä laskettua.

Siitä koko kauppakansa tuli oikealle joulumarkkinatuulelle. Kävi tavarankauppa, kävi myös viinan kauppa. Tunturilaiset olivat kaikkein iloisimpia. He taajoivat suurena rymykeränä, käsikauloin miehet ja naiset, saarnasivat, huutelivat ja joikasivat, puhalsivat ilman porstuaa ulos talviseen markkinailmaan suoraa jollotusta, joka lentää laukoili yli siljon. Juokaleita ja rahnikoita makasi kohta tolikoina pitkin hankea.

Tunturiäijä, kylmän raanukodan eläjä, oli yhtä ahne viinaan kuin maahiaisäijä tupakkaan. Sen tiesi kaupungin porvari, sen tiesi lannanukko. Porvari toi viinaa markkinoille ja ajoi kauppansa viinanvoimalla. Lantalainen hankki viinaa aittaansa — joku sitä keittikin — kun tunturimies asusteli outamaissa. Ullatin entiseltä Polvari-Heikalta sai viinaa, samoin Tärännön Aatamin Heikiltä ja Lainion Esko-äijältä. Sopperon Tupakki-äijä vielä väkevoitti ainettaan tupakalla, jotta siitä tuli ruskeaa ruijanrommia.

Tunturilainen osti, joi ja joikaili, raamoi rikkauttaan ja oli hyvällä tuulella. Käpsytteli ukko usein eloonsa, otti kisuran, vei Tupakki-äijälle ja sai jälleen pullonsa hilkkumaan.

Korkealla *Kaaressuvannossakin* pidettiin kohta kuin markkinoita tammikuussa samalla kertaa, kun tuomari tuli jakamaan oikeutta ja kruununvouti kantamaan veroja. Tämä oli Lapin ikivanha tapa, markkinoihin kytketty. Samalla kertaa istuttiin oikeutta, kannettiin

Kaaressuvannon vanha käräjätalo, »pithääntupa».

veroja, käytiin kirkossa, siunattiin vainajia hautaan, vihittiin parikuntia ja ristittiin lapsia.

Ja aina välillä tehtiin, minkä ennätettiin, kentällä kauppoja, juottiin ja joikasteltiin.

On Kaaressuvannossa vielä kohdallaan vanha *käräjätalo*, jossa on tuomarin- ja kirjurinkamarit, käräjäsali ja kruununvoudin huoneet, pikkuisia pöksiä kaikki. Mutta hyvin niissä vain asiat hoidettiin. Auskarin Kikkari-äijä piti huoneet lämpöisinä ja aina hetken tullen parkaisi ovelta, milloin minkin tunturimiehen taikka lantalaisen piti tulla muistelemaan elämänkertaansa ja pororötöksiään — sillä niitä käräjäjutut enimmäkseen olivat. Ja tupsulakkinen tunturienkiertäjä lähti peloissaan tassuttelemaan ankan tuomioherran eteen. Kinttupahasiin sonnustetut kahleet vain ilkeästi kalisivat hiljaisen heinäkengän nilkoissa.

Vanhassa käräjätuvassa tievan alla luettiin esivallan tuomioita pahoin eläneille tunturilaisille ja lannanmiehille, vanhassa tempelissä vähän tuonnempana, jokitöyrällä, huudettiin Jumalan tuomiota samalle joukkiole synneistä, jotka piileskelivät kirkkopeskin

ja pöykkyrin povessa. Tunturilainen kävi kirkossa, kävi käräjätuvassa ja taas taajoi kylänsiljolla. Vanha temppeleli oli peloittava paikka — siellä tulisella järvellä uhattiin. Käräjätupa oli vielä peloittavampi, kohta kolo — siellä saattoi joutua lunkan kautta lattian alle, kalisevat kahleet nilkoissa.

Kaikkein mieluisinta oli taajoa valkoisella kylänsiljolla, ajella ja joikailla . . .

Oli tullut Muonionvaarasta kauppamies Forsström kuormineen monella hevosella. Anunnin talossa hän teki kauppoja, myi ja vaihtoi lannanmaan tavaroita lapintavaroihin. Oli myös liikkeellä Kuttaisen ja Sopperon polvareita, oli Idivuoman, Närvän ja Suijivaaran ukkoja sekä koko ylinen Könkämän ranta.

Tavaraa ostettiin ja vaihdettiin, ja Maunun Juunakselta sai viinaakin. Sitä saattoi Juunaksen hoidoissa olla kokonainen häränpää, sadan kannun oomi. Forsströmiltä taas sai hokmannintroppia, ja se vasta ainetta oli, herrojen juotavaa — antoi eri tuoksun nahkapeit-toiselle tunturipojallekin. Hyvin kehtasi poika huokua — puhallella ulos oikeaa markkinahenkeä.

Mutta kun tunturien vanhat äijät polttivat piipussa pirunpaskaa, siitä vasta tuoksu lemahti. Forsström hokmannintroppeineen ei sie-tänyt sitä ollenkaan. Kun pahalta käryvä lapinäijä tuli Anunnin kauppatupaan, Forsström ajoi hänet heti kentälle ja sanoi:

»Joka polttaa triivasträkkiä, ei saa tänne tulla haisemhaan.»

Markkinaukot käryyttelivät väkevää ainetta, etteivät pahat taudit tarttuisi, eivätkä pahat ihmiset saattaisi korentaa.

Metsäkota Puurokajärvi Zillatti

Vanha talo

Erämaan raivaajan savuisesta metsäkodasta on monisata-vuotinen taival ison isännän isoikkunaiseen tupaan, ja väylänvarren alajuoksun komeasta maalitylvasta on taas monta kymmentä penikulmaa korkeitten latvojen ja tunturivierien pikkuisiin pirtteihin.

Toisenlainen on talo alamaissa ja toisenlainen korkeilla yliperillä, mutta samat pohjat ovat kumpaisellakin — kuusenuuren ja metsäpirtin kautta ovat molemmat kulkeneet. Ja kohta samaa tornionsuo-mea niissä saarnataan.

Kaukana on jo Tornion valtaväylällä asujan suuri pirtti ennenvan-haisesta savupirtistä, ja vielä kauempana pirtin ympäristö entisestä metsäpirtin lähiseudusta. Sen mukaista on koko olentokin — isän-nästä alkaen.

Kautta suuren aukean, pitkin jokitörmää taikka laakeaa rantaa ovat talot yksin, kaksin, kolminkin, tien tällä puolen ja tien tuolla puolen, välillä aina rukihista peltoa ja perunamaata taikka ohravai-niota sekä laajaa, väylälle viettävää niittykarkeaa. Taikka katselee

Hietaniemen Mikonantin talo leveän väylän varrella.

talo ja toinenkin tuonnempaa, mäen vieriltä — ja toiset viittovat väylän takaa. Ja metsänranta on kaukana niittyjen ja peltojen takana.

Tällaisella jokivarren viljelysaukealla on vanha hyvä talo kuin omassa ympäristössään. Iänikuinen vakaa väylä jutaa ohitse levenellen, putaita luoden ja saaria rakennellen, ja vanha vakaa talo leventelee komeana sen laajoilla rantavierillä.

Suurta ylpeää Peräpohjaa on suomalaismetsien syvyyksistä jutava valtaväylä, samaa Peräpohjaa on sen komea rantatalo — ja samaa myös talon pystypäinen isäntä, ylpeä torniolainen.

Kartanon komeimpana kohoaa asuinrakennus, punaiseksi maalattu. Valkoisin nurkin ja valkoisin ikkunapielin se katselee kylää, tietä ja tien kävijöitä. Ruohoisen pihamaan polut houkuttelevat, korkeat portaat kutsuvat, ja ovet, korkeat ja kaksipuoliset, veistokoristeisin pielin ja peilein, ovat kuin luodut isoisen kansan tulla ja mennä.

Jos talon ulkoiset ovet ovat kuin kirkonovet, on väylänrannan vanha paras pirtti kohta kuin juhlapirtti, oikea Pohjolan pirtti. Lattiaa on laskettu sylimitoin, liikkua sekä isännän että emännän, ja yllä on katon kolmitaitteinen korkea kaartto, kaarron alla monet orret ja hirret. Siinä ylinnä vahvat *kattokaaret*, *lämpimänvuolet*, kannattavat kattolautoja, valtava poikittainen *piitta* palikkoineen kantaa kaaria,

Pajalan Sattajärven Uentalon korkeat portaat ja komea ovi.

ja alla, *orsipiithaan* puskien, ovat *päreorret* ja *villaorret*, *lautaorret*, jopa joskus *tynnyrinlautaorret*. Ja kaikilla orsilla on heidän oma virkansa — oli ainakin silloin, kun ne asetettiin. Päreorsilla oli tulen alku, villaorsilla parseelien, lautaorsilta lähtivät talon tarvekalut, tynnyrinlautaorsilta puristettiin tervatyynyrit.

Mutta iso valkoinen *muuri* on pirtin mahtavin — hyvin saattaa siitä sanoa:

»Ootikki orrella, Maatikki maassa,
siniputki taivahaalla.»

Koko nurkan täyteenä se juroo ovipielessä sekä pitää silloin tällöin *piisissä* iloiset *praasut* ja pystyvalkeat. Sitten se taas korventaa ison leivinuunin täyden halkoja, puhaltaen pahimmillakin pakkasilla pirtin lämpöiseksi. Ja *halsi*, *kirnunkuoppa*, pitää lämpöisenä emännän pitkän voikirnun.

Mitä on vanha pirtti, sitä sen tavaratkin. Korein kukkasin maala-
tut ja koristellut *pöytäkaapit*, kirjoraanuin peitetyt korkeaselkäiset *sängyt*, vanhat *astiakaapit* ja *toolit* kertovat taitavista mestareista,

Mannelan arkkuutuoli. Kõnkämäeno.

samoin kuin komea *arkkutooli*, koko Peräpohjan tuttu — yli-perien kenkäheinien hoitaja.

Talonväen aherruksesta taas kertovat seinien hyllyt, työkalutelineet ja monet naulakot. Siinä sivuseinällä vaatenaula-koita, oviseinällä hevosneuvojen naula ja *kirvesvärkkilö* sekä uunin edessä korkealla *kenkänaulikko*. On vielä orsipiittaaan isketty *jäneksenkänä*, johon saa keihästää *neuloja*, *äimiä* ja *naskaleita*. Ja *lautausseinällä* on emäntäin *astialauta*, jossa entiseen aikaan komeilivat kurniit *pahkamaljat* ja *puukauhat*, *korvakupit*, *hanhot* ja muut.

Oli vanhassa pirtissä astialaudan alla *lusikkavärkkilö*, jossa kohta kymmenet *puulusikat* nyköttivät pitkänä rivinä.

Mutta peräseinällä ikkunapielessä seisoo totinen kellokaappi, komea kruunupäinen perintökalu, joka heiluttaa ja hakkaa ja laskee aikaa koko talolle. Entisten, jo aikoja edesmenneitten Jarhoisten kellomestarien taikka Ylikainuun ukkojen jälkeläisiä kaappi lienee.

Ja ikkunassa päivää paistattamassa on milloin yksinäinen punakukkainen *palsami* sekä yhtä punaiset *tokruusa* ja *verenpisara*. Voi kyköttää ikkunalla hiljainen *ahkeraliisa*, *äitinilo*, taikka karvainen *aaroninparta* ja *paratiisinkoiju*. Saattaa siinä päivännäössä olla jääkukka ja vaalea *kyynel* sekä vielä tulenpalava *rakkaus*, joka punoittaa vartta ja lehtiä myöten.

Pirtin *perä-* ja *sivupuoli* on miehisten miesten valtamaata, *miestenpuoli*. Sieltä itse isäntäkin selkä kenossa katselee pihalle ja pellolle. Mutta *lautauspuoli* uunin edessä on emännän ja naiskansan alusmaata, ruokapuolen ja vaatehoidon piirikuntaa. Sieltä, *vaimojen puolelta*, piisin ja uunin edessä hääriessä on mukava lautauspuolen ikkunasta silloin tällöin katsahtaa kylälle ja kylätielle. Halvin on *ovipuoli*. Siihen, hevosneuvojen viereen, pysähtykööt kutsumattomat vieraat, kerjäläiset ja tataraiset.

Jäneksenkänkä. Iso-Huhta.
Täräntö.

Vanha ovensarana.
Hietaniemi.

Tattarainen saa tulla ja mennä, eikä häntä juuri mielipuhein hyvittää. Mutta kun oikea vieras saapuu, saatellaan hänet *tuphaan*, talon vierashuoneeseen, joka on *porstuan* toisella puolella, suutusten pirtin kanssa. Siellä saattaa talon kauneimpana nähdä kirjokuvaisen kuperakantisen arkun, ämmivainajan myötäjäiskirstun, jopa joskus toisenkin, äidinämmin aikaisen. Ja ison talon tuvan perässä on vielä *tuvankamareita* kaksittain.

Mutta *porstuan* perässä, pirtin vieressä on pieni *porstuankamari*. Se on kuin varta vasten tehty maitokamariksi. Pirtistä on siihen hyvä piipahtaa takkapielen ovesta, ja navetasta tulijalle on sinne ovi *porstuasta*.

Kesällä emäntä säilyttää karjanviljat *maitokellarissa*, joka on kohta joka talossa tuvan päädyllä pikkuisena, puoliksi maahan painettuna kopperona.

Vahvin kartanon poluista vie pihan toiselle puolelle kaivolle ja navettahoitoon, jossa Emäkuvat ja Onnikki-paarnat viettävät pitkää talveansa. Siinä ovat *navetat*, *navetanporstuat* ja *karjalaot* saman katon suojassa, monesti vielä *talli* ja *lammasläätti*. On siinä navetan edessä korkeakantinen *kaivo*, josta tyttäret nostavat vettä ja laskettavat *ränniä* pitkin navetan isoon *muurhiin*. Ja kesäpäivin he askaroivat kaivon luona astioita pesten.

Moni peräpohjolainen puhdistaa ja kalkilla valkaisee karjansa talviasunnon sekä muuttaa itse siihen kesämajalle. Sonnustaa hän verhot ikkunoihin, tuo tuoreita lehtikoivuja hinkaloihin, laskee looriin

Harjun vanha arkku. Pajala.

täytelaudat, kantaa vielä pöydät ja tuolit, padat ja pannut. Pieni-ikkunainen navetta on viileä kuumana päivänäkin, ja muurissa on piisi, jossa saattaa keitellä ruokaa. Talvinen asunto saa kesäpuolen levähtää. Sen lattiat ja seinät maalataan uudestaan, mustunut muuri valkaistaan ja piisiin pystytetään viheriä karhakka.

On pihan vieressä vielä *liiteriä* ja *puuhuonetta*, saattaa olla tallikin eri hoitona *tallikamareineen*. Alamaissa nähdään joskus vanha luhtirakennus, jossa on keskellä leveä ajoportti, päissä talli ja aitta sekä yläkerrassa puodit. Ja monesti pihan sivulla, nurkittain asuinrakennuksen kanssa, on pieni *elatuspirtti*, tupahoito, jossa elatuksella köppelehtivä *äijäfaari* asua tuhertaa *ämmin* kanssa.

Mutta tuonnempana vainiolla, pellon reunassa, on *riihi*, vanha jumalanviljan puhdistaja ja selvittelijä, *olki-* ja *ruumenlatoineen*. Ja valtavat moniortiset ohrahaasiot, *rakennukset*, kohoavat riihen vierillä, leveinä ja korkeina kuin jättiläisten aidat.

Siellä kartanon tauksilla, etempänä seisovat *aitatkin*, talon vanhat palvelusmiehet, joskus kaksin, kolmin. Korkeina, pystyinä ja ylpeännäköisinä ne tönöttävät kuin itse isot isännät, monet vielä hartioitaan komeasti levennellen. On kohta kunnia, kun kartanon takana koko taloa vartioiden komottaa iso aitta — sitä parempi, jota

Navetta on kesäasuntona, emäntä keittopuuhiissa piisin luona. Kaunisvaara.

mahtavampi. *Kaksilattiainen* on kuin aikamiehen aitta, mutta *kolmilattiainen* on jo ison isännän hoitoja. Se katselee kolmilta ovilta sekä seisoo kojottaa jalkahirsillä ja nurkkapatsailla vaatien monipykäläiset portaat. Mutta vielä isompaa isäntää julistaa kolmilattiainen, kaksipuolinen aitta, joka ylpeilee kuusin ovein, pitäen kolmet ovet päällekkäin, kahdet vierekkäin. Ja sitä ylpeämmältä näyttää suuraitta, jos sen sivulla kyhjöttää pikkuruinen huonekömmänä.

Maantulojansa, ruista ja leipäviljaa, iso isäntä ahtaa suureen aitaansa kohta sadoin tynnyrein. On siinä *laareja* ja laareissa kokoa. Viljat, jauhot, suolat ja suolakalat ovat aitan alakerran tavaraa. Toisen lattian hoidoissa säilyvät lihat ja kaikenlaiset puuastiat, ja kolmannelle kaahaistaan vaateparsien kanssa. Siellä myös saavat talvihoitonsa haravat ja viikatteet. Mutta jos ison aitan vieressä on pikku aitta, on se omiaan *ruoka-aitaksi*. Siinä säilytetään suolat, lihat ja kalat astioissa sekä katto-orressa verivatsat ja linnut.

Alhaalla väylän vierillä, järven rannalla taikka kaltion lähimailla, koivun alla, on *sauna*, nokiotsa, katsella tiiroittaen pikkuisin ikkunoin

Kolmikerroksinen komea aitta Jarhoisista.

Vittangin Nikulan vanhoja aittoja.

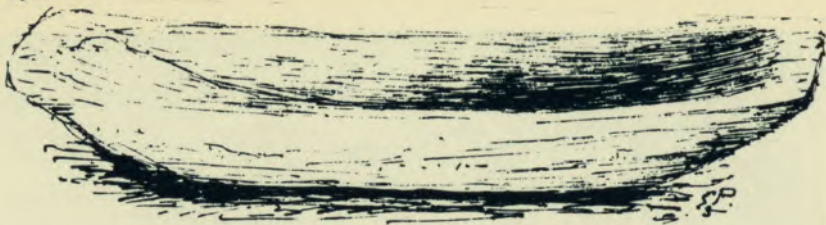

Palon sauna. Ullatti.

ja pöllähdytellen haikuja kuin aikamies. Vaikka sauna on sisuksiltaan syntisenmusta, pihkanmakuinen ja kitkeräkin, se hoitelee puhtaaksi ja pyhäpukuun nokisimmankin riihimiehen. Ovipielen musta *kiuas* ryöhkäisee hyvät lölyt, ja perässä on leveä *laari*, jossa on hyvä istuskella sekä *rauvaskoijusta* taitetulla vihdalla ruopsia hartioitaan.

Sauna ja suomalainen ovat kohta eroamattomat kumppanukset. Sauna seuraa syntysuomalaista suurimpiinkin erämaihin.

Mutta kun mennään ruotsalaisille taikka lappalaisille rajakylille — jo löyly loppuu. Sekakylissäkin se jo vähenee, jopa kokonaan puuttuu. Alamaissa on hyvä sauna joka talossa, mutta yliperillä ei joka toisessa eikä kolmannessakaan. Svappavaarassa ei ruotsalaisaikoina saunaa nähty, eikä vieläkään ole kuin pari. Vähäistä on suuren Vittangin vihtominen, vähäistä ison Marketankin — joku sauna vain. Kaaressuvantoon laittoi saunan Nivan ukko, toisen Tuorheenmaa. Koko Ullatti kylpi ennen Rantatalon saunassa, miehet ja naiset yhtäikaa, minkä mahtuivat — eikä vanhakansa ollut lihallista, ihmisen kuin ihminen . . . sama se semmoisille. Yli-Sopperon kauppanylässä ei saunaa ennen nähty, enempää kuin Jukkasjärvelläkään, ja

Vellikaara. Kitkiojoki.

Nattavaarakin tulee kyllä kylvettä toimeen, vaikka sanoo olevansa Karjalan sukua.

On yliperä elänyt ja tullut toimeen saunattakin. *Patapesolla* hän karsii hiet ja liat pinnastaan. Hän lämmittää vain ison navetamuurin, työntää laudan sen pohjalle ja kyykähtää lämpöiseen veteen kaulaa myöten, kелlettelee ja peseskelee kurentoiaan — ja on kylpyynsä tyytyväinen.

Tyytyväinen on kaukainen yliperä muutenkin, vaikka elää vähäväkisemmin kuin iso alamaa. Vain jotkut kylän parhaat, kauppaneuhet, isot puhuvaiset ja jyvājuutalaiset sekä muut sellaiset asuvat leveästi ja korkeasti.

Yliperän pirtti on pieni ja matala, ja kaikki muu saman mukaista. Saattaa olla porstuan takana tupa ja pohjassa porstuankamari, mutta ne ovat vaatimattomia alamaihin verraten. Huonekaluina on pöytäkaappi ikkunan edessä, pari sänkyä ruijanraanuineen ja rankisineen, arkkuja, mataloita raheja, jakkaroita ja istuinpölkkyjä, joku tuolikin ja arkkutuoli. Seinähyllillä ja pöydällä on ruoka-astioita puukaaroihin ja pahkakuksiin asti — takalla ainaskin kolmijalkainen kahvipannu, kaksikin.

Ja tuvassa sekä kamareissa, jopa pirtissäkin on joskus vain lapintakka, avonainen *aukitakka*, suoraan taivaalle puhaltava.

Silloin yliperä paistaa leipänsä lapintapaan takkatulen ääressä taikka kypsentää sen ulkona avotaivaan alle kopelletussa kiukaassa. Lainion emäntä paistaa kesällä leivän ulkouunissa, samoin moni muu kylä — aapualainenkin ahertelee leipineen pellonaidan luona savuvan *pättin* ääressä. Mutta Lovikka, Junosuvanto, Vittanki, Muoslompolo ovat asuneet ison riihensä *leipomariiheksi*, jossa kesäisin sekä leipominen että kypsentäminen toimitetaan. Riihen korsteinihoitoinen uuni on samalla leivinuunina. Nattavaaralla, Kilvulla,

«Krenkku» yliperiltä.

Vas.: Tuoli. Marketta.

Purnulla on kartanon takana pikku-pikkuruinen *leipotupa*, kainulaiseen tapaan.

Niinkuin yliperän asuntopuolet ovat vähäiset, niin myös muutkin huoneet painuvat pieniksi ja mataliksi — isompia ei tarvita. Aitakin ovat pikkuisia, joskus lapiksi tehtyjä, neljän kannon nokkaan nostettuja, muutamat *umpunaisista* hirsistä salvettuja. Voi silti tunturikylässä joskus olla talon pihamaan vieressä koko aittaryhmä, neljin, viisin pieniä köppänöitä toinen toisensa vieressä ja takana. Niistä monet ovat jutamalappien hoitoja. Niissä lappalainen säilyttää tavaroita, joita hän ei erämailta kiertäessään tarvitse.

Alaväylän suuri siisteys ja puhtaus ja maalaus vähenevät sitä mukaa, mitä korkeammalle väylää nouseaan. Kaukainen kivieliö ei jaksakaan enää ajella puhtautta niin ahkerasti kuin suuri alaväylä. Alhaalla eletään uutta aikaa, yliperä vaeltaa vielä vanhassa. Alamaa asuu päre- ja huopakaton, jopa kiiltävän peltikaton alla, mutta ei tarvitse kauas kohota, kun jo näkee komeita lautakattoja, jotka laakeina ja tummanharmaina suojaavat koko taloa. Näkeepä monesti isienaikaisen tuohi-malkapanoksen ei vain vanhan aitan, vaan myös

Vanhan Nattavaaran talon vanha lapintakka. Vasemmalla arkkutuoli.

itse asuinrakennuksen kattona, näkee myös joskus paksuista kelleksistä ladotun *kourukaton*.

Ne ovat kyllä kohta katoavia jäännöksiä ja muistoja edesmenneitten isien ja äijävaarien aikakaudelta, jolloin suuri Peräpohja ja Yliperä vielä asustelivat *savupirteissä*. Ne muistelevat niitä aikoja, jolloin kyynärää leveät seinähirret jyskättiin metsän suurimuksista petäjistä, niinkuin entisen Ryösikön äijän pirttiin Pajalassa, sekä *lattiaparret* hakattiin erämaan emäpuista, kymmenkyynärisistä pölkkyistä. Puunkellekset vain *pälkithiin* ja *niskathiin* alta, veistettiin päältä sileiksi ja paiskattiin jalan alle. Ja harjahirren koloon kätkettiin iso vaskiraha onnea tuottamaan sekä seinänrakoon sammaliin pistettiin käärmeennahka, ettei pirttiin tulisi luteita.

Vanhimmat äijit ja ämmit siellä täällä vielä muistelevat entiskansan mustaa savupirttiä. Oli jossakin talossa — Hannulla, Jatkolla, Vänkössä, Tuorheessamaassa, Muos-Lassilla, Pirjeta-äijällä, Nikujussalla — suuri maakivinen *kiuas*, joka lieskasi suun täydeltä ja puhalsi savua pirtin täydeltä, ja katossa oli *lakheinen*, josta haiku

Lainion emäntä panee puita ulkouuniin.

Lovikan emäntä leipoo riihessä.

Kattuvuoman aittoja.

pääsi ulos. Oli pari kolme pientä lasi-ikkunaa seinissä — mutta kaikkein vanhimmissa oli ollut *lunkkaikkunat*, laudalla suljettavat. Hyvin vain pirtin lämpöisissä oli asuttu, savusteltu ja oltu terveitä — vaikka oli jäänytkin, kun oli asteltu naapuriin, mustia jälkiä valkoiselle hangelle.

Hävinneet ovat savupirtit jo aijoin aikoja — muistelukset vain ovat jäljellä. On sentään Tärännön Jatkon pellolla vielä latona talon alkupirtti, harmaa huone, jonka pienet lunkkaikkunat antavat vakuutta vanhojen puheille — on pari pikkuruista läpeä, toinen sivuseinässä, toinen peränurkassa. Mustissa seinissä näkyvät orsien kolot ja kiukaansijat, ja katonkannattimet ovat vielä paikoillaan sekä tuulikanget. Samanlainen lautaikkunainen entispirtti on Kitkiöjoella Sakon riihilatona, ja sen seinässä on vuosiluku 1760.

Savutupien aikaista elämää oli entinen pirttihoitokin, vaikka siinä olikin oikea korsteinillinen uuni. Kun ei piisissä ollut *praasua*, paloi tuli *pärheessä*, piisinkorvalla *pihessä* ja lattialla *pihessä karsinloovan* kohalla — ja nekin jo tuuhottivat tarpeeksi savua.

Ja miehet kiskoivat iltakaudet uusia päreitä. Tekivät he toki muutakin, kopelsivat *astioita*, *rekiä* ja *hevosenneuvoja*, väänsivät *vittoja*,

Tärännön Pekkarin, Hannun, vanha talo.

joita tarvittiin *savirikoiksi*, *perhäisiksi* ja *luuvansiteiksi*. Rengin iltatyönä oli *puolikon vahvuus* päreitä, mutta vanhat äijät kiskoivat niitä kaikkein ahkerimmin. Lainion Nikki-vaari laittoi ja latoi orsille neljänlaisia päreitä, joka lajin omaan läjäänsä. *Navettapärheet* olivat tavallisia sydänpäreitä, joista naiset navettaan mennessään ottivat *soiton* hampaisiinsa taikka kokosivat kouraansa kolmikulmaisen torven. *Loistopärheitä* poltettiin pirtissä, ja vaari oli ne kiskonut pintapuusta sekä vuollut niiden reunat sileiksi, etteivät ne karistelisi kipinöitä. *Piippupärheet* olivat hienoja kapeita suikaleita, joilla vaari sytytteli kessupiippuaan. Mutta *syttöpärheet* olivat huonoimpia, lopuista *siirustettuja*. Ne työnnettiin vain muurin taakse, ja niitä tarvittiin tulta sytytettäessä. Ukot kiskoivat päreitä *kuvon* toisensa jälkeen, puuhuoneen orret täyteen — niin että vanhimmat kohta rupesivat lahoomaan. Kutoivat he myös kaikenlaisia *koreja* ja *kontteja*, joskus tehdä rötistivät lattiaan takan ympärille kulmikkaan, kyynärää leveän maton, *rehon*, etteivät naisten jalat kuluttaisi lattiaa.

Jatkon lato, ollut ennen savupirttinä. Täräntö.

Aherrettiin pirtissä pitkät talviset puhteet, naiset lautauspuolella tortteineen, miehet omalla puolellaan, kukin omassa työssään — pikkupojat pärepihteinä, *pihtureina*, tarkan työn tekijöillä. Ja niin oli, että

»Ei pihti koskaan saa kiitosta.»

Tämä oli poikaveekareista ikävää illanviettoa. Paljon hauskempaa oli, kun oli lattiaan kuivamaan levitetty ja naulattu suuri sonninvuota, iltatöikseen potkia ja mukiloita sen ruumenilla täytettyä haarapussia.

Tuvan puolessa ja kamareissa voitiin polttaa *kynttilöitä*, omia kotitöitä nekin. Oli sulattu lehmänkuita ja poronkuitakin sekä *tali-kirnussa* kastettu kynttilöiksi. Ei niitä kyllä ollut liikoja, säästäen niitä piti polttaa — jouluksikin vielä panna tilalle. Ja oli pitkät pimeät puhteet.

Vaikka pimeää, ainakin hämää, oli talvisena päivänäkin. Yksinkertaiset ikkunat olivat kuin jäätä leikatut, harmaat. Lapsista se kyllä oli mieluista — jäähän saattoi puhallella pieniä tirkistysreikiä, sor-

Vanhan talon portti, «krinti». Täräntö.

millaan ja kielelläänkin sulatella. Mutta kun pantiin yöksi ulos ikkunan eteen porontalja tai lammasrouvot, jää sulii, ja ikkuna pysyi kirkkaana vähän aikaa, niin että saattoi tehdä tarkkaakin työtä, kutoa ja neuloa. Kovilla pakkasilla täytyi peittoa pitää päivälläkin, ja silloin oli pirtti pimeä kuin Pispärkki.

Tuli sitten *kiilu*, pieni pahainen lamppuriepu, joka oli jo koko maailman ihme, vaikkei se suuria valaissut, kunhan kiilui vain. Paljoa paremmin antoivat näköä Niku-äijän loistopäreet, kun ne tuuhottivat piisinpielessä. Ne paloivat tasan ja räiskymättä, niin että niistä kohta osasi laskea pitkän illan kulumisen.

Sillä kelloa ei ennenvanhaisissa taloissa ollut, ei varsinkaan syrjäpuolissa eikä yliperillä. Jukkasjärvellä oli ennen kello vain papilla ja lukkarilla, ja niitä naapurit toisinaan pilvipäivinä käväisivät katsomassa taikka kysymässä ajan kulkua. Vasta kun rautatie tuli Kiirunaan, kello tuli Jukkasjärvelle. Liikavaarassa oli useita taloja, eikä kelloa koko kylässä. Iso alamaalainen saattoi täällä ihmetellä:

»Kun ka jumalan lailla te saatatte pärjätä, kun ei kelloa ole?»

Kyllä Liikavaara pärjäsi:

»Illalla tuntuu vaikutusta ruumhiisheen, että mennä makkaamaan . . . ja aamulla taas tuntuu vaikutusta, kun on aika nousta ylös.»

Vanhoissa savupirteissä ja entiskansan taloissa vanhat hyvät haltiat parhaiten viihtyivät — eivätkä he kellenkään tehneet pahaa, joskus vain näyttäytyivät ja kummittelivat. Ylitornion Kannusjärven pirtissä asusteli miehinen haltia, rauhallinen äijä, Nattavaarassa nähtiin *taluhaltia* pikkuisena punalakkisena ukkona, ja Tärännön Huhassa haltia tuli nykäisemään emäntää, kun lehmä oli navetassa poikimassa. »Hopusti navethaan!» hän sanoi.

Yhtähyvin haltia asusti talon muissakin huoneissa. Kannusjärven navetassa se nähtiin naisen haamuisena ja niittyladossa nuorena ilkkuruisena tyttärenä. Kun Tärännön Jatkon muori meni aamulla navettaan, oli siellä kaksi vaimoa vakaisine tyttärineen, toinen pitkä ja vaalea, toinen lyhyt ja tumma. Pitkä vaimo sanoi: »Olen tallinkamarin emäntä», ja lyhyt akka ilmoitti: »Olen läätin emäntä.» Ja sitten pikku tyttäret rupesivat lakaisemaan navetan lattiaa. Lovikan ensimmäisen äijän *Tonttapuojissa* piti majaansa kova ukko, joka karvaisin kourin iski kiinni tuohia varastelemaan akkaan, niin että tämä häätöi parkumaan:

»Laske irti, en mie ota, muuta kun laihnaan!»

Talon puolesta toimi Nattavaaran tonttakin, *isuluja*, joka oli niin väkevä, ettei mokomampaa. Sati loppuivat talosta heinät, isuluja kohta kantamaan — mistähän kantoikin. Ja niin tavattomia takkoja tonttaajia tuoda rymisti, että veräjäpieleenkin karisi viidet hevoskuorimat. Oli sitten talossa taas heinän viljuutta.

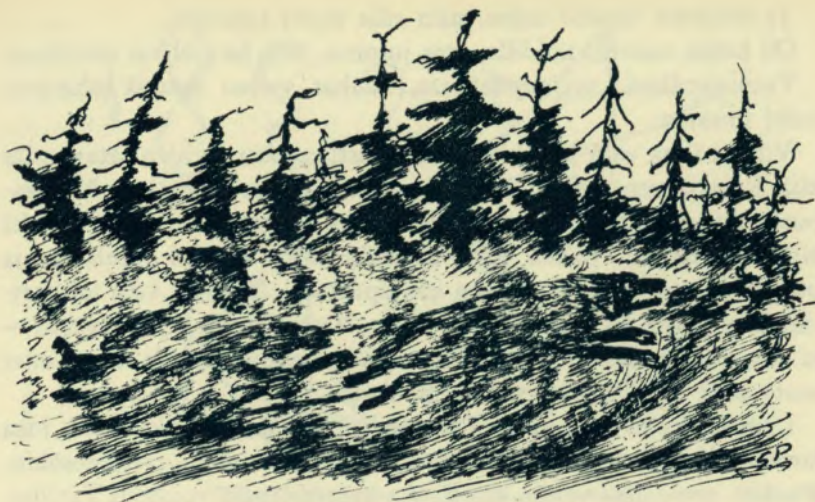
Haltian hoidoissa vanha talo nukkui yönsä, ja hyvin nukkui, koska nukkumisen aika tuli. Nattavaaran Vihtoria vartioi talon pieni punalakki, seisoi vieressä ja katseli nukkuvaa miestä, ja »alai nauramhaan», kun Vihtori herätessään säikähti.

Mutta piti muistaa aina joka ilta lakaista lattia puhtaaksi päivän työn jäljiltä. Silloin sai paremman yörauhan. Ainakin aapualaiselle oli joskus, kun hän oli jättänyt lattian lakaisematta, haltian pitänyt tulla sanomaan:

»Pittää laasta laattia, että vyövierhaat saavat tanssatal!»

Ja yövieraat tanssata sipsuttelivat niin sievästi ja hiljaa, ettei se nukkuvia häirinyt.

Noitia

Neräpohjan suuri erämaa ei olisi ollut suomalaisten eikä lappalaisten ikivanha valtamaa, ellei siellä olisi ollut *noitia* — suuria väkeviä noitia, lentäviäkin ja lovinoitia. Ja heitä oli tuntureista alamaihin asti, miltei kohta joka kylässä — mutta oikeita ja väkeviä noitia oli harvassa. Kaikkein suurimukset asuivat yliperillä, tunturien mailla.

Koko erämaata hallitsi sama suuri henki, koko erämaa oli samaa sielua, ihmiset, eläimet, haltiat, manalaiset, maanalhaiset, kaikki olivat samaa Jumalan luomaa suurta sukukuntaa asetettuina kiveäliötä kansoittamaan. Kaikilla oli sama usko ja vaellus — väkevempi ja viisaampi hallitsi heikompaansa. Väkevin noita hallitsi kohta koko kiveäliön luomakuntaa. Hän saattoi panna tauteja matkaan, hän saattoi nostaa hukat, karhut ja käärmeet, haltiat ja manalaiset, ja hän voi taas ne asettaa. Hän saattoi noitua ihmisiä vaikka hukiksi. Suurimmalla noidalla oli koko kiveäliön valtakunnan avaimet, joilla hän saattoi sekä pidättää että päästää. Häntä pelkäsi koko kiveäliö.

Ja niinkuin kiviä uskoi, niin sille myös tapahtui.

Oli heillä, suurilla noidilla, oma jutonsa, jolla he ajelivat asioillaan.

Tuuliaispäässä, *noijanpuskassa*, vanhat velhot mennä tohistivat halki ilmojen.

Vihelsi ilma vain ja sähisi, kun Nuortikonnun entinen satavuotias äijä Ratasjärven noidan kanssa ruukalsi kautta kairojen. Noidanpuska mennä puhalsi kuin vihainen rietas huutaen ja ulvoen, eivätkä äijät välittäneet, vaikka joku kiviön ukko vatkasi puukolla, ja puukko tarttui ratasjärveläisen kantapäähän. Mentiin vain tohistettiin ja puukko oli kantapäässä. Vasta Ratasjärvellä pysähdyttiin — ja manattiin teräkalun heittäjä sinne, jotta saatiin hänelle sanoa, ettei vasta pidä tuuliaispäätä vatkoa puukolla.

Lentäen kulki Masuunin Tapanin ämmä-raukka, kolo noita, joka kiroten hävitti naapureitaan metsään, hävitti oman tyttärensäkin. Puukko hampaissa vanha kämäleuka useasti lentää vuhotti Tarrilaisen taakse Jakkumuksen laelle noituuden töihinsä. Lovikan entinen ämmä lensi luuta haaroissa Lehmikankaalle, toi sieltä vyöliinallisen käärmeitä ja laittoi ne kylän karjan kimppuun. Vanha lentävä oli Lautakosken ämmäkin, joka kautta ilman mennä reuhotti hakemaan tulipärettä Lovikan Tonttapuojista ja sitten muisteli matkaansa:

»Tontta pisti karvakämmäkkänsä, kun mie ikkunasta pistin kättäni ja otin pärettä.»

Saattoivat he lentää, minkä lensivät — ja Karessuvannon Noita-Jouni ajaa viiletti tyhjällä ahkiolla, ei poroa ensinkään edessä. Samoin ajeli kolo Korkkolalla.

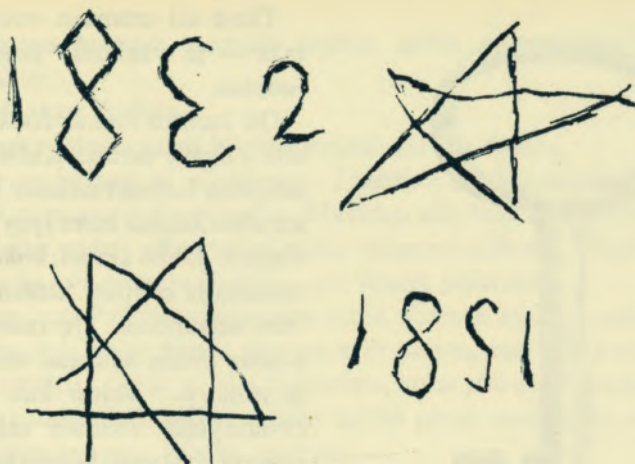
Mutta Piilijärven noidalla, vanhalla *Piili-Einarilla*, oli omat keinosensa. Kun toiset lähtivät jo lauantaina ajamaan Jukkasjärvelle anteruksen kirkkoon, Piili-noita sanoi:

»Kyllä mie olen siellä, missä muutkin.»

Vasta anteruksen aamuna noita lähti, nosti metsästä ja valjasti hukan, ja suurena lumiryöppynä äijä lasketti lumilapiolla istuen kaikkien edelle, meni tohisten kuin noidanpuska. Lumiryöppystä vilkkuivat vain hukan palavat silmät ja tulinen kita sekä äijän punainen piippalakki.

Lumiryöppynä saattoi Piilijärven noita lasketella hukalla, mutta tuuliaispuskana hän lennätti suuren petäjän Lainion noidan kalahautaan, kun he riitelivät kalavesistä. Eikä Lainion noita voinut muuta kuin sanatonna katsella, kun kauhean suuri aihki juhannus-

Taikamerkkejä porstuan seinässä. Lainio.

aamuna tulla tohistaa pitkin taivasta, pyörii ja pyörii näverinkiertoa ja viimein pudota lumpsahtaa keskelle Hotakanhautaa, pilaten parhaan kala-apajan.

Lentäen lähti Piili-noita näiltä ilmoilta, kun aika tuli. Makasi noita usein lovessa, joskus vuorokausin, eikä saanut häntä silloin liikuttaa. Heittihe äijä taas kerran louheen, kieltäen akkaa häneen koskemasta. Mutta akka luudalla hotaisi. Siitä noita paikalla mennä poukahti ulos, ruukalsi rantaan ja rantakiveltä potkaisi ilmaan — tuulispuskana Piili-Einari puhalsi yli järven kauas tunturiin.

Eikä häntä sen koommin nähty näillä ilmoilla. Rantakiveen vain jäi hänen jalanjälkensä — ja Tervakursusta on joskus löydetty ihmisen luita.

Samoin kuin Piilijärven noita ja Lainion Saakari riitelivät keskenään, monet muutkin noidat taistelivat toistensa kanssa. Tämä oli monesti suurta erämaan kamppailua — ei käden väkevyyttä eikä hartiavoimaa, mutta lovesta nostettua luontoa ja vihanpursuavaa hengenvoimaa. Se vain ruumiin puolta, että oli äijällä täydet hampaat. »Ei käy laihin, hampaat on loppunut, ja luonto laskenut», täytyi ikäukon todeta. Mutta kun oli noidalla hampaat tallella ja äkäinen luonto, silloin kohta tuhannenikäiset aihkit lentää ryöhkäisivät, ylpeä kontiokin lähti laukkomaan, sähisevä käärme tulitaulaa lennättämään, ja itse piru kiitämään pitkin kivieliötä.

Aitanavain. Täräntö.

Tämä oli erämaan entistä elämää — ja vanhoilla noidilla oli luontoa.

Oli luontoa *Lahna-Heikilläkin*, sati paikalle sattui. Kulki Heikki satimilla Lahnavaarassa, kun äkkiä alkoi kuulua kova jyty ja maan töminä. Ukko arvasi, kuka oli juttamassa ja koppasi käteensä satimen selkäpuun. Jo tulee karhu polkua pitkin kauheaa vauhtia — ja rönky. Mutta kun Heikki sävähdyttää satimen selkäpuun eteensä pystyyn, kontio kohahtaa kahdelle jalalle ja alkaa karjua, kiljua niin että vaahto pärskyy äijän rinnoille. Mutta Heikki seisoo vain ja katsoo karhua, ja selkäpuu on suorana — ja viimein peto pyörähtää ympäri, heittäytyy yli niskojensa ja lähtee vielä

vihaisempana laukkaamaan takaisin. Narkauksen äijän päälle se ruukaltaa suoraa päätä, ja äijä rukka, kontion nostaja, joutuu ahtaalle — pani, houkka, karhun parempansa kimppuun.

»Jos olis ollut aitanavain matkassa, olisin pannut niin, että se olis varsin syönyt Narkaus-äijän», Lahna-Heikki manaili heittäen satimen selkäpuun metsään.

Oli luontoa *Palkkiolla*, Palkki-Pissillä, vanhalla Äijävaaran äijällä, joka oli koko kolo noita, lappalainen, piruja täynnä, niin että Kompelus-Jounikin ne näki — ja niskassa pahka kuin sikiönpää.

Palkki-Pissi oli niin villi noita, että hän teki mitä tahtoi — sati joku hänet suututti. Saattoi äijä, kun ei Ylitalon ukko antanut hänelle jauhoja, mennä tyhjine pusseineen navetan taakse taajomaan. Itse hänen tiesi, mitä ukko siellä teki, mutta talon lehmät tulivat kohta niin hulluiksi, ettei niitä koko kesänä saatu navettaan muuten kuin ahittamalla. Saattoi Palkki-Pissi pyytää viiliä Lainijärven emännältä, mutta emäntä ei antanut, vatkasi vain tulisia hiiliä perään, jotta äijän liikaväki menisi samassa matkassa. Siitä Palkki-

Pissi palasi takaisin, nappasi maasta hiilen piippuunsa ja huusi emännälle:

»Kyllä saat hiiliä!»

Ja noita lähti mennä köpöttelemään järven taakse.

Pian iso käärme ui yli järven. Tulitaula hehkui suussa, kun madonpää piippasi vedenpinnalla. Navetan alle käärme luikerteli — ja vähän ajan päästä oli navetan sijalla tulinen hiilikasa. Mutta noidan lapio, joka oli navetannurkalla, oli jäänyt palamatta.

Mutta kun Palkkio pyssyineen asteli Rissan kuuluja aarteita valtaamaan, tuli sieltä piruja vastaan niin paljon, että noita sai ampua, minkä ennätti. Oli täysi sota tunturissa, koko yön sieltä kuului pauke. Mutta vaikka Palkki-Pissi ampui kaikki pirut, mitä näki, ei hänelle sittenkään annettu Rissan aarteita.

Palkki-Pissi pystyi kyllä pirujen kanssa kamppailemaan, piruja oli hänessä itsessään, ja piruja hän saattoi panna toisiinkin — manalaisia. Kirkonmaalla äijä öisin kuuhkaili kuin kyöpelä, värkkäillen kuolleitten kimpussa.

Siellä, kirkonmaassa, kuolleitten seurassa, vainajien henget asuivat, väeksi, manalaisiksi, riettaiksi ja piruiksi heitä sanottiin, ja sieltä heitä voitiin nostaa — kenellä vain oli luontoa mennä pimeänä yönä hautausmaalle vainajien kanssa askaroimaan. Täräntöläisellä oli väkevät sanat ja kovat neuvot — *tulirauvalla* hän väänsi auki kuolleen luiset leuat ja rupesi häntä puhuttelemaan. Soppero-Olli avasi arkun ja nosti vainajan viinalla.

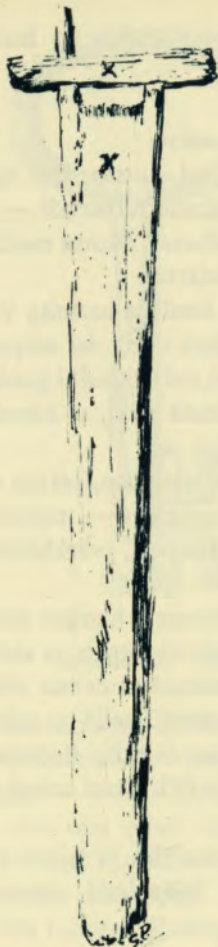
Toiset tietomiehet taas ottivat kirkonmaalta multia, ja niissä oli heti *väki* matkassa. Jukkasjärveläinen nosti *kööpeleitä* sanoen:

»Kaikki kirottu sielut, nouskaa ylös!
Isä ja äiti kaunis kans' matkhaan!»

Mutta vanha Ullatin ukko, jo aikoja edesmennyt kuolleitten korjaaaja, jaarojen pulttaaja, meni yöllä kalmistoon, näppäsi *kirkonmultia* taikka *ruumhiinpalasen*, minkä vain sattui löytämään, vaikkapa *sormen*, ja sanoi:

»Joka minun verestäni on syntynyt, joka on minun vereni sukulainen — nousis kumppaniensa kanssa ja lähtis . . .»

Ja kutsuttu nousi kirkonmaan mullasta, niin että hänet voi nähdä — hän saattoi olla isä, äiti, lapsi tai muu verisukulainen, ja kumppaneita oli hänen matkassaan. Sillä likimmäisiä sukulaisia piti nostaa.

Jaaran pultinpuu.
Ullatti.

Kun he olivat samaa verta nostajansa kanssa, sitä enemmän oli oikeutta ja valtaa pyytää heitä avuksi — eivätkä he voineet olla nousematta, kun heitä pyydettiin . . .

Oli kyllä ikävää vaivata vainajia ja rikkoa heidän rauhaansa, mutta täytyi kun asia vaati, eikä omin avuin tultu toimeen.

Tuohiseen *tuushiin* — metallinen ei kelvannut — Ullatin ukko kätki kalmistosta ottamansa aineet. Ja se oli väkevä tuusi, sen hoidoissa asui koko suku. Sen kautta äijä saattoi tehdä vaikka mitä, sitoa pahaa ja päästää. Tuusiin kätkettyjä verisukulaisia hän vannotti samoin kuin heitä kalmistosta nostaessaankin, milloin parantamaan tautia, taikka vartioimaan vaikka naurismaata, milloin vaivaamaan varasta taikka muuta pahantekijää . . .

Ja kun tuusin sukulaisväki oli asian täytännyt, tuli se takaisin lähettäjänsä luo, ja äijä saatteli apulaisensa kauniisti ohitse kolmannen tien haaran, ohjaten siitä menemään kohti kirkkotarhaa.

Näin vanha Ullatin ukko teki, hoiti hyvin tuusinsa, ja aina silloin tällöin vannotti väen avukseen ja sitten saatteli sen lepoonsa.

Mutta *Ratas-äijä* hoiti väkensä huonosti — nukkua röhötti vain, vaikka olisi pitänyt olla väkeä vastassa. Verisukulaiset siitä suutuivat, ryöpsähtivät pirttiin tuuliaispuskana,

paiskasivat äijän penkiltä lattialle ja pitelivät niin pahoin, että ukon polvi meni koukuun koko iäksi.

Kalmanmultien käyttäminen, vainajien nostaminen, kirkonväen lähettäminen, manalaisilla vaivaaminen, piruihin paneminen — kaikki tämä oli erämaan ikivanhaa menoa. Tämä kaikki oli kaikkien noitakeinojen ja noitavoimien suurin sisältö. Vainajat hallitsivat, vainajien väellä ja voimalla hallittiin suurta erämaata, pantiin pahat ja päästettiin.

Jukkasjärven kirkko ja kirkkotarhaa.

Manalaiset ja riettaat olivat liikkeellä kautta erämaan tehden milloin hyvää, milloin pahaa — useinkin pahaa. Koko kivieliö tunsi heidän työnsä ja voimansa, koko kivieliö heitä pelkäsi.

Manalaisten voimalla noidat keskenään kamppailivat. Tuohituusi oli itse kullakin, ja itse kukin sitä asioissaan vannotti. Ja edesmenneet verisukulaiset tekivät, mitä heillä teetettiin — täytyi tehdä, kun käskettiin ja vannotettiin.

Kompelusvaaran *Musta-Jouni*, joka oli ollut itse Palkki-Pissillä renkinä ja oppinut häneltä noitakonsteja, kirkonmaallakin käynyt kuolleita nostamassa, ei varsin halunnut ruveta liikuttelemaan manalaisia. Mutta kun *Viita-Heikki* pani pirut Jouniin, jo täytyi laittaa ne takaisin Nuusujärvelle. Viita-Heikki jaksoi kumminkin suojella itsensä riettailtaan, muttei voinut varjella akkaansa, jota manalaiset rupesivat kiusaamaan. Sillä riettaat menevät, elleivät pääse lähettäjäänsä, aina lähettäjän lähimmäisen kimppuun. Ja ne pakkaavat silloin lujasti päälle. Oli hyvin syytä Mustan-Jounin sanoa nuusujärveläiselle:

»Se pitäisi tietää, kenen päälle pirut panee. Eikä sellaisen, joka ei osaa piruja hollata, piä niitä liikuttaa.»

Tämä olisi pitänyt *Lahna-Pekan*, Heikinpojan, noidanpojan ja noidan, hyvin tietää, kun ajoi riettaat veljensä, *Juhan-Heikin* kimpuun. Tiedä häntä, mistä miehet olivat riitaantuneet, mutta verisukulaiset varsin pantiin omia verisukulaisia kiusaamaan. Yöllä kumminkin joutuivat pahat jo takaisin — *Juhan-Heikki* oli väkevempi. Tuli pirtti täyteen näkymätöntä väkeä, kova sipinä ja supina kuului, ja kohta ruvettiin ukolta riistämään henkeä. Äijä kääpähti nopeasti akan selän taakse roukojen alle ja äyski sieltä:

»Säästäkää henki, mutta koetelkaa niskasuonia!»

Koeteltiinkin, ja *Lahna-Pekka* vatkattiin lattialle. *Pekka* köppelehti kiireesti ylös ja kömpi piisiin. Siinä tulisissa tuhkissa ukko riepu sai tuhertaa aamuun asti. Sillä manalaisilla ei ollut valtaa tulen ylitse.

Vaikka *Lahna-Pekka* joutui riettaiden takia tuhkassa rypemään, hän kumminkin taas, kun *Sammakosta* osti talon, joka oli niin piruissa, ettei kelvannut kellenkään, eikä siinä kukaan saattanut asua, oli mies ja ajoi riettaat pois. Kuutamoilta ne, rämäleuat, menivät huutaen ja kiljuen, niin että koko *Sammakko* kuuli, kuinka pelätyn talon vieraat pakenivat.

Kova noita oli *Ripasen Halsus*, mutta eivät pystyneet hänen lähettämänsä manalaiset Nuortikonnun *Marjaan*, äkäiseen lapinäm-mään. Ajeli *Marja* kotiinsa päin, Nuortikontuun, ja jytinä kuului perästä. Akka suisti jutonsa tiepuoleen vasemmalle ja karjaisi:

»Tie aukil!»

Kovalla tohinalla mennään ohitse, mutta ei ketään näy. Akka lähtee ajamaan perään — jo taas tullaan vastaan, niin että maa jytisee. *Marja* suistaa jutonsa vasemmalle tiepuoleen ja karjaisee:

»Tie aukil!»

Suurena tuuliaispuskana ajaa näkymätön väki taas ohitse. Akka lennättää kotiin, paiskaa reen kumoon, laukkaa pirttiin lukkojen taakse ja ottaa ison Raamatun käsiinsä.

Jo kohta jälleen jyty kuuluu niinkuin suuri poroelo olisi liikkeellä, ajetaan ympäri kartanoa — kömisee koko Nuortikontu. Jo tullaan oven taakse, jo ikkunaan kahisemaan . . .

Silloin Nuortikonnun akka asettaa Raamatun eteensä, iskee nyrkkiä pöytään karjuen:

»Ei tuumaakaan tänneemmäksi!»

Nuortikonnun Marjan entistä poroaitaa.

Kohahtaa vain, ja jytinä lähtee liikkeelle — kuuluu enää kaukainen suhina Ripasen tieltä.

Siellä vanha Halsus saa ankaran yön. Manalaiset käyvät hänen kimppuunsa, ja tulen turvissa täytyy ukon istua koko pitkä yö.

Mutta kun Vittangin *Huru-raukka*, jolla oli kuivettunut kuolleen-sormi rievussa ja toisia ovenkamanassa, pani riettaat Jauvan Nikuun, joka oli vienyt hänen pyssynsä, niin viisi penikulmaa ne vinkuvana pohjoistuulena lennättivät Nikua, niin että sivakat ei kuin silloin tällöin vain hankea raappasivat.

Huru-raukka sai pyssynsä — mutta sai myös riettaat. Sillä hän itse oli pääsyyllinen — oli ampunut Jauvan poron, unohtanut pyssynsä tappopaikalle, ja siitä lappalainen oli sen korjannut.

»Pyssyn sain, mutta nyt tuli ittelle lähtö», vaikeroi Huru-raukka. Ja lähtö tuli. Riettaat polttivat ukon sisuksia, niin että hän ennen kevättä kuoli. Eikä häntä kukaan voinut päästää.

Sillä syyllistä ei saattanut päästää, sitä vähemmän, sati hän oli itse nostanut manalaiset — taikka ne aiheuttanut. Ei voinut Lahna-Heikkikään päästää pahoista kahta kulkumiestä, jotka olivat aina Sauvonmaasta asti lähteneet hakemaan hänen apuaan. Miehet olivat

käyneet kirkonvarkaissa, ja siitä tulleet piruihin, ja Lahna-Heikin täytyi sanoa heille:

»En saata teille mithään, kun olette sellaista tehneet.»

Nietsakan Olli kyllä, Kaalasväylän äikäinen äijä, päästi manalaisista lappalaisen, joka oli Norjassa poroja varastellen ne saanut. Mutta niin kävi, että Olli itse sai pahat, ja niitä kuhisi ympärillä kuin porotokka. Siinä tuli kova paikka, kun kuolleitten pirut ja elävän pirut iskivät yhteen. Ja niin tapahtui, että ne laukottivat Olli riepua talvisilla tunturiteillä koko yökauden, repivät housutkin jaloista ja tulla tohistivat perässä pitkänä juotilona. Sitä vaikeampi oli Ollin niitä hoidella, kun ne eivät ymmärtäneet, ei suomea eikä lappia. Tanelivaaran laelta Olli koetti niille viittoa Svappavaaran Kirkkorintaa ja tolkuttaa:

»Kirkonmaa, kirkkuetnam, kyrkkalanti . . . siellä parempi . . . siellä puorep.»

Sinne manalaiset viimeinkin aamunkoitossa lähtivät mennä suhistaamaan.

Ei saanut *Kyöstäjän* äikäkään Kalpin ukosta pakenemaan Niliimaan panemia manalaisia — Kalppi oli niihin itse syypää — sen kauemmas kuin Kalpin pikku tyttären — *mustana traasuna* ne lehahtivat kehtoon, missä tytär makasi. Isän koukkuinen jalka parani, mutta tyttären tuli kipeäksi ja kääntyi käppyrään. Kun tytär kuoli, siirtyi paha toiseen tyttären, ja hänestä tuli samanlainen koukkupolvi.

Koukkupolveksi taikka muuten vialliseksi saatiin syyllinen ihminen ajetuksi manalaisten avulla, taikka pantiin hänet kitumaan ja viimein kirkonmultiin, taikka taas tehtiin *hulluksi* — ja paha meni polvesta toiseen. Hulluus oli usein vihamiesten ja pahojen noitien työtä, ja se saattoi kohdata aivan syytöntäkin. Joku oli tietämättä juottanut kirkonmullista laitetun *hullujuoman*, ja asia oli valmis — ihminen oli kohta mieletönnä.

Koetti vanha *Ramsu*, jonka housujenkauluksessa oli aina *kuolleenluu*, ruma äijä, vaikka jumalanluoma, *Suoikki-Antin* kanssa kokeilla, saako ihmisen manalaisilla hulluksi, vai ei. Laittoi Ramsu hullujuoman sekoitellen kuolleenluulla, ja juotti piialle — ja piika tuli niin hulluksi kuin piikaihminen voi tulla. Sitten laittoi Ramsu parannusjuoman, antoi mielettömänä taajovalle tyttarelle kokeillen, auttaako se vai ei. Ramsun juoma auttoi, ja piika tuli jälleen järjelliseksi ihmiseksi.

Sai Suoikki-Antti tästä hyvän opin ja antoi kohta manalaiset Nattavaaran Kuoppa-Ollille, kun he yhdessä kosiskelivat Nuortikonnun Anna-Luviisaa. Mutta Olli heti hoksasi asian, lämmitti ja joi mahan täydeltä muikeaa kirnupiimää, ja sitten puhalsi Antin aineet kentälle, eikä huolinut, vaikka Suoikki koetti hänelle tyrkyttää suolakalaa — ettei oksettaisi.

Suoppahtin äijäkin oli sellainen noita, että pystyi korjaamaan mieltömyyttä. Hänen luokseen tuotiin hulluja taikka taas häntä haettiin hullujen luo — joskus Piitimeen asti hoitamaan sellaistaikin, joka aivan riivona ja raivopäisenä taajoi häkissä. *Suoppahti* laittoi parannusjuoman, klippasi siihen vielä vanhasta Raamatusta jumalansanaa sekaan — juotti sitä ja hiereli hullun päätä.

Ja jo illalla mies oli ainakin yhtä viisas kuin muutkin piitimeläiset.

Hyvin sai noita suojelluksi tavaransa ja neuvonsa — pani vain verisukulaiset niitä vartioimaan. Menivät nuoret varkaksiin Matarengin ukon naurismaahan — sinne jäivät jok'ainoa, kunnes naurimaan isäntä tuli päästämään. Meni lappalainen Nattavaaran Isun-Erkin kala-aitalle, sieppasi kuivan kapahauen, vei kotaansa, rupesi syömään . . . Kapahauki tarttui terävin hampain lappalaisen käteen, puri, puri, niin että ukon täytyi pureva kapa kämmenessään laukata Isun-Erkin puheille. Isu sieppasi ukkoa korvalle ja sanoi:

»Älä toiste sitä tehel!»

Varastettiin Ratas-äijältä hevonen. Äijä ei kuin katseli vain ja sanoi:

»Ne on siunatut ihmiset, kun ne tallentavat toisen omaisuutta . . . Kyllä ne tuovat sen pian takaisin.»

Ja kovaa vauhtia ajettiin hevonen kohta tallin eteen, varkaat itse ajoivat ja jäivät äijää odottelemaan. Eivätkä he päässeet mihinkään, ennenkuin Ratas-äijä tuli heidät päästämään kovalla korvauksella.

Jällivaaran vanhalla *Kuorppu*-noidalla oli poroelossaan aina näkyttömät paimenet, oli elo missä tahansa, tunturissa taikka outailla. Ne hoitivat tokan, niin ettei siitä päätä kadonnut, eivätkä toisten lappalaisten porot koskaan tulleet samoille maille. *Kuorppu* sai aina talvisinkin tehdä omia kiekeröitään.

Oli kivelöissä ja tunturimaissa noitia, ja luontoa heillä oli. Yksin *Sopperon Tollin Anni*, lapinämmä, saattoi heti, kun joku hänet suuttui, panna kortot, sanoa:

»Suustas Jumalan korvhiin
ja sielt' alas tulkhoon!
Kolmantheen ja neljäntheen lypsinaikhaan
lehmät mettässä olkhoon!»

Ja niin myös tapahtui. Lehmät makasivat metsässä Umpurijoen takana monta yötä. Joskus akka ärähti poikakläpille, joka häntä härnäili:

»Muista sie poika,
huomenna sulla jalkasuonet oikeneel!»

Poika sai kohta laukata metsään karanneitten lampaitten kinteillä kolme vuorokautta.

Mutta Kompelusvaaran Leevi, Kalanterin poika, Palkki-Pissin oppipojan perillinen, oli jo tyytyväinen, sati sai maahaiset tottelemaan. Kun maanalhaiset metsässä nappasivat Leevin sulkapiipun, isänperinnön, otti hän sen takaisin isän konsteilla. Pani ukko pienen tupakkivihon kaatuneen puun latvan alle maahan ja äkäisenä tiukkaili:

»Piipun antaa pittää . . . piipun antaa pittää!»

Ja pian ilmestyi piippu lähelle, aivan tasaiselle maalle, vaikkei sitä siinä ennen näkynyt. Piipussa oli teräshelat, ja maahiainen oli ahne teräkselle. Mutta vielä ahneempi hän oli tupakalle.

Mutta ne vasta olivat noitien noitia, jotka olivat niin ylpeitä, että uskalsivat öisin mennä itse Herran temppeleihin kirkonhaltioita ja vainajia puhuttelemaan. *Saitta-Jaako* kulki usein omassa yökirkossaan. Ovet heti rävähtivät auki, ja tasaisin jaloin Jaako poukahti yli kynnyksen sekä toimitti asiansa alttarin edessä . . .

Mutta pyhäpäivien palvelukseen Jaako ei mennyt, eikä koskaan Herran Ehtoolliselle.

Kulki kirkossa moni muukin velho, Leponiemen Iisakista alkaen. Lovikan *Piuhti*, vanha sotamies, oli koko koranus noidaksi, täysi riettaan palvelija. Meni hän yöllä Köngäsen kirkkoon, otti vielä Kyöstäjän äijän mukaansa oppipojaksi. Äijän piti olla polvillansa kirkon takana, ja Piuhti itse konttasi kirkon edessä. Eikä tarvittu muuta, vain jonkin sanan Piuhti puhalsi, ja ovet romahtivat auki . . .

Siellä haltioita ja vainajia penkit täynnä, tuttujakin homeisia naamoja sekä luisia muotoja, joista mustat silmäkuopat tollottivat . . . Piti siellä vainajia puhutella ja kuunnella niiden nahinaa — home vain pölähteli ja kalma löyhki.

Juhonpietin hautahuone Kögäsen kalmistossa.

Tasaisin jaloin äijät taas poukkosivat yli kynnyksen, Piuhti edellä ja Kyöstäjä perässä — ja ovet kapsahtivat Kyöstäjän kantapäitä kopsien lukkoon.

Siitä Piuhti vielä asteli poikki siljon Kögäsen kirkkomaalle ja nosti viimeksi haudatun vainajan ylös arkustaan. Tuliraudalla noita väänsi leuat auki, ja Kyöstäjän äijän piti painaa korvansa kuolleen suulle ja kuunnella, kun tämä *hymhään* puhua nahisi muistellen asioita, joita Piuhti oli häneltä kysynyt . . .

Mutta sitten kolo Piuhti paiskasi itse Isonkirjan kirkkomaalle ja käski Kyöstäjän nousta jaloin sen kannelle vannomaan perkeleen nimeen, että tahtoo ruveta noidaksi, ja pyytämään, että perkele hänet noidaksi vahvistaisi.

Silloin Kyöstäjältä loppui luonto. Kauhistuen ruukalsi hän pois kalmistosta huutaen, ettei hän anna sieluansa pirulle, eikä rupea noidaksi.

Eikä Kyöstäjästä tullut täyttä noitaa.

Tauteja, parantajia

Laudit kiertelivät kiviä niinkuin muutkin maankulkijat. Tuli jumalantauti — ja tappoi, tuli tauti pahan ihmisen panema — jo tappoi, tuli tauti manalaisten matkaan saama — tappamaan rupesi. Tarttui tauti maasta, ilmasta, vedestä ja metsästä — ja kovalle joutui syntinen ihminen. Taikka ajoi paisumia ja pahkoja, koskemiamia ja vammoja, puhalsi putkenpolttamia ja huunpuremia, suonet sortuivat, pää sekaantui, saattoi vaikka koko kurento mennä umpeen . . .

Oli kiviä niinkuin kipurien uhkaa, näkymättömiä vihollisia ja korttoja oli ilman määrää tuulessa ja maassa ja vedessä. Jopa joskus jokin maanpaikka saattoi olla niin väkevä, ettei siinä ihminen tahtonut kestää — lapsetkin elävältä lahoivat ja mätänivät. Joka taholta ihmisriepua naaettiin — tuli kipuja tyhjästäkin.

Jumalantaudeille ei kukaan mahtanut mitään. Ne tulivat väliin oikein *pithään tauteina*, kulkivat talosta taloon kautta kylien, pitivät kovilla ja surmasivat — taikka jättivät hengenmenon toiseen kertaan. Mutta pahojen ihmisten kortoista kykenivät toiset, väkevämmät ihmiset, *noidat* ja *velhot*, päästämään, ja he olivat parhaat niitä panemaankin. Mutta oli tauti syystä saatu taikka väkevän velhon ajama kalmanmultien kautta — jo tuli lähtö. Vaiva oli yhtä vääjämätön kuin jumalantauti.

Muita kipuja — koviakin — kyllä voitiin korjata omin keinoin. Minkä oli kiveliössä pahoja, oli pahan parantajiakin, suuria ja pieniä *tietemiehiä*. Kuka oli *puhaltaja* tai *puhalluspuoskari*, kuka *kattoja*, *pyörryttäjä*, *lumooja*, ken muutoin *kirmakka*, kuka *viskutteli*, kuka *lueteli*, kuka oli *loihemaalijä*, kenellä taas oli *parantava käsi*. Oli vielä *hierojamuoreja*, oli myös *kuppariämmiä*. Eikä kaivattu kaupungin tietomiehiä, joskus vain Jumalaa ja raamatunsanoja taikka vanhan virsikirjan lehtiä — mutta enimmäkseen omia ikivanhoja oppeja ja oman painamattoman kiveliön raamatun sanoja sekä isien vanhoja välikappaleita, joita usein *noitupussissa* säilytettiin. Ne olivat niin tenhoisia, että pystyivät vaikka manalaisiin, sitä kovemmin, jos välikappaleiden joukossa oli kuolleen sormesta kolmas jäsen, ja niiden hoitaja oli kontannut ruumiin alitse.

Manalaiset olivat kovin pahoja tarttumaan, milloin kirkosta ja kirkonmaasta, milloin vainajista. Ja heti oli kova *kohtaus* valmis, semmoinen paha tulento, että alkoi puhalluttaa oksennusta, joka lemahti kuin ihmisen raato. Korpilompolon Mikon Iitalla oli pikku tyttärenä niin *heirot haltiat*, että manalaiset heti tarttuivat, kun hän kirkkoon mentyään ei muistanut siunata — ja Iita alkoi ryösätä itse Herran temppelissä. Ämmi kyllä kohta kotona ajoi tytöstä pahat pois — pudotti kolme tulista tikkua paidanpovesta alas ja sanoi joka tikulle:

»Tphyi — Iesus siunakhoon!»

Vielä kovemmin *pystyivät* manalaiset Lasun muoriin, kun hän kävi katsomassa Mukka-vainajaa, uskotonta äijä riepua, joka makasi ruumiina. Muori varmahti, niin että vesi tippui tukasta, eikä hän saanut sitten viikkokauteen nukkumarauhaa — ei ruokakaan kelvanut. Muori pesi ruumiinsa, lennätti veden kolmen tien haaraan ja karjui:

»Saatanako sie olet?
Menkää alimmaisheen helvetin pohjaan!
Ja sinne menettekin!»

Sinne menivätkin. Mutta kun muori jätti silmäkuoppansa pesemättä, rupesi hän aina jonkun kuoleman edellä näkemään liikaa väkeä.

Kun manalaiset kohtasivat oikein kovasti, meni ihmisen pää sekaisin. Muoslompolon Uentalon Kaisa teki silloin *kohtausjuoman*, johon tiputteli muutamia täitä, ja juotti sen sairaalle — jo pää selveni. Lovikan tietomies taas vei sairaan väylän rantaan, pesi siellä ja hoiteli kirkonmullilla ja lopuksi laittoi mullat sekä pahat lastun matkassa ajelemaan pitkin väylää.

Yhtä hyvin kuin manalaiset, saattoivat ihmiseen tarttua muutkin pahat. Ilmassa kulkea nahisti *rupia* ja *tuhkatauteja*, tuulesta tarttui *tuulennenä*, metsästä *mettännenä*, ja vedestä puhaltui käteen taikka jalkaan *vanhamies*, *vanhaerkki*, kova turvotus ja pakotus, jolle piti sanoa:

»Vesi vanhin veljeksistä,
ota pois okhaas,
vie pois viekhaas!»

Monesti *ampui* tauti *tuulesta* ja *tuuliaispuuskasta*, taikka *ampui maasta*, taikka *ampui veestä* — ihmisen ihon se rökähdytti ruvelle, pani kuin kuusenparkiksi. Se oli *maa*, paha tulento, jota piti hänen omilla välikappaleillaan *kattoa* ja *pyöroryttää*. Kompelusvaaran Leevi otti kolmea ainetta, maata, vettä ja *tuulenommaa*, mustaa koivunpakkulaa, paineli niillä vuoroin kullakin ja sanoi itse kullekin:

»Eli sie olet maasta,
niin mene maahan!
Eli sie olet veestä,
niin mene vetheen!
Eli sie olet tuulesta,
niin mene tuulheen!»

Mutta kun oikea maanpyöroryttäjä katsoi kaarnaista ihoa, hän kohta tiesi, mikä *maa* se oli ja mistä tullut. Sillä maata oli *yheksänlaista*. Vesistä tarttunut *vesimaa* itki vettä, ja Lasun muori paineli sitä vesikivellä viskutellen:

»Vesinen kivi, vesinen kivi,
vesinen kivi, ota kipustil!»

Tuulesta tarttunut *tuulimaa* veti ihon kuivaksi, niin että aivan kutisi, ja helpeet lähtivät. Pajalan ukko paineli sitä kuusenhaolla, mutta Purnun Priita-Heleena puoski koivusta leikatulla tuulenpesällä hokien:

»Tuulelle tuska, ihmiselle terveys, veelle vaiva, ihmiselle terveys.»

Kivikosta noussut *kivimaa* ajoi ihon vereslihalle, että se oli kuin vasta nyljetty kurento, ja Pajala pyörrytti sitä kuivalla kuukumankivellä. Savikoista saatua *savimaata* paineltiin savella, ja pellostä tarttunutta *multamaata* mullalla ja sanottiin:

»Maasta olet sinä tullut, maahan pittää jälheen menemän! Maa, ota omastil!»

Priita-Heleena Purnu, tietomuori, ruumiinpesijä. Purnu.

Vetisistä jängistä puhaltunut *jänkkämaa* oli kuin jänkkää ja kuohui märkää. Jängän turpeella Pajalan ukko sitä kierteli ja pisti turpeen tikkuun kuivamaan. Minkä turve kesti kuivaa, niin kauan iho ajoi märkää, mutta kun turve oli kuivanut, oli ihokin parannut. Oli ilkeä *ruusamaa*, jota katsottiin kaltion sammalella, oli paha *synnytysmaa*, joka oli saanut alkunsa huonosti pestystä *synnytykskaastasta*, oli myös *lammasmaa*, joka löi ihon aivan märkäkuopille. Kemin muori pyörrytti sitä kolmella tupakinlehdellä ja kolmen lammaskarsinan kolmesta nurkasta napatulla yhdeksällä papenolla näin sanoen:

»Maa on Herran,
ja kaikki, mitä siinä on!»

Siitä se parani, ja iho oli kohta yhtä hereä kuin ennenkin.

Maantapaista tartuntaa oli myös *rohtuma*, joka puhaltui keväisistä vesistä. Järämän Janne kolpasi käärmeen tyrmään ja näppäsi nis-

kasta, nylki tuppeensa ja peukalolla pukkasi vatsan halki sekä lykkäsi kuusuortuvan irti ja siveli sillä rohtuneet huulensa sekä ulkoa että sisältä — ja sanoi, että hyvää on. Hyvää käärmeenkuu olikin kaikenlaisiin rupiin ja rohtumiin. Vettäsjärven Hans-Pekalla ja Marja-Liisalla oli käärmeenkuuta aina varalla iso sarvi täynnä.

Samoja maan ja rohtuman sukuja oli myös *rohka*, jota helposti sai käsiinsä, sati meni kaivelemaan *sammakonkutua*. Hyvin se parani, kun Ullatin Vaaran Jussi siveli sitä liivaisella sammakolla. Sammakonkutua ei toki saanut mennä syyttä penkomaan — kivun se puhalsi. Eikä liioin saanut pidellä pahoin sammakkoa — siitäkkin tuli pahat. Sammakon jos tapoit, oli sama, jos ihmisen tapoit. Sillä sammakko oli kohta kuin ihmisen sukulainen, samaa lähtöä maanhaltian kanssa. Vaaran äijä sanoi, jos sattui vahingossa polkaisemaan sammakkoa:

»Voi, loskaret, mene pois tien päältä, en mie tahallani tehnyt.»

Maansukuja oli vähän *savipuolikin*, jostakin ilmasta tullut kutina, *ihonnousema*, jota toiset painelivat savella ja maalla, toiset piirittivät yhtämittäisellä *viisloppisella*, nuppineuloin vedetyllä, ettei paha päässyt siitä ulos. Ullatin ämmi leipoi pienen *savipenningin* kuin taskukellon ja sillä painellen pyörtytti kutinan.

Mutta ihmisen omasta pahasta verestä lähtivät kaikenlaiset kolot *paisumat* — saattoivat ne väliin nousta aivan tyhjästä, voi niitä joskus ampua vihollinen, voi myös panna ilkeä naapuri. Kipeitä ne vain olivat, ja kovin ne kiusasivat.

Paha oli *vamma*, joka joskus kasvoi kainalon alle taikka reiden juureen, semmoinen sinertävänruskea, kova ja pitkä kuin kala. Pajalan Kuusi-Pekka, vaikka osasi maata puoskia, ei voinut vammalle mitään. Mutta Mukka-raukka voi, kastoi nimettömän sormensa veteen, pyöritti sillä kipeää, ja se katosi. Voi myös Juto-Sakko: pani vammalle reiällisen päreen, päreelle ruutia ja ruutiin tulen. Se kun sävähti — jo vammakin säikähti ja katosi. Muutamat voitelivat vammaa *tiykkiäisellä*, mutta Pajalan ukko hoiteli sitä viinalla ja vaskilantilla, ruudilla ja pajankarstoilla sekä pyöritti kulta-sormuksella kysellen:

»Onko hän tullut iästä?

Onko hän tullut lännestä?

Onko hän tullut pohjoisesta?

Onko hän tullut etelästä?»

Mutta Alatermän Nietsakan Olli vain sylkäisi puukonteerään, painoi sillä ja karjaisi:

»Kyllä sie pakenet!»

Koko koranus oli jo *putken-poltta*ma. Tuli ensin kutastava *nästy*, punapää, mihin vain, roska, ampui, käsiin, jalkoihin, ja kohta paisui, kun oli semmoinen *verenomaisuus* ihmisellä, polttavaksi *veripahkaksi*. Suuttui se ja hävisi, jos sitä pyöritti neulalla taikka messinkiavaimella, niinkuin savipuolta, piirtäen viisiloppista. Ja kun Masuunin Sammu-äijä sitä puhalteli, se katosi.

Samalla lailla pyöritettiin messingillä *ajosta*. Vaakinan Pekka paineli sitä päivännäkemättömillä rantakivillä, ja Rovän Iisakki puhalteli todistellen:

»Juutalaiset rakensit toornin taivhaasheen,
mutta Iesus kielsi heitä.
Ja niin pittää tämän ajoksen kanssa käymän.»

Kainulaisjärven Uulaus-raukka taas pyöritti ajosta tulitaulalla kolmet kerrat ja aina tuikkasi tulta sen nokkaan. Sitä se piti hyvin pahana. Mutta vielä pahempana piti ajos, kun Närvän Poika-Heikki voiteli sen kuiviin keitetyllä virtsalla ja sitten löi päälle vereksen sonnan. Kummassakin aineessa oli kova veto — paisuma ajoi kohta hänen märkänsä ulos.

Mutta kaikkein koloin oli *koskema*. Se ampui useinkin rintaan ja teki pienen *näpyn*. Nousi siitä vesikello, paha ja punainen, joka poltti ja porotti kuin tulenoma ja viimein rupesi kamalasti puhaltamaan märkää, ajoi poikki lihat ja luut ja vei hengen. Ei pannut liikoja Pahanrovan Juhan-Henterikki, kristitty mies, kun hän koskeman ääressä kolmet kerrat manasi:

Pajalan Mellan ukko.

Lainion Vaakinan Pekka, näkijä, ruumiin pesijä, veren typhedyttäjä.

»Herra Iesus, ota pois net kolme poikaa:
joko rutto eli rupitauti eli punainen tautil
Levitä net sinun lehtes päälle!»

Eikä ollut liikoja, että Lasun muori vihaisena kolme kertaa kolmella tulitikulla kierteli koskemaan ja joka kerta töötäsi tulella sen nokkaan, eikä liioin sekään, että Pajalan ukko sävähdytti sitä ruuti-panoksella taikka Täräntö kärvensi tulitaulalla niinkuin Killimäkin, joka vielä iski tuluksilla taulaan *puhtaana tulen*. Omiansa oli vielä sekin, kun Vittanki ja Ullatti puhaltelivat sitä pajanpalkeilla sekä Kompelusvaara pyöritti tuliraudalla. Oli niillä kova vaikutus, pelästyi se niitä. Mutta kovinkin koskema sekä pelästyi että häpesi, kun vanha Vaakinan Pekka kävi sen kimppuun, sen vielä ollessa *kasuamakeskissä*, ja viskutteli sen kuulla:

»Kasua niin suureksi
kun Luppio eli Aavasaksa
elikkä Turun kirkkol
Jos et kasua niin suureksi,
niin mene porton perhän häpiämhään!»

Aivan äkkiä saattoi tulla *pistos* — vaikka keskellä parasta työntekoa ampuu selkään *lapalehtien* alle. Se oli joskus niin paha, että kohta huuto oli työnä, ja monet keinot se kysyi. Lainion kuppari vedätti sitä sarvilla, Tuorheenmaan Eeva pyöritti Mavukka-äijältä saamalaan parannuspuulla, Lovikka antoi nopan eläväähopeaa, Närvä pikkuisen pirunpaskaviinaa. Kompelusvaara laittoi *pistosjuoman* — samoin myös Hakanen ja Jierijärvi — puukolla sekoitellen ja viskutellen:

»Jos sie pistät yksi,
niin mie pistän kaksi yhtäl
Jos sie pistät kaksi,
niin mie pistän kaksi kahta!
Jos sie pistät kolme,
niin mie pistän kolme kolmia!
— — — — —

Jos sie pistät kymmenen,
niin mie pistän kymmenen kymmentäl!»

Mutta Jällivaaran ämmä vain painoi kädellään kipeää kohtaa, ja *pistos* meni sormen kautta ulos. Hänellä oli *parantava käsi*. Samanlainen *lääkityskäsi*, *noitakäsi*, oli Kaaressuvannon muorilla, ja painellen hänkin ajoi pistoksen pois. Muori oli saanut käteensä parantavan voiman, kun oli pidellyt ja sivellyt elävää sammakkoa sekä painellut vainajan rintaa. Oli *hyvä käsi* myös Masuunin Turtolan ukolla — hän oli oikealla nimettömällä hajoittanut *lapakärmeen* ja siitä ottanut voiman. Vittangin Lasun Jussa oli vetänyt *karhunkäpälän läpi pivhoon*, ja hänen kätensä oli hyvin väkevä kaikkinaisia paisumia vastaan.

Saattoi kiveliön raataja saada *sivunsa kipeiksi* — suonilta kovin otti. Mutta paranivat sivut,

Poika-Heikki parantaa tulitaulalla.

kun niitä jaloin poljettiin, ja pää oli pohjoiseen päin, paranivat vielä paremmin, kun Vaakinan Pekka sitaisi sairaan iholle käärmeennahan taikka Närvän Poika-Heikki poltti taulaa paljaalla selällä. Iho korventui, tuli märille, ja märän mukana kipukin ajautui ulos.

Koville otti *suonen kiskominen*, kun suoni oli mennyt solmuun ja veri jäähtynyt, paha oli myös leikkuupellolla taikka muutenkin saatu *suonenvenymä*. Sarvisvaaran Soppero-Olli oli tutkinut, että suonenvenymistä oli yhdeksänlaista, ja kaikkein pahin oli *vintä*, joka kuivalta särki ja rotisi. Katsoi Olli ja paransi senkin. Killimä hakkasi kuudella väännetyllä risunlatvalla kipeää kalvosta, ja toinen kyseli:

»Venunettakos hajet? Venunettakos hajet?»

Puukolla oli paras pyörittää venymää taikka sitoa siihen *venymälanka* taikka poron takajalasta otettu molikkapäinen *vietnassuoni*. Ullatin muori saneli venymälankaa solmetessaan:

»Iesuksen äiti rattasti —
hevonen häirähti jalkansa,
Iesus pani kätensä päälle — se parani.
Niin parane tämäkin!»

Yhdeksän solmua, yksitoistakin, piti venymälankaan sitoa. Närvän akka näpersi tusinan, mutta Kuttaisen Pounu kysyi:

»Panetko sie solmun Juuttahallekin?»

Koppelonkirjat tulivat pihkalehden aikana kevätilmoista, eivätkä ne olleet mitään kipuja, enempiä kuin *syylätkään* — verenomaisuus niitä nostatti. Syylät tuottivat hyvää poro-onnea, mutta eivät ne oikein uudestakuusta pitäneet. Häpesi syylä ja heitti kasvamisen, jos sille näytti uuttakuuta ja kuiskasi:

»Häpiä, kun vieläkin kehtaat kasuta,
ja uusikuu näkkyy!»

Parkalompolon Mikon Iita hieroi syyliä suoloilla kolmena tuorestaina, paiskasi suolat uuniin ja huusi:

»Syylät palamhaan!»

Mutta *naarannäppy* jo oli paha — ilmasta se ampui silmään ja pakotti. Häpesi sekin ja pakeni, kun sitä pyyhkäisi naaraskissan hännällä, sylki ja sanoi:

»Tphyl Mene nakun perhään!»

Iita Mikko poikineen metsätulilla. Parkalompolo.

Mikon Iita *hirtti* naarannäppynsä kolmella hiuksella kolmeen kertaan. Joka hiuksella hän nitisti, ja toinen kysyi vierestä: »Mitä sie hirtät?» Ja hirttäjä vastasi: »Riekkoo!»

Silmä olikin arka paikka. Jos siihen *ui vihne* tai *roska*, taikka *taittui luomi*, piti silmä kääntää ja korjata. Saattoi silmä *sulaa* ja tulla *pehmiäksi*, ettei kestänyt päivänpaistetta. Piipunöljy oli siihen hyvää, se teki silmän kovemmaksi. Tuli silmään valkoinen *lienne*, se syötettiin pois hienolla sokerijauholla. Pienni-äijä meni tohtorin luo, ja silmä oli valkoinen kuin knappi. Tohtori katsoi, otti kolme kruunua ja sanoi:

»Mene pois! Ei siitä enää silmää tule».

Pienni-äijä meni — meni Tuorheenmaan Eevan luo, ja silmä oli valkoinen kuin knappi. Eeva katsoi ja korjasi, ja kohta oli Pienni-äijän silmä kuin hopea.

Kaaressuvannon tievoilla olikin hyvä silmien parannuspaikka, *Hilkukaltio*, kirkas kiehuva lähde, josta kaalo vesi virtasi kohti pohjoista. Siinä Tuorheenmaan Eeva pesi ja korjasi kipeitä silmiä, pesi myös maata ja paisumia. Ja Inga Blind, joka asui kodassa kaltion äärillä, oli oikein jalo käyttämään lähteen terveeksi tekevää vettä. Monet silmät hän sen vedellä pesi ja monet kipeät hoiteli.

Kaaressuvannon Eeva-Loviisa Tuorheentmaa, tietomuori, tautien parantaja, ruumiin pesijä.

mankin. Mato kaivaa jomotti leukaperiä kuin rietas, eikä antanut yön ei päivän rauhaa. Piti olla kovat aineet, ennenkuin sai vihollisen pakenemaan. Pitkäisen pirstoman puun kolmet tikut häntä jo peloittivat, samoin tikut kirkon kynnyksestä taikka ruumiinlaudasta. Kuolleensormea hän kauhistui, ja poskelle painallettu tulinen taula sai hänet sävähtämään. Muikeaa kirnupiimää hän häpesi, mutta siitä hän pahoin säikähti, kun Tervaniemen äijä hänet kerran löysi emännän leukaperistä, manasi ja sanoi:

»Ei syö mato tätä hammasta,
niin kauan kun luuni on koossa.»

Vasta kymmenen vuoden kuluttua äijän kuoleman jälkeen, mustapää taas uskalsi liikahtaa emännän leukaluissa.

Oli syöjiä syntisen kurennon. Mato jyysti hammasta, *koi* kalvoiluita, *riisi* jäyti rauhasia ja napaa, sisuksissa taajoiivat ja tierasivat

Mutta hopeaa piti kaltioon heittää maksuksi, kun vettä otti — oli pilkkaa, sati heitti rautanaulan.

Oli kirkas kaltio myös Lainiossa väylän takana, silmiä senkin vedellä parannettiin. Jukkasjärven Sevuvuoman aidan takana oli *Noitumakaltio*, kaalo heleä maan silmä, joka katseli sammalien alta, eikä jäätynyt talvellakaan. Jaakon akka siinä hoiteli paisumia ja tulennoita. Ruovusniemen ja Luongaslompolon välillä oli kaltio, jonka vesi oli terveellistä rupitauteihin — jopa sillä joskus huuhdottiin hulluja, jotka olivat manalaisissa.

Mutta kun mustapäinen *hammasmato* söi hampaanjuurta, oli tulla hulluksi ilman

Inga Biind pesee silmää Hilkkukaltion vedellä. Karessuvanto.

isotmaot ja *penikkamaot*, ja kasvoin, kahden puolen nokkaa, rakentelivat *toukat* mustia *kurmuja*. Lapinakan suolissa kurnutti sammakko, Miskuksen Markin mahassa mojotti käärme, ja kompelusvaaralainen oli saanut sisuksiinsa ulisevan koiranpennun.

Ja sitten tuli *mollotauti* ja pahoin paisutti leukaperät. Tuli taas *keltatauti* ja ajoi aivan keltaiseksi, eikä paennut, ellei saanut eväiksi yhdeksää elävää täitä voileivässä nautittuna. *Vilutauti*, kylmyys ja *rematis* vaativat hauteita kaiskonkaalista, koivun pihkalehdistä, muurahaispesästä ja ramparuohoista — jopa talvella piti varistaa kaksi tuohikoivua ja laittaa ne sänkyyn kahta puolta sairasta. *Kipeälle kurkulle* piti kääriä ihvivilloja, taikka juottaa sairaalle karhun kurkkutorven lävitse laskettua vettä. *Yskään* oli ihmisellä itsellä lääkitys: hyvä ryppy kuksaan laskettua vettä, sitten vielä väkevää piipunsavua henkeen taikka iso kuksallinen kuumaksi korvennettua poronverta. *Rinnanleikko* loppui, kun otti ja söi *vasikanpalan*, suupalan, jota vasikka imeskeli.

Eipä ollut paljon, sati joskus ihmisrievun *veret pilaantuivat*,

niin että ajoivat silkkaa vettä läpi nahan taikka tekivät *vesiähkyn* taikka panivat *umpitauvin*, aivan *pattoivat* koko kurennon taikka taas ajoivat *rapatauvin*, jotta piti syödä koivun parkkijauhoista tehtyä kakkoa sekä juoda *pakkulakahvia*.

Tuli turmia, tuli loukkauksia ja kipuja luontokappaleiden kautta — välikappaleita ja katsojia nekin kaipasivat.

Kärme oli elävistä kaikkein koloin. Oli kauhistava paikka, kun käärmeet kokoontuivat suureen tokkaan pitämään *käräjiä* ja koikkelehtivät sadoittain samassa sykyyrässä kuin musta makkarakala riettaan pöydällä. Siinä puhallettiin myrkyä, sihistiin ja kähistiin, ja kolmi-kyynäräinen, villainen *emäkärme*, jolla oli pää kuin kissalla, vöngerteli keskellä nokka pystyssä ja vihelteli. Kauas kuului vihellys, ja kauas levisi myrkyllinen haisu.

Käärme oli riettaan elävä. Musta *koiraskäärme* ei kyllä purrut eikä pistänyt, mutta kirjava, pajunvärinen *naaraskärme* oli kamala. Kun se sai näpätä, kolpaista, tuli kohta kuolema, ellei ollut katsojaa. Jomotus-Kreetta otti niin monenkirjavaa maata, kuinka monenkirju-lainen käärme oli, ja hauteli sillä ja viskutteli. Vaskivuori sitoi kipeälle vesipajun, ja se oli hyvä. Sillä käärme itse otti keväällä pajunjuuresta hänen myrkkynsä — ja pajulla, samalla myrkyllä, se taas helposti pidätettiin. Purnun Priita paineli paisunutta villavantuulla ja sanoi:

»Villasuu, villapää,
villa viisi hammasta,
isäs sarka sammalessa,
äitis niitty mättähässä,
kanna simmaa sillä suulla,
jollas oman haavas voitelet!»

Paha ja vihainen oli käärme, mutta Lanton muori oli vielä vihaisempi. Hän noitui Juuson Fettaa pureen käärmeen tulemaan Fetan pihalle saamaan koston pahoista töistään. Vihainen oli Rovän Iisakikin, joka kohdatessaan käärmeen *lumosi* sen paikoilleen karjaisten:

»Oota sie, konnanpoika, leppäistä kalikkaal!»

Saattoi kristittyä joskus *vaaksiainen* ampua näpsäistä, vaikei se suuria saanut aikaan, vain pienen turvotuksen ja pakotuksen. Mutta silti piti sitä manata niinkuin Kannusjärven Kalla, ampiaisen lumooja:

»Tuohitoppero teijän kotonne,
lahokanto teijän kartanonne.
Pistä piikillä pirua,
äläkä ihmisen ihoa!»

Mettiäinenkin oli semmoinen koranus, piikki-pörrö, että pani kipeät, kohta kirmeämmät kuin ampiainen, ja myrky oli myös *orivaaksiaisella*, mutta *ukkosenkorento* ei kohdellut ihmistä pahoin, se oli ahne vain pikku *pörhösille* ja sääskille.

Sai ihmisriepu pahan *loukkauksen* jäseniinsä tai kurentoonsa — elävällähopealla se parani. Otti vain pikku nopan eläväähopeaa, se heti juti kipeään kohtaan ja juotti sen terveeksi. *Pakkanen* kyllä teki pahemmat vaivat, kun sattui — kylmetytti ja palellutti jäsenet, riiteli nenää ja korvia. Lumella hierominen oli parasta, ja mätämunnalla voitelemine oli hyvää, mutta kaikkein parhaita olivat kovat sanat:

»Pakkanen, Puhurin poika,
älä polta poikaas,
turmele tekijäas,
kohtaa kojjun kantoja,
palele vetisiä paijuja!»

Pahempi pakkasta oli *valkia*, joka jätti ruman jäljen. Se oli helposti pahan teossa, ellei sitä siunannut ja lumonnut:

»Iesus siunakhoon!
Vesi vanhin valvokhoon,
valkiainen palakhoon,
nimheen Isän, Pojan ja Pyhän Hengen!»

Piti vielä erikseen muistuttaa kuusipuuta, joka palaessaan aina kirmikkona rätisi — piti sille sanoa:

»Kuusi, älä piuku, äläkä pauku,
pala kuin parasta laita honka!»

Mädännyt muna oli hyvää palaneen voidetta, hyvää oli poronjuusto sekä piimä, mutta parasta oli kun Lehon Oskari voiteli tulen jäljen käärmeenkuulla ja painoi päälle ohutta tuohenjultmaa. Ullatin Vaaran Jussi taas nuhteli tulta:

»Muista tuli, mitä olet polttanut!
Lakaise sievällä käellä tervheeksi,
mitä olet polttanut!»

Merasjärven Heinä-Aapo, verentypehdyttäjä. Muoslompolo.

Mutta kaikkein kamalin oli *rauta*, joka puraisi syntistä lihaa ja pani punaisen vuotamaan. Kirves voi olla hyvin paha, ellei sitä oikein kohdellut. Sillekin piti antaa hänen lepohtensä — ei saanut iskeä sitä puuhun siksi aikaa, kun itse meni lepäämään. Käyry-uopiolainen muisti aina nuolaista kirveenterää ennenkuin rupesi hakkaamaan — hän lumosi sen. Masuunin ukko taas muistutti kirvestään:

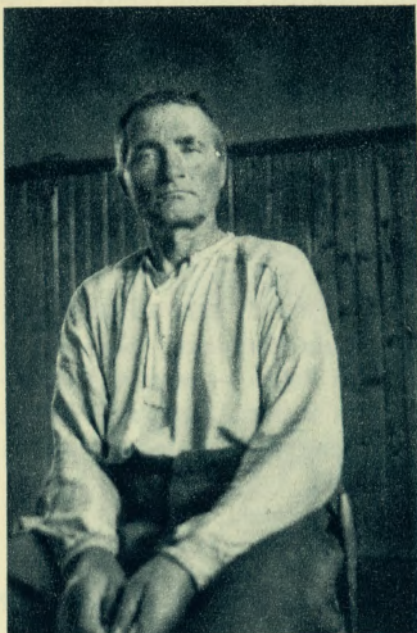
»Hakkaa puuta, hakkaa puuta, älä hakkaa minua!»

Mutta kun rauta teki pahoin, ja veri pääsi vuotamaan, tarvittiin *verentypehdyttäjä*, joka saattoi sen asettaa. Sellaisia ukkoja oli kyllä kivelioissä,

kohta joka kylässä joku tuima äijä, jota ei verivirta säikähdyttänyt — varmahdutti vain ja kammahdutti, niin että omatkin veret varmahtivat. Sillä silloin, kun kristityn verta piti seisottaa, piti luonnon liikahtaa, niin että veri vastasi vereen, ja typehdyttäjän kuohtanut veri pani vuotavan veren seisomaan, vaikka se olisi puhaltunut sydänsuonesta. Omakin veri piti läikkyä, piti olla niinkuin hirmu omassa veressä. Äkäinen äijä saattoi hyvin sanoa:

»Kattokaa, pojat — ei vanhurskaan veri juokse maahan!»

Junkan Kalla Lehto oli niin vahva, että seisahdutti veren, vaikkei itse ollut saapuvilla, samoin myös Merasjärven Heinä-Aapo ja Vaskivuoren Hurun Heikki sekä Vaakinan Pekka. Silloin piti niin rohki tuntea haavan saanut ihminen, että asian tullen sai hänen haamunsa, kasvojenmuotonsa, silmänsä eteen — ja siinä kun manasi, jo veri seisahtui. Mutta kovat sanat siinä tarvittiin, ja täysin luonnoin piti ne puhalttaa. Rovän Iisakki sanoi:

Kalla Lehto, »Junkan Kalla», veren-
typehdyttäjä. Parkalompolo.

Heikki Huru, Vaskivuoren
tietomies.

»Seiso, veri punainen,
niinkuin minäkin seison Herran eessä
Herran tuomiopäivänä!»

Kainulaisjärven ukko puhalsi:

»Seiso, veri, niinkuin Punainen meri seisoi,
kun Mooses ojensi sauvansa yli Punaisen meren!»

Heinä-Aapo pani raskaat sanat:

»Pysy, veri, sisällä,
niinkuin sen lautamiehen sielu helvetissä pyssyy,
joka on kolme kertaa väärin vannonut!»

Nattavaara taas nuhteli:

»Tyrsti, tyrsti, veri punainen,
et sie ollut komia rauta,
kun uit ihmisen veren sisälle!
Pysähtyipä se Jortaninvirta,
pittää se sinunki pysähtymän.»

Tärännön Aitanpään Aukusti puri puukkoa, pahoin tehnyttä, paineli sillä haavaa ja manasi:

»Kipu rauthaan!
Rauta parka, mikkä sie riehut?
Eppä sie silloin paljo riehunut,
kun sie tulit Luojan kämmenen alle
ja rautavuoren alle.
Tyrsty, tyrsty, veri punainen,
tyrstyipä se Jortaninkin virtal!»

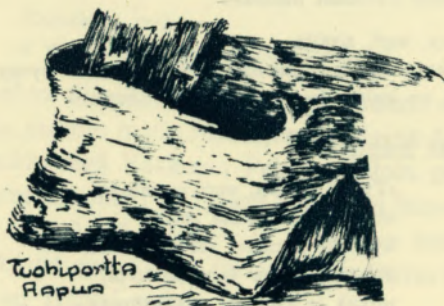
Mutta Vaakinan Pekka oli kaikkein äkäisin sekä vanha Sevän Antti. He kumpikin olivat ottaneet kauhtumattoman luontonsa ja voimansa vainajalta öisestä riiehestä. Oli Pekka — samoin Antti — nahissut pimeässä kuolleen kanssa vain kahden, puristanut kolme kertaa oikean käden peukalolla ja nenäsormella ruumiin nenää ja sanonut:

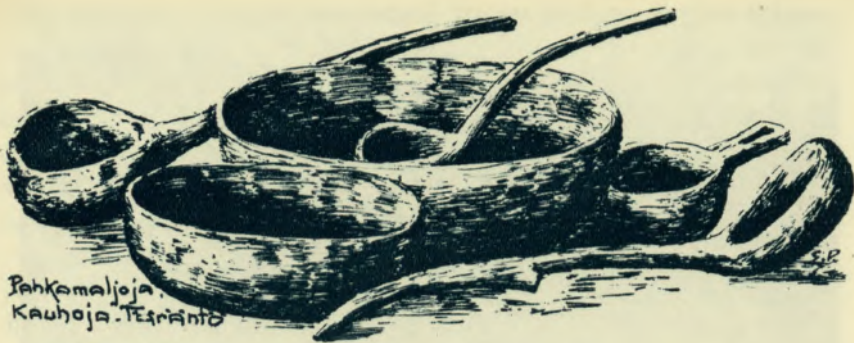
»Enempää ei piä veri liikkuman,
kun tässä ruumiissa!»

Samat sanat Pekka sanoi sitten asian tullen, ja veri heti seiso i kuin seinä.

Eikä enää tarvittu muuta kuin tiykkiäisestä keitetty *ploosteri* päälle — se antoi parannusta ja vetoa. Parannusta antoi myös terva, kun sitä vetäisi peitoksi. Ja kun meni saunan löylyyn, piti muistaa varoitella:

»Haava, piä varas,
kyllä vesi varansa pittää!
Haava, piä varas,
kyllä hiki varansa pittää!
Haava, piä varas,
kyllä lämmin varansa pittää!»

Pahkamaljoja.
Kauhoja. Teiräntö

Juhlapäiviä

Kurinko mittasi erämaalle päiviä ja vuosia. Ja kiviön vanhaa sääkirjaa noudattaen nousi taipaleelle aina silloin tällöin jokin juhlapäivä.

Pitkän moniviikkoisen kesäpäivän, ankaran työpäivän takaa asteli *mikkeli*, syksyn juhla, kesäpuolen loppu, talvipuolen alku — jolloin taittui kesän ja talven väli.

Olipa mikkeli kohta kuin vuoden loppu, toisen alku, ei vain palvelusväelle, vaan koko kiviölle. Oli saatu, mitä oli saatu maanhyviä ja muita — kannatti vähän pitää juhlaa, jopa kohta koko viikon helpoitella. Palveluskansalla oli vapaa *holkkaviikko* — idän alamaissa *römppäviikko* — ja samaan joutilaaseen menoon ryhtyi kohta kaikki kansa.

Sitä mukaa piti olla mikkelin syötävätkin. Ullatti löi penkkiin ainakin lampaan, jopa nautahärän, jotta sai hyvää *mikkelinmakkaraa* sekä kaarat pöydälle lihaa täyteen. Se oli parasta mikkelin makua. Ja jalkapannussa oli *rasuata*, johon sai kastaa palaansa: makkaraa ja lihaa. Oli lisäksi maitoa ja lihalientä sevoitin isossa pahkamaljassa, ryypättävänä lihan ja makkaran painoksi.

Vanhoilla äijillä oli toki heidän omat ryyppynsä — Kainuusta tuo-

Nyrkitänkursu Ullatin takana Särkivaarassa.

tua viinaa, jota pahkamaljasta puukauhalla latkittiin, jotta päästiin oikealle mikkeliuonnolle.

Mutta kalutut luut vietiin Särkivaaran juurelle, *Nyrkitänkuruun*. Se oli sellainen ristikursu, johon tuli kursu tuolta ja täältä, ja sinne, rumaan pahikkoon, aina vietiin talosta kaikki luut ja kalanruodot. Ja isolle *palveluskivelle*, joka oli kylän pellolla, vietiin ja kivenkoloon kaadettiin nautahärän rasvaa.

Syötiin ja juotiin mikkeliä muuallakin, aina kukin lajinsa mukaan — Parkajokikin askaroi kalan ja linnun ääressä.

Mutta palvelijoille mikkeli vasta juhla oli — he saivat palkkansa, mikäli vielä saamista oli, saivat suuren *kyrsäjuuston* sekä vapaan viikon. Silloin

»Perhäinen löysäsi, ja kytkenen laukesi,
Isopelto oli leikattu,
ja länget sai laskea pois.»

Eikä ollut palvelijoilla muuta virkaa kuin käydä holkata pitkin kylää ja väliin käväistä talon pöydässä, ellei menty kotimökille *kyrsäjuustoa* jyrsimään.

Mutta sitten kohta jälleen lyötiin länget kaulaan, ja alkoi ankara vuosi — eikä palkka ollut kovin erinomainen. Hyvä renki sai 70—80 kruunua vuodessa sekä kahdet lapikkaat ja paitavaatteen, ja tavalliselle piialle annettiin 30—40 kruunua ynnä *pienet neuvot*, joita saattoi olla kahdet kengät, pari huivia, kymmenen kyynärää paitaliinaa, vyöliina ja kolme, neljä naulaa villoja. Näillä sait neuvotella mikkelistä mikkeliin.

Pyhänmiestenpäivä ei ollut paljon mikään, miltei tavallinen pyhäpäivä vain. Parkajoki sentään silloin teurasti kolkattuja *saluja*, keitti ja söi ensimmäiset verkket kesälihat ja kuori salujen selästä hyviä kinnasnahkoja. Aapua taisi keittää ja nauttia lampaanpään, ja Ryösikön äijä lausui Mettävainion emännälle:

»Happanuta minulle pyhänmiesten fiilil!»

Eikä ollut *anteruskaan* juhlan arvoinen, vaikka Jällivaara otti sen kuin paremmankin päivän, samoin Jukkasjärvi ja Vittanki. Se oli heidän syksyinen kirkkopyhänsä, ja silloin miltei koko suohkana kiiruhti temppelein turviin — jo toki kiiruhti, koska olivat kirkolla markkinatkin.

Mutta *joulu* jo oli koko kivieliön juhla, pimeimpään yöhön noussut talvinen pyhäaika, jota koetettiin valaista kotoisilla talikynttilöillä.

Hiljaiseen erämaahan laskeutui *joulurauha*. Ei saanut edes kehrätä, eikä tehdä mitään karkeampia töitä — jo tuomaana piti tortit siirtää syrjään.

Ja jouluaattona tuotiin pestylle pirtinlattialle *olkia* — höyryten puuskahti pakkaneen pirtin perään asti, kun ovesta työntyi iso olkikupo. Ullatti levitti lattialle hyviä luhtaheiniä, Lainio niitti luhtaa jäätyneeltä järveltä, ja Svappavaaran *jouluheinä* oli järven rantapuolesta niitettyä pitkää paksua *rytiä*.

Oli mieluista astella puhtailla maankasvuilla — harmaa arkipäivä oli paennut pirtistä. Joulu tuntui kahisevan olkisella, luhtaisella lattialla, ja rytikasassa se vasta kahinaa piti.

Oli joulu joutunut pöydällekin. Hyvän talon pöydälle se oli laitannut joulupuurot, lihat ja perunat, vielä lipeässä liotetut norjankalat, jopa jokaiselle oman puhtaan rukiisen limpun, *joulukakon*, jonka päälliskoperossa oli *voiliininki*. Pöytä oli valaistu kotitekoisella kolmihaaraisella kynttilällä, ja lapsillakin oli oma pieni kynttilänsä tuolilla taikka penkillä.

Ja piisissä paloi tervastuli — joulua sekin loimotti.

Mutta yliperän parasta joulua oli pieni rukiinen *joulukyrsä*, joka yhdelle annettu, ja se toi jo niin suuren juhlan, että lapset ilosta hyppelivät — vaikkei paljon muuta syötävää ollutkaan, lappikalaa vain ja lintua, poron verivatsaa ja piimää. Ja kun vielä kynttilä tui-kutti pöydällä, asui suuri salaperäinen hetki yliperänkin pirtissä.

Tunturilaisten joulu kyllä oli niin hyvä, ettei parempaa. Oli kaikkein parhainta poronlihaa padan täysin ja poronkuuta pannussa. Lappi kastoi lihaa rasvaan, kastoi norjantumppua rasvaan — ja makeaa oli. Ja sitten oli hyvä kellahtaa kotarisujen taljoille ja raanuille nukkumaan.

Tällaista joulua tunturilappi kyllä vietti miltei joka päivä.

Jokaisella piti jouluna olla päällä jokin uusi vaatekappale, huivi, vyöliina tai lakki, ennen käyttämätön. Sati ei ollut, *joulukoirat* saattoivat tulla ja syödä. Mitä lienevät joulukoirat olleet — pelätä niitä vain piti.

Peloittava oli *joulupukkikin*, *joulujaara*, *joulutontta*, roukosekäinen, porontaljainen kuvatus, joka jouluaattona tulla poukutteli pirttiin, sarvet vain uhaten keikkuivat, tuohinaama mällötti tyhmänä, ja tulitaula kärysi nokassa. Ihmisten kimppuun se yllätteli, ja sikiöt kapistivat parkuen uunille. Hyvä oli, että joulutontta joskus näyttäytyi. Sitten saatiin sillä taas peloitella, kun lapset olivat laiskoja riipimään lehtiä kimpuista.

Mutta Kitkiöjoen Salmijärven Antin Tiina näki elävin silmin aivan kamalan joulutontan. Oli Tiina jouluaamuna yksin kotona — toiset olivat kirkossa. Jo kääpähtää pirttiin kolo äijä, pää kattoa pitelee, ja vain parikortteliset jalkatassut laahustavat lattiaa. Tiina kauhistuen katsoo, koirakin karvat pystyssä ärisee. Jo viimein Tiina saa parkaistuksi:

»Rietas-äijä, mene ulos!»

Mutta silloin eivät mitkään joulutontat olleet liikkeellä, kun *uenuuven* yönä alkoi oven takaa kuulua komea virrenveisuu:

»Jesu armost' alkavalle
Uudell' vuodell' onnee suo,
Uusi voima anna mulle,
Uusi mieli minuun luol
Herra vakaa, varjel' ain'
Minua, minun omian',
Siunaus ja armo aina
Kaikill' meillen armost' lainaa.»

Koko Peräpohja Kaaressuvantoa, Vittankia ja Killimää myöten käyskenteli uutta vuotta tervehtimässä. Nuotin taitavat, pitkä-ääniset ukot — joskus nuoret miehetkin — kulkivat talo talolta kautta kylän veisaten *uutta vuotta*. Joka kulmalla olivat omat virsimiehensä — Saation Petterit, Vinsan Erkit, Hurun Jussat, Aron, Erkon ja Nivan Heikit, Marjatievan Ollit ja aina vähän kukin.

Öiset vaarit, jotkut valkoisin vyötetyin paidoin, vaelsivat kuin erämaan vanhat viisaat, iso virsikirja kainalossa, lyhty kädessä — ja lepattava kynttilä tuikutti pikkuisena uuden vuoden tähtenä. Kun kulkijat saapuivat talon oven taakse, puhaltui virsi kohta pimeään yöhön. Ukot noukkivat sopivia värsyjä uudenvuoden virsistä, ja talo kuunteli hartaana. Jo kuului veisuu:

»Nyt armonovi avathan,
Jost' kiitoslaulu kajahtaa . . .»

Silloin mentiin kutsumaan *veisureita* pirttiin — kahvi oli jo valmiina odottamassa. Mutta jos talo vain nukkui, eikä »armonovi» auennut, virsi lähti jutamaan omaa keinoansa:

»O köyhä Juuttaan suku,
Mikses näist' pidä lukuu,
Usko, niin et synniss' pois huku.
Sen sanon sull' totta . . .»

Köyhä juuttaan suku saattoi vain istua lukittujen ovien takana ja pitää lukua vanhoista kannuista ja lautasista valaen niistä *tinoja*. Kylmään vesiastiaan porskahdutettiin tulinen tina, ja sitten tutkittiin, mikä siitä tuli, ja mitä se mahtoi ennustaa. Nousi sieltä milloin mitään kalua — Tärännön Mikon Heikki, jota käskettiin maisteriksi, oli mainio lukemaan niistä elämäkertaa. Nousi pörssi — se oli rahaa, tuli komsio — nait lapinsikiön, kohosi jäkälämouru — et hyötynyt mitään. Vittangin Lahen Iisakki, nuori mies, nosti kolme kertaa peräkkäin ruumisarkun — Iisakki sai rupitaudin ja kuoli.

Uudenvuoden ja joulun öinä kävivät nuoret kujilla, kolmen tien haarakuksessa taikka kolme kertaa siirretyn huoneen katolla kuuntele-massa, kuuluisiko jotakin sanomaa tulevasta mielityöstä tai yrkä-pojasta. Ja kattila piti olla kuuntelijan päässä.

Mutta Hakasen ukko mennä hönttäsi aikaisin uudenvuoden aamuna naapurin ovelle ja yritti ennen naapurin väkeä huutaa:

»Uusi vuosil»

Loppiainen oli pyhien loppu — torttikin taas saapui pirttiin, ja jälleen alkoi hyrräämään

»Ehven rehven reivillinen,
viisin kuusin kuirillinen.
Kun ehven rehven reivasee,
se viisin kuusin kuirasee.»

Loppiaisena rupesivat sikiöt *keijaamhaan*. He sonnustivat orteen peuranansan taikka muun nuoran ja kiikkuiivat siinä, niin että kohta pää kolkkui kattoon. Lainion lapset keijasivat ja lauloivat:

»Aatami suuri, kaikkivaltias,
joka hallitti yksin koko maailman,
ja sillä oli kaksi poikaa,
ja poikain nimet oli Kain ja Aapeli.»

Ja sitten joka päivä, kun talo nukkui *iltaprokkoa*, ennen lypsymenoa, ennenkuin tulta sytytettiin, lapset pimeään päähän keijasivat nuorakiikussaan.

Sikiöt vain keijasivat ja lauloivat — vaikka pitkä arki oli edessä ja arkiset ruoat. *Fruukostina*, aamuruokana, 8—9 aikana oli piimämalja pöydällä, ja siitä sai kukin kauhalla ryypätä leivän ja suolakalan painoksi. *Murkina* 1—2 paikoissa syötti perunoita ja piimää, ja *ehtavaksi*, 8—9 aikana, ennen maata panoa oli aina iso puuromalja, voisilmä keskellä. Siitä vuoron perään lusikoitiin, lopuksi lusikat nuolaistiin ja pistettiin värkkilöön. Mitäpä niitä pestä, jokaisella oli oma lusikkansa. »Oma sika, oma taikina.»

Mutta pyhäpäivä oli sentään aina pyhäpäivä. Jo lauantai antoi ehtavaksi ainakin Ullatille viilipytyyn, ja pyhäaamu toi maitovellin — talvella verikakot.

Vasta *laskiainen* oli kylmän talven komea päivä, oikein *lihava-tiistai*, jolloin saatiin syödä kuuta ja juoda rasuata, niin että taas hyvin tarjettiin pahassakin pakkasessa. Ullatti nautti jo aamulla täydet *verikakot*, joiden sisässä oli silkka kuu, ja *murkinaksi* hän pisteli oikean *lapinvellin*, joka oli keitetty nautaeläinten koparoista, pantu vielä poronlihaa lisämauksi. Hyvä rasvainen liha oli koko kivieliön mielessä. Nattavaarakin keitti kuulihaa, Pajalan iso pisteli itse parhaat palat ja antoi köyhille romulihoja. Kukkola korventeli

lehmän lihoja, Jarhoinen lehmänpäitä, Kitkiöjoki lisäksi poronpäitä ja -koparoita. Päitä ja koparoita nauttivat myös Lainio, Vittanki, Kaaressuvanto ynnä Jukkasjärvi, ja suuri Täräntö ahmi poronlapaa, jossa oli hyvä pinta, herkuttelipa vielä ydinkonteilla. Laskiainen oli koko erämaan lihapäivä, syömäpäivä — iso pata piti olla täynnä *laskiaiskeittoa*, mitä rasvaisempaa, sitä parempaa. Oli Korpilompolonkin tapa:

»Lappaa laskiaisena,
päätä pääsiäisenä.»

Hyviä olivat kaikki, mitä laskiainen antoi. Ja kalutut koparat sekä muut luut piti viedä tunkioon taikka lammaskarsinaan. Ullatti syyti ne ulos navetan sontaikkunasta, Junosuvanto vielä karisti karsinaan päreenkarsia, jotta saisi mustia karitsoita. Ja lehmät piti hoitaa ja lypsää päivännäöllä, jotteivät ne kesällä viipyisi myöhään metsässä.

Eikä saanut suurena lihapäivänä ahertaa tavallisissa arkitöissä. Liikutit kirvestä taikka muuta teräkalua, lehmät rupesivat ontumaan, sati kesällä sattuiivat laskiaisen lastuja tallaamaan. Jos kehräsit tai karttasit, lampaat tulivat pyöräpäisiksi.

Vain lammaskarsinaa sai laskiaisena kaivaa ja vedättää sontaa vai- niolle.

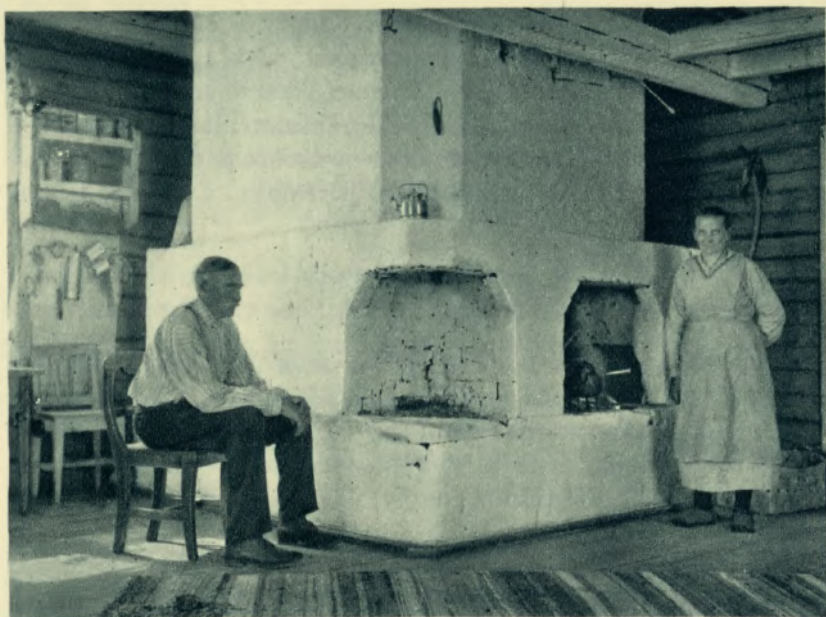
Ja *tyyrätä* sai. Nuoret, jopa täydet, aikuiset ihmiset hiihtoivat törmiin ja tyyräsivät sivakoilla alas. Rakenneltiin lumesta korkeita *linkkoja*, huijattiin niistä alas ja huudettiin. Ullatti karjui: »Lihavaa laskiaista!» Moni keikahti linkassa nurinniskoin — Korpilompolo sai silloin *riekon*.

Toiset taas ajelivat poroilla ja kulkuset sekä tiuvut iloisesti helkkytivät talven suurta syömäjuhlaa.

Olikin hyvä syödä kuuta ja lihaa, taajoa törmissä ja ajella kulkusissa, koska laskiainen oli paaston alkupäivä. Tuli *paaston aika*, sellainen *kuritusaika*, jolloinka piti elää köyhemmillä eväillä — vaikkei ainakaan suuri yli-perä koskaan liioissa rasvoissa mässännyt. Eikä saanut ankarana aikana kovin taajoakaan. Kangosen vanhat olivat niin pyhiä, että pitivät oikein vartiota. Näki Kauppi-äijä nuoret törmissä taajomassa, heti laukkasi ökisemään:

»Vulu vulus, pojat!»

Mutta kohta helpoitti, kun tuli suuri *pääsiäinen*. Jo sai taas ra-

Pyhäpäivä Tärännön Hannussa, Pekkarissa.

suata ja mitä vain hyvää kivieliössä oli. Nilivaaran äijäkin mujahdellen hakkeli lihoja ja ihasteli.

»Ja nyt keitethään lapinvelli.»

Pääsiäinen oli ihmeellinen laskevan talven juhla. Keväinen kirkkaus ajeli jo hangilla, jängät ja vuomat kimaltelivat, ja tunturit hohtivat valkoisina kuin taivaan ylhäiset portit. Mutta yöt olivat vielä niin parahiksi pimeänhämärät, että kaikenlaiset näkymättömät ja kummajaiset olivat silloin oikein kilvaten liikkeellä.

Ja silloin annettiin ilmi salatuista asioista. Niitä sai kuulla, kuka vain tahtoi ja uskalsi. Menit vaikka tallitunkiolle taikka kolmen tien haaraan taikka kolmesti muutetun huoneen katolle taikka suurelle aukealle kalliolle, jonka vieritse väylä heitti leveää koukkupolvea — jo suuri yö muisteli sinulle asioita. Kaksi parkajokelaista saattoi istua kaksin reisin selätysten huoneen harjalla ja sanan puhumatta kuunnella yön kummia — *pääsiäisnaukkoja*. Eikä ollut pyhäinen yö äänetön. Kuului pimeydestä kaikkia, mitä vuoden ympäri piti tapahtuman, kuului lautojen pauketta, rautojen helinää ja riihen kolketta. Jo taas tuolla koirat haukkuivat ja kellot poukkuivat, tuolta

kuului surkeaa valitusta ja vovottelua, tuolta virren veisuuta ja kirkonkellojen soittoa . . . *Pääsiäisnaukkiainen*, näkymätön olento, niitä kuulutteli. Ilmoitti se vielä nuorelle miehelle, minkänäköisen akan hän saa, näytti tytölle hänen yrkämiehensä haamun. Naukka siinä ilmestyi ihmisen *hahmossa*. Piti vain sanoa asialle mennessään:

»Mie olen nyt sitä varten lähtenyt tänne, että mie eeltäkäsini tietäisin omani.»

Pääsiäisyön ihmeitä oli myös *onnenpeili* — kuka uskalsi mennä siihen kurkistelemaan. Vittangin Lasun Heikki uskalsi. Hän otti kaksi peiliä ja kaksi kynttilää, vesiklasin ja viinaklasin, ison Raamatun ja kaksi

Heikki Lasu, vanha pyytömies, karhumiehen poika. Vittanki.

vihkimäsormusta ja asetti ne niinkuin määrä oli: peilit vastakkain, kynttilät väliin kahden puolen sekä sormukset ja Isonkirjan. Avasi Heikki vielä savupellin ja pani oven raolleen. Sitten hän katsoi peiliin toisen peilin takaa — ja oli pääsiäisyö, sydänyö.

Peilistä näkyi pitkä kuja kuin kirkonkäytävä, kahden puolen kirkkailla kynttilöillä valaistu.

Alko kuulua hiljaista humua ja tiukujen helinää, sitten ryminää ja rominaa, sitten kovaa kellojen pauhua — tuntui, että kohta katto romahtaa alas. Mutta Heikki ei pelännyt, katsoi vain ja odotti . . .

Jo tulee siellä kaukana kujaa pitkin vaimoinen henki, niinkuin haamu keijaa kynttiläin välissä yhä lähemmäksi . . .

Heikki katsoo melkein kauhtuen, mutta hän ymmärtää, että siinä se nyt on — hänelle määrätty akka. Ei kyllä akka itse, mutta hänen haamunsa, vartijansa, edelläkävijänsä.

Mutta tyttäreille oli vaivaksi öinen ilmestyminen. Siksi hän saapui peloitellen kovalla rymyllä. Ja sitä heikot helposti säikähtivät. Kir-

nujärven tyttäret katsoivat onnenpeiliin ja lähtivät kirkuen laukkaamaan heti, kun kuului ensimmäinen rymähdys.

Tyttärille oli paljon mieluisempaa syödä illalla suolakalaa, vaikka pari siikaa, ja sitten mennä juomatta nukkumaan — kyllä ilmestyi yöllä yrkä mies tuoden juomalintukkaa.

Näin ihmeellisiä asioita oli suuren pääsiäisyön helmassa — ja niitä piti kuulla.

Mutta aamulla jo taas mentiin katsomaan auringon tanssaamista ja ilonpitoa. Hakanen hiihteli korkealle Nitsavaaralle, johon näkyi suuri valkoinen kiveä, odottamaan päivännousua. Hartaina, ristissä käsin seisottiin vaaran laella ja katsottiin:

»Kun aurinko tanssasi ja ilutti, kun Jumalan Poika on kuolheista noussut.»

Ja helkkyen ja paukkuen ajoi koko kiveä kirkolle, ajoi kirjavana kansana, tunturilappi ja outalappi sekä erämaan raatajain monilukui-nen joukko — kirkolle kiiruhti ja hartaana asteli alttarin eteen asti.

Se oli vanhojen pääsiäismäärä.

Pääsiäisaamuna aurinko tanssasi suurta ylösnousemista — saattoi tanssata samalla suurta kesän nousemista.

Sitten kevätkeä juhli iloista pellonpanoa sekä karjanlaskua — ja pojanpalkeet pitivät huolen soitosta. Joka taholta kuului *piiparin* ääni, pajusta askarrellun monijatkaisen pillin monipykäläinen piipotus, taikka pitkän männynlylyisen *torven* kumea toittaminen.

Käväisi *helatuorestai*, ja heti *helluntaikin* ajoi kautta erämaan. Kevätkeän juhliä ne olivat — tulivat ja menivät.

Mutta kohta juti *johannes*, kesän suurin herra, iloisenä ja ylpeänä, ja häntä varten kohta koko talo riepoitettiin ja myllerrettiin enemmän kuin koskaan. Kolme, neljä kertaa vuodessa toimitettiin suuret pesut ja korjuut, mikkeliksi, jouluksi — jouluksi ei aina niinkään, kun oli pimeä aika —, mariaksi ja juhannukseksi, mutta *johanneskorjuut* olivat kaikkein suurimmat. Silloin siivottiin ja puhdistettiin kaikki huoneet, aitatkin ja koko kartanomaa, pirtistä puhumattakaan. Huonekalut kannettiin pihalle ja pestiin, ovet, ikkunapielet ja penkit pestiin, seinät ja katot riepsattiin *kuusituppuralla*, semmoisella karkealla *tullukalla*, ja lattiat hangattiin *hialla* ja *hakoluuvalla*. Roiskittiin vettä ja sysättiin luutakynällä, jalkaluuvalla, niin että nohtualla oli petäjäinen lattiaparsi. Tuotiin sitten ja siroitettiin lattialle tuoreita

Juhannuskorjuut Tärännön Jatkon talossa.

koivun *hikilehtiä* huokumaan kesäntuoksua. Lainio hakkasi lattialle kuusenhaon nokkia ja pisti piisiin tukon *suenpursuja*, jotta oikein haisi makealle ja oli terveellistä. Tyttöhulliaiset tekivät joskus, *johanneskukkia* rihmaan pujotellen, kauniita *johanneskransseja* ja ripustelivat niitä ikkunain sekä seinien iloiksi.

Suuri kesä asui kivelion pirtissä — sopi siihen juhannuksen saapua juhlimaan.

Saapui hän, ikivanha Johannes, saapui nuorena ja iloisena, ja hyvillä mielin hänet otettiin huoneeseen. Kesäkin riemuitsi.

Ja vanha Johannes syötteli kivelion kansaa parhailla erämaan eväillä. Metsäjärvien rannoilla oli kymmenittäin suorsien ja sorttien pesiä, oli myös uita, joihin sotkat ja koskelot pesivät. Niitä kun kävit kokemassa, sait munia ison *tuohitottelon* täyden. Ja niistä saatiin juhla-aamuksi mitä parhain *johannesterni*. Särjettiin vain munat maitoon ja keitettiin isot, kielon padalliset.

Kirkolle mentiin taas suurin joukoin, mutkallisia metsäpolkuja vain paljain jaloin paiskotettiin, sotkettiin poikki jänkienkin ja vuo-

Tärännön Jatkon muori tuo tyttöjen kanssa juhannuskukkia.

mien, miehillä pieksusaappaat kainalossa, naiskansalla ruojuskengät käsivarrella. Varsinkin nuoret laukkoivat kirkolle — juhannus oli niinkuin mikkeli-kin, suuri nuorten juhla. Tytöt, kääntöhelmat, mennä haapsottivat edellä, ja pojat poukottivat perässä. Mutta jos ei ollut mielipoikaa parvessa, tyttaret varsin jättivät koko jussajoukon.

Kolme, neljä päivää, koko viikonkin saattoi kestää erämaalaisen kirkkomatka.

Keskikesän suurena juhlanäkö oli taas näkymättömät hengen vaeltamassa — heilläkin oli oma aikansa, suurina juhlinäkö oli heidän mieluisinta liikkuu. Päivä, vaikka ajeli täysin kier-

roin ympäri erämaita, oli käväissyt jossakin lyhyimmän yön majoilla, ja oli jälleen kääntänyt ajopelinsä pitkänpitkälle talvikeinolle.

Valvoi suuri päivä juhannusyön, valvoi koko luomakunta, aarnihaudan haltiakin, homenokka, hoiteli salaisia aarrevalkeoitaan, ja koskenhaltia istuskeli rantakalliolla tukkaansa kampaillen — niinkuin Taanikurkkion rannalla, Lainion alapuoella. Siellä jylhällä pahtarannalla, ylimmäisen korvan ylimmäisellä luomella tytär istui, kampailli pitkää tukkaansa ja huuteli alas venemiehille:

»Ette kyllä menisi tästä alas, kun on pyhä. Mutta isä ja äiti on menheet häihin Muoniokoskheen.»

Ja kaikki kylän nuoret valvoivat ja iloitsivat auringon kanssa. Koko nouseva Aapua kaahaisi korkean vaaransa laelle taajomaan. Siellä, viheriäisellä harjalla, johon loisteli koko maailman avaruus, Ohtanat, Olkamangit, Pellot ja kaikki, oli mieluista olla. Pyörittiin *rinkisillä* ja laulettiin:

Muoslompolon tytär pesee pahkamaljoja.

»Hän kätens' mulle antoi
ja hellän sydämmen...
Me sitomme, sitomme,
solmiamme näin, näin...»

Sitten taas kyykähdettiin pellon pyörtänölle istumaan ja oltiin *numeroilla* taikka istuttiin sylitysten *lystisillä*, ja vastattiin ruoskamiehen kyselyyn: »Lystiä on!» Jo lähdettiin laukkomaan leskistä — vaikka *taivhaankelloa* se piti olla Aapuan korkealla laella, ja yksin jäänyt huusi käsiään yhteen läiskähdyttäen:

»Taivhaankello kuus!»

Saattoi korkealla Aapuavaaralla taivaankello olla kuusi, mutta erämaan kello näytti keskiyötä, kun nuoret tytöt salaa ja aivan hiljaa hiiuskelivät kivelioissä tulevaisia tiedustellen — yrkäpoika oli mielessä. Pajalan tyttäret nykivät heiniä pivoonsa ja sitoivat niitä päistään parittain yhteen, ja jos ne sattuivat parittain — selvä oli, pari tuli. Muoslompolon viheriäisessä ohrapellossa kirjavat tyttäret kyykkivät sitoen katkaistuihin korsiin *onnenlankoja*. Siinä sininen sanoi matkaa, keltainen lasta, musta murhetta, valkoinen kuolemaa, mutta punainen naimista. Mikä korsi oli kolmessa päivässä pisim-

Pajalan Kaunisvaaran tyttöjä pyhäpäivän ruohikossa.

mäksi kasvanut, sitä tapahtui. Korpilompolon Kaisa pyörähteli portaissa lakaisten niitä ristiin kolmet kerrat — jo häilähti mieloipoika. Taikka hiipi tyttö metsään, laittoi luudan yhdeksänlaisista varvuista — jo kotipolulla poika piipahti vastaan. Mantan Hilta etsi ja näki yrkämiehensä onnenpeilissä, vaikka luuli häntä vain kössiksi. Natta-vaaran Nanna näpersi maahan kolme pientä koloa. Sati muurahainen niihin ensiksi sattui — työmiehelle joudui, mutta jos piipersi korea kultakiiski — herran sait. Kangosen Kaisa laski aitan kattolautoja vastahakoon — jo Uentalon Kalla rupesi kömpimään ovesta. Lainion Saarat juhannusiloissaan roiskivat vettä kolmet kerrat kolmesti muutetun huoneen nurkkaan — ja nurkan takaa piti pyörähtämän juuri hän, jonka takia roiskittiin.

Vesi olikin tärkeä tekijä juhannusyön ihmeissä. Purnun piika vinttasi apposen alastonna keskellä yötä kaivosta vettä, kaksitoista ämpäriä hän nosti ja laski menemään navetan muuriin — vesi vain solisi ja kaivonvintti kitisi . . .

Jo talon isäntä ajaa hevosella pihaan, mutta katoaa jälleen — ja alaston piika juoksee kirkuen aittaan.

Kuoli sitten emäntä, ja piika nostettiin hänen sijalleen.

Muoslompolon alaston eeva riiputti vettä järjestä saunaan ja kaateli sitä nurin käsin päälleen — jostakin piti odotetun ilmestystä.

Mutta kaikkein rohkeimmat pirihiinat hiipivät hiljaa kosken rantaan — siellä kaikkein väkimmäiset haltiat ja henget asuivat. Purnun tytärpari riisui riepunsa, kahlasi ja kaahaisi kosken veden kiertämälle kivelle, ja siinä tytöt kykötivät paljaat selät vastakkain, kuuntelivat, katselivat, odotelivat . . .

Tulla piipersi pieni hiiri — ei saanut kirkaista. Häivähti sitten koskesta ruskea mies, kohta käsiksi kävi toiseen, sitten katosi — yrkämiestä se oli.

Päivinoivin tummatukkainen Maaret kykötettiin vesikivellä, aivan yksinään istui valkoisten kuohujen keskellä, ja koski kohisi ympärillä. Hajahapsinen ihmisentytär oli kuin koskenhaltia, valkoinen vedenneito, joka hiljaisena kesäyönä istui kaihomielin kaipailen ja odotellen maanpäällistä yrkämiestä.

Juhannus, kesänjuhla, oli samalla monilukuisten Jussain juhla, *nimipäivä*. Joka talon, jossa vain jokikin Jussa oli, kartanolle ilmestyi yöllä hoikkainen karsittu ja nilottu kuusi — harvoin muu puu —, latvassa vain tupsu ja varressa yksinäinen oksa, *käsi*, kurottelemassa. Se oli *nimipäiväpuu*, Jussan nukkuessa nostettu, Jussalle omistettu. Saattoi kuusessa häilähdellä jokin vaate, saattoi siinä helistä pari tiukua, ja kyljessä oli paperilappu, johon oli kirjoitettu, vaikkapa:

Kaunisvaaran tytär vesikaivolla.

Nimipäiväkuusi. Marketta.

»Dällä kunjotethan Vaaran Juhoa.»

Nilivaaran kylämäelle nousi juhannusyönä joskus toistakymmentä puuta, ja kaikki ne kunnioittivat Jussaansa helisten ja kalisten ja vilkuttaen mikä sinistä, mikä punaista. Ja sitten Jussain piti hyvin kohdella puun laittajia. Kuusen käsi oli pyytämässä, vaikka se samalla ojenteli Jussalle näkymätöntä hyvyyttä.

Mutta jos ei Jussa antanut puun nostajille edes ryyppyä, kuusi kohta yöllä tervattiin.

Juhannus meni, Jussain puut vain jäivät kar-

tanolle piipottamaan — piipottivat vuosikauden.

Eikä sitten enää mitään juhlanarvoista päivää tullutkaan. *Jaakon-sunnuntai* oli vain kirkkopyhä ennen heinäntekoa. Silloin suurin joukoin käytiin kirkossa ja kirkonperällä. Kaaressuvantoon saapui *jaakopinpyhälle* koko jokivarsi, Mukkavuomasta asti tultiin myötävirtaan purjeissa lasketellen, Saivonmuotka ja Kuttainen puskettivat sauvoimilla kymmenet koskensa ja kurkkionsa sekä juolevat mutta väkevät vastapauhut. Sopperostakin kristityt vaimot juoksentelivat pitkin jänkäpolkuja. Tuli alhaalta Raattama, laski ylhäältä Naimakan Heikki ynnä Matias Siikavuopio, ja seuroja pidettiin Tuorheenmaan talossa. Oli pirtit pesty, lattiat lehditetty, oli kuin juhlapäivä ja hyvänhaju.

Ja kirkossa oli suuri rippipyhä. Pieni temppele oli täynnä kovaan heinätyöhön hankkiutuvaa kivelöitä. Juunas Grape istua kenotti lukkarinpenkissä, Pietun Jussa ja Matias Tuorheenmaa könöttivät kirkkoväärteinä kuorissa. Pappi pauhasi, ja Potin ukko unilukkarina

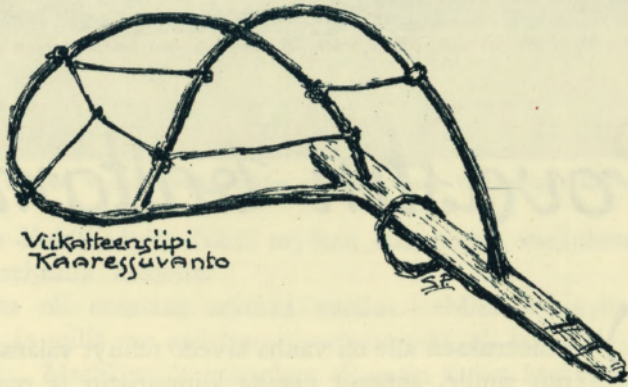
häteli tappelevia koiria ulos, kanteli niitä niskasta kaksittainkin ja vatkoi oven taakse. Mutta kun Kikkarin äijä pää kekassa kovin kuorsasi, nilukkari tökkäsi pitkällä saikarallaan häntä korvalliselle.

Pappi pauhasi pitkät juotkut, ja lopuksi hän laski heinäkansan kirkonperän pyhälle aterialle.

Sitten sekä maallisin että hengellisin eväin varattuna kansa lähti taas astumaan, soutamaan ja sauvomaan kohti kotiperiä.

Siellä odotti ankara heinänteko, jota kesti mikkeliin asti — kesän ja vuoden loppuun.

Kesä ja vuosi oli mennyt — vain Jussain juhannuspuut seisoivat muistoina.

Viikatteensipi
Kaaressuvanto

Pajalan entinen kirkko Kängöksen törmällä. Vanhan piirroksen mukaan S.P.

Provastin valtamaa

Lutheeruksen alle oli vanha kivieliö tehnyt valansa — luke-
nut ripille, antanut papille kinnasparin ja poronpaistin
sekä käynyt alttarin edessä . . .

Oli luettu kymmeniä käskyjä ja Lutheeruksen sanoja,
oli kuultu, että Raamattu, Isokirja, on paras tikkatie
taivaankeinolla.

Ja sitten oli ristirahvas valmis vaeltamaan läpi elämän ja erämaan.
Piti vain suurina merkkipyhinä käydä kirkossa jumalansanan ja
sakramentin armoilla — ja taas lähteä kivieliötä raatamaan.

Mutta erämaa oli suuri ja sen elämä monenkirjulaista. Kivieliössä
oli omat tikkatiensä ja rannionsa, ja ne määräsivät ihmisen jokapäi-
väisen vaelluksen, liikkui hän sitten pyytöretkillä taikka aherteli
jänkäniityillä tai pienillä pelloillaan. Lappalaisten suurimmat tikka-
tiet kulkivat tunturista tunturiin, ja viittoina olivat sataiset passe-
varret ja seitakivet — Vaassilaet, Kummajärvet, Nieidaoudat, Atjek-

Rounalan vanha kirkkopaikka villitunturissa Vittangin takana.

vaarat ja Haldiiladnit. Näitä myöten kun ohjasi vaelluksensa, oli elämä parhaalla keinolla.

Sellaista oli erämaan arkinen vaellus. »Mitä me syömme ja juomme, ja millä me meitämme verhoamme», oli kiveliölle kylliksi tikkatietä. Markkinoilla vain, kun oli ensin kirkot käyty, taajottiin joskus liikoja, varsinkin jos oli saatu viinaporvarienvillijuomaa. Silloin sekä lanta että lappi lauloivat ja joikastelivat, noituivat, kiroilivat ja karjuivat kuin rainit, ja olivat kaikin samoja luontokappaleita — samoja koko erämaan kanssa.

Suurissa kiveliöissä pidettiin usein samanlaista markkinameteliä. Siellä hukat ulvoivat, ketut ulisivat, pissihaukat ja huuhkajat räähkyivät, äpäret parkuivat ja kaikenlaiset riettaat ja manalaiset nahisivat, ja noidat lentää tohistivat yli jänkien . . .

Ja saattoi erämaassa silloin tällöin naakia, niinkuin muutkin luontokappaleet, tumma lappi, kiilusilmä, ja pistellä puukolla lähimmäisensä eloa taikka merkitä peurakorvia omaan lukuunsa — se oli vain kosta taikka lainan perimistä. Saattoi joku ruma kalalappi ruukaltaa hukkana tunturilaisen poron kimppuun, nylkeä koipikunturat,

Jukkasjärven kirkon sisustaa.

raastaa piskasesta kuupalkut ja laskea kurjan elukan koikkelehtimaan porotokkaan . . . Saattoi liikkua laiska lannanmies ja siepata poron nälkäisen joukkonsa eväiksi. Ja siitä taas lappi vuorostaan, kun sai lannanrosvon käsiinsä, korraintui, niin että kohta hänet menetti, ainakin pieksi vaivaiseksi, antaen jäsenellä jäsenen — poron päällä miehen päähän, lapaluulla lapaluihin, konteilla kontteihin ja koparoilla koipiin, niin että koko kurento oli kurennolla kostettu.

Mutta sitten taas ajeltiin Herran temppeliin, kuultiin sanaa, minkä kuultiin ja käytiin alttarin edessä — joku kolo noita taisi näpertää rippileivän poveensa.

Ja koska kiviön raatajan matka oli päättynyt, hänet siunattiin Kristuksen nimessä viimeiseen ylösnousemukseen.

Erämaa vaelsi niinkuin sen vanha tapa oli. Korkealla villitunturin temppelissä, Könkämäenolla, Vittangin takana, oli saarnattu jumalansanaa jo neljättäsataa vuotta takaperin, Jukkasjärven ensimmäisen kirkon sanotaan olleen Siikakielisessä samoihin aikoihin, ja Torniossa kävi itse Upsalan piispa jo kuusisataa vuotta sitten.

Jumalansanaa oli saarnattu ja kuultu — seitakiviä oli kukistettu

Laestadiuksen entinen pappila. Kaaressuvanto.

tulella, noitia vainottu ja noitarumpuja poltettu. Mutta erämaa vaelsi niinkuin sen vanha tapa oli. Nousi kyllä joskus joku väkevä saarnamies ja pauhasi, niin että erämaa vavahti ja sanankuulijat säikähtivät, ja siellä täällä kivelioissa eleli yksinäisiä sieluja, jotka kaikessa hiljaisuudessa istuivat Isonkirjan ääressä tutkistellen autuutensa asiaa ja tulevia tapahtumia.

Suuri Herran Henki asui ja piileskeli äärettömissä erämaissa, mutta hänen aikansa ei ollut vielä tullut.

Mutta sitten — siitä on kohta sata vuotta — Kaaressuvannon kirkossa, kaikkein kauimpana pohjoisessa, kajahtivat kovat saarnat. Siellä tulinen *Lars Leevi Laestadius* syyti ankaria sanoja ja puhalsi kuin helvetintulta koko kivelion ylitse, huutaen, että kansa, jolla on kuolematon sielu, taajoo ja tieraa erämaassa kuin metsänperkeleet, eikä ymmärrä eikä välitä vähääkään kalliisti lunastetusta sielustaan . . .

Kaikkein kovimmat manaukset saarnamies huusi viinaperkelettä vastaan, joka uhkasi hukuttaa koko Lapin ja varsinkin lappalaiset. Lannanmaan porvarit ja Lapin hyvät lantalaiset kuljettivat ja myivät viinaa — Kaaressuvannossa itse lukkari parhaana. Kurja tunturimies vaihteli porojaan muutamiin ryyppyihin ja joi, joi niin että kellistyi kinokseen, joi joskus koko elonsa.

Mutta kun pelkäämätön pappi oli jonkin aikaa säälimättä saarnanut juoppoutta ja muuta synnillistä menoa vastaan sekä jylistänyt jumalanlakia ja näyttänyt Moosesta ja Siinainvuorta ja raoitellut tulisen helvetin portteja — jo lankesi kauhistus Kaaressuvannon tempeliin. Lantalaiset istuivat peloissaan, tunturilaiset parkuivat — menivät jo taitamattomiksikin ja kuoliaiksi.

Lukkari vain heti kirkonoven takana otti povestaan pullon ja kalisti kaikkien nähden, papinkin nähden.

Siitä saarnamies jo taas seuraavana pyhänä jylisti sanankuulijoilleen, että mustat korvit, riettaan linnut, istuvat kirkossakin viinaporvarin olkapäillä ja nokkivat jumalansanan pois hänen korvistaan, niin että hän entistä paatuneempänä ruukaltaa ulos ottamaan pirun lääkitystä. Ja kauhistunut kansa näki mustien lintujen väikkyvän lukkarin olkapäillä silloinkin, kun hän kirkon peräpenkissä kuljetti virttä.

Erämaa oli aivan kauhuissaan. Äpäret ja stallot, viinapirut ja riettaat näyttivät nyt kahta kamalammilta. Ne räähkyivät metsissä ja tievoilla, ne katselivat ja naakivat kohta kaikkialta. Kirkossa jokitörmällä jylisi hirmuinen Siinainvuori, ja edessä ammotti tulinen helvetti . . .

Jo monet lappalaiset ja lannanmiehet heittivät juomisen, kumosivat pirunjuomakuksansa hankeen ja löivät viinaottingit pistoiksi. Mutta lukkari vain myi ja joi.

Mutta sitten pappi jo kerran heitti ankaran pauhaamisen, alensi äänensä ja puheli ristiinnaulitusta Kristuksesta ja viattomasta verestä, joka on vuodatettu koko maailman syntien tähden.

Arkoina, peloissaan istuvat sanankuulijat hätkähtivät — tunturilainen voivotteli.

Sanoi saarnamies sitten taas kerran, että ihmisen suuri riettaus kyllä huutaa tulena hehkuvaa helvettiä, mutta viattomana vuotanut veri puhdistaa kauheimmatkin synnit. Ja armoitetut sielut, karitsan viattomalla verellä pestyt, saavat niinkuin pulmukaiset ja pikku tiaiset iankaikkisesti tanssata taivaan kultalattialla sekä katsella Siionivuorella orjantappuroilla kruunattua Kristusta, veriylkää . . .

Kävi parku ja itku kautta kirkon ja syntisen kansan, joka kurjana ja lyötynä kykötti pienen tempelin ahtaissa penkeissä.

Hypähti äkkiä ja korkealla äänellä ilosta kiljahti arka lapinakka — kiljahti heti toinen ja kolmas . . .

Anunnin vanha talo. Oikealla porstuankamari. Kaaressuvanto.

Kohta koko temppeli iloitsi ja riemuitsi. Suuri pato oli murtunut, ja valtava riemuvirta pauhasi yli huoneen. Kaikki tunsivat sydämessään ja koko olennessaan taivaallisen ihanuuden esimakua. Armon ensimmäiset merkit näkyivät, Jumalan Henki liikkui seurakunnassa.

Oli pelastuttu perkeleen vallasta ja tulisesta helvetistä.

Mutta kauhistuen kansa katsoi, kun mustat korpit yhä tierasivat lukkarin olkapäillä.

Kohta oli erämaan saarnamiehen ympärillä pieni pelastettujen tokka — ja se yhä kasvoi. Saapui sanankuulijoita pitkin väylänvartta ylhäältä ja alhaalta, saapui Närvästä ja Sopperosta, saapui lappeja kauempaakin, Lainion, Jukkasjärven ja Koutokeinon jutamakunnista. Kirkko oli täynnä kansaa, pieni harmaa pappilakin täynnä. Monta kertaa piti papin hiipiä Anunnin porstuanperäiseen kömmänään voidakseen rauhassa valmistaa saarnansa. Kirkossa käydä nauhattiin kohta joka päivä, illalla istuttiin ja kuultiin sanaa pappilan pienessä pihapirtissä.

Itkettiin ja riemuuttiin. Ja lappalaiset näkivät ihmeellisiä näkyjä — toisilta oli kohta järki mennä sekaisin. Kuka sai katsella taivaan ihanuutta, kuka helvetin kauhuja, kenelle ilmestyi tunturitievoilla Mooses, kenelle itse Kristus. Keväisessä tunturissa joikaillen ajeleva Nutti-Jouni sai nähdä kirkkaan kaksiteräisen miekan ja kolmihaaraisen keihään kuin arinan kaameina heiluvan edessään — porokin ne näki ja pelästyen poukahti syrjään . . .

Oli tapahtunut niinkuin Raamattu sanoo:

Laestadiusen »pirtti». Kaaressuvanto.

»Teidän poikanne ja tyttärenne pitää propheteraman ja nuorukaisen pitä nävyjä näkemän.»

Pimeänä kaamosaikana, jolloin taivaanvalkeat leimusivat avaruudessa ja sähköstien syöksähtelivät maahan saakka, oli korkealla pohjoisessa leimahtanut toinen suuri taivaantuli, joka löi alas ja poltti syntistä kansaa.

Ja niinkuin Pohjanääriltä nousevat liekit loimottivat kohta yli taivaanvavuuden, niin Kaaressuvannon tievoilla syttynyt hengentuli pian rupesi kytämään kautta kivieliön.

Lähetä Laestadius muutamia sanankuuloon ja armontuntoon tulleita pelottomia miehiä saarnaamaan jumalansanaa suurelle erämaalle. Ensimmäisinä olivat matkassa Kuttaisen veljekset, *Juhani* ja *Pekka Raattama*, sekä *Matti Siikavuopio* ja *Antin-Pieti Nutti*, lapinukko. Juhani Raattama oli jo oppinut mies, katekeetta, samoin Antin-Pieti, mutta Raattaman Pietari riepu oli niin musta, ettei tahtonut saada kirjasta tolkkua — usko vain oli luja kuin entiselläkin Pietarilla. Laestadius koulasi Pekkaa, opetti hänet lukemaan kirjoitustakin.

Apostolit lähtivät vaeltamaan, ja Laestadiuksen kirjoittamat kartat olivat matkassa.

Antin-Pieti ja Siika-Matti ajoivat Könkämää herätellen saarnaamaan suurelle Jyykeälle — ja matka oli ankara. Kävi Pieti sitten jo herättämässä synneissä nukkuvaa Suomen puolta ja joutui kauas Tuulirovaan — siellä vanuttiin Pietin pitkään tukkaan ja vatkattiin hänet ulos.

Pekka Raattama lasketteli 1846 kauas tunturien taakse Jukkasjärvelle, veti kartan povestaan ja rupesi lukemaan. Mutta kun kartta nimitteli, ja Pekka nimitteli jukkasjärveläisiä juomareiksi ja kiroilijoiksi ja tappelijoiksi, viinaporvareiksi ja poronnylkijöiksi, ylpeä Jukkasjärvi jo suuttui ja vetäisi puukolla Pekan peskin selkämystän halki, lennätteli vielä halkoja hänen jälkeensä.

Ajeli Pekka sitten suureen Täräntöön, paljon mainottujen tappelumiesten maahan, jossa oli jo kuultu Kaaressuvannon villiuskosta ja pörröheidosta, ja rupesi lukemaan lujia sanoja — kiukkuiset täräntöläiset nousivat ja pieksivät Pietari paran, riepoittivat pihalle ja repivät peskin selkänahan riekaleiksi. Meni Pekka Lainioon — sielläkin seisottiin halko kourassa, meni Vittankiin — siellä vihaisina erkaanuttiin. Ajoi saarnamies Kangoseen, ja siellä hänet otettiin paremmin vastaan. Holman talossa pidettiin Kangosen ensimmäiset seurat ja koulut 1849. Ja siellä tapahtuivat ensimmäiset heräykset. Kirjantaitamaton nuori Kukasjärven Markit Mangi, Holman Karuliina, Holman isännät, Alasantalon Jussa ja Uentalon Mikkeli sekä muutamat muutkin saivat Pietarin sanoista piston ja tulivat Kangosen esikoisiksi. Ja pelastetut sielut olivat niin peloissaan, että heidän piti koko yö olla Pietarin turvissa — riettaat henget uhkasivat pieniä armonpenikoita.

Ohjasi Pietari lähetysmatkansa Junosuvantoon. Siellä hän sai Johteen talossa sanansijaa. Viikoittain hän siellä piti koulua ja luki kovia karttojaan. Ja heräyksiä tuli täälläkin. Silloin jo iso Poromaan Iisakki ja Anna-Kreeta tunnustivat syntisen vaelluksensa.

Sopperossa, Tupakka-äijän talossa, oli jo heräyksen ensi vuosina Pilton Pieti — sama ukko, joka ensimmäisenä heitti pois viinakuppinsa — Antin-Pietin kanssa lukenut ja tutkistellut pyhää Pipeliä, ja sitä kuullen oli Tupakki-äijä saanut jotakin tuntonsa päälle. Tuli sitten — siinä 1848:n vaiheilla — Koulu-Jussi, Raattama piti koulua Tupakki-äijän pirtissä ja luki lujaa lakia niinkuin itse Kaaressuvan-

Junosuvannon Poromaan emäntä, Sofia. Laestadiuksen tyttären, Eleonooran, tytär.

non pelätty pappi. Silloin tuli Soppero lyödyksi, monet tunnustivat syntinsä ja omistivat armon. Itse ankara Tupakki-Iisakki istui koko puheen ajan pöydän ääressä ähkien, pää käsien varassa — nousi viimein ja meni, meni ja kaateli viinaottinkinsa maahan. Mutta Ala-Sopperon Äijän- Jussa sai loukkauksen Tupakki-äijän teosta. Kauhistuen sellaista jumalanviljan hoitoa, hän juoksi ja rupesi nuolemaan viinalla viljottua kenttää.

Koulu- Jussista tuli kohta kaikkein suurin erämaan kansan herättäjä. Hän kulki kylästä kylään lapsille koulua pitäen, ja iltakaudet hän istui saarnaten aikuisille. Ajeli Juhani ja paranteli veljensä, Pietarin, jälkiä. Pietari, jyrkkä ja karkea mies, luki halki sanovia karttoja, saarnasi ja sanoi asiat auki vielä ankarammin — ja sai, varsinkin alussa, revityn selkämystän. Mutta Juhani Raattama oli sävyisempi ja nöyrempihenkinen, vaikka hänkin luki kaikkein lujinta lakia sekä nimitteli syntejä heidän omilla nimillään.

— Meni Koulu- Jussi Lainoon — ei oltu haloin vastassa. Siellä, Lainion vanhalla kalarannalla, hän piti ensimmäiset suuret koulunsa, ja erämaan kansa sai ensi kerran elämässään nähdä ja kuulla helvetin kauhut ja taivaan riemut. Saapui Raattama Svappavaaraan, jossa veli-Pietaria ei myöskään oltu aivan kunniallisesti kohdeltu. Siellä Juhani saarnasi ja piti koulua kuudet viikot Lindmarkin Heikan pirtissä, ja silloin laskettiin Vaskivuoren esikoisseurakunnan lujat perustukset. Heikan väki ja Stålnacken emäntä olivat ensimmäisiä uskonesikoisia.

Näin vaelsi Koulu- Jussi, ja kaikkialla hänet mainitaan ensimmäisenä herätysmiehenä, Jumalalta lahjoitettuna Raamatun selittäjänä. Vittangissa oli Nikukan talo taikka Pietari hänen koulutalonsa, Jälli-

vaarassa hän piti koulua Vitsakan joukon tuvassa, ja Marketassa sai Jussi seurasijan Vanhassa-Kallassa. Täällä Ylitalon Erkki emäntineen teki ensimmäiseksi parannuksen, ja Erkin talosta tuli sitten kylän seuratalo. Vettäsjärven esikoiskristityiksi tulivat Mäen Lassi ja Vettäs-Erkki.

Ullatin nuori tytär, Alatalon Tiina-Kaisakin, oli Marketassa Raattaman kuulossa — ja riensi kotiin armoitettuna sieluna muistellen ihmeellisiä sanomia Marketan saarnamiehestä ja Jumalan armosta. Seuraavana vuonna, 1853, saapui itse Koulu-Jussi saaden sijan Alatalossa — ja silloin alkoi Ullatin kristillinen vaellus armon tiellä. Heräsi Alatalon Juhan-Erkki ja Ylitalon Juhan-Erkki sekä Uuentalon nuoret miehet, Tiina-Kaisan yrkämies, Lars-Kystä ja hänen veljensä, heräsi myös muutamia vaimoja sekä tyttöjä.

Ajeli Raattama Hakaseen — Keskitalossa otettiin vastaan, ja heräyksiä tuli, saapui hän pieneen Purnuun — Antin talo avasi ovensa. Antti olikin jo Hakasessa käynyt, kuullut ja käsittänyt armon, samoin kuin Purnun Pieti, Lassi ja Jaaku. Pikku Kilvussa Raattama piti rukouksia Alatalossa. Ne olivat kylän ensimmäiset, ja ainakin Kilvun Olli otti ja omisti armon. Nattavaarassa sai Koulu-Jussi koulutuvan Erkin talossa sekä sitten Termatalussa, pikku pirtissä, ja Termatalun Israeli oli esikoinen armonlapsien joukossa. Suuressa Tärännössä, jossa oli paljon ylpeitä kuolleen uskon äijiä, samoja suruttomia pakanoita, jotka olivat Pietaria riepoitelleet, jopa itse Laestadiukselle kinkereillä päissään opettaneet Raamatun ymmärrystä, oli Jatkon talo Raattaman seurataloja sekä Jatkon Jussa, Kantolan äijä ja Tuomaan ukko oikein alkupään kristittyjä. Kainulaisjärvellä taas tuli Lampan ukko Liisoineen esikoisiksi, ja Korpilompolossa Matin sekä Palon talot olivat varhaisimpia uskontunnustajia ja seurataloja.

Rannaton erämaa ja tunturimaa tarvitsivat toki muitakin sanansaattajia. Synnit huusivat taivaaseen, ja synneissä vaeltava kansa kaipasi pelastusta.

Iso Jukkasjärvi, joka Kuttaisen Pietaria oli pidellyt pahoin, sai kohta kurittajansa. Saarnaaja *Grape*, joka oli saanut herätyksen siemenen Pietarin puheista, rupesi pian jylistämään samaa ankaraa lakia Jukkasjärven syntisille. Ranta-Hannussa Grape pauhasi, Jukkasjärvi tuli kuulemaan yhä suuremmin joukoin — ja kohta oli kova kansa lyöty maahan. Siirtyi Grape sitten Kurravaaraan — sai sieltä

emännän ja osti talon —, ja ylpeä Jukkasjärvi sai lähteä juoksemaan armoa etsien. Sauvoen ja soutaen Jukkasjärven kansa joka ainoa pyhä puski puolettoista kovat koskipenikulmat saadakseen vain kuulla samaa ankaraa lain sanaa, jota Kuttaisen Pekka oli heille ensin tarjonnut. Saarnasi Grape toki sitten veriylijästä sekä suuresta anteeksiannosta, niin että koko pirtti itki ja iloitsi.

Ja riemullisin mielin lasketeltiin taas alas arkisiin kotitöihin.

Tornionlaakson suurin herättäjä oli *Erkki-Antti Juhonpieti*, Pajalansynty. Pitkin väylänvarren kyliä hän vaelteli julistaen sanaa milloin Suomen, milloin Ruotsin puolella. Tunnettiin hänet ja hyvin otettiin vastaan, missä hän vain liikkui Kaalasväylänkin varsilla, Tärännössä, Narkauksessa, Jierijärvellä, Korpilompolossa. Erkki-Anterus oli kuin muinoin Paavali, yksinäinen, sanankylvössä vaelteleva vanhapoika, sekä sävyisiä mies kuin Juhani Raattama — ja suurin joukoin syntinen kansa juoksi hänen tykönsä etsimään pelastusta. Osasi Erkki-Antti kyllä, kun asia vaati, pauhata kovaa lakiakin. Sillä näihin aikoihin, kun kansa vielä vaelsi kuolleen uskon korvessa, ja kirkoissa kuultiin vain kuollutta paavilaisuutta, täytyi puhua ankarasti ja lyödä kovasti — samoin kuin ruvettaessa kylmää korpea raivaamaan.

Näin teki myös Vettäsjärveltä lähtenyt, Purnuun muuttanut *Purnun Joonas*, julmasanainen mies sekä voimallinen herätyslahjoissa. Kun Purnun Joonas lähti jutamaan Siinainvuorta ja otti miekakseen kappaleita Kovastakirjasta, ruveten sotimaan syntiä vastaan ja riisumaan ihmisiltä ulkonaista koreutta — jo sana sattui, ja vanha-aatami lankesi. Vittangin Nikukka-Kallassa Joonas saarnasi niin väkevästi, että koko kylä kaatui. Kävi syntisessä Vittangissa kohta kuin ennen muinoin suuressa Ninivessä. Kiersi Purnu kaikki kiveliot, sai Pajalassa ja Tärännössä suuret heräykset, saarnasi Kainulaisjärvellä, niin että kuului kohta neljänneksen päähän. Varsinkin länsikiveliot olivat Joonaksen valtamaita.

Kierteli erämaita myös *Heikki Parkajoki*, Muoslompolosta lähtenyt Parka-Heikki, vaikka hän oli varsinaisesti Kittilän herättäjä. Kulkivat myös sokea *Hukka-Moses* ja *Naimakan Heikki*.

Mutta vasta, kun Laestadius 1849 muutti Kaaressuvannosta Pajalan kirkkoherraksi, rupesi suuri pohjoinen palo alamaissa oikein roihuamaan. Kauhistuttiin uuden papin väkeväsanaaisia saarnoja ja

pelättiin villioppia, mutta sittenkin valtavin joukoin riennettiin ja täytettiin Kõngäsen kirkko jokaisena pyhänä. Oli välistä koko kirkkomäki täynnä kansaa, kirkkotuvatkin täynnä sekä myös vanha pappila, joka oli pieni ja musta kuin revonpesä. Oli uskovaisia ja armonpenikoita, oli myös paljon mustia pakanoita ja armonvarkaita, niin että Laestadius saattoi sanoa:

»Harakat ja varekset on kokkoontunheet kirkon ympärille.»

Oli kirkossa ääntä. Liviön Heikka, kovakurkkuinen *veisulukkari*, kurotti kaulansa ja huusi kaikkien ylitse, ja kun itse rovasti rupesi puhumaan, hänen äänensä täytti koko tempppelin. Siinä vuorokaudessa usein jylisi, ja monet viinahukat ja isotviisaat, siviät lapset ja lainvanhurskaat, jotka olivat ylpeinä tulla keikottaneet kirkkoon, istuivat oudonnäköisinä ja sitten astelivat lyötyinä ulos.

Tuli kansaa kaukaisista kivelioökylistä, tuli väylän varrelta sekä ylhäältä että alhaalta. Kesällä riennettiin veneillä ja jalkaisin, talvella ajettiin porolla ja hevosella. Ja hengentuli levisi sanankuulijain kanssa yhä kauemmaksi. Aapuan Uentalon Eeva-Kaisa toi Pajalasta palatessaan ensimmäisen valkeuden pienen Aapuan pimeyteen.

Laajassa seurakunnassaan Laestadius piti lukukinkereitä joka vuosi kolmet kerrat: syyskinkerit, talvi- ja kevätkinkerit. Siellä hän, sarkatakinen, kallokasjalkainen ukko, istui pöydän päässä poltellen pitkävirtista visapiippua, joka oli suuri kuin kissanpää, ja iso kukkaro, täytetty lehtitupakalla, oli pöydällä vieressä. Rovasti tutki aikuisia ja merkitsi isoon kirkonkirjaan, *veisulukkari* kuulusteli nuoria ja lapsia.

Siinä saivat täydet miehet ja akat seisoa koko päivän pirtissä pitkän pöydän ympärillä. Sillä kun luettaminen oli päättynyt, *kuunelusmiehetkin* kuulusteltu kyläkunnan kunniallisesta elämästä sekä vielä muistutettu isäntiä papin *moonavarain* tuonnista, rupesi rovasti puhumaan *päätöstä* ja saarnaamaan kristillisyyttä . . .

Ja silloin saattoi illalla syntyä suuret kristittyjen menot. Monet harmaat vanhukset, rovastin entiset kinkerilapset, niitä vielä hartaina muistelevat — nuoruutensa suuria hetkiä. Tärännön Hannulla oli väkeä, minkä pirttiin mahtui, orsillakin vielä ja laudoilla nuorta kansaa. Rovasti saarnasi harvaan ja kovalla äänellä, ja kuulijat tulivat liikutuksiin, niin että ilosta tanssasivat ja hyppivät korkealle — pöytäkin kulki hyppien peräseinältä keskilattialle.

Suuret liikutukset tapahtuivat myös silloin, kun Laestadius oli jossakin seuroja pitämässä. Kaikkein vanhimmat niitä vielä muis-

Kitkiöjärven Tuomaan talon vanhasta pirtistä.

televat. Masuunin Kartanotalossa on kylän ensimmäiset seurat pitänyt itse Laestadius, Nattavaaran Termatalun pikku pirtti vielä muistelee suuren vanhimman käyntiä, samoin Uentalon vanha ukko Korpilompolossa.

Tavaton kansanpaljous oli, ja suuret heräykset tapahtuivat Kitkiöjärven Tuomaan talossa 1854, kun itse Laestadius oli puhumassa. Raattama oli silloin jo julistanut synninpäästön joillekuille raskauteuille, ja Laestadius oli sen hyväksynyt. Mutta Tuomaalla oli rovasti niin ahdas ja kiinni laissa, ettei antanut synninpäästöä eikä armon evankeliumia. Hän vaati vain kovaa parannusta, ja anteeksi annossa oli semmoista papillista hoitoa ja ihmisraukan piinaamista . . .

Siitä sanankuulijat, joiden omatunto oli ankarasta lakisaarnasta herännyt, olivat kovin raskautetut. Muutamat vaimot tallinylisillä — oli niin paljon seuraväkeä, että yötiloille kiirettiin tallinylisillekin — olivat kohta nääntyä syntikuormansa alle. Huutaen ja parkuen he vyöryskelivät ylisten lattialla — palava helveti ammitti edessä, eikä rovasti armahtanut. Ovelta kurkistelevat pikku tyttäretkin säikähtivät, lähtivät itkien laukkaamaan kotiin ja parkuivat koko illan. Hiipi ylisille *Parka-Maija*, Heikin sisar, ja salaa todisti vaimoille synnit anteeksi. Kohta julistettiin varkain toisillekin synninpäästöä . . .

Kitkiöjoen Sakon talo, vanha seurojen pitopaikka.

Ja sitten ylitse vuotavainen riemu kuohui Tuomaan tuvassa. Parka-Olli ja Tuomaan Olli, vanhat isot isännät, jyskähtelivät iloissaan niin väkevästi, että lattiaparsi rytkähti poikki.

Mutta Kitkiöjoen Sakon talon seurat olivat kaikkein suurimmat ja riemullisimmat. Siellä oli kansaa joka suunnalta Kittilää, Jällivaaraa, Täräntöä ja Matarenkia myöten. Oli talossa kaksi isoa asuinrakennusta — ne olivat kansaa täynnä, oli kolme lämmitettyä riittä — ne olivat täynnä, oli väkeä isossa navetassakin. Suurella juomapadalla keitettiin ruumiin ravintoa, ja viilipyttyjä oli happanemassa pitkät hyllyt kukkurapäin. Ja makuutiloiksi lyötiin lattioille heiniä, porontaljoja ja raanuja.

Sielun ravintoa antoivat suuret puhuvaiset miehet. Pöydän takana parhaina vanhimpina istuivat Juhani Raattama ja Parka-Heikki, ja *veisukorissa* oli suuri veisaaja, *Vinsan Kreeta*, täräntöläinen, jolla oli ääni kuin miehellä, iso ja komea.

Täällä sitten oikein yhteisesti tutkittiin kristillisyyttä ja katsottiin, että kristityillä on oikeus Jumalan puolesta julistaa synnit anteeksi katuvaiselle kanssaveljelleen ja -sisarelleen. Ja siitä Raattama täällä ensi kerran pöydän takaa julisti synnit anteeksi seinä myöten.

Silloin ratkesi niin suuri ilo ja riemu ja autuuden tunto, että sitä ei tahtonut Sakon iso pirtti kestää — eikä tahtonut kestää heikon ihmisen synneissä vaeltanut savimaja... Käsikauloin siinä it-

Laestadiuksen hauta Pajalan kirkko-
maalla.

kettiin ja iloittiin, hypättiin ja tanssattiin, anottiin ja annettiin anteeksi.

Ja moni syntikuormastaan vapautunut syntisparka meni ilonhurmassaan aivan kuoliaaksi . . .

Ne olivat suuria herätyksen ja hengenpalon aikoja. Kansaa lyötiin, ja heräyksiä tapahtui joka seuroissa — Svappavaarassa kerran kuusinkymmenin. Kuttaisessa suurissa seuroissa kaatui koko kansa, liikuttamatta jäivät vain Paittus-Pekka ja Klaun Juunas.

Samoina uskonveljinä ja -sisarina silloin iloittiin ja riemuittiin sekä oltiin yksimielisinä jumalansanan ymmärtämisessä.

Ei ollut hajaannusta, eikä kiisteltä, kuka on suurin taivaan valtakunnassa. Oltiinhan kaikin saman taivaallisen Vanhimman lapsia ja saman suuren maallisen vanhimman opetuslapsia, samoja pieniä tiaisia ja pulmukaisia, jotka koettivat heikoin äänin visertää kiitosvirttä taivaalliselle Vanhimalle ja Veriyljälle kaikkein suurimmasta ja kalleimmasta perinnöstä, mikä heille oli varattu — ei omasta ansiosta, vaan sulasta armosta ja rakkaudesta.

Kaikki puhuvaisetkin olivat yksimielisiä. Istuivat he saman pöydän takana hyvinä vanhimpina, saarnasivat samaa sanaa ja vahvistivat toisensa puheen sekä todistivat toisilleen synnit anteeksi — ja sitten samoina pelastettuina veljinä käsikauloin itkivät ja iloitsivat.

Eikä kukaan koonnut omaa tokkaansa.

Mutta kun vanha Raattama, joka oli Laestadiuksen jälkeen — suuri herättäjä kätkettiin Kõngäsen kalmistoon 1861 ja siirrettiin myöhemmin Pajalan hautausmaahan — pohjoisen taivaantulen taitava, kaikkien kunnioittama hoitaja, kuoli 1899, nousi heti hajaan-

nus erämaan seurakunnassa. Syntyi eri mieltä opista — katsottiin myös, kuka on suurin kiviössä . . .

Jo tultiin niin isoiksi, ettei enää mahduttu saman pöydän taakse istumaan, eikä enää samaan suureen pirttiinkään. Kun täällä saarnasivat Sirkanmaa ja Lundberg, niin tuolla toisessa talossa pauhasivat Parakka ja Kuoksu. Ja kummassakin pirtissä istuttiin pyhän Pipelin ääressä ja tutkittiin ja havaittiin, että itse oltiin oikealla taivaankeinolla, mutta toisentupalaiset olivat erehtyneet väärälle metsäpalkaalle.

Toinen oli *esikoisten* pirtti, toinen *vanhojen* — ja molemmat seisoivat lujina Raamatun, Lutheeruksen ja Laestadiuksen uskossa.

Toiset olivat jyrkkiä Siinain miehiä. He käyttivät saarnoissaan karkeaa, väkevää kieltä ja sanoivat seuraavansa Laestadiuksen jälkiä. »Yksi on Kristus, ja yksi on seurakunta, ja esikoisten seurakunta on oikea seurakunta, johon met kootut olemme», he sanoivat. Laestadius oli esikoisseurakunnan perustaja, ja he ovat saman seurakunnan hengeltä valaistuja paimenia.

»Mutta met olemme», vanhat sanoivat, »raketut apostoolein ja propheetain perustuksen päälle, jossa Jeesus Kristus se paras kulmakivi on, jonka päälle kaikki rakennus toinen toisheensa liitethään, jotta se kasvaa pyhäksi temppeleksi Herrassa. Ja muuta perustusta ei tajeta panna, kun se, jonka Jumala jo paratiisissa on pannut langenneelle ihmiselle.»

Joonas Purnu oli esikoisten väkevin mies, ja hänen takanaan seisoivat toiset länsikiviöiden puhuvaiset. Joonas johti saarnavirkkaa Jällivaaran suohkanasta tuntureihin asti. *Länsiläisiksi ja lakilaisiksi*

Juhani Raattaman hauta Kaaressuvannon kalmistossa.

Palon Lassi, L. G. Palo, vanha saarnamies. Ullatti.

vanhat heitä nimittelivät, kun he taas puolestaan sanoivat itäpuolen uskovaisia *itäläisiksi* ja *laittomiksi*. Tornion- ja Muonionväylien varret Täräntöä ja Junosuvantoa, Sopperoa ja Kaaresuvantoa myöten kuuluivat itälaisten paliskuntaan. Ullatti oli rajana, siellä kallistuttiin kahden puolen, toiset itään Palon Lassin kanssa, toiset länteen Kuusi-huornaisen Ison-Nilssin mukana. Mutta itäkylissä Lainio, Parkalompolo, Keräntö ja Käymäjärvi etsivät autuutta esikoisten avulla. Parkajoen vaara oli kristillisten rajaporttina. Sen toisella puolella, Junkasta alkaen asui esikoisuus, toisella puolella, Kitkiöjoelta ja Parkajoelta lähtien vanhojen valta.

Eikä ollut toisen suunnan saarnamiehillä sanansijaa toisen palkisilla — ei varsinkaan laittomilla itäläisillä lakilaisten laitumilla. Meni Nikkari-Tuomas Nilivaaraan jumalanrauhan kanssa ja koetti kyivää sanaa hyvään maahan. Mutta Tuomaan saarnassa ei ollut Nilivaaran kristillisyyttä — ja hän sai villiopheineen lähteä vaeltamaan. Saarnatalon emäntä vielä vatkasi tulisen tuhkakiulun hänen peräänsä, jotta riettaat menisivät samassa matkassa. Ei annettu Aatu Laitisellekaan, vanhalle totiselle uskonveljelle, ei syömärauhaa esikoisten asuinmailla, ja pois täytyi Raution Junnun paeta Masuunista — ei saanut saarnapirttiä. »Filistealaisten maan läpi» sanoi Junnu vaeltaneensa, kun taas pääsi omiensa luokse Täräntöön.

Kaikki lännenkylät olivat esikoisseurakunnan lujassa linnoituksessa. Kaukainen Nattavaarakin todisti hyvästä kylästään:

»Tämä on niin lujasti vartioitu, ettei tänne ole liikoja oppeja tuotu.»

Sati liikoja oppeja yritettiin istuttaa, eivät ne itäneet Nattavaaran uskonpellossa, eikä niille annettu siemenen sijaa. Nikkari-Tuomas

Sammakon isäntiä pyhäisissä rukouksissa.

tuli, saarnatuvan sai — mutta ei yksikään Nattavaaran sielu mennyt häntä kuulemaan. Kaikki seisovat lujana Laestadiuksen, Raattaman ja Purnu-Joonaan kylvämässä uskossa.

Kylä katseli vain pieniltä pihoiltaan ja poluiltaan, kuinka kauan vääräuskoinen Tuomas jaksaa istua tyhjässä saarnapirtissä...

— — —

Samoja itäläisiä ja länsiläisiä on erämaassa edelleenkin, ja puhuvia on molemmin puolin. Jokaisella on oma kiekerönsä, jota aina silloin tällöin pitää kiertää, ja oma metsätokkansa, jonka oikeaa uskoa pitää vartioida ja vahvistaa — raitioida kuin lappalainen eloansa. Toiset vaeltavat aina tuntureita ja tunturien tauksia myöten lapinkyliin Tornionjärvelle ja Kaalaväylän latvoille, toiset taas kulkevat alapuolen outamaita. Isoissa kylissä, kun saarnamies saapuu, pidetään viikkoiset seurat, saarnataan synnistä ja Veriyljästä ja todistetaan syntejä anteeksi — ja erämaan kristikansan meno on ylimmillään. Kaukainen korkea Killimäkin, johon Joonas Purnu on ensiksi tuonut pelastuksen sanoman, elää suuria hetkiä. Nattavaara teurastaa syötyyn sonnin, ja koko pääsiäisviikon on kylä täynnä kristikansaa, saarnahuone täynnä sanankuulijoita, jumalansanaa ja riemuitsevaa henkeä.

Suuren vanhimman henki hallitsee erämaata valtäväyliltä aina tuntureihin asti ja tunturien tuollekin puolen — Jäämeren rannoille. Ja jo aikoja edesmennyt vanhin elää yhä erämaassaan, kansa kuulee ja kuuntelee vieläkin hänen sanojaan — luettuina hänen saarnakirjastaan.

Sillä joka kylä pitää joka pyhä omat hartaushetkensä, *rukoukset*, ja silloin luetaan päivän saarna suuren vanhimman kirjasta, joskus taas vielä suuremman vanhimman, Lutheruksen, postillasta. Useissa kylissä on pieni vartavastinen saarnapirtti, yhteisvoimin nostettu, ja sinne on hyvä kokoontua. Mutta vähäväkinen kylä — Purnu, Sammakko, Lainio, Merasjärvi, Aapua ja muut — astelee vuoropyhin taloon ja toiseen täyttären pirtin seinäpenkit, tuolit ja lisäpenkit. Istutaan kuin kotona, mutta silti hiljaisina ja hartaina kuin ainakin jumalansanan kuulossa.

Vanha Pitkäkirja on kivelion paras virsikirja. Se aina ymmärtää ja sanoo oikein erämaalaisen sielun ja mielen, saattaa sanoa synkän korven vaeltajan turvan:

»Pirut ilmas' ja perkeleet
Pankoot paksult' kuin sääksee,
Kyll' Jeesus meitä varjelee,
Ja paulat pojes syöksee...»

Se veisaa harmaapäisen väsyneen vaeltajan sydämen kaipauksen, koska hartaushetkeä aloitellaan:

»Niinkuin peura janossansa
Vettä tuoretta himoitsee:
Niin mun sielun tuskassansa,
Jumalaa ikävöitsee...»

Sitten taas, juuri saarnan saapuessa, kuluneen kirjan ruskeat kannet oikein läikähtelevät, kun se johtaa veisuuta:

»Mun silmän', käten' nostan
Ain' Herran Sioniin,
Jost' avun tiedän saavan'
Ja valon kaunihiin...»

Sieltä lähteeikin, vanhan rovasti-vainajan vanhasta kirjasta, valoa ja virvoitusta väsyneelle sielulle. Rovastin sanoilla pöydän takana istuva lukumies saattelee kivelion kansan Herran laitumille, joilla

Lainion emäntiä pyhäpäivän rukouksissa.

»tuuli puhaltaa, kusta hän tahtoo, ja sinä kuulet hänen humunsa, etkä tiedä, kusta hän tulee taikka kuhunka hän menee.» Ja edesmenneen vanhimman sanasta saadaan kuulla, kuinka kautta erämaan käyvät väliin suuret tuulet ja maailman säät, mutta ei ole Jumalan henki tuuliaispuskassa eikä ukonilmassa, eikä maanjärityksessä. Hiljaisessa tuulenhyminessä hän vaeltaa. Pyhän Hengen tuuli puhaltaa, kuhunka hän tahtoo, ja ihminen, joka ei ole kuuro, kuulee hänen humunsa. Mutta kuuro ei kuule tuulen humua. Hän laskee vain veneellä täysin purjein, vaikka rannalta huudetaan: »Varoitte-kaat teitänne! Palava koski on edessä! Älkäätkä nukkuko kosken nis-kassa!» Mutta he laskevat vain ja sanovat: »Ei ole hätää — anna mennä!»

»Älkäätkä menkö niin rohkeasti helvettiin!» kaikuu vielä suuren vanhimman murheellinen varoitus.

Kuulee saarnapirtti Jumalan hengen hiljaisen hyminän . . . Se käy ulkona yli kesäisen kukkivan pellon, kohahtaa pirttiinkin ja liikkuu yli kumartuneitten päitten . . .

Lainiolaisia rukouksissa.

Mutta kuuluu myös tuolta etempää väylältä tulisen kosken vihainen pauhina. Onpa kuin kantautuisi laskumiesten ilkkuva huuto: »Anna mennä!» — Nuoret kulkevat ilakoiden kylätiellä.

Vanhimmat istuvat pöydän takana, ja saarnapirtti kohahtelee. Jo sitten kirjemies lopettaa:

» . . . että sinä, o, rakas vanhin, auttaisit meitä ylös tämän maailman kylmältä laattialta ja kantaisit ijankaikkiseen iloon.»

Itketään ilosta ja itketään synnintuskasta. Pienet pojanpalkeetkin ja tytärnaaskat, jotka pitkän saarnan aikana ovat vuoron perään nauhanneet ulkona, käyvät vanhimpain kaulassa anteeksiannolla. Pikuruinen Maikkenkin, naurusuu, joka tuskin turmeluksesta tietää, käy kirkkain silmin sipisemässä valkopään korvaan, samoin pojanvesa, pieni armonpenikka, joka koko saarnanajan on askaroinut pöydän alla puhuvaisten jaloissa, kääpertää ylös ja kääpisee joka vaarin kaulaa.

Ja vanha rakas kirja veisaa taas saarnapirtin sydämen kyllyyden:

»O kuinka ihanat
Asuinsijas ovat,
Sä Herrain Herra suuri,
Siellä sielun ruokit juuri
Sun pyhän sanas makeull',
Josta kiitän sinua riemull'.»

Mutta kun Suorran
Pieti, puhuvainen la-
pinukko, saarnan lo-
puttua muistelee Natta-
vaaran seurapirtille
vanhan Dynesiuksen
äskettäistä poismenoa,
täyttää väkevä itkun
ääni ison huoneen. Val-
koisena vanhimpana on
Dynesius aina joka py-
hä istunut toisten kes-
kellä pöydän takana
puhumassa ja todista-
massa, ja aina on py-
hän tuulen hiljainen
hyminä liikkunut hä-
nen seurassaan.

Nattavaaran puhuvainen mies, Suorran Pieti.

Mutta nyt ei häntä enää nähdä vanhinten joukossa. Väsynyt vanha on päässyt maailman kylmältä lattialta taivaan kulturalattialle.

Syöksähtää puhuvaisten lavalle koko saarnapirtti, miehet ja vaimot, nuoret ja vanhat. Ja siinä he kohta kaikki käsikauloin suurena itkevänä joukkona huojuvat sinne ja tänne . . .

On lavalla vain yksi ainoa monijalkainen ja monipäinen jumalanluoma olio, jokin alkumaaailman kumma, joka tuskissaan taajoen yhtä aikaa itkee ja nauraa, huohottaa ja valittaa, huokailee ja voihkii — joka pää omalla äänellään. Kuuluu väliin voihkaisuja: »Jesus . . . Herra . . . Jumala . . . Kristus . . .» ja taas puhaltuu pitkiä tuskanhuutoja . . .

Harmaa Suorran Pieti vain silloin tällöin siirtyy erilleen, ojentuu ja käsiään heilutellen huutelee korkealla äänellä:

»Oi oi oi ooi...
 Kiittäkää Herraa, kiittäkää!
 Oi oi oi ooi...
 Hyvä on Herra, Herral
 Oi oi oi ooi...
 Kiittäkää, kiittäkää Herraal»

Tuuli puhaltaa, kusta hän tahtoo, ja sinä kuulet hänen humunsa.

Laestadiuksen pirtin
 tauliviiri.
 Karreguvanto

Kiveliön lapsi

Erämaa eli omaa elämäänsä, raatoi vuodesta vuoteen kautta aikojen. Sukupolvet tulivat ja menivät — nuori polvi oli jo nousemassa, kun vanhaa saateltiin hautaan.

Koko kiveliö oli samaa tervettä luomakuntaa, joka Isonkirjan käskyjä seuraten lisääntyi ja täytti maata ja teki sitä alammaiseksi. Niinkuin muidenkin erämaan eläjien, lintujen ja nelijalkaisten pesät olivat täynnä perillisiä, niin myös erämaan raatajien pirtit oli sikiöillä siunattu — metsien pieni pöksä yhtä hyvin kuin väylän varren iso asumus.

Metsänelävien pesissä pörröiset pojat makasivat vierä vierin ja suurin suin huutelivat syötävää, metsäkömmänän pihamaalla taajoi kohta kymmenen pörröpäätä, ja suu oli yhtä suurena kuin toisenkin metsäpesän perikunnan — koko kenttä oli ääntä täynnä.

Mutta mitä suurempi oli pihalla tieräava sikiöparvi, sitä suurempana asui jumalansiunaus. Tämä oli kiveliön vanha usko. Meni

Rovan iiskon perhe. Korpilompolon Jierijärvi.

kaksi tyhjää ihmistä yhteen, sai pirtillisen lapsia — eikä vain ollut mitään hätää. Kyllä häätyi olla siunaus lasten matkassa. Oli erämaassa niestaa mustille kaarneenpojille ja pissihaukoille, mitäpä kuin kristittyjen ihmisten lapsille. Kahdeksista perillisten parvea piti kivieliö pienenä, kymmenen jo kelpasi, mutta kun oli neljän-, viiden-, kuudentoista tokka, silloin oli onni ylimmillään. Niinkin suuri siunaus tuli joskus muutamille erämaan raatajille. Merasjärven lukkarin Selmalle annettiin kaksi poikanassakkaa ja kolmetoista täyttä tytärtä, ja Purnun Hilma pyörähdytti pirtin täyden — kymmenen tyttöhaarukkaa ja poikia puoli tusinaa. Mutta Ripasen raatajaparille siunattiin perikuntaa, niin että vasta viideskolmatta oli *vaakkara*.

Sellaisesta joukosta jo lähti ääntä — sati muutakin. Se täytti koko talon, oli perillistä joka penkillä ja pölkylä, ja silmiä kiilui joka nurkasta. Syömätouhussa askaroi sikiöitä ruokakupin ääressä yksin, kaksin ja kolmin, kuka lattialla, kuka penkeillä ja pötkelöillä, kuka isämiehen kanssa pöydän ääressä. Tällaisen joukon ryskätessä

sitten metsäpälvä laajeni hyvää vauhtia. Oli siinä kalan pyytömiestä, oli myös virkateillä kulkijaa, oli niittäjää, navetta-aiikaa ja riihentappajaa.

Rannaton erämaakin aukeni ja kansoittui, kun suuri parvi hajosi pesästään — jumalansiunaus vaikutti mustassa kivelissä.

Kohta yhtä vähin vaivoin kuin muutkin kivelion eläjät, moni erämaan talon emäntä sai perillisensä. Ei siinä turhia makailtu — senkuin luotiin

uusi sielu ja taas jatkettiin keskeytynyttä työtä. Aapuan Miina asiasta selvittyään istua kuukahti takanreunalle, pisti henkisavuksi ja rupesi keittämään puuroa. Miina olikin jalo lauttavitsojen vään-täjä. Päivätöikseen hän saattoi kiertää kolmesataa kovaa koivunvitsaa — miksei sitten sivutöikseen pientä ihmisenvesaa. Krekun Karuliina teki perillisen niityllä ollessaan, souteli vielä lämpimikseen yli Kuusi-järven ja kantoi saaliinsa kontissa kotiin. Muoslompolon Matilla loi puimakeskissään hyvän riihentappajan, nosti kitisevän käärön kiukaan lämpöisiin ja asteli, kun joutui, riihimiesten kanssa pirttiin. Kannusjärven Karkian Marjalta varisi sikiö pensaikkoon, kun hän illalla tulla touhotti niityltä kotiin.

Saattoi lapsivaimolla kyllä tarvittaessa olla apulaisena joku *pirtti-ämmä*, joskus semmoinenkin taitaja, joka voi ajaa polttavat *sätket* pölkkyyn, niin että se kivuissaan rupesi kierimään pitkin lattiaa. Osasi ja teki akka paljon muutakin, siunasi pirtin ja perillisen, pani suolaa ja tulihiihiä pesuveteen sekä sonnusti kipuja kärsivän vaimon kaulaan miehen housut ja lasi tuppivyön pään alle, painelipa vielä ja puristeli pienen päätä kauniimmaksi sievistellen *sulhaisen, sula-reijän*, seutuja.

Pitihän vasta saatua ihmisenalkua vähän kaunistella ja korjailla — somempi oli sitten katsoa sitä hyvän isänkin sekä naapurin emäntien, jotka kohta juustoineen ja muine hyvineen tulivat *pyhiin pirtteihin*. Viikus-ukko kyllä kauhistui Marjansa lahjaa. »En toista

Juulia Juto. Kainulaisjärven emäntä, kymmenen lapsen äiti.

Nuori pieni äiti lapsineen.
Parkalompolo.

enää tehe!» ukko manaili ja yritteli vaihettaa mustaa perillistään köyhän tunturilaisen kanssa, tarjoten väleiksi hyvää ajohärkää.

Ukko rievun ruma lulliselkä ei kelvannut tunturilaiselle — ei edes *maahiaiselle, maamustilaisellekaan*. Maahiaiset kyllä olivat aina väijymässä vaihtakseen ihmislapsen vanhoihin rumiin sikiöihinsä. Ei tahtonut auttaa, vaikka oli jumalansanaa lapsen pieluksissa — jossakin välissä maahiainen saattoi tulla ja napata. Kaaressuvannon metsäkylissä oli lapsi vaihdettu — ja vanha vaari oli kärisnyt kehossa. Mutta kun äiti kerran oli ottanut ja kirnunnut, niin että

kerma oli roiskunut ympäri pirttiä, oli kehdon äijä ärähtänyt:

»En ole neljhään polvheen niin hullua nähnyt, joka fiilin ympäri kirnuaa.»

Oli heti vanhaa kärisijää pieksetty, ja maahiainen oli paikalla paiskannut oikean lapsen pirttiin äyskien:

»Tässä on sinun paskalapses!»

Sattui joskus niin kolosti, että maahiainen vei syntymättömän sikiön. Kunnarin emännältä vietiin, kun hän nukkui Auskarinharjulla — tyhjin vatsoin heräsi. Joku suvannonsoutaja oli vain huomannut, kun kaksi akkaa liikkui harjulla joikaillen:

»Ruu ruu ruu . . . kalanpyytäjän saimme . . .»

Kastettu lapsi oli jo paremmin turvattu. Mutta kun kirkko ja pappi olivat etäällä, piti kaukaisen kivieliön pieni sikiö panna *hätä-kasteesheen*. Kylän vanha kunniallinen ihminen kelpasi kastajaksi, saarnamies oli kohta kuin pappi. Purnu-Joonas kastoi miltei kaikki purnulaiset, ja Parakan Frans oli Parakan pappina. Kummeja oli ainakin kahdet parit, *ämmä- ja äijäkummit, piika- ja poikakummit*,

ja kumminlahjoiksi annettiin, kuka lammasta, kuka poroa, kuka paitavaatetta. Mutta kastevesi piti kaataa parren raosta lattian alle, ettei se ollut kenenkään poljettavana, ja jos *ristilapsi* kuoli, laittoi *ristimuori*, ämmäkummi, arkun ympärille valkoisen kuolinliinan.

Oli pahaisella kastetullakin sielulla vaivansa — kipu ja kuolema häntä uhkasivat ja ahdistivat, kuten muitakin syntisiä. Mutta osattiin heitä hoidella. Oli syöjä *navassa* — pyyhkäistiin koivuntervaa, oli *korvanpistos* — tiristettiin nisämaitoa, nousi ihoon *kerniä* — pyyhittiin vihkisormuksen taikka kolmen oksanreiän lävitse lypsetyllä

maidolla, heltisi sikiön jalkainväli — piristeltiin seinästä karistettuja *toukanjauhoja*, tuli suu *samphaille* — siveltiin rintamaidolla, jota oli juoksutettu karhun kurkkutorven lävitse taikka käytetty parantavassa, sammakkoa pidelleessä kämmenessä. Puremalla piti lyhennellä lapsen kynnet, ei saanut teräaseella leikkoa — lapsesta tuli varas. Eikä saanut keikuttaa tyhjää kehtoa — lapsesta tuli *kirra*. Mutta kun pahansuopa naapuri oli pannut lapsen *itkemhään*, oli jättänyt oven auki ja sanonut:

»Olkhoon lapsen suu auki,
niinkun on tuo ovi raolhaan!»

silloin täytyi hakea apua tietäjä-ämmältä.

Emon ruokakupeilla oli pienen paras aterioida. Mutta kun äidin piti päiväkausiksi mennä kivieliöön, lehdenpanoon, jänkaniitylle, potaskaa polttamaan, silloin lapsen täytyi tyytyä *sarvheen*, jota toiset sikiöt hoitelivat. Nahkanisää nilkoen pieni kitisijä kiskoi sarven täysin lehmänmaitoa, jopa jo piimää. Äijänpään perilliset saivat vetää sarvesta ruisvelliä — ja heistä vasta vankkoja kasvoi. Kyöstäjän ämmä puri kuresuupussiin jauhoja, sokeria ja voita ja tukki

Muoslompolon Heikan emäntä ruokkii lastaan.

Maitosarvi. Aapua.

suuren pussin sikiön hampaattomaan suuhun. Siitä lähti voimaa ja makeutta — toiset kläpitkin aina varkain näppäsivät sen suuhunsa.

Oli kivieliön äidillä lauluja, kun hän soudatteli *syliharakkaansa* nukkumaan. Ullatin Vaaran emäntä, yhdentoista emo, lauleli niinkuin koko kivieliö Killimää myöten:

»Nuku, nuku, nurmilintu,
väsy, väsy, västäräkki,
kyllä hyvä Herra herättää,
koijunoksa korvottaa,
vittanvarpu virvottaa.»

Purnun kuuttatoista keikutellut Hilma tuuditteli:

»Tussan lullan tupakkarulla,
mistäs tiesit tänne tulla?
Miksenpä tiennyt isoa tietä...»

Muoslompolon äiti muisteli Lapin heinäkenkiä:

»Lapin lapset laulelevat,
heinäkengät heippasevat,
kurmupeskit kuippasevat.»

Pajalan emo lauloi pikkuhyväselleen:

»Tuuppa, piika, tuuppa, poika,
toinen jalka syltysukka,
toinen jalka kalttokenkä.
Syltysukka Suvannosta,
kalttokenkä Kangosesta.»

Nuori Aapuan emäntä lapsineen.

Ja sitten hän alkoi rallatella:

»Oletteko nähnyt meän pukkia
muitten pukkiin joukossa?
Sill' on suuret sarvet päässä,
kili-kili-kellot kaulassa.»

Aapuan vanha Kruutin muori titteroitti kehdon ääressä tyttärelle:

»Titteriä tatteria laulethiin,
tytöt sinne käskethiin.
Nisujauhoppuro keitethiin,
sokkeria seurhaan heitethiin,
valkoishiin liinoin käärihiin,
kirkon perässä vihithiin.»

Mutta poikanassakalle hän lasketteli:

»Titteriä tatteria laulethiin,
pojat sinne käskethiin,
Hevosenkikaroita keitethiin,
hevosloimhiin käärihiin,
tallin perässä vihithiin.»

Kaukainen Karessuvanto luikutti vain *nokkanuotilla*:

»Tullan lullan lullaa,
tullan lullan lullaa . . .»

Lattialla askaroivia pojanponniaisia ja tyttöhaarukoita hyviteltiin eri lauluilla. Täräntöläinen lateli:

»Tai tai tai vaivanen ämmä
katkasi, katkasi vasikalta hännän,
teki siitä kurnunmännän,
kurnusi sillä ruikiata voita.»

Ja taas:

»Elli-Kelli, keitä velli,
Maija-Kaija, maista tuota,
Pekka pane pelli kiinni,
käske Juntti syömhään.»

Iso Ullatti riukutteli:

»Riu rau, rannenkukka,
missäs olet ollut?
Tuolla täällä taivhaan alla.
Mitäs olet palkaksi saanut?
Viisi, kuusi poikalasta.
Mitkäs niijen nimet olthiin?
Iitami, Aatami,
Suutari, Kraatari,
Pikilangan pistäjä,
Nokilangan nostaja.»

Marketalla oli pitkä juotku:

»Venäläinen, verikirves,
karjalainen, kauttokenkä,
tappoi isän, tappoi äitin,
piti minunkin tappa.
Mie pääsin methään,
mettäläinen laihnas sauvan.
Sauvan annoin ämmälle,
ämmä antoi kakon.
Kakon annoin koiralle,
koira haukkui oravia.
Oravat annoin riihimiehille,
riihimiehet annoit jyviä.»

Jyvät annoin kanalle,
kana lainas siivet,
joilla pääsin Punaisenmeren poikki.
Siellä näin ihmeitä:
sika sotki taikinaa,
karhu kutoi kangasta,
poika sekoitti puoloja,
ämmät mäyivät karsinassa,
äijät pyljyit hinkalossa.»

Lapsen luuloteltua kipua säräntöläinen katsoi, sylki ja pyöritteli:

»Sian sipuri,
koiran kopuri,
lampaan lapuri,
lehmän leveä paska,
voitheeksi ja hautheeksi.
Tphui — kyllä se paraneel!»

Ulkona laukkovia lapsia saattoi taas moni vaara uhata. Suuren kivelin haltiat olivat aina varuillaan, salakavala maahiainenkin vaanimassa siepatakseen taitamattomia ihmisen sikiöitä. Tuli metsästä joskus salaperäinen *viepä*, joka houkutteli ja kuljetti lapsen omiin kätköihinsä. Sahavaaran Antti katosi kivelioon, vasta viikkojen perästä hänet löydettiin kuolleena jängältä — *viepä* oli hänet ottanut. Yritti se viedä Kaunisvaaran kuusivuotiaan tytönkin. Pitkin vuoma tyttö laukkoi näppien kortteita suuhunsa ja huudellen: »Älä mene, äiti!» *Viepä* siellä rukatti äidin haamussa hänen edellään. Niittymiehet joutuivat hätään ja saivat tytön kiinni. Maahan kukahti vuomanlaukkoja — ei ollut enää voimaa, kun ihminen oli häneen koskenut. Vittangissa metsänhaltia vei tytön ja piilotti, niin ettei lukkarikaan häntä nähnyt, vaikka aivan vieritse kulki — eikä haltia antanut tytön huutaa. Jukkasjärvellä vanha metsänäijä kiersi rannalla silmillään nukkuvaa puittiopoikaa korvista, niin että kasvat väänntyivät nurin koko iäksi.

Julmat vanhemmat saattoivat joskus itse menettää sikiönsä. Tapanin noitaämmä ajoi kiroten pikku tyttärensä metsään, ja sinne hän katosi — ei löydetty jälkeäkään. Marketan entinen paha akka sydäntyi, kun ei tyttö lähtenyt lehmiä paimentamaan, kirosi hänet ja laittoi lentämään — ja samaa menoa tyttö riepu vieläkin ilmassa kiitelee.

Tapahtui kivieliön pienessä mökissä, jossa suuri sikiöparvi taajoi, joskus niin että vanhemmat nälissään myivät jonkun nälkäisestä perillisparvestaan. Nattavaaran Termatalun poika myytiin Luulajan herralle ja köytettiin rekeen, ettei pääse karkuun. Mutta kun poika siinä parkui, Isu-Erkki tuli, karisti nuorat poikki, otti pojan kainaloonsa ja kantoi kotiin. Vanhat köyhät vettäsjärveläiset myivät perillisiä porolappalaisille, jotka niitä kuljettivat matkassaan ja taas kauppittelivat Norjan kalamiehille. Jo aikoja edesmennyt Purnun Pieti-raukka vaihtoi pienen tyttärensä tunturilaiselle jauholeiviskään. Mutta kun äijävaari, Pietin isä, tuli metsästä ja kuuli asian, hän kauhistui: »Vai on minun Marja-Liisani viety». Ukko lennätti porolla lappalaisten jälkeen ja toi Marja-Liisan kotiin.

Mutta Pieti-raukka antoi sitten pienen Aataminsa Lapin jutamiehelle ja sai jauholeiviskän. Kauas tunturien taakse poika vietiin. Vasta isona miehenä hän tuli kotiin, mutta meni jälleen takaisin ja vei vettästyttären akkana matkassaan.

Moni muu köyhän pirtin perillinen joutui kurjana kauppatavarana ajelemaan lappalaisen ahkiassa talvisia tuntureita. Karsikkojärven Kitti-Pieti ja Marketta antoivat Pekkariepunsa lapin matkaan, Junkan Olli laittoi poikansa samoille taipaleille, samoin Vittangin Henttu tyttärensä, ja Raution ukko raukka lähetti perä perää neljä poikaa, vielä tyttären viimeiseksi. Vanha Killimäkin vielä muistelee näitä aikoja, ja entinen Ullatti peloitteli ylpeitä perillisiä lappalaisella, joka ottaa ja vie Norjaan.

Tromssan seutuville pienet kurjat kuljetettiin. Siellä he joutuivat enimmäkseen kalamiesten puittioiksi ja lapsenhoitajiksi. Parakassa eli vielä äskettäin 80-vuotias muori, jonka sisar oli kaupiteltu lappalaiselle.

Mutta kun oli saatu maalavelliä vatsan täysin taikka hyvä kala-keitto, eikä ollut pelkoa maahiaisista, eikä viepää näkynyt, koko sikiöparvi taajoi päiväpaisteisella pihamaalla — kyläisessä paikassa niin kovalla voimalla, ettei maahiaisten eikä viepien ollut asiaakaan. Pikku työt *värkkelivät* vaaran laidassa rakennellen kivistä pitkin rivein asumuksia. Siinä pirtit ja kamarit, navetat ja tallit, tokat, kehdot, tuusit ja purkit, käpylehmät ja -lampaat, savikakat ja kaikki.

Poikahuitarit askaroivat metsän reunassa taikka rannalla paju-kossa vuollen ja nakutellen pajuista ja männynlylystä pelivärkkejä,

ja siitä kohta kesäinen kenttä soit-
tui. Kuka vihelsi pajupiiparilla,
kuka toittotti torvella, kuka taas
pöristi pieriäisenvaarrella . . .

Välitöikseen pojat heittivät
mynttiä, napsivat *kirppaa*, jopa
nostelivat *kankkua* ja *juurakkoa*
sekä *kiveä* niinkuin olivat näh-
neet aikamiestenkin tekevän.
Vedettiin taas hampaat irvissä
kissanhäntää, jopa kaiken loppuksi
tapella nahistiin ja erottiin toi-
siaan kivillä ja haukkumasanoilla
lennätellen. Singahti aina kiven
kintereillä:

»Sen Pekkuliini . . . Resu-Taa-
vetti . . . Kresu-Kallan kläppi . . .
Kuijuuni . . . Koipi-Matti . . .
Tievan Kärpänen . . . Timpparin
sikiö . . . Konkka-Aapon kuvhai-
nen . . .»

Aapuan poika.

Kuusi-, seitsenvuotiaatkin resutaavetit saattoivat kapistella jou-
kossa paki paitasillaan. Sahavaaran Justus sai seitsemissään ensim-
mäiset housunsa, Aron Tiinan kursimat. Mutta kun karkea ryssän-
kangas hieroi haarat verille, Justus edelleenkin paljon mieluummin
juoksenteli housuitta.

Mutta silloin vasta ääntä lähti, kun kaikki *kläppivarekst*, tytöt ja po-
jat, alkoivat yhdessä tierata. Juostiin ja tavoiteltiin toisiaan *hukka-
silla* — jukkasjärveläinen näppäsi, sanoi »velkanal» ja lähti lauk-
kaamaan, toinen kiinni tavoittamaan. Lyötiin väliin *palloa*, väliin
oltiin *krunkkusilla*, väliin juostiin *konkkaa*, ja sitten taas kapistettiin
piilosilla ympäri kartanoa, niin että maa kömisi, ja nurkassa olija
huuteli:

»Kuru kuru pinnaa,
häitseri vännääl»

Mutta tunturien lapset taajoivat kaikkein mieluisimmin *porosilla*.
Toiset laukkasivat sarvipäinä pitkin kenttää, toiset heittelivät suo-

pungilla kiinni. Sitten lähdettiin »porolla» ajelemaan. Tarvittiin »poroa» muutenkin — taluteltiin, sidottiin paaluun jäkäläpanoksen ääreen . . . Niilas pahanen, Sarren poika, purtiin kohta piettiöksi.

Räknäämällä katsottiin, kuka joutuu leikin alkajaksi. Osattiin kautta maan vanhoja hyviä lukuja. Marketta luutteli:

»Ysikki tyysikki,
toukun loukun,
leppää viisi,
vilman kroosi,
sathen kappaa,
keltan kartaa,
portti pois.»

Kitkiöjärven kisakentältä kuului:

»Yhten kahten,
tiiken taaken,
venäjän vekkaa,
ruottin murtaa,
reunaa raunaa röps.»

Taikka:

»Tiki veri, turve tie,
kananpoika kuops.»

Ullatin Vaara lasketteli:

»Iik miik anetiik,
sööker jööker, viller valler,
hästen poo, salamoo,
unnanoo,
petter pau, syyky rau,
tool puu, ringa ruu,
piikke pukka, porttis pois.»

Mutta Nattavaaran pikku tieraaajat panivat toimeen pienen pihanäytelmän, Mäntyvaarasta opitun. Oli »talo» seinän vieressä, oli emäntä tyttärineen, poikineen kotona. Tulee vieras akka, polkee porstuassa. Emäntä sanoo:

»Tuuppa sissil!»

Vieras tulee, sanoo:

»Päivaa.»

»Ota tämän!» Nattavaaran lapset tieraavat »Tuuppa sissil»

»Päivaa!» sanoo emäntäkin ja kehoittaa istumaan.

»Ei ole paljo joutua.»

»Mitas sie piat?» emäntä kysyy.

»Jos mie saisin yhen piikan?»

»Mitas sie annat sille?»

»Mie annan sille syöta fiinit ruovat ja annan kultavaatheet, ja kun se kuolee, se panen kulta-arkhuun.»

Jo toki näin hyvä emäntä piian saa. Emäntä antaa tyttärensä, sanoo:

»Ota tämän piikan!»

Vie vieras piian, työtä teettä. Mutta kun ruoka-aika tulee, akka äyskäisee hänelle:

»Syö paskaa ja pannuplättyjä, äläkä minun fiilipunkhiin koske!»

Tulee vieras akka taas, polkee porstuassa, sanoo päivää, ei ole joutoa istua, pyytää jälleen piikaa.

»Mitas sie tehit toiselle piikalle?» emäntä kysyy.

»Se meni mollille antamhaan vetta, ja molli puski etta kuoli — se mie panin kulta-arkhuun.»

Saa vieras toisenkin piian ja vie kotiinsa. Ja yhä vain akka tulee ja vie sekä piikoja että renkejä — kuolevat kaikki, ja »se mie panin kulta-arkhuun.»

Kaunisvaaran Hanssi-poika.

Viimein emäntä lähtee katsomaan vieraan talohoitoja. Siellä ovatkin tyttäret ja pojat vastassa kannellen kamalista syötävistään. Siitä kaikki sydäntyvät, karistavat akan kimp-puun, laukottavat kiinni ja pieksävät hänet kuoliaaksi. Sitten kiireesti juostaan kotiin, ja emäntä sanoo kauhistellen:

»Oh sen hullunomaa . . . haisi niin kolkosta . . . Ja on valhetellut, että on pannut kulta-arkhuun.»

Siinä istutaan ja haukutaan kamalaa akkaa ja hänen rumia ruokiaan. Mutta kuoliaaksi pieksetty ämmä tulee kummitellen porstuaan ja siellä emäntää matkien huutelee, niin että kaikki ovat kauhuissaan. Kap-

sahtaa kummitus viimein esiin ja huutaa kolosti:

»Hoi hoi!»

Kirkuen ja parkuen toiset lähtevät laukkomaan, kuka kunnekin. Mutta manalainen ruukaltaa perässä, tavoittaa kiinni ja surmaa kaikki.

Näin murheelliseen loppuun päättyy Nattavaaran kesäinen pihanäytelmä: »Tuuppa sissil!»

— — —

Metsä oli erämaan aidan takana, ja metsässä marjoja — eikä ollut jänkekään hilloineen kaukana. Silloin alkoi kläppivareksille ankara työ — piti laukkoa pitkin metsiä ja jänkiä. Mutta se oli mieluista työtä. Hyvää syötävää oli joka mättäällä: *mustikoita*, *puolukoita*, *vaaramia*, *vaŕukoita*, oli myös *lintukoita* ja *kaarnikoita* eli *kaarnheita*, oli vielä *hevösenpuoloja* ja *juopukoita* eli *juolikoita*, jopa jossakin pussassa *ruotukoita*. Ja vatsa pullotti kylläisenä. Pureskeltiin vaihteeksi *putkenvartta*, ja kuusikosta saatiin hyvää pihkaa. Pojat kaahaisivat puuhun, kaapivat pehmeää kuivaa *tikanpihkaa* — valuva *vallapihka*

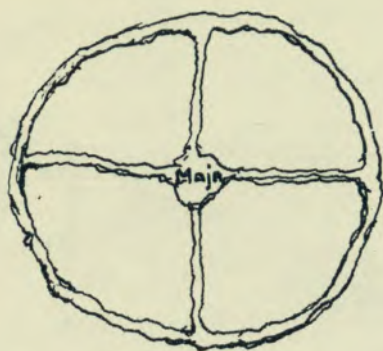
Lainion emännät sauvovat jokiväyläänsä.

ei kelvannut —, ja kohta oli jokaisen suussa sitkeä pihkamälli. Sitä oli mukava pureskella, janon se sammutti, mutta nälän antoi. Pojat antoivat valmiiksi purtuja mällejä tytöillekin. Aikuisillakin oli usein pihkapallo hampaiden välissä.

Oli toki jo muutakin työtä. Pojanveekarien piti tuntikaupoin seisoa rannalla kannatellen ongenvapaa sekä toisin vuoroin laukata pitkin rantoja kokemassa linnunpesiä ja sotkanuita. Tyttöjen taas täytyi hoidella ja paimennella pienempiään, milloin pirtissä, milloin pihamaalla. Piti myös sekä poikien että tyttöjen juosta paimenessa, piti käydä muiden mukana lehdenpanossa, haravoimassa, leikkuupellolla, jäkälänpanossa. Ja jo taas täytyi taajoa väylällä sauvoen venettä milloin ylös milloin alas. Siinä tottui kohta jo pahaisinkin napa-taatta jaloksi väylämieheksi, airon ja sauvoimen käyttäjäksi. Notkah-teli vain sauvoin, ja vene nousi kohisten, oli työntäjänä poika tai tyttö.

Oli kivieliössä työtä ja askaroimista kesäpäivän täysin. Muutamat poikahurtat kyllä olivat niin sinnikoita, että aina *intelivät* vastaan. Heitä täytyi *kelomalla* asetella ihmisten töihin ja asioihin, ja monta kertaa saatiin heistä sanoa:

»Tuosta kläpistä ei tule kun hiiren ruoka,
sen sais' uuvesta tehdä.»

Hukanrannio. Kangos.

Oli työtä talvellakin. Kelkat ja sivakat olivat parhaat työkalut, rantatörmä ja vaaranlaita mieluisimmat työmaat. Kohta pimeästä pimeään ne miestä pitivät. Lumisina ja märkinä tyyrääjät illalla tulla rähjäisivät kotiin. Varsanjalka luikki miehennokasta, ja paljas varvas tiiraili kengännokasta — mutta ruokahalu oli kuin ennenkin ja ruokakupille kaikkein kovin kutsumus. Oli kaarassa kylmä kalanpuolisko — se meni semmoi-

senaan, oli hanhossa muikeaa piimää — se oli kuin rieskamaitoa.

Sitten jo taas piti tallata lumikentälle *hukanrannio* sekä laukata siinä *hukkasilla*, ja kun tuli *mätä lumi*, oli työnä *lumihuonheitten* rakentaminen. Pyytöhenkisten pajanpalkkeitten täytyi aina väliin sivakoida pitkin pajukoita rakennellen riekonansoja ja taas käydä niitä kokemassa. Kotipihoilla piti poikain pilkkoa puita ja keltata pirttiin. Saipa moni poika kohta kymmenvuotisena syksyisin kapistella isän kantapäillä nuijittua hakkaamaan, sitten jo tervasmetsään juurakoita vääntämään ja pilkkomaan. Keväthangilla oli poikien ankarana työnä raahata metsästä »tien päälle» polttopuita, karhakoita, koivukaskia ja tervalauttojen vitsoja, kun isä vedätti niitä hevosella kotiin. Täytyi samassa työssä hääriä tytärnaaskojenkin heti, kun kynnet kestivät. Ja välitöikseen tyttärien piti vielä oppia kutomaan itselleen sukkaa, vantutta, jopa pian ruveta kehräämään, karttaamaan ja kutomaan. *Tortti* oli kohta tyttären tärkein tupakalu.

— — —
Mutta kaiken ohessa piti kristityn ja kastetun metsien laukkojan oppia kirjanymmärrykseen. Se oli monelle kamala paikka, ja kirja, punakantinen aapinen, oli kolo kappale. Mutta se vain piti ottaa käteen ja oppia — muuten kivelien vaellus päättyi kaikkein koloimpaan paikkaan.

Kotona jo pantiin aapistaidon perustukset, äiti parhaana lukumestarina, ja kukko-kuvainen Suomen aapinen parhaana kirjana. Kulkea poukutti sitten joku puujalkainen *Tannan Erkki* taikka vanha

Nikki-faari, Kenttä-Priita, Tokki-Erkki, Mämmi-Jussa taikka joku muu ukontuhnu opettaen sikiöitä kirjalle. Suomen sanat ja puustavit antoivat oikean kirjanymmärryksen, Suomen aapinen avasi portit Isoonkirjaankin sekä ohjasi sen kautta taivaantielle. Näinpä piti ottaa tarkka vaari Tannan Erkistä ja koivunkarpasta, joka oli pistetty seinärakoon, piti myös visusti kätkeä mieleensä, mitä Kenttä-Priita teroitteli:

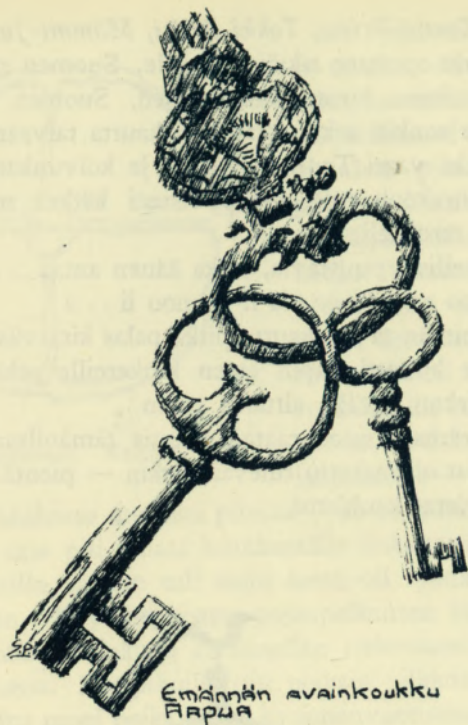
»Net on äänellisiä puustavia, jotka äänen antaa . . . ja pitkä tavu on niin, että oo sanoo oo, ja ii sanoo ii . . .»

Siitä lähti, pitkän tavun kautta pitkä palas kirjaviisauden suurelle taipaleelle. Se kuljetti papin eteen kinkereille sekä sitten *rippilukhuun* ja kirkon perälle alttarin eteen.

Silloin oli erämaan nuori raataja valmis tämänilmaiseen vaellukseen. Ja pohjat oli laskettu tulevaisellekin — pientä kukkokuvaista aapistakin jo rietas kauhistui.

Jukkasjärven
kirkonkukko

Rippiluvusta häätupeaan

Nouseva kiviö oli käynyt rippiluvun, oli polvistunut alttarin eteen ja päässyt raavasten kirjoihin. Pystyi kirkonperän käynyt kiviö kohta vanhan kive-
liön rinnalle töihinkin. Suuret hongat ja aihkit ryskähtelivät maahan nuorten kourissa. Vanhat tervasjuurakot kohosivat kankaasta, niin että paukkui, ja vaarapeltojen suuret kivet kierähtelivät keveästi raunioon, kun nuori miesten *sampi* niitä nakkeli. Nuori *sampi* kuohui verta ja voimaa. *Pruuvikiviä* hän nosti kuin

Svappavaaran tytär kangaspuissa.

muutkin miehet, ja *hypekiviä* kanniskeli pitkät matkat. Oli mies yhtä *saura* kuin toisetkin.

Ja nuoret tyttaret, joiden ruskeista poskipäistä kohta veri oli pillahtaa, keikuttelivat keveästi vesisaavia, sauvoivat väylää ja soutivat nuottavenettä sekä taas rämpivät jänkää paljain säärin ja heiluttivat viikatetta kuin miehet. Eikä kaalo jänkävesi kylmännyt polttavia veriä. Osasivat tyttaret myös helkytellä kangaspuuta ja kutoa *väävejä* — oppaat olivat siihenkin, äidiltä taitonsa saaneet. Pyöreät käsivarret vain tahtia soittaen heittelivät sukkulaista edestakaisin ja paukuttivat pirtaa, ja paksut pohkeet tanssasivat, kun varpaat kilvan hyppelivät polkimilla. Kangaspuut helkähtelivät, arvauskin sitä muisteli:

»Hirvi seiso, lapa liikkui.»

Ja kivelion tytär oli

»Nöyrä ja notkia, saura ja sitkiä
kuin vispilänvarpu.»

Nuori erämaa eli ja tunsi suurta elämäniloa — vaikka monesti oli pöydällä vain petäjäistä, ja niitylle mentäessä kapasäkki oli parhaana eväänä.

Kuohuva veri vaati vastaverta. Suuri erämaa kaipasi eläjiä ja raivaajia, keväiset kiveliot ja väylät kohisivat, koko metsä huusi:

»Lisääntykää ja täyttäkää maata».

Ja nuoret etsivät toisiansa.

Omilla kylillä ja metsäperillä nuoret kyllä tapasivat toisensa ja useinkin kohtasivat mieleisensä. Raajittiinhan töissä samoilla kentillä, ja taajottiin taas pyhisin samoilla pihoidella taikka remuttiin pirtissä, kätkettiin *kylänkiviä*, juosta touhotettiin *sokkosilla* ja kopsittiin päähän:

»Kopu, kopu, istu penkhiin!»

Ja kun sattui miellyttären nimipäivä, kylän pojat karsivat ja yöllä pystyttivät talon pihamaalle huoneen nurkkaan *nimipäiväpuun*, pitkän hoikan kuusen, joskus koivun tai haavan. Kun tyttö aamulla asteli pihalle, puu iloisesti viittaili hänelle, ja tyttö sai tavalla puun kylkeen kiinnitetystä paperista:

»Nouse viettämhän ilola nimipäiväs.»

Taikka:

»Tälä kusela kunjotethan
Juusepina Huhan nimipäivä.»

Kylän tyttäretkin joskus voivat tuottaa samanlaisen yllätyksen, kun sattui mieluisen pojan nimipäivä.

Mutta kesäyön hiljaisuudessa kylän pojat väliin koko joukolla kulkiivat *vyöreisussa*, *vyökengässä*, tyttärien hämyisissä nukkuma-huoneissa — aurinko vain katseli uneliaana pohjoisen reunalta, ja koko luomakunta oli unenhorrossa.

Mutta tyttäret eivät olleet unenhorrossa. He odottelivat, kuka aitassa, kuka tallikamarissa, kuka navetan nurkassa — missä kullakin oli kesäinen kammionsa makuusijoineen. Siellä tyttärien vaatteet olivat seinillä, orsilla kirjavat huivit ja vyöliinat, koreakuvaisessa arkussa parhaat tavarat. Siellä pyhä *pihlaja* tuoksui, väkevä *suenpursu* huumasi, ja *haijuheinäpalmikko* lemusi makealle, joskus antoi

Arkunkiskoja. Lainio.

ihanaa hajua tyynyihin ja vaatteisiin piilotettu ihmeellinen *raijankänsä*...

Jo oli kaikkein mieluisinta hiipiä sinne pyhäpäivän hiljaisina öinä.

Mutta toisinaan ei ovi avautunutkaan ei kopistellen eikä hyvin puhein — ei ollut mielipoikia liikkeellä. Haukkumanimiä lähetellen pojat panivat oven pönkään ja lähtivät toisen tallikamarin takanurkille.

Kulkea touhottivat monet pojat talvellakin, vaikka tyttäret nukuivat pirtissä. Pimeän päissä pojankampit naakivat sisään... Sattui joskus, että peränurkassa nukkuva äijänkäräys kömpi muorin seinältä, puhalteli syntisiä sanoja ja köpitti yökyöpin pihalle.

Mutta oli tyttäriä muuallakin, eikä vain omilla kylillä. Kun pojat laskettelivat tervalautoilla Haaparannalle taikka Kainuuseen, oli niitä, jumalanluomia, pitkin väylän vartta, ja näköäkin heissä oli. Monesti sattui, että piti toisenkin kerran laskea samaan rantaan, jopa sitten viimein mennä ja korjata omansa.

Sattui taas etäisen kivelion tytär tulemaan vieraisille kylään. Oli mieluisa tyttö, oli ensi kertaa käymässä, *hurrikas* oli. Jo talon pojat juoksivat kirves kourassa metsän laitaan, kaahaisivat kuuseen ja karsivat oksat pois, latvatusun vain jättivät sekä oksan, *käsivarren*, viittaamaan sinne käsin, mistä tyttö oli kotoisin. Kirvestivät pojat vielä puun tyveen ison pilkan ja leikkasivat siihen tytön nimen ja vuosiluvun. *Hurrikas, hurrikkapuu* se oli, tytön kunnioiksi karsittu.

Hurrikkapuu Kompeluslehon aidan takana. Täräntö.

Vettäsjärven vanha Vettäs-Eeva.

Ja tytön piti jollakin pikku lahjalla muistaa puun karsijaa. Ellei hän muistanut, nousi kohta *tervaporotta* puun käteen, ja sai killua siinä niin kauan kuin sen sanku kesti.

Saattoi hyvin tyttökin kapaista kuuseen hurriikkaan karsintaan, kun mieluinen poika sattui taloon. Väylänvarren kirkassilmäinen Kaisa laittoi muistopuun Aitanpään Aukustille, kun tämä tervoja laskettaessaan pysähtyi taloon. Näyttipä tyttö vielä nukkumahuoneensa, pienen tallikamarin, jotta — olisi vain täällä tilaa ja lämmintä . . . Ja myslisiinhuivilla poika palatessaan muisti hurriikkaan tekijää.

Hurrikkapuita kyllä karsittiin kenelle vain, arvossa pidettävälle ensikertalaiselle. Ja puu eli niin kauan kuin henkilö, jolle se oli tehty. Kun henkilö kuoli, puukin rupesi kitumaan. Vettäs-Eeva elää vielä yli 80:n ikäisenä, ja hänen hurrikkapuunsa seisoo kyhjöttää Kompeluslehon aidan takana.

Yli kuusikymmentä vuotta takaperin Kompeluslehon pojat karsivat sen Vettäsjärven tummalle tyttärelle.

Liikkui kiviöissä lappeja ja lapintyttäriä. Heinäkengissä kepsutteleva kirjotakkinen tunturityttö katseli tummin silmin punahilkansa alta, katseli lannanpojan sekaisin. Ja tyttären korvamerkeissä laukkovaa porotokkaa katseli poika, moni poika, kiiluvain silmin. Se oli yhtä mieluisa näky kuin tummakatseinen punahilkka. Sillä porosuvusta, *lapinalaa*, kun nai, sai tytön ja sai myös poroja. Oli outalappillakin, metsien kiertäjällä, punahilkkoja, heinäkenkiä — ja komeita poroja. Kelpasivat nekin monelle — ja lanta ja lappi menivät sekaisin, sitä enemmän, mitä korkeammille yliperille jouduttiin. Kiiltävä nokitukka ja tummat silmät siirtyivät lapinkodasta lannanpirttiin . . .

Oli suuressa erämaassa katsottavia punahilkkoja, sati muitakin tyttöjä. Kaikki he odottivat ja kaipasivat ottajaansa — punoittivat kuin kurjenpuolat, ja silmät kiiluivat kaarnikkoina.

Sattui nuoren erämiehen poluille joskus maahiaisten ja metsien tyttöjä — kohta nekin olivat otettavissa. Ullatin poikaa vastaan asteli metsäpalkaalla pari koreapukuista tyttöä. Kun poika kysyi, mistä he ovat kotoisin, tytöt vastasivat mujahdellen:

»Ei paljo misthään.»

»Mistäs te tulette?» poika taas tieteli.

»Emme paljo misthään», tytöt naurahtivat.

»Mihin te olette menossa?» poika vielä tutkaili.

»Emme paljo mihinkhään», tyttäret sanoivat naureskellen toisilleen ja lähtivät taakseen vilkkuen sipsuttelemaan polkua pitkin.

Poika juoksi jälkeen — mutta vilahti vain, kun koreat tyttäret katosivat metsään.

Suuressa kiviöissä saattoi tapahtua ihmeellisiä asioita. On nuori mies metsäkodalla kohdannut maahiaisen tyttären. On joskus sattunut, että erämies on ottanut maahiaisen tyttären emännäkseen ja saanut sukuunsa tummaa maahiaisen verta.

Mutta kotiperiltä, tutuista tyttäristä, kiviön poika sai kumminkin

Vettäs-Eevan hurrikka-puun kirjoitus.

Ullatin nuoria miehiä metsään menossa.

parhaan emännän, sellaisen, joka oli tottunut talontöihin ja pellon raadantaan sekä tiesi, mistä ja kuinka leipää tehdään. Mitäpä semmoisiin lapin heinäkengistä, porotyttäristä, taikka koreista metsän hattaroista. Lapinveri veti kotahoitoihin, metsäntyttäret olivat pakanoita, ja maahiaisten tyttäret kastamattomia sieluja, vaikka olivatkin Aatamin jälkeläisiä.

Kotikylien tyttäret ainaskin olivat parhaita — eikä aina sukulaisuuskaan ollut esteenä. Monesti naitiin lihallisia *nepukoita*. Ja taas toisaalta tehtiin joskus *ristinaimisia* — pojat naivat toisensa sisaren.

— — —

Osasi kivieliö katsoa tyttären muotoa ja muuta, ja hyvin näki, kuka oli otettava. Heleät veret, siniset silmät, kellertävät hiukset, vähän pysty ja kiverä nenä, hoikansorttinen kurennoilta, mutta perältä leveä — jo oli näökäs ja mainittava tyttö. Sitä enemmän, sati tytär käveli hopusti ja näppäämällä, ja hänellä oli vielä hyvä luonnonomaisuus. Mutta mustapäinen pikisilmä oli näötön ja pahankurinen, ruma oli myös, jos suu oli leveä kuin haukalla ja nokka niin iso, että täytyi koipikintaalla niistä.

Vaalea, tavallisenkokoinen suomalainen, niin tyttö kuin poikakin, oli aina hyvä ja näökäs, mutta lappalainen oli kohta liika pieni, kel-

Kuoppalan Helmi, Lovikan tytär.

Muoslompolon Heikan tytär.

tainen ja mustapäinen. Kainulainen oli kovin tumma, isoluinen ja pitkäkoipinen rumilus, joka mennä loipi kuin hirvi — ei ollut näökäs.

Hui, kuka sellaista saattoi rakastaa!

Naitavan tytön piti vielä olla jalon työhmissen sekä sepän ja käsillisen, niin että osasi kehrätä ja kartata ja kutoa ja neuloa ja tehdä vaikka mitä sekä pirtissä että navetassa, pihalla ja pellolla — niinkuin piti hyvän emännän.

Mutta olipa näökkäällä työnuskijalla vielä maallista hyvyttä, oli siinä jo niin paljon näköä, ettei — näökkyyttä kaivattukaan. Sellainen tytär kelpasi hyvin, häntä mainottiin, ja ottajia oli — vaikkei hän ollutkaan mikään kirkkoreki.

»Raha tyttäret on kaupinnut», sanoi Lovikka, vaikka asia oli niinkin kuin vanha Ullatti väitti:

»Vaimon tavara ei räkkää
kun joulusta matinpäivhään.»

Marketan Raili katseli, hyvästeli ja paljon puhutteli Vettäsjärven Markuksen komeaa Kaisa-Liisaa. Mutta kun Markus-äijä antoi

maansa Kreetalle, Raili ottikin hänet — selitteli vain sitten naapureille:

»Kyllä Kaisa-Liisa kaunihimp' on, mutta kun Kreetalle annettiin maa, niin mie-otin sen.»

Maat ja tyttären sekä vielä hyvän kaivon sai myös Marketan Aapo, kun antoi Vettäsjärven Lammas-Antille pari tupakkaleiviskää. Antti oli kyllä jo luvannut maat Anna-Marjalle — ja Parakan Eljas oli kiireesti hänet korjannut. Mutta kun Aapo kohteli tupakalla ja hyvillä puheilla, äijä peruutti lupauksensa. Eikä Parakan Elias voinut muuta kuin ylpeästi sanoa:

»En perusta Lammas-Antin maista — ja kyllä mies termhään aina reijän saa.»

Mutta kelpasi hyvä varatonkin, vaikkei hän ollutkaan maan perillisiä, joskus paremmallekin kuin vertaiselleen. Iso ja ylpeä alaväylä kyllä katsoi tarkoin tavaranpuolta — hyvin tiedettiin, kuka oli renkimies, kuka piika ja mökinsikiö. Vanhemmat ja koko suku kapsahtivat kannoilleen, jos talon poika rupesi katselemaan piikaa, taikka renki rohkeni lähestyä talontytärtä. Mutta väliin sentään näökäs ja toimellinen piika saattoi joutua palvelustalonsa miniäksi ja sitten emännäksi. Vähäväkisillä yliiperillä tämä kyllä tapahtui. Moonin Kaisaa katseli kauan talon poika, katseli ja puhutteli ja lähenteli, ja viimein tarjosi kihloja sekä kysyi. Kaisa vastasi:

»Miekö se nyt olen jokhaisen kelkalla, hui hai! Jos naimassa olet niin kuulutuksheen saat panna, mutta roskautheen en rupia . . . Ei ole minun vieressäni viero ihminen käynyt.»

Tuli pojalle sellainen hoppu, että pitkin jääpanteita ajaa laukotti Vittangin pappilaan.

Oli sellaisiakin, jotka rupesivat *roskautheen* ja *kimppusivat* miesten kanssa sekä *tuhraantuivat*, niin että maailmaan siunautui *löysi lapsi*, pieni kiperäsäärinen *jalkasikiö*, jonka takia äiti riepu sai *tervauttaa kirkonkattoa* samoin kuin häissään raskaana oleva morsiankin. Saattoi äiti saada salassa ja surmata sikiönsä ja heittää metsään — kastamattoman raukan. Mutta ei kristitystä lähtenyt, roskaudessakaan sikeytynyt sielu ilman vain vaipunut erämaahan — vaikka olisi jäänyt kastevesinkin pesemättä. Kalliista sielusta tuli *äpäpä*, kummajainen, joka pahoin räähky metsässä ja peloitteli kristikansaa. Niitä oli siellä täällä pitkin kiveleitä, ne poukkivat jängillä,

kitisivät jokirannoilla ja laukoivat alastomina, punaisina pitkin talvista aapaa, niin että lumi pyrysi — poromiehen perässä ruukalsivat ja surkeasti räähkyivät. Kurjaa isää ja äiti riepua ne kaipasivat, huusivat pelastavaa kastevettä ja kristityn nimeä. Pajalan Karvosenkankaalla nähtiin usein ja kuultiin, kun pieni alaston raukka hyppi kanervikossa ja parkui:

»Isä, anna kenkää,
äiti, anna sukkaa —
hako pistää jalkhaan
Karvosenkankaalla!»

Kohta rippiluvusta päästyä, jo seitsemäntoista ikäisinä, monet tyttäret rupesivat odottelemaan kihloja. Kaikilla kyllä ei vielä niin nuorina ollut *naimahalua* — Yrttivaaran Kaisa-Matleenallakaan, vaikka häntä kysyttiin jo rippikoulussa.

Mutta tuli kihlat, tuli oikea viepä, ja kahdenkymmenen korvilla tyttären parhaat olivat jo naimisissa, jopa monet keikuttelivat kitisevää kehtoa — Nattavaarankin tytär, joka meni miehelle jo viiden-toista ikäisenä. Kolmattakymmentä käyvä, vaikka vain ensi vuosia, oli jo *vanhapiika*, jolle kohta ruvettiin puhaltamaan hänen omaa virttään:

»Sirppikynä käessä
ja vanha harava,
netpä ovat vanhanpiian
irtain tavara.»

Vieläpä heille ennustettiin:

»Kolmekymmentä kun täyttää,
alkaa jo uihkarinpaattia soutaa.»

Köökin Alma, Vaskivuoren tytär.

Eivät olleet vanhapiika rievut enää entisessä tyttöarvossaan. Homeelta he jo haisivat ja hourasivat, ja vihaisia he olivat, kun eivät ketään saaneet. Hourioissaan jotkut sekoittelivat juotavia kuolleen-hampailta ja -kynsillä, panivat kainalohikeäänkin sekaan, juottivat niitä pojille ja viskuttelivat:

»Veri pittää yhistyä, joka tämän juo,
minun verheenil!»

Joillakin yliiperän tyttärillä, lapinlapsilla, oli kumma *luhka* päässä, näkymätön kortto, joka varjosti, niin etteivät pojat tytärtä huomanneet. Keura-Mortti, karhun repimä, saatteli luhkatyttäriä takapihoille, pyyhki heitä ja kopeloi ja manaili:

»Jos nyt tänä vuonna ei naija,
ei naija koskaan!»

Ja vanha Rautu-Lassin Ella naitiin heti, mutta Ungan Markille Keura-ukon täytyi todistaa:

»Sie olet pölästyttänyt pojat, ei kukkaan sinua nai!»

Marki kun oli joskus seuroissa taajonut ja karistanut kristityn pojan kaulaan ja hökäissyt:

»Etkö sie minua nai?»

Eivät miehetkään, *vanhatpojat*, olleet nuoren arvossa, eikä oikea, hyvä tyttönuori lähtenyt heidän kelkkaansa — sati he koskaan rupe-sivat naimista houraamaanakaan. Elelivät he vain edelleenkin yksin ja olivat omina isäntinään ja emäntinään, jos ei ketään naista ollut talossa. Ja niin oli asia kuin vanhat sanoivat:

»Kyllä on puisevat seinät,
jos ei vaimoa ole talossa.»

Vanhojenpoikien aherrukset hyvin näkyivät talossa ja juorusivat heti vieraallekin, niin että

»Ei tarvitte kysyä, missä emäntä on,
kun tulee emännättömhään talhoon.»

Mutta jos vanhapoika oli *knapsu* — jo petti vieraan. Asumus oli siisti ja sievä kuin ainakin emännän jäljiltä. Näytti vain, että emäntä oli pyörähtänyt naapuriin.

Mutta kun knapsu käydä kepsutteli sinne ja tänne, kiehahdutti

Aapuan nuoria miehiä.

kahvit, pesaisi kupit ja pyyhki ja pyöri, napsi sokerit, kuori kermat ja suori pöytäliinat ja jutella kipajutti hyväntuulisena naureskellen — jo hoksasit: kotona on emäntä, kotona isäntäkin. Talo ei kaipaa mitään, vaikei olekaan naista — eikä myöskään miestä.

Sormuksilla, hohtavilla hopearenkailla ja moniläikkyyisillä *silkeillä* kiviön poika merkitsi ruskean tyttären omakseen. Kiiltävä sormirengas, läikkyvä tukanpeitto ja hartiahuivi olivat erämaan tytön ihanimmat ja halutuimmat koristukset.

Kosijapoika työnteli mielityölleen hopeasormuksia — myöhemmin jo kultaisia, kaksin, kolmin, veti taskustaan joskus neljännen, veti vielä viidennenkin — sati tyttö ei oikein tahtonut suopua. Mutta jo rupesi suopumaan, kun kohta kaikki sormet hohtivat ja helisivät. Ja silkkihuiveja hyvä kosiskelija kantoi ainakin kahdet, mustan ja ruskean, usein vielä — yliperillä, lappien rajoilla — kolmanneksi tulipunaisen, prankkuli- ja viheriäreunaisen saalin, niin leveän, että selkäpuolen nuskat riippuivat polvissa, ja etukulmat rieppasivat vatsalla. Toi isoinen poika lisäksi leninkivaatteen, kantoi mustatkenkät, kaaristi vielä kaulaan viidenkertaiset viljat, ripusti korviin klupurenkaat — heitteli joskus hopearikseilläkin.

Puimusen tytär Jukkasjärveltä.

Oli tyttärellä *kihloja* kohta arkun täysin. Helisi ja kilisi, hohti ja läikkyi kaikki paikat edestä ja takaa, kun tyttö pani parseelit päälleen. Mieli pysyi iloisena jo niitä katsellessa, vielä iloisempana, kohta ylpeänä, niitä kannellessa. *Morsian* oli.

Sai koko kivelio kateena katsoa, että hyvälle oltiin menossa. Tyttö taas puolestaan saattoi pojalle viulalla kutoa näpertää sukkanauhut, traksit, housuvyöt ja kalvosvanttuut.

Salassa kyllä, arkun piiloissa, moni tyttö hoiteli koreuksiaan — oli ne varkain ottanut, vanhemmilleen puhumatta. Kaksin, kolmin vuosin voi tyttö kalleuksiaan piiloitella. Oli katsotulla tytöllä toisinaan kahdet,

kolmet kihlat — täytyi ottaa, kun hyvät pojat kilvan tarjosivat, eikä vielä ollut selvillä, kuka heistä olisi otettavin. Saipa niitä sitten työnnellä takaisin.

Ja monet pojat, isothyvät, tervalautturit, markkinainkävijät, kulkea väännätelivät sormukset valmiina taskussa — eivätkä he tietäneet, ketä hopearenkaallaan ensiksi heittäisivät. Oli monta mieluista otettavaa. Kuka oli käsistään taitava, kuka leveälanteinen raataja, kenellä hyvä muoto. Kaisa-Liisa oli kauniimpi, mutta Kreeta oli maanperillinen.

»Äiti oli hyvä, mutta tyr oli parempi.
Eikä muoto kelpaa murkinaksi.»

Olivat asiat viimein selvät, jo poika asteli *vartijamiehen* — pojan setä saattoi olla vartijamiehenä, ja oli hänellä huivi sekä hamevaate tytön äidille, lakki ja paita isälle — kanssa kysymään lupaa tytön vanhemmilta, ja sitten lähdettiin pappilaan panemaan *kuulutukshiin*. Sanoi pappi pyhänä kirkossa asian, meni nuorilta *jalka poikki*, ja

morsiamen kotona pidettiin *romiaiset*. Ryypättiin viinaa sekä annettiin nuorelle parille rahaa ja vaatetta.

Lähti morsian — ainakin alamaissa — *kerjäämhään*, oikein hevosella ajellen. *Anojavaimo* oli mukana asiaa ajamassa, ja kyytimies ajamassa hevosta. Ajeltiin pitkin kyllä — erkheikkiläinen saattoi lasketella kautta Pajalan ja Tärännön — käytiin sukulaistaloissa ja tuttavissa. Morsian tarjosi ryypyt isännälle ja emännälle, ja anojavaimo tarjosi puhetta — isäntä kävi arkullaan ja antoi rahaa, ja emäntä kaivoi koristaan villatukun.

Täysin kuormin palasi morsian kerjuuretkeltään.

Mutta kun oli kaikki valmiina, pidettiin häät — kukin varojansa myöten. Toiset kävivät vain pappilassa vihillä ja saivat muutamia vieraita, muutamat vihittiin kinkerituvassa, mutta isothyvät toivat papin kotiinsa, ja vieraita tuli, minkä taloon mahtui. Kun Lautakosken Olli nai Sattajärvestä Kyrön Kreetan, ajettiin häihin neljälläkymmenellä hevosella. Oli kevättalvi ja kevättriihet puimatta. Hevoset vietiin vuoronsa jälkeen riiheen puimattoman jumalanviljan ääreen, ja ihmiskansa saateltiin pirttiin valmiin jumalanviljan ääreen. Oli tuotu sadan kannun tamminen viina-ankka pirtin nurkkaan, lyöty tynnyristä pohja pois — ja iso kauha oli laidalla. Siitä sai vuoronsa jälkeen jokainen litkaista — ja suuri häämeno oli kohta hyvällä keinolla. *Fiulut* ja *posetit* soittivat, ja ankkaviljaa nauttinut kansa tanssi.

Ja taas välillä käytiin ruokakupin ääressä. Ruokaa olikin ylpeissä häissä yltäkyllin — Täräntö teurasti häiksi lehmän.

Morsian keikkui korkeissa kruunuissa, ja musta leninki oli hänen yllään, mustissa oli *yrkämieskin*, morsiamen laittamissa verhoissa.

Kaunisvaaran nuori mies.

Silkksaalin alla nuoripari vihittiin, ja neljä paria *morsianpiikoja* sekä *yrjäntrenkejä* oli saalia kannattamassa. Oli pöydällä lautanen, ja hääkansa, ryyppyjä saanut, pani siihen rahaa — isorikas kolmekin-sataa kruunua. Toiset panivat eläimiä, lammasta, lehmää, poroa. Ja välillä aina tanssattiin. Vanha alaväylä oli kova tanssaamaan. Se osasi *purppuriakin* sekä *kolmen hengen engelskaa* ja *lattiskuuta*, mitäpä kuin *polskaa* ja *valssia*. Tanssattiin *kaakkuriakin* ja laulettiin:

»Kaakkuri, kaakkuri, kirjava lintu,
kaapissa, toopissa, vesi sinisintu . . .»

Tanssaten koetti vanha Nattavaarakin viettää häitään. Alatalun Mikki, ryyppyn saanut, kääppäsi akkaansa kädestä, rupesi hyppimään ja laulamaan:

»Itte mie tanssaan Maijani kanssa . . .»

Ja Järämän Grelssi-äijä, yli kolmen kyynärän rumilus, sieppasi kainaloonsa pienen Priita-Stiinansa, kärysmakkaran, riepoitti häntä ja lauloi:

»Mulla on kainalossa Kangosen kräämä.»

Mutta kun korkeiden yliperien häitä vietettiin, pojat ja tytöt joskus laukkoivat vaaraan *porosille*, hyppäsivät ja taajoivat siellä kuin porot — ja sitten taas juoksivat häätaloon ruokapöydän ääreen. Jukkasjärven entisissä häissä juotiin viinaa kuin vettä ja elämöitiin kuin villit. Mutta vaikka elettiin uskottomuudessa eikä Jumalasta suurin tiedetty, ei morsian hääpirtissään kohta ollenkaan ollut *vahvana* niinkuin monesti nyt.

Kolmekin päivää hyviä häitä taajottiin — täräntöläinen saattoi joskus hyppiä koko viikon, Pikku-Repunkin häitä piti remuta kolme päivää.

Ja talon tyttäret sekä sukulaistytöt laittoivat *morsianvuotheen*, mutta äiti itse vei siihen ja siunasi tyttärensä.

Sitten kaiken lopuksi nostettiin nuori vasta vihitty morsian *akaksi* ja yrkämies *ukoksi*. Nattavaaran naiset istuttivat morsiamen tuolille, kaappasivat tuolinjaloista kiinni ja retuuttivat niin korkealle kuin jaksoivat. Ja sitten he hyppivät laulaen ympärillä. Hietaniemi taas sievästi valssaten tanssautti morsiamen pois *tyttären virasta*.

Kannattikin hyvää tytärtä nostaa sekä hänelle laulaa ja tanssata. Sillä kun oikein käsillinen ja seppä tytär lähti isoisesta isän kodista ja emon hoivista uuteen paikkaansa, ei hän suinkaan saapunut kah-ta tyhjää heilutellen. Saattoi hän olla kaunis ja näökäs jumalanluo-malta, mutta kun hänen kantapäillään saapuivat *naimavärkit*, oikeat *morsiamen kaunistukset* sekä vielä muuta maallista hyvyyttä, silloin hänen kauneutensa paistoi kaikelle kivieliölle.

Jokainen koetti hankkia naimavärkkejä varojensa mukaan. Pieni piikainenkin piti niitä alituisesti silmänsä edessä, ahersi ja ahersi ja — seppä kun oli — saikin, niin että kun aika oli täytetty hänen koh-daltaan käydä miehen kainaloon, hänenkin näökkyyttään morsiamen kaunistukset paljon lisäsivät. Oli piikaisella makauksia uhka paljon, oli *lakanoita*, *polstereita* ja *paljoja*, oli *rouot* ja *raanut*, *tortti* ja *väävis-toolit*, *arkku*, *pöytä* ja *arkkutooli* — saattoi vielä viimeisenä kapsu-tella muudan lammas kuuluttaen emäntänsä aikaan saannoksia.

Mutta kun hyvän talon perillinen lähti vaeltamaan sekä levitti naimavärkkinsä ja kaunistuksensa kivieliön kansan katseltavaksi, oli muistelemista kohta vuosikausiksi. Pajalan tyttärellä oli omakutoisia *kläninkejä* kolmet-, neljätkymmenet ja kartanoaitassa kaksi sänkyä makauksilla ladattuina kattoa myöten. Siinä oli tavaraa kohta maail-man sivuksi. Tärännön morsian oli saanut kaunistuksiinsa *jäneksen-nahkaiset rouot*, valkoiset ja pehmoiset kuin jänkien villapää — kursitut neljänkymmenen lynkäpolven selkäturkista. Käymäjärven tytär ylpeili yhdeksillä rouoilla. Sieppijärven Filpan Marialla oli lampaan-, jäniksen- ja koirannahkaiset rouot — ja oli hänellä paljon muutakin hyvää. Ei mahtunut Maria Jarhoisten Mäkitalon kamariin, kun häntä kauneuksineen yritettiin sinne sovitella. Ait-taan piti kanniskella enemmän kuin puolet. Makauksia oli Marialla kymmenet peitot ja raanut, vielä *meriraanu*, Ruijasta tuotu, vielä kaksi parileiviskäistä höyhenpaljaa, kahdetkymmenet pitkät polsterit ja kymmenet pienet polsterit. Lakanoita, leninkejä oli kymmenittäin, paitoja, tröijyjä, kohtuja, huiveja, sukkaa ja vanttuita, niin ettei niitä saata muistaakaan. Mutta housuja — ei alkuakaan. Hui, ei niistä tiedetty mitään! Oli vielä kolme sänkyä, kolme pöytää, tortti, väävineuvot ja huushollineuvoja huitupytyihin asti. Ja kolme leh-mää kalkutteli perässä ynisten . . .

Hyvin sopi makauksien ja vaatekertojen paljoutta nimitellä mor-siamen kaunistuksiksi, sillä ne olivat enimmäkseen hänen omien kä-

Lovikka-vanttuita. Lovikka.

siensä näppäryyttä — kehräämiä, kutomia ja ompelemia. Ne mainoivat tekijäänsä enemmän kuin hyvä muoto, sanoivat, että hän oli seppä ja käsillinen. Häpeänä pidettiin, jos piti ostovaatetta värkkäillä. Vain vihkileninki oli ostettua vaatetta.

Piti hyvällä miniällä, kun hän tuli miehensä kotiin, olla oman käden näytettä *anopille* ja *appifaarille*, *natomuorille* ja *äijäfaarille*, vieläpä veljille ja sisarille. Muorin hän hyvitteli paidalla ja huivilla, vaarin paidalla ja verkkaliivillä. Kun hän vielä pistälsi *naoille* huivin ja *suokereille* lakin, oli kaikki niinkuin olla piti.

Miniälle alkoi uusi outo taival — hän sai ruveta oppimaan uuden kotinsa elämää ja tapoja.

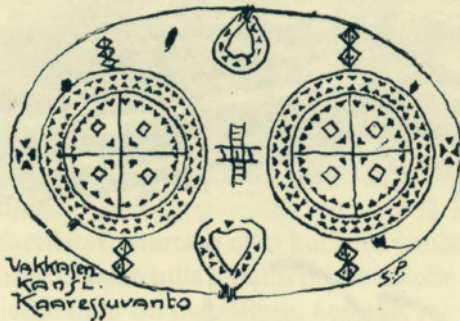
Kovin ikävä miniällä useinkin oli oudossa paikassa. Monta kertaa piti laukata vanhaan tuttuun kotiin — ja siellä yhdessä emon kanssa hämärässä navetassa käsikauloin itkettiin . . .

Kului kumminkin aika, kesät ja talvet ajelivat toisiaan, pellonpanot ja viljankorjuut — ja kohta alkoi taas uusi polvi taajoa talon pihalla.

Kylän laidassa, pikku kömmänän pihamaalla taajoi myös nouseva polvi . . .

Siellä elää tuhrusteli *suoskupari*, semmoinen *loppapari*, joka oli vihitty — vaikkapa tallin perässä titteriä tatteria lauleskellen, Aapuan muorin sanoja seuraten. Ja niillä luvuilla, kirkon siunauksista välitämättä, he siittivät sikiöitä ja lisäsivät seurakuntaa niinkuin muutkin.

Saattoivat lisätä — mutta eivät he kristityitä olleet.

Kuolema

Kiveliö syntyi, hyppi häitänsä, tuli harmaaksi ja kaatui hautaan. Oli erämaassa kyllä aikaa, sekä kesän pitkiä yöttömiä päiviä että talven pitkiä päivättömiä öitä aivan loppumattomiin, sati vain eläjillä riitti ikää. Mutta tääläkin kuolema, suuri tasaaja, kulki elämän kantapäillä, naaki ja odotteli vuoroansa — naaki ja kalvoi kaikkia, joissa elävä henki liikkui, ja sitten leikkasi.

Sääsket ja hyttiset tierasivat vain lyhyen ja lämpöisen kesäpäivän, mutta sitä kiukkuisemman — jo loppu tuli. Samoin muutkin kivelion eläjät taajoivat, kuka kuukausia, kuka vuosikausia, ja sitten surma saavutti. Vain vanhat maahiaisäjät kärisivät vielä neljän polven ikäisinä, katajan ikäisinä, hongan ikäisinäkin, ja suurien kairojen harmaat aihkit natisivat kohta vuosituhattaan, ennenkuin rymähtivät maahan — ja muuttuivat jälleen maaksi, niinkuin koko elävä luomakunta.

Suuri kaira vain suhisi hautalukuja sekä veisasi kuolinvirttä kaatuneelle vanhukselle . . .

Maata kohden vaelsi ihminenkin, maasta saatu syntinen savimaja. Monet pikku raukat saivat elää vain hyttisen iän, toiset taas vuosikausia — kuinka kullekin oli sallittu. Jotkut kovat luuäijät ja kuivettuneet muorit jaksoivat vaeltaa satakymmenelle, toisellekin sadalle, ja sitten vasta rupesi toinen jalka olemaan haudan partaalla. Aapuassa sanotaan ennen eläneen niin vanhoja vaareja, että olivat istuneet ison kolon pirtin peräpenkkiin.

Mutta ei saapunut surma aina aivan tietämättä. Niinkuin suuren mahtajan lähestyessä, niin kovan kuoleman edellä monesti kulkiivat sanomat ja viestit, semmoiset ihmeelliset *eelliäiset*, jotka jo panivat aavistamaan, kuka oli tulossa.

Kummat olivat surman sanansaattajat. Oikein luonto liikahdelti, ainakin joidenkuiden luontokappaleiden piti lähteä liikkeelle.

Kuka lienee lähettänyt, mutta ei ollut kuolema kaukana talosta, kun suurien kairojen musta *metto* tulla tohahti tuvan katolle istumaan, taikka tuli talon harjoille muu iso metsälintu, *koppelo*, *teiri*, *riekko* taikka iso *vesilintu*. Vielä kovempänä kulki kuolema, jos synkkä *korppi* kopsahti pihalle koikkelehtimaan. Oli joskus *käki* saanut surman sanomat — jo tuli aidanseipäeseen niitä kuuluttamaan, oli annettu tieto *tikalle* — se lähti metsästä ja tuiskahti tuvan seinään koputtamaan: kuolema tulee, kuolema tulee . . . Oli sanottu asia pienille *tiaisille* — ne tulivat talon tienohille tiukuttamaan. *Käärme*kin oli kuullut kummia — piti tulla pihalle koikkaroimaan, nurkissa nuhiseva musta *hämähäkki* oli jostakin saanut paha viestiä — se juoksi piilostaan sitä julistamaan. Joskus oli *seinärautio*, pikku *kiiski*, saanut pahan vaikutuksen — hän heti alkoi hirressä nakutellen laskea kuolemanhetkiä. Pahainen *hiirikin* toisinaan tiesi tapahtumia — hän ilmoitti tietonsa nakertaen kuolevan vaatteisiin ison reiän. Jo viimein kurjat *täit* kokoontuivat koko tokalla jäytämään surman-omaa. Siitä arvattiin, että . . .

Kuoleman sanomiksi *lusikka putosi* kädestä syötäessä, kuoleman sanomiksi musta *huunpurema* ilmestyi ihoon ja *vaimas* liikkui silmässä. Samoiksi sanomiksi *kirkonkellot* soivat korvissa — oikeassa miestä, vasemmassa naista, samoiksi sanomiksi hammas unissa lähti suusta, taikka teetti uni uutta rakennusta.

Mutta kun kesken parasta kesää *hakopuut ruskettuivat*, tuli suuri *kuolemanvuosi*, ja suuriksi kuolemiksi pieni *tähti* pitkät ajat juti kuun vieressä.

Kolkkoja sanomia kuuluttelivat myös kolahdukset ja lautojen paukkeet sekä metsästä kuuluva outo hakkaaminen ynnä seinien naskahteleminen.

Salaperäiset näkymättömät *ihmisenhaltiat* olivat lähteneet liikkeelle, *manalaisetkin* ja *pöykäröt* kulkivat kuoleman eelliäisinä hakaten ja paukutellen, milloin missäkin. *Koira* niitä joskus näki, ainakin tunki niiden läsnäolon ja päästi pitkän itkevän ulinan. Saattoi niitä nähdä taitamaton, *puhumaton sikiökin* silloin, kun hän katseli jalkainsa välitse taaksensa — kuolemaa se jollekin ennusti. Saattoivat näkymättömät nakata puhtaalle lattialle *kaksi rikkaa ristiin* — kuoleman merkki se oli. Nähtiin haltiain joskus vilahtavan mustina *olentoina*, harmaina *haamuina* ja *ihmisenkuvina* . . .

Näkijät niitä kyllä näkivät — he olivat saaneet omituisen näkemisen voiman. Kuka oli, tietten tai tietämättään, pessyt silmänsä ruumiinsaippualla taikka pyyhkinyt kasvonsa kuolleen lakanaan tai muuhun vainajan vaatteeseen, kuka oli maannut selkiselällään ruumiinarkun alla, kuka kurkistellut riiheen, missä oli ruumis ja sitä säikähtänyt, ken taas katsonut kuollutta heti vasten kasvoja, vaikka ensin olisi pitänyt katsoa jalkopuolta . . .

Ja siitä he olivat heti ruvenneet näkemään liikaa väkeä.

He tiesivät jo etukäteen, että siellä ja siellä kohta kuollaan — *haltiat* ja *ruumhiinvartijat* jo menivät noutamaan. Vaakinan Pekka, lainiolainen, joka jo poikasikiönä oli haltiain houkuttelemana kapaisut yli kevättulvaisen Lainionväylän, pitkin selvää vettä vain laukonut, näki varsin, kun haltiat olivat liikkeellä. Samoin Korpilompolon Jierijärven Manne, joka jo poikasena oli saanut kykynsä, näki väkeä väliin niin paljon, että täytyi käsin työnnellä sitä syrjään päästäkseen kulkemaan. Vanha Purnun Juhan-Erkki oli luja näkijä — lienee joskus joutunut selälleen arkun alle. Puolamajärven muori näki kaikkia näkymättömiä, niin myös Vaaran Maija ja Lahen Jussa. Puolalaen ruokkulaisämmä näki vaikka mitä, eikä pelännyt mitään, Muoslompolon Feeki, joka oli pyyhkinyt silmänsä kuolleen lapsensa lakanaan, jotta »ei siitä mithään», näki paljon kuolleitten kummia, kun vain joku rupesi tekemään loppua.

Jo kolmea päivää ennen kuolemaa haltiat saapuivat. Joskus ne

tulivat oikein leimahtaen, sellaiset pienet ruskeat läpi-kuultavat ihmisenkuvat. Ne keijasivat ilmassa syltä kymmenen päässä ylös ja alas, väliin viittäkin syltä korkealla, väliin taas alempana — puut vain ja talot näkyivät niiden lävitse. Ensin ne häiläisivät talon kujasilla, sitten pihamaalla, jo porsuassa ja viimein tuhisivat pirtissä kuolevan ympärillä . . .

Pimeässä ei niitä saattanut nähdä, hajun kyllä tunsii, ja jos meni kovin lähelle, ne katosivat. Eikä niitä näkynyt kirkkaalla päivälläkään. Mutta juuri silloin, kun

päivä oli *kahella karvalla*, ne ahkerasti keijasivat, häilyivät huoneessakin, niin että joskus ikkuna hämärtyi — ja haisivat. Kamala *kalmanhaiju* niistä löyskähteli, semmoinen raadonhaju, että tahtoi ylenannattaa. Mutta ei niitä kukaan muu nähnyt — näkijä vain. Joku tunsii joskus vähän outoa hajua.

Ei aina kuolevakaan nähnyt noutajiaan — makasi vain ja odotteli, kuka paranemistaan, kuka loppuaan. Mavukka-äijä taisi nähdä tulijat, kun hän makasi Tuorheenmaan ovisängyssä hopeariksejään helistellen — oli sängyn vieressä kaara, riksejä täynnä — ja vaikerellen:

»Kaunis ääni kuuluu,
kaunis ääni jääpi . . .
kaunis ääni jääpi . . .»

Mutta Lapikka-raukan, jolla ei ollut milloinkaan ollut aikaa ruveta uskoa tunnustamaan, piti kuolemaa odotellessaan näyttää samoja töitä, joita oli tehnyt eläessään. Hän hioi veistään ja nylki poroja — väliin taas muka kohenteli lakkiaan, ettei se painuisi silmille . . .

Purnun Juhan-Erkki, näkijä, ruumisarkkujen tekijä.

Oli surma jo saapuvilla — ruumiinvartijat keijasivat huoneessa. Ihmisriepu makasi *loppua tekemässä*, jalat kylminä, *henkihieverissä*. Oli jo *kuolema purrut* ruskeita pilkkuja kylkiin ja hartioihin. Hypisteli sairas vaatteitaan ja katseli käsiään, jopa katsoi usein päänsä taakse — noutajiansa yritti katsoa. Viimein rinta korahti, ja *pulluvainen* puhaltui suusta — kiveliön raatajan matka oli päättynyt. Jo edeltäkäsän pantu hetki oli tullut. Sillä yhtähyvin syntymällä kuin kuolemalla oli määrätty aikansa. Ihminen kuoli kohta samalla tunnilla kuin oli syntynyt, useinkin hiljaisena sydänyön hetkenä taikka yöhön vaipuvina iltavierinä.

Koko talo oli silloin hereillä. Tuorheenmaan Eeva sytytti kynttilän pöydälle palamaan, viritti vielä tulen takkaan ja seisahdutti kellon. Ja kaikki odottivat hiljaisina kovaa vierasta — tuttua kyllä, jo ennen nähtyä.

Ei kuulunut, ei kellon naksutusta. Kynttilä vain lepatti pöydällä, tuli tuhisi oudosti takassa, ja kummallisia kuvahaisia häilähteli pimeässä peränurkassa . . .

Oli kuolijan hyvä lähteä pitkälle tuntemattomalle keinolle.

Mutta jos joku äkkiä rääkäisi taikka kolahdutti pahasti, kuoli ja säikähti eikä päässytäkään rauhassa matkaansa. Kuolema voi *keskeytyä* ja siirtyä, jopa kolmekin päivää. Parkajoen pieni lapsi teki loppua, äiti vain kangaspuissa kolkutteli, jo lapsi kuoli — äiti vain kangaspuissa kolkutteli. Mutta kohta kuollut rupesi aukomaan suutaan — makasi kuin kuollut, mutta aukoi suutaan toista vuorokautta, ennenkuin pääsi lähtemään.

Purnu kaahaisi, kun kuolema keskeytyi, pirtin katolle ja käänsi kolme malkaa nurin. Siitä kuoleva pääsi helpommin matkaansa.

Ei kukaan saanut poistua talosta silloin, kun joku oli juuri *henkeään antamassa*. Kikkari-äijän huokuessa viimeisiään Auskarin miehet vain lähtivät noutamaan kaloja tunturista — eivät välittäneet vaari-pahaisesta, eivätkä malttaneet odottaa hänen lähtövuoroaan. Mutta henkensä heittänyt Kikkari paineli kohta perässä tunturiin, laukko siellä ajomiesten rinnalla ja katkoi aina vähän päästä raidot, niin että kalannoutajilla oli täysi työ, ennenkuin pääsivät pois tunturista ja vanhan Kikkari-vainajan käsistä.

Auki vetäistyjen peltien kautta vapautunut henki pääsi vaeltaamaan, pääsi se avatusta ovestakin. Hiljaa ja huomaamatta se häipyi pois. Vain kun Lussin Rasti, vanha köyhä miesriepu, antoi henkensä,

Ruumiinpenkki. Lainio.

lähti pieni pyörylä kuin taivaankaari, kirkas ja korea, keijaamaan ovesta porstuaan. Tuorheenmaan Eeva seurasi sitä, avasi oven ja saatteli sen ulos. Korea pyörylä kohosi hiljalleen ylös korkeuksiin, Eeva katsoi ja viittoi sen jälkeen ja huusi:

»Mene Herran rauhaan!»

Mutta kun kova ja paha ihminen puhalsi pulluvaisen ja lähti, hän lähti niin että pellit rymähtivät ja ilma riehui. Kun Sopperon Iso-Tomma puhalteli viimeisiään, oli kohta koko kylä katsomassa — ja kauhistumassa. Äijä riepu hikoili verta joka hikireiästä, ja sängyn alta kuului kolke, niinkuin hevonen olisi siellä kulkea louskuttanut. Silloin taas kun viskaali Laestadius kuoli matkalla Lainiossa, nähtiin valkoisen karhun laukkovan metsässä ja päättömien pöykäröitten keijaavan pitkin tietä. Vanhan Jukkasjärven ämmän lähtiessä kaksi manalaista kovalla tohinalla kiskoi järvellä ruumisarkkua, toinen toisaalle, toinen toisaalle. Ämmän äiti makasi Hietaniemessä, muu suku taas vanhassa kirkkotarhassa — ja siitä rymyä pidettiin, kumpanko paikkaan ämmä saataisiin.

Ruumhiinlauta, kova kuolijanlauta, ruumispaari, oli vainajan ensimmäisenä makuusijana. Se saattoi olla koko kylän yhteinen leveä

Itätalon muori, ruumiinpesijä. Hakanen.

lepolauta taikka jalallinen penkki, joka tarvittaessa noudettiin riihen taikka aitan alta. Vuoro vuoroonsa sille jokainen oikaistiin, ja sitten lauta taas vietiin vanhaan paikkaansa odottamaan uutta kuolijaa. Pelättävä, kolo kappale se oli, eikä sitä ilman aikojaan saanut liikutella.

Oli joka kylässä oikeat *ruumhiinpesijät*, semmoiset pöykäroitä pelkäämättömät, täysiveriset ukot kuin Vaakinan Pekka, joka kyllä nukkui vaikka vainajan kanssa samassa huoneessa, taikka lujat muorit niinkuin Tuorheenmaan Eeva-Loviisa, Purnun Priita-Heleena, Pajalan Kaisa ja Hakasen Itätalon ämmi, Tärännön Laur'-Heikin Maija ja monet muut. Välimaan Kaisa tuli itse vaatimaan, ja Vaaran Jussin piti pimeään päihin, kun kylä jo nukkui, lyhty kou-rassa lähteä *korjaamaan* kuollutta Kaisaa — oli pakko lähteä, kun vainaja vaati ja seurasi.

Vaakinan Pekka pyyhkäisi tervaa sieraimiinsa, rävähdetti kaikki ovet auki ja rupesi hailealla vedellä, saippualla ja vaateripakolla pesemään edesmennyttä lainiolaista. Haltiat keijasivat huoneessa kuolleen ympärillä, mutta kun Pekka tuli, ne heti piiloutuivat seinille vainajan vaatteisiin, ja sieltä ne tuon tuostakin puhalsivat ilkeän löyhkän. Mutta Pekan nokka oli tervattu, ja Pekka pesi vain,

kampasi hiukset ja parrankin — toiset ajoivat parran. Sitten ukko puki puhtaat vaatteet päälle, valkoiset sukat, paidan ja alushousut, taikka vaimoille valkoisen hameen, pisti vielä nenäliinan käteen sekä leuan alle virsikirjan. Painoi Pekka lopuksi kuolleen silmät kiinni ja peitti ne vaskilantilla.

Kuollutta korjaamaan mennessään Kaunisvaaran muori heti alussa nykäisi häntä varpaasta, ettei vainaja rupeaisi vaivaamaan. Tuorheenmaan Eeva-Loviisa laski kätensä ruumiin rinnalle ja sanoi:

»Älä pilaa kättäni!
Anna mulle lääkekäsil!»

Kuolema oli musta ja kolkko, mutta valkoiset olivat vainajan vaatteet — paitakin ommeltu valkoisesta ostoliinasta. Monilla vaimoilla vainajilla saattoi olla jo valmiina pitkät *kuolinpajat*, jotta ei muuta kuin pukea päälle, kun henki oli huokaistu ja ruumis pesty. Hautaan ja haudan tuolle puolen, Jumalan eteen, piti käydä puhtaana ja puhtain vaatein. Täällä maallisissa askareissa, synnin korvessa, aherrettiin vain kotoisissa parseeleissa — paidatkin olivat kotikutoiset ja lampaanharmaat, kesällä pumpuliset ja rannulliset, yhtähyvin pyhänä kuin arkena. Kitkiöjoen akka, alamaissa käynyt, osti ja ompeli pojalleen valkoisen pyhäpaidan. Mutta pian palasi poika kylästä kotiin, kiskoi paidan pois ja sanoi, ettei hän enää eläessään pane sitä päälleen. Oli kylä kauhtuen katsonut ja kysellyt:

»Jopa olet kolonnäköinen... Houraatko sie, vai varsinko rohki rupiat kuolemhaan, kun olet jo kuolinpajan pannut päälles?»

Oli vainaja valmiina laudalla, hänet *veisathiin ulos* ja kannettiin riiheen. Ruumiin pesijä sekä pieni omaisten ja naapurien joukko siinä veisasi — ja vanha virsikirja sanoi vainajan mielen:

»Juur hartaast' maailmast' tästä
Pois halaan luopua,
Ja kaikest pahast' päästä,
Ain' iloon joutua,
Mä tahdon tykös tulla,
Ja menoo riemullist'
Tykönäs taivaass' kuulla,
Jo joudu, Jesu Christ'.»

Riihi oli parhain kuolleen olinpaikka. Se oli kaalo ja rauhallinen sekä kartanosta kauempana — talokin sai rauhan. Siellä jumalanviljat

puhdistettiin oljista ja ruumenista, siellä suuressa hiljaisuudessa vainajakin sai viimeiset tämänilmaiset hetkensä levätä rauhassa ja erkaantua tämän maailman pehkuista ja ruumenista. Aitta ei ollut sopiva kuolleen majaksi, eikä heinälatokaan. Aitan tahtoi paha vainaja hajoittaa, ja heinäladossa hiiret häiritsivät — ainakin ne söivät Kuopan Erkiltä huulet ja pilasivat parran. Riiheenkin piti panna jyviä ja leivänpalasia ruumiin ympärille hiirien hampaita varten.

Karessuvanto ja Jukkasjärvi sekä muut yliperän vanhat jättivät kuolinhuoneen vainajan haltuun päiväksi ja pariaksi, joskus pariaksi viikoksi. Olisi ollut koloa ja luonnotonta viedä kuollut sulana kylmään ulkosuojaan. Muutettiin vain, ellei muuta tilaa ollut, vaikka naapurin suojiin joksikin aikaa, ja vainaja sai rauhassa yksinään asua ja vallita kuolemasijoillaan.

Mutta vainajan makuuvaatteissa ja pesuvesissä oli manalaisia ja kalmaa. Niistä helposti pahat tarttuivat — ne piti hävittää. Vesi kaadettiin tunkioon taikka navetan parren alle, oljet ja vuodevaatteet, kammat ja saippuat poltettiin pellolla — ja siinä jo taas nähtiin seuraavan kuoleman sanomat: mihin päin savu kaatui, sinne oli kuolema kulkemassa. Manalaiset karkkosivat sinne päin tulen käsisistä. Tärännön muorivainaan pesuvesi viskattiin muorin sängyn selkään. Luteet siitä heti hävisivät, mutta sänky rupesi aina paukumaan kuolemansanomiam.

Huoneetkin pestiin, kaikki kalut käytettiin ulkona — ja katajansavulla ajettiin kalmanhaju pois. Kataja oli omiansa karkoittamaan manalaisia, kalmaa ja kalmanhajua. Sen kosteassa savussa oli makea tuoksu, ja sen pienet marjat oli ristillä siunattu.

Mutta kuolemansängyn Pajala kantoi koko talveksi kartanolle nurkan taakse.

Jotkut ukot laittoivat jo eläessään itselleen valmiin arkun, jotta ei muuta kuin siihen oikaista. Muoslompolon Niljan Aatamilla oli arkku monta vuotta pirtin ylisillä odottamassa. Ja se oli kolo kappale — muorikin kauhistui sitä, niin ettei tohtinut koskaan ylisillä käydä yksin.

Purnun Karppi-ukko puhui jo elämän päivinään Juhan-Erkille ja käski tehdä hänelle lujan arkun, päälaudatkin panna puolentoista tuuman lankusta. Ja kohta kuoltuaan ukko tuli puoliöissä lautoja paukaten muistuttamaan Juhan-Erkkiä:

»Kuuleppas, Juhan-Erkki, käy Jönsalta noutamassa plankut!»

Juhan-Erkki oli Purnun ja koko seutukunnan vanha arkkunikkari, lujien kuolinmajojen rakennusmestari. Kuolleetkin häntä siitä mainoivat. Puolalaen emäntä tuli vielä haudastaan sanomaan ja kiittämään:

»Hyvä on, ristipoika, hyvä on arkkul!»

Hyvin kannatti vielä haudastakin lähteä mainomaan. Juhan-Erkki teki ja naulasi niin lujat arkut, että ne kestivät kymmeniä vuosia. Metsästä ukko heti haki ja halkoi ison männyn arkunlaudoiksi, ja sitten veisti ja höyläsi ja kopsi kokoon. Ja kohta kun *pää-lauta* oli lyöty paikoilleen, lensivät pikku tiaiset arkulle askaroimaan — Juhan-Erkki, näkijä, ne hyvin huomasi. Arkkua katsomaan ja mittaamaan ne tulivat, eikä niitä saanut vikoa pois — olisivat tulleet yöllä painamaan.

Oli joka seudulla oma ukkonsa — Lanton Jaako, Itätalon äijä, Nikkari-Erkki —, joka kopsi ruumisarkkuja *mittakepin* mukaan, siveli ne tervalla — tai kirnupiiimällä — ja noella, pani vielä valmiiksi höylänlastut, *helpheet*, pohjalle.

Viimeisen sijansa vainaja sai arkun helpeillä — akat ja ruumiinpesijät taas olivat *laittamassa* ja *vaatettamassa*. Vaate vain oli helpeillä kuolleen alla, ja pään alla pikku polsteri, Kilvussa poronkarvoilla täytetty *töynä*. Siihen aseteltiin kirkkomaan matkalainen lähtemään oudolle taipaleelle. Sai vaimo vielä huivin päähänsä sekä ukko valkoisen *kuolheenlakin*. Parkajokelainen Kokon Jussa sai otsalleen harmaan kartanpalan, joka oli kuin karvalakki. Kilvun vanhoille vedettiin käsiin liinaiset *kuolluvanhuut*. Mutta pienet lapset laitettiin matkalle kruunupäinä, sauva kädessä. Kruunu oli pajuista punottu, paperilla koristeltu, ja sauvana oli paperilla vaate-tettu koivunvarpu.

Helpeille pantu vaate, *kuolinliina*, *kuolheenloue*, oli, varsinkin vanhoilla, niin leveä, että se voitiin kääntää kuolleen ylitse. Silmien kohtaan vain leikattiin aukko, niin että vainaja katseli kuin uunreiästä. *Silmäreikä* se oli, ja sen kieleke käännettiin sisään suun päälle.

Oli vainajassa ollut *lahovikaa*, niin että joku jäsen oli pitänyt leikata pois — se piti panna matkaan, ettei vainajan tarvitse tulla sitä noutamaan. Juto-äijä oli leikannut Liminko-Iiskolta lahoavan isonvarpaan — läkkituusissa talletettu varvas pantiin Iiskon arkkuun.

Voitiin kuolleen matkaan panna muutakin. Pajalan muori pisti emännän arkkuun rahaa, ettei kuollut tulisi sitä kaipaamaan, Jälli-

vaaran vanhat äijät olivat panneet vainajan mukaan viinapullon, jierijärveläinen kääri riepuun luteita ja pisti salaa kuolleen matkaan — ja luteet hävisivät talosta.

Jo viimein joutui vainaja lähtemään kotipihoiltaan. Ison talon vanhin, isäntä tai emäntä, lähti ylpeästi — *kraviaiset* piti olla hyvät, ja saattojoukko suuri, koko suku, koko kylä, kohta koko suohkana. Ainakin lehmä piti teurastaa pitopöytään. »Lahti pittää tehdä *kraviaishiin*», oli vanhojen vaatimus. Ellei tehnyt, tuli vanhinko, vei elukan — Ylirovasta vei seitsemän lehmää. Saittajärven äijä oli niin äkäinen, että otti lehmän jo lähtiessään — kun äijä kuoli, kaatui lehmä hinkaloon. Piti olla toki muutakin syötävää oikein pöydät harjallansa, voit, kalat, leivät, maitovellit, vielä kovia viinaryppyjä.

Ja vainaja makasi mustassa tervalta tuoksuavassa arkussa keskellä pirttiä, taikka — myöhemmin — pihalla porraspäässä kuusimajassa, kesällä koivujen keskellä. Oli arkunkansi useinkin auki, jotta *mureväki* sai katsoa vielä viimeisen kerran ja hyvästellä tuttuansa — ja vainajakin sai kuolinliinansa aukosta viimeisen kerran katsella maanpäällistä menoa, kotipirttiänsä, kotipihojansa, kotiväkeä ja vanhoja tuttuja.

Aapuan äijä makasi arkussa, katseli pikku ikkunastaan ja odotteli . . .

Ja murhekansa liikkui pirtissä, söi ja joi . . .

Alkoi jo äijän nurkkakaappi, missä virsikirjaa säilytettiin, naskahdella. Arvattiin heti, että kuolleella oli kiire, ja ruvettiin hopusti veisaamaan *lähtövirttä*. Ja taas vanha rakas virsikirja sanoi lähtijän mielen, ja kirkkotarhaan vaeltaja vaikerteli pyhän kirjan sanoilla jäähyväiset sekä viimeiset neuvonsa kotikansalle ja *mureväelle*:

»Maailma! sinun jätän,
Jeesuksen kannan käteen
Täältä' sielun' lähteissan'.
O Herra! ota huomaas,
Ja korjaa minua suojaas,
Nyt kotia kulkeissan'.

Päästöö nyt Herralt' anon,
Jääneillen neuvon sanon:
Rientäkäätkä katumaan,
Pyytkäätkä parannus tehdä,
Niin saatte Herran nähdä,
Ilolla autuaall'.

Koht' joudun minä matkaan,
 Ja annan teit' mun rakkaan',
 Kaikk' Herran haltuun tääll':
 Ah! olkaat valmiit aina,
 Kyll' Herra armons' lainaa,
 Ja yhteen auttaa viel'.»

Se oli viimeinen virsi, kotipirtin ja kylänukkojen särkynyt veisu kotiinsa lähtevälle manan matkamiehelle.

Arkunkansi naulattiin kiinni, monet itkivät, vaimot ja lapset parkuivat, muutamat menen kohta kuoliaiksi — ja arkku kannettiin rekeen tai rattaille taikka väylän rannalle veneeseen.

Veisaten, kaivaten ja itkien saateltiin lähtijä taipaleelle, niinkuin ainakin rakas olento. Mutta tuskin oli arkku viety pihalle, kun jo sen alla olleet tuolit paiskattiin nurin. Vanha muori otti vielä ja äkäisenä vatkasi *tuliset tuhat* vainajan perään, toinen heitti *kirnupiimää*, joku saattoi suitsuttaa *piimää* ympäri pirttiä. Vainaja oli vainaja, edesmennyt, tämänilmaisena elämän jättänyt — hänen oli lähdeävä kaikkineen, kun kerran lähti. Manalaiset, hissit, pöykäröt ja kuolleenhaltiat täytyi karistaa pois samassa matkassa. Kuolleet käykööt heidän tietään, elävien piti katsoa eteensä — eikä karjanonnea saanut menettää.

Otettiin hyvät ryypyt ja lähdettiin jutamaan, vainaja ajoi edellä, ja valkoinen *luokkaliina* kertoi, kuka oli kulkemassa. Luokan vasemmalla puolella se vilkkui vaimoista vainajaa, mutta oikealta muisteli miehenpuolta. Ei helähdellyt tiuku kuolleen kulkuessa, mutta leveänä joukko silti liikkui — vastaan tulijainkin piti sille antaa *koko tie*. Se oli laki.

Hyvin saikin olla koko tie kalman matkalaisten hallussa. Edellä liikkivat, *etua kulkivat*, ruumiinhaltiat, *eelliaiset*, pitäen tietä avoinna. Ne olivat koko ajan, siitä saakka kun saapuivat kuolevan luokse, keijanneet vainajan ympärillä, riihessäkin häntä hyvin vartioineet, sekä taas pirtissä ja pihamaalla häilänneet, sitten lähdeäessä heti ruukaltaneet etukynteen — sellaiset pienet ilmassa taajovat näkymättömät tasapäät.

Ja kirkkomaasta, suuresta kuolemankentästä, saapuivat jo taipaleelle vastaan toiset haltiat. Jällivaarasta tulivat kahdet, kolmet kuolleenvartijat aina Nallisvaaraan asti, tulivat kuin viima, talvella lumituiskuna riepsaten, kesällä ankarana multatomuna. Ne olivat

kuin lupputukkoja, homeisia, haudoista nousseita hissejä — lumi- ja tomuryöpystä vilahteli tummia käsiä ja jalkoja, sormia ja varpaita, joskus päitäkin ja koko kurentoja . . .

Puut vain rieppasivat ja sujuivat tien vieressä, kun hissitokka tulla tohisti tietä pitkin.

Samaan kirkkomaan kansaan yhtyivät ja takaisin kääntyivät vastaan tulijat, ja samana suurjoukkona sitten hiljalleen mennä junnattiin kohti pyhää kalmistoa, hissit ja hintulit suurena *etuväkenä*, vakainen vainaja kintereillä, ja perässä pitkä saattojoukko.

Vanha erämaalainen ajoi komeasti kohti lepokammiotansa — saattoväkeä edessä ja takana.

Kirkonkellot pauhasivat tervehdystä, soittivat *vasthaan*, ja sinne kotoiseen kenttäänsä haltiat tietä näyttäen keijasivat, sinne vainaja soittaen ja veisaten saateltiin.

Unilukkarin, unipissin, kaivama hauta odotti valmiina, ja sinne vainaja siunattiin, kellot vielä pauhasivat *multain päälle*. Sinne kotimultiinsa häipyivät haltiatkin. Mutta monesti ne nousivat haudalle keijaamaan.

Ja haudan vieressä, koivunoksaan sidottuna, vilkahteli valkoinen luokkaliina. Se oli luokasta irroitettu ja siihen sitaistu muistoksi — se oli kirkkotarhan ja vainajan tavaraa.

Näin menivät haltioitaan juovatellen hyvät kuolijat, jotka jo olivat saaneet kyllikseen tämänilmaisesta elämästä ja mielellään lähtivät lepoon. Köyhä kylmennyt raatajakin ajeli tyytyväisenä. Yksinään häntä vain vietiin, eikä ollut mureväkeä perässä — joku pelkäämätön kylänukko vain kyytimiehenä. Mutta yhtähyvin haltiat tietä näyttäen kävivät hänenkin edellään, toiset tulivat tohisten kalmistosta vastaan — ja sitten mentiin niinkuin isoisinkin edellä.

Sillä kirkkotarhassa ei ollut rikkaan eikä köyhän eroitusta — siellä oltiin kaikin yhtä köyhiä.

Mutta kaikki eivät mielellään täältä eronneet. Erämaa oli rakas ja elämä mielehistä, oli rakas vanhalle yksinäiselle raukallekin, joka nälkäisenä ja kapisena kitisi kurjassa köppänässään, ainoana ilona päivänpilkahdus rikkinäisestä mustasta ikkunasta. Se oli sittenkin elämää — sai olla jumalanpäivässä. Toiset taas hoursivat maailman tavaran kanssa, uskottomia, noitia ja velhoja odotteli itse rietas, ja armoton helvetti heille jo kärysi.

Oli vaikea lähteä . . .

Silloin arkku painoi, niin että kantovyöt olivat katketa — tuntui joskus kuin koko hoito olisi tuhannella piikarilla isketty lattiaan. Kantajien kädet turposivat, kun piti vainajaa viedä riiputtaa pihalle ajopeleihin. Eikä sitten hevonenkaan jaksanut vetää ruumista — sati jaksoi, niin vaahtokakkarat pyörähtelivät lapalihoissa. Toisinaan taas luokka laukesi, laukesi monet kerrat, ja rahkeet remahtivat auki. Ullatin Vanhan-Heikan lähtö oli kovin kirmeää. Harmi ei mennyt mihinkään, lykkäsi vain länkiä korviin ja päristeli. Kylä katsoi ja siunaili:

»Voi, voi, katkera on faarille kotipihalta lähtö!»

Tarvittiin tietomiehen taitoja. Oli kohta joka kylässä väkeviä pelottomia ukkoja, jotka olivat panemassa vainajaa matkaan. Monta kertaa sattui, niin ettei heidän avuttaan päästy liikkeelle — ja he katsoivat lähtöä, vaikka vainaja painui ulos *kujasta ja aijasta* ilmankin.

Mutta kun rupesi vastustamaan — silloin äijä kävi kiinni. Masuunin Petti suoraisi rinnuksen auki ja katsoi länkien lävitse taakse käsin — koko reki oli täynnä ruumiinhaltioita, arkunkansikin täynnä, vielä ympärillä kihisi minkä mahtui. Ne painoivat ja karrasivat vastaan, koska kuollut ei olisi tahtonut lähteä hautaan. Petti-äijä kiskaisi rinnuksen kiinni, asteli reen ympäritse ja potkaisi joka ketaraa, rävähdytti vielä rekeä kallelleen, karjaisi ja rieppasi hevosta suitsiperillä — jo lähti reki liikkeelle. Samoin tietäjöi Hurun Heikki, kiersi rekeä ja katsoi läpi länkien ja sitten pani itse hissit vetämään — hevonen meni kuin lennossa, eikä ruumis painanut mitään. Kompelusvaaran Kalma-Petteri asteli ympäri ja ähisi, paukutti rekeä ja syljeskeli, Korpilompolon ukko paiskasi reen kumoon, Vaakinan Pekka pyörähdytti hevosen rekineen ympäriinsä vastapäivään, kiersi vielä itse ympäri koko hoidon ja karjui:

»Paetkaa, menkää samalla kyytillä,
kun olette tulheetkin!»

Junosuvantolainen huiteli koivukaskella länkiä ja hevosen korvia äyskien:

»Tienreikä mulla pittää olla,
vaikka olis rietas!
Tie pittää olla aukil!»

Mutta Vaaran Jussia vasta vastusti, kun hän yksinään lähti ajamaan Jällivaaran kirkkomaahan vanhaa Anni-muoria, joka oli ollut niin itsellinen, ettei ollut koskaan perustanut ei taivaasta eikä maasta.

Eikä kukaan tahtonut lähteä häntä viemään hautaan, pelkäsivät, koska hyvin tiedettiin, että muorissa oli paljon riettaita. Vaaran Jussi vain lähti — ja hyvin päästiin alkuun. Hevonen meni, eikä arkkukaan painanut, ja valkoinen liina oli luokassa vasemmalla puolella, niin kuin vaimoväellä pitää olla. Mutta kohta kirkkotielle kääntyttäessä ranganpään terävä vesen työntyi sivusta, särki suoveron ja rikkoi reenjalaksen.

Ja oli kirkas ja selvä huhtikuun päivä.

»Taijatpa olla vähän känkkyrä muori ja knooraja menemhään», Jussi ajatteli, korjasi reen ja lähti jälleen jutamaan — istui arkunkannella ja hiljalleen ajaa nulkutteli.

Jo taas Leipojärven takana reki kaltui, ja arkku yritti heilahtaa hankeen — ja oli pimeä sydänyö. Jussi väänsi arkun rekeen, karjui ja manasi ja teki valan:

»Jos mie tietäisin, että tämä sinun kööpeleittes syy on, niin saisit sie nahan päälle . . . Jos minulle vielä tulee mitä hankaluutta, niin mie paiskaan sinut kuusen alle kumhoon . . . Jos sinulla on siellä parempi olla kuin kirkonmaassa.»

Ja taas lähdettiin ajamaan. Mutta kohta rupesi ajomiestä unistamaan — vasta Liikavaara oli tulossa. Äkkiä Jussi huomasi ja varmahti, kun muori istua röhötti kahdareisin takana arkulla ja nahisi:

»Siitä mulla pahin tunto, kun ne ottivat molemmat lamphaankellot . . . toinen oli kolea ja toinen oli heleä . . .»

Vielä hautaan pantaessakin muori kummaili, niin että Jussin apumies oli pudota samaan kuoppaan — olisi pudonnutkin, ellei Jussi olisi kopannut kiinni. Kauhuissaan ukko laukkasi pois kirkko-maalta huutaen:

»Herra Iesus, mikä oli tuo kauhia ruumis! Siunatkhoon, että pääsin erilheen tuosta uskottomasta ryökälheestä!»

Ei tahtonut lähteä hautaan Nuuksun Feettokaan, isosilmäinen ukko-raukka, kun Pouta-Erkki häntä porolla kuljetti. Oli liikaa painoa, niin ettei poro jaksanut vetää. Noituen Erkki pieksi piiskanvarrella arkunkantta, pieksi, niin että kappaleet siitä sinkoilivat. Kohta äijän avonaiset silmät paistoivat kuin kulkuset kannenreijistä. Eikä poro mennyt mihinkään, vaikka Erkki-räyskäle olisi kuinka piessyt ja kironnut.

Kauhistunut Pouta-muorin poika viimein paiskasi arkun kumoon itse perkeleen nimeen . . .

Jo lähti Nuuksun isosilmäinen äijä-raukka liikkeelle.

Kovin tahtoi vastustaa silloinkin, kun hukkunutta vietiin hautaan, varsinkin, jos tie sattui viemään veden vieritse. Vainaja kun oli veteen vaipunut, kuolleenväki tahtoi vetää hänet sinne takaisin. Purnulaista rupesi väkisin vääntämään jokeen, arkun jalkopää alkoi kääntyä kohti sulaa, eikä hevonenkaan voinut mitään. Vasta Vuolli-äijä voi, kun hänet haettiin avuksi — ajoi väen pois ja pani hevosen menemään.

Mutta siivosti ja kunniallisesti oli oikeaa vainajaa kuljetettava. Ei saanut häntä kirota eikä pilkata, sillä ruumis ei ollut mikään leikkikalua. Lainiolaiset veivät vanhaa Kaisaa Vittankiin, ja Kuoksussa yöpyessään he muori-pahasesta laskivat vähän leikkiä. Mutta kyllä kuollut kuulee, muorikin kuuli, vaikka makasi ulkona arkussa. Eikä hän suinkaan sitä mielikseen kuunnellut — äkkiä paukahdutettiin pirtin seinään kuin moukarilla.

Ei Puolalaen pieni sikiö-riepukaan sietänyt liikoja. Jällivaaraan lähtevä Erkin äijä sanoi arkussa makaavan lapsen isälle:

»Viskaa tuonne laiskan Pruunin rekheen sikiös — joutaa sillä ajamhaan!»

Äijä itse ajoi vireällä tammalla edellä. Pruuni tulla jurnusti perässä, ja pieni ruumis oli reessä. Jää Pruuni suurella jängällä jälkiin kauas, tulla jurnustaa vain, ja pieni ruumis on reessä. Äijä katsoo ja viimein pilkaton huutaa:

»Etkö jaksaa juosta?»

Tuhahtaa suuri tuuli. Pruuni lähtee äkkiä juoksemaan, tulee pää pystyssä, korskahtelee ja menee utuna ohitse — jättää Erkin äijän vireine tammoineen. Äijä hosuu hevostaan ja lennättää senkuin tamma jaksaa, mutta ei tavoita karkulaista ennenkuin Nuortikonussa. Sielläkin Pruuni pää pystyssä, pärskähdellen katsoo Jällivaa-
ran tielle. Pelästynyt Erkin äijä saarnailee Nuortikonnun ämmälle:

»Vaikka on pieni ruumis, ei piä rueta ylpistelheen. En elläissäni puhu ruumhiille mithään.»

Vanha Saijeman äijä myrtyi, niin ettei aikunut lähteä mihinkään, kun vävy moitiskeli:

»Hyh, haisu, rietas . . . suolhaan olis pitänyt panna.»

Äijä pani sellaisen painon, että vävy sai noutaa Purnun Matin avukseen, ennenkuin hevonen pääsi liikkeelle.

Lypsinniemi, Lainion vanha kesä-hautausmaa.

Saijeman äijä oli kesän maannut vaaran laidassa ja siellä saanut kalmanhajunsa.

Kaukaisissa kivieliökylässä, väylän vaikeilla latvavesillä taikka tietömällä metsäjärvillä, täytyi kesäinen kuolija haudata omille metsäperille odottamaan talvea, jolloin ruumis voitiin siirtää kirkon siunattuun maahan. Järvien hiljaiset saaret ja niemet, jokitörmät ja jänkärantojen hiekkatievat olivat parhaita lepopaikkoja. Kattujärven yksinäinen niemi oli sopiva kylän kuolleitten kesäkentäksi, samoin Merasjärven pieni saari. Hyvä oli levätä kaukana väylän takana Lainion Lypsinniemen korkeassa hiekkatörmässä, hyvä Korpilompolon takavaarassa sekä Aapuan rannoilla ja Sarvisvaaran laidassa. Rauhallinen metsätieva oli Ullatin hautatieva kylän alla, jängän takana männikössä, kesälevon sai edesmennyt Kilvukin koivujensa alla talojen taustalla, ja vanhan Nattavaaran vainaja sai viettää viimeiset kotoiset viikkonsa korkean kotivaaransa vieressä rakkaan kylänsä äärillä. Siinä aivan vieressä alapuoella tutut pikku talot ja pellot, metsässä karjankellot — ja takana rannaton sininen erämaa . . .

Kaivettiin hiekkatievaan vain matalahko kuoppa, laskettiin siihen

ruumisarkku, katettiin hauta laudoilla ja luotiin peitoksi sammalia ja multaa. Siinä oli erämaalaisen kesäinen leposija — pieni puuristi vain pystytetty viereen sitä pyhittämään.

Hyvä oli erämaan raatajan levätä omilla kotoperillä. Mutta kirkkoteieva, vartavasten jumalansanalla leposijaksi siunattu, oli kumminkin parempi kuin kaukainen metsätieva. Lankesi lumi maille, jäätyivät jängät, aukenivat talviset oiustiet — jo rupesi vainaja kaipaamaan siunattuja multia. Sarvisvaaran Oskari, suruton miesriepu, joka peltoa leikattaessa oli viety hautaan, tuli jo pyhänmiesten aikana rauhattomaksi. Kuului metsätievalta kova maanalainen pomahdus, kuului tieltä tohinaa, ja sitten paukahti ovi, losahti lukko — ja pitkin lattiaa käveltiin pimeänä yönä. »Pomp . . . pomp . . . pomp . . .», vain kuului, eikä mitään näkynyt. Siitä arvattiin, että Oskari haluaa kirkonhautaan, ja sinne hänet kiireesti siirrettiin. Musta *karvamatu* oli jo kalvanut Oskarin ruumista, kun arkku avattiin ja katsottiin.

Nattavaaran Antt'-enun täytyi nousta vaaran laidastaan heti ensimmäisenä yönä ja valkoisissaan lähestyä Juhan-Anttia, joka kähmi ulkokuoneessa. Juhan-Antti säikähti ja ruukalsi oikopäätä pirtinsänkyyn Anna-Kaisan selän taakse. Mutta Antt'-enu köppäili perässä, tuli pirttiin ja sanoi:

»Siekin, ensi nephain piat olla, ko et auta . . . rautamuurhaiset rauhattomuutta tekevat.»

Niin tekivätkin. Mentiin katsomaan ja korjattiin pois haudan pohjasta vanhat tuohet, jotka aivan kihisivät isoja rumia rautamuurhaisia.

Metsähautaan joutui erämaita jutava ylilappalainen, sati kuolema hänet kesällä kohtasi. Tunturi oli tunturimiehen korkea kesämaa, ja siellä, taivaanpankoilla, hän sai vainajanakin kesänsä levätä. Pantiin ruumis vain ahkioon taikka kääräistiin vanhaan kotalou-teeseen ja peitettiin turpeen alle johonkin pahtaseinän viereen. Vanhat lappalaiset kaaristivat vainajan louteineen taikka ahkioineen korkealle tunturikoivuihin. Kirkkaassa jumalanilmassa tunturilainen sai siinä oleskella ja odotella talvea. Tuulessa ja päivässä kurento kuivettui ja oli sitten kierrolta palattaessa helppo kuljettaa kirkonmaahan. Jutamajoukon matkassa, ahkiassa leväten vainaja vaelsi ajellen omalla porollaan, joka oli sonnustettu pelkäämättömän ajomiehen ahkion perälautaan. Siitä juti keinoaan päivin ja viikoin niinkuin hän juti, ja vainaja juti samassa matkassa niinkuin hän juti.

Mutta kun siitä laskettiin ja kodat pantiin pystyyn, ajettiin ruumis-ahkio kauas syrjäpuoleen, kirkolle päin.

Ja semmoisenaan vain, tunturituulen puremana, tuttu ahkio ark-kuna, tunturipoika pääsi Herran temppelein hoitoihin.

Mutta temppelein siunatussa tarhassakaan eivät kaikki saaneet lepoa — mikä milläkin oli vaivana. Saittajärven ukon, jonka arkkuun hänen omasta käskystään oli pantu rahaa, piti lähteä sanomaan: »Ottakaa rahat pois! Ei täällä saa rahalla mithään... kuolee nälkhään.»

Jounin-Lassin Marjan piti tulla kiittelemään Rovän Pekkaa ma-keista kalansuolista, ja Uulan Tomma, vanha kiroilija, nousi tuntu-riin joikailemaan kuin maan peto. Nousi Frikki-äijäkin sanomaan Rovän Pekalle.

»Parempi siellä kuitenkin on olla kuin täällä paimentaa keitu-reita ja pukkeja.»

Pian lähti Ullatin ukkokin liikkeelle Jällivaaran vanhasta kirkko-maasta ja käydä köpsötteli entisen naapurinsa perässä tietä pitkin. Lehon äijä kyllä kuuli köpinän ja kiirehti, mutta ei uskaltanut kään-nähtää katsomaan — olan takaa kurkistaminen oli vielä vaarallisem-paa. Vasta portailla äijä pyörähti päin, näki naapurinsa ja kysyi:

»Mitä sie tahot? Vastahan sinut vein.»

»Se lupaus, minkä sie lupasit, on jäänyt antamatta», naapurin ukko viluissaan nahisi.

»Menehän takaisin leppäämhään... huomenna saat!» Lehon äijä sanoi ja saatteli ukko-raukan kirkkotielle.

Heti huomispäivänä Lehon äijä vei ja kaatoi naapurin haudalle halstuopin hyvää viinaa. Eikä ukko enää tullut perään köpsöttelemään.

Ei ollut hyvä Kyöstäjän entisen emännänkään, koska hänen täytyi köpsehtiä kotona, tassutella pirtissä ja kopsia navetassa, jopa tukkeu-tua talliin, kun ukko oli siellä hevosia illastamassa — niin lähelle työntyi, että kohta kasvot ottivat yhteen... ja kalmalta haisi. Eikä jälkiä näkynyt pihalla, vaikka emäntä laukkoi vasta sataneessa lumessa.

Pellikan muorin täytyi aina öisin kapistella portaissa ja paukuttaa seinä, ja Pellon Parskin Priita oli vaeltamassa joka yö heti kun tuli pimeä. Koko kylä sen tiesi, löi puuta piisiin ja sanoi:

»Halko lisää! Parskin Priita tulee!»

Polkeman äijä äkäntyi ja tuli jäisin käsin kiskomaan Nattavaaran

Vihtoria sääristä, kun tämä oli pantu nukkumaan hänen kuolinsä-
kyynsä pesemättömän peiton alle. Yli laidan äijä yritti kiskoa
miestä lattialle ja heitti vasta, kun Vihtori hätäpäissään rupesi puhal-
tamaan isämeitä. — Junosuvannon Vuollo-vainaja nousi haudastaan
ja tuli tahtomaan paitaa, mutta muori ajoi ukon pois sanoen:

»Paita on annettu, ja jalatkin siihen kääritty.»

Ylikainuun Prännin muori ei lakannut kotona mellastamasta, en-
nenkuin Matarengin rovasti oli Raamattu kainalossa saatellut hänet
Kaalasväylälle ja pannut virran matkassa menemään kohti Kainuuta.

Mutta kaikkein ikävintä oli rikkaan Pellikka-raukan toimetonna
maata Köngäsen hiljaisessa törmässä, vastapäätä vanhaa temppe-
liä, Köngäsen kovan pauhun kuuluvissa — toista oli silloin, kun sai
huijata Pajalan tievoilla . . .

Ja ukko nousi kohta joka yö ajelemaan pitkin Pajalan kyliä ja
väylänrantoja. Äijä lasketti väliin kotiportaillekin, niin että paukkui
ja sitten taas laukotti takaisin — sauvu vain kierähteli, ja suuret huk-
katurkit leuhottivat. Usein ukko käväisi kotona ja heitti turkkinsa
vanhaan ovinaulaan, niin että rapsahti. Eikä heittänyt Pellikka-
raukka ajelemasta, ennenkuin hänet oli kaivettu ja käännetty arkussa
silmälleen ja haudattu uudestaan — ja perkeleen nimeen.

Vielä hurjempi, oikein vimmattu oli vanha Vittikko-raukka, joka
ennen oli asunut Lappeanniskassa. Ei viihtynyt hankään Köngäsen
hautakummussa. Joka yö piti ukon olla liikkeellä, laukkoa Pajalat,
Tärännöt, Köngäset samana yönä. Väliin äijä sivakoi lumiryöppynä
kauhistuneen hevosmiehen kantapäillä, väliin taas säikytteli tuohus-
tasia Köngäsen alla huudellen rannalta pimeästä:

»Joko ma nakkaan? Joko ma nakkaan?»

Ja kun luvan sai, Vittikko vatkasi veneeseen vaimoihmisen irvis-
televän pään. Joskus ukko lainasi veneen, jotta sai soudella. Ja
aamulla vene oli vettä täynnä pystyn törmän päällä, talon porras-
päässä — isäntä kun oli sanonut, ettei saa jättää venettä kulkumaan.
Vanhalle tutulle naapurilleen saattoi Vittikko-raukka, kun hänet
yöllä tavoitti, valittaa:

»Jos sie tietäisit, kunka paha siellä on maata, niin et siekään siellä
olisi.»

Avattiin kerran hauta ja katsottiin — arkku oli tyhjä, kuolinliina
vain kääräisty pääpuoleen, miestä ei missään. Avattiin taas toisen
kerran ja katsottiin — äijä makasi arkussa, sukat aivan rääsyinä.

Laukkonut oli, miesparka, paljon. Sidottiin vainajan kaulaan tiuku, jotta kuultaisiin, missä hän kulkee. Helisten äijä sitten vaelteli kyliä — kansa kuuli helinän ja kauhuissaan ruukalsi pakoon.

Aina vain vanhan Vittikon piti olla liikkeellä. Mutta viimein käännettiin ukko riepu arkkuun silmälleen, haudattiin jälleen ja kovin sanoin:

»Jos sie olet Jumalan nimheen hauvattu, etkä ole pysynyt, niin panemmas sinut nyt isän saatanan nimheen.»

Ja siinä nimessä täytyi Vittikko-raukan sitten levätä — silmälleen käännettynä. Ei ollut hänellä enää voimaa nousta laukkomaan, vaikka olisi ollut kuinka paha maata.

— — —

Vanha kalmismaa oli aina kirkon vieressä, ja siinä temppelein tyvillä, siunattujen kellojen alla olivat vainajat parhaassa turvassa. Erämaan stallut ja riettaat eivät uskaltaneet lähellekään silloin, kun pyhän pellon isokello rupesi kumahtelemaan. Rounalan pienen temppelein vierillä, villissä tunturissa jo saatiin hyvät levot, sitten Jukkasjärven kirkon turvissa järvenniemessä ja taas Enontekiön korkealla kummulla Lätäsenon ja Könkämän yhtymillä ynnä Jällivaarassa Vasaratunturin ja kirkon hoivissa sekä alaväylällä Köngässä, Ylitorniolla, Hietaniemessä, Alatorniolla.

Kaikissa oli kivelien raatajalle siunattu sija valmiina.

Entiset isot hankkivat leposijan itse kirkkoon, parren alle — siellä oli kaikkein turvallisin olo. Sieltä ei rietas käsittänyt, kaikkein vähimmin kirkon perästä, pyhän alttarin alaisista piiloista. Sinne kun pääsi, Herran pöydän alle, kaikkein kalleimpain sanain ja ateriain suojaan, oli kohta kuin autuuden ovella, melkein kuin valmiina itse Isän Jumalan helmassa . . .

Sinne kilvan pyrittiin. Siellä heitä, vanhoja edesmenneitä vainajia — Jukkasjärven ja Jällivaaran kaukaisissa temppeleissäkin — on lattiaa purettaessa vielä nähty: pappeja kaapuineen arkussa, lapinukkoja peskeineen ahkiassa, lapsia komsiossa — kaikki vierin hyvässä sovussa kuin ainakin saman tunturimaan vaeltajat ja saman Herran tuomiolle lähteneet. Ei ole pappi parempi tunturinkiertäjää, yhtä mustia molemmat, edesmenneitä ihmisenkuvia. Nuortikonnun Marjankin sanotaan lapinpeskeissään, lahonneena makaavan Jällivaaran kirkon alla, kynnyksen puolella — ja Marjan entiset porokaarteet lojuvat lahoina pitkin Nuortikonnun kivelioita.

Mutta erämaan suurin joukko lepää kirkon ulkopuolella koivujen

alla, jopa jo kirkosta kauempana jossakin metsänreunassa, joen rantatörmässä taikka väylänniemessä, jotka on siunattu kuolemanpelloksi.

Kaikkein vanhin kirkkokansa nukkuu tunte mattomana, samana multana kotikiveliönsä kanssa, jota on elämässään raatanut. Entisiä edesmenneitä vain laskettiin ja peitettiin vierekkäin suuriin joukkohautoihin — ja siellä he ovat. Hautamerkit ovat, minkä

niitä lienee ollut, jo aikoja kaatuneet ja lahonneet, toiset kaatumassa. Vain vanhat koivut, edesmenneitten mullasta elämää etsineet, varoitsevat heidän hiljaista lepoansa.

Mutta vainajien myöhäisempää polvea muistelevat hautamerkit pahaisesta pölkystä kiviseen kiiltopaateen. On piiloisessa nurkka-puolessa pieni puuristi puukkostyylin vainajalle omistettu, on siellä harmaa pikku aitaus, ja sen suojassa kalttunut puuristi, on kirkon seinämällä kylmä kivipahta, joka kultaisin merkein mainoo mananmiestä — ja välimailla puiset, kiviset ja rautaiset patsaat. Ne saattavat sanoa vakaisen asian:

»Tässä Leppä Sara Kristian Tyär Rova
Syn 1857 kuoli 21/6 1878
Hänen tuskans ja surunsa
Ovat nyt saanet loppunsa
hän kantoi Kristuksen kuorman
Katkais nyt kuoleman nuoran»

Taikka haastelevat ne maailman vaivoista päässeen lapsi poloisen olotilasta sureville jälkeen jääneille:

»Taivaassa ratki taivaassa
Ei kuulla itkua
Ei syntiä ei surua

Pieni hautaristi Pajalan hautausmaalta.

Kivi hautamerkinä Pajalan kirkko-
maalla.

Niila Bärin hauta, haudalla koivussa
Niilan puujalka. Kaaressuvanto.

Ei huolen pelkoa
Vaan rauhan katoomattoman
Ja ilon loppumattoman
Suo Herra Sebaot»

Mutta entinen Juhonpietin isäntä ei uskonut Priita-Kaisaansa tavallisen hautaristin hoitoihin. Hän rakennutti Kögäsen kalmistoon emäntänsä haudalle oikein huoneen, pikkuisen kömmänän ja naulasi sen oven päälle taulun, johon oli kirjoitettu:

»Täsä Lepä Gestigiwarin
Johan Aronin pojan puo
liso Britta Cajsa Herikin
Tytär joka Syndyi sinä 15 Touko
kuusa 1798 ja kuoli sinä 24 huh
ti kuusa 1848»

Saman haudan ja huoneen hoitoihin sanotaan sitten isännänkin joutuneen.

Vanhan vaarin hauta, haudalla vaarin sauvat. Kaaressuvanto.

On siellä, vanhoissa kalmistoissa, hautamerkkien joukossa jossakin vanhan vaarin haudalla kivenkumma kuin entinen kivijumala, vaarin jo eläessään katsoma ja katsomalleen leposijalle pystyttämä — pieni käpertynyt kivitonttu, pikku vaari... Toisen ukon multakummulla piipottaa pystyssä kaksi kiiltäväksi kulunutta sauvaa, koukkupäätä, äijän viimeiset matkatoverit — vastakkain ne seisovat, orpoina, nokat yhdessä muistellen, kuinka vaarivainaja oli heistä, sauvoistaan, sanonut:

»En pääse näillä eemmäksi kun hauthaan.»

Siellä on vaari tallella, ja haudalla seisovat hänen vartijansa.

Vanhaa Niilaa, koukkupolvea, taas mainoo koivunoksaan ripustettu puujalka, Niila rievun elämänikäinen apumies. Niila kun pantiin multiin; vietiin samalla ja haudan viereen puunoksalle nostettiin Niilan kiiltäväksi kulunut puujalka.

Mutta Jukkasjärven kirkon vierillä, pohjoisella laidalla seisoa tönöttää paksu *Naskunmänty* sekä sen lähimailla puolikuiva *Kurran-koiju*, kumpikin muistellen edesmennyttään. Mänty on noussut Nasku-raukan haudalle, koivu kohonnut Kurra-raukalle. Olivat, kurjat, tunturissa hirttäytyneet puunoksaan — ja aivan samanlaisen puun piti nouseman sitten heidän haudalleen, niin että vielä jälki-

Metsäniityn aitaa. Nattavaara.

maailmankin täytyy heitä, jo aikoja edesmenneitä raukkoja, kauhtuen muistella.

Vanha kirkkotarha oli kierretty vahvalla aidalla. Oli salvettu pitkiä hirssiä toisensa selkään seinäksi, ja lyöty leippo leipon päähän ympäri tarhan. Tämä oli Lapin ja Peräpohjan ikivanhaa aitaa, jo porokaarteissa käytettyä sekä metsäniityillä ja kotikentilläkin. Kirkonmaan aitakehä vain salvettiin vahvoista hirsistä, ja vielä pitkin aidanselkää rakennettiin laudoista suojaava harjakatto.

Hyvin suojeli ja varjeli aita kirkon ja kalmiston, ja rauha asui sen kierroksessa. Vain noidat ja velhot uskalsivat yksin pimeänä yönäkin hiipiä sinne koloille asioilleen — ja hyvin he palasivat takaisin. Kovimmat velhot menivät vaikka *muurilla*, kerskuen ja veikaten, mutta sati muut yrittivät muurilla, peloissaan ja lyötyinä he palasivat. Heikinpietin ukko lähti tapulikamarista noutamaan lapsensa ruumista, Piekkolan Kallen kanssa pani veikkaa — ja yö oli. Sai ukko oven auki ja aikoi tarttua arkuun — rymähti ja ryskähti, ja suuri manalaistokka ryöpsähti pohjatuulena arkun ympärille. Kuului tohinasta ja sähinästä selvät sanat:

»Et sie saa ottaa . . . se on kuollut!»

Kauhuissaan laukkasi ukko kotiinsa, ovet ja kaikki heitti auki. Rauhanmaa oli siunattu kirkonmaa. Sieltä sai tuskin oksaa taittaa,

Kaarressuvannon vanhan kalmiston aitaa.

kun jo käytiin kiinni. Hokki-ukko hakkasi Kaarressuvannon kalma-
tievasta kolme pientä koivua ja lähti niitä soutamaan kotiinsa . . .
Mutta vene ei liiku mihinkään, on kuin kivessä kiinni. Vasta sitten,
kun on heittänyt väylään hopeahelaisen piippunsa, ukko pääsee mat-
kaan. Panee Hokki kotona sitten puut pystyyn Rastin Niilan jalka-
aitan oviseinälle — aitta keikahtaa peräseinälleen. Rastin äijä näkee
koivut, arvaa, mistä ne on tuotu ja mitä niissä on, ja sanoo äkäisenä
Hokki-ukolle:

»Korjaa pian puusti pois!»

Ja ukon täytyy soutaa koivut takaisin heidän omaan kototievaansa.
Vainajat tahtovat pitää, mikä heidän omakseen on aidattu ja siu-
nattu — ja lujat haltiat siellä vartioitsevat.

Kirkonmaa, vainajien kotopelto, on pyhä ja kova paikka.

Ja siellä he Herran temppelin hyvissä hoidoissa lepäävät, Pellikat
ja Vittikko-raukat, Naskut ja Kurrat sekä muut Manalle joutuneet
kiveliön raatajat, vanhat luuäijät, karhujussat, ja metsien muorit —

koko edesmennyt erämaa lovinoidista ja ruukinpatruunista kurjaan kylänkiertäjään.

Samoissa suurissa maaperissä kaikki makaavat, samoina syntisinä ja saman tuntemattoman taipaleen matkamiehinä — takana kive-
liön raskas vaellus, edessä ankara tuomionpäivä. Vierekkäin ripo-
rinnan siellä levätään, silmät kohti päivännousua, sekä lanta että
lappi, sekä rikas että köyhä, sekä saarnamies että sanankuulija,
uskoton maailman ihminen ja Herrassa nukkunut hurskas . . .

Sinne samaan suureen seuraan kaatuvat kive-
liön raatajat polvi
polvelta, ja Manalan kansa kasvaa.

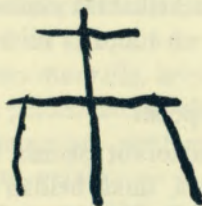
Mutta kasvaa kive-
liön kansakin — aina uusi polvi nousee entistä
lukuisempana edesmenneen palkaille.

Nousee suomalainenkin polvi, joka täällä on kautta vuosisatojen
raatanut ja vaeltanut isien vanhassa hengessä, astunut synkille Ma-
nalan porteillekin samoin keinoin ja varauksin kuin suuret ikivanhat
alkutaatot. Samat ovat olleet tavat eletessä, samat ovat kuoltaessa
— ja samoille suursijoille ollaan jutamassa . . .

Ja erämaan palvelut aukenevat uuden polven edessä yhä suurem-
miksi korkeaa Kummavuopiota ja kaukaista Kattuvuomaa myöten.

Täytyy aueta, kun ikivanhat korvenröykyttäjät, Kaurahaasiot,
Kinnasniskat, ryskäävät rannattomissa erämaissa.

Kaurahaasioiden, karhujussain ja kinnasniskojen kovat puumerkit
näkyvät ja pysyvät synkimmissäkin kive-
liöissä.

Kaurahaasioiden
puumerkki. Kangas.

Fluainkilpiä
Tähtiä

Outoja Sanoja

aapa = suuri puuton suo.

ankka = pieni puinen tynnyri, ankkuri, 15 kannua.

auto = tiheämetsäinen kostea maannotkelma.

elo = lappalaisen koko porolauma, josta hän elää.

eno = iso joki, virta.

hanho = kaksikorvainen pahkamalja. Korvat muistuttavat linnun päätä ja pyrstöä.

harrikojama = parikorttelinen lohi.

hevosenpuola = sianmarja.

hírvas = täysikasvuinen urosporo ja -peura.

hírvennurmi = joku matala, kova ja karkea heinälaaji.

huornainen = pieni matala vaara t. laki ison vaaran kyljessä.

jaara = pässi.

jarho = jäätuura.

jauri = järvi.

jolos = eläinten tallaama polku.

jorvas = takaruumis, peräpuoli.

joukahainen = joutsen.

juolikka, juopukka = juolukka.

juomu = suolaheinä (Rumex).

juovattaa = seurata jonkun jälkiä.

jupukka = pieni vaara.

juroa = olla paikallaan liikkumatta, jurottaa.

jutaa = kulkea, ajaa. Lappalainen jutaa = liikkuu erämaassa poroineen, kotineen paikasta toiseen.

juto = ajoporo, vetojuhta.

jyppyrä = pieni korkea jyrkkä vaara.

jänkä, jänkkä = puuta kasvava suo, räme.

jänkäpuola = karpalo.

järvenpii = järven laskukohta, juuri joenniska.

järämä = syvä tyven jokilaaientuma kosken alla.

jääpanne = koho- ja rantavesien jäätymä.

- kaalo = kylmä, viileä.
 kaamosaika = sydäntalven auringoton aika.
 kaara = kovertaen tehty puukaukalo.
 kaaristaa = sitoa kiinni nuoralla t. hihnalla.
 kaarne, kaarnikka = variksenmarja.
 kaarre = umpinainen aitaus, jossa porojen erottaminen ja myös lypsäminen toimitetaan.
 kaiskonkaali = iso sanajalka.
 kaira = jokien t. jokihaarojen välinen alue.
 kaissa = korkea, kesälläkin lumiharjainen tunturi.
 kallokas = poron kallonahasta ommeltu karvakenkä.
 kaltio = lähde, hete.
 karistaa, k. kimppuun = hyökätä kimppuun.
 karkea, niittykarkea = heinää kasvamaan heitetty pelto.
 keino = tie, suunta.
 keituri = vuohi.
 kermu, syksyn kermut = kylmettyneet maakamarat, kirret.
 kiedgam = komsio, puusta koverrettu, nahalla päällystetty lapinlapsen kätkyt.
 kiekerö = kovaksi tallaantunut kuoppainen lumikenttä, jossa porot ovat jäkälää kaivaneet.
 kielenen = matala pitkä maanharjanne.
 kielo = vanha vetomitta, 4 kappa.
 kierreheinä = hiirenherne.
 kiisa = lapinlipas, arkkunen, vakkanen.
 kiiski = kovakuoriainen.
 kinnipeski = vanha karvattomaksi kulunut peski.
 kisuri = pieni huono poro.
 kiveliö = asumaton suuri erämaa.
 kivirastas = kivitasku?
 koipikinnas = poron koipinahasta ommeltu karvakinnas.
 koipikuntura = poron koipinahat, neljä kaistaletta.
 kolari = tervahaudan, sysimiilun polttaja.
 kolkata, k. pässi = kuohita.
 kollostaa = sonnustaa poroja peräkkäin hihnasta aina edelliseen kiinni.
 kolo = kolikko, kamala, ruma.
 kongelonpäristäjä = isotikka?
 konto = sumu, usva.
 kopara = poronsorkka.
 korentaa = panna kortot, pilat.
 kortto = pilaus, paha silmäys. Myös kirosana, samoin koranus.
 korvamerkki = omistajan merkki poronkorvassa.
 kossi = pieni lohki.
 koste = suvantokohta koskessa kiven, saaren, niemen suojassa.
 kueri = taimen.
 kuksa = koivunpahkasta koverrettu korvallinen juomakuppi.
 kulashauki = iso hauki.
 kultakiiski = kullanvärinen kovakuoriainen.
 kuosto = iso puolikuiva petäjä.
 kurento = ruho, ruumis, eläimen ja myös ihmisen.
 kurjenkenkä, jänkäkenkä, vitsakenkä = vitsoista väännetty ja kursittu suokenkä.
 Käytetään myös lumikenkänä.
 kurjenpuola = karpalo.
 kurkkio = jyrkkä louhinen vesiputous.
 kurmuntekijä = saivartaja, joka kesällä laskee muniaan poron selkään. Munista sikiytyy toukkia, kurmuja.
 kurppa = selkäreppu, useinkin vain vaatteesta kääreisty.
 kuru = tunturien välinen rotko.

kuu = rasva, tali.
 kuuja = eräs lohilaji.
 kuukkahainen = kuusanka, kuukkeli.
 kuukumankivi = ukonkivi.
 karrä = parikiloinen lohi.
 karräjoutti = kehrotinpora.

lamu = avara, laaja.
 lannanmaa, lanta = maanviljelysmaa, paimentolaismaan vastakohta.
 lantalainen = maanviljelijä, talossa asuja.
 lantto = kostea notkelma, vesilammikko.
 lapakäärme = litomato, lettimoto.
 lapalehti = lapaluu.
 leippo, hirsileippo = hirsistä, riuvuista salvetun aidan salvoksien välinen osa.
 liisko = sisilisko.
 linkka = korkea jyrkkä vesiputous.
 linnunpelto = karhunsammalisto, jossa on paljon itiöpesäkkeitä.
 lintukka = lillukka.
 lintukka = vanhanmallinen pahkamalja, ks. hanho.
 lompolo = lampi, jokilaajentuma.
 loude = iso hammppuvaate, käytetään kesäkodan ja loidon seinänä.
 loudekota = kesäkota, louteista riukujen varaan laitettu.
 luhta = sara.
 luova = patsaiden varaan rakennettu säilytyslava.
 luspä = koski joenniskassa, järven luusuan alla.

maalavatsa = verivatsa.
 maalavelli = verivelli.
 mahasaha = kahden hengen käytettävä pölkky-saha, terä keskeltä leveä, mahava.
 maikkaa = kalat hyppivät, liikehtivät veden pinnassa.
 mainoa = puhua hyvää, kiittää.
 mainoisa = hyvä, mainottava.
 mantuheinä = matala tiheä tyviheinä.
 materiaijä = esi-isä, esiäijä.
 melki = eläimen rinta.
 mella = hiekkakumpu, törmä.
 mellota = pelästynyt peuratokka meltoaa, aivan yhteen ahtautuen pyrkii sinne ja tänne. Samoin porotokka.
 meriläinen = merilintu.
 molli = sonni. Lännessä pärekori. Sonni on pulli.
 muistella = kertoa asioita, tapahtumia, tarinoita.
 muistelus = kertomus, tarina.
 muuristella, mennä muurilla = ylpeillä, mennä ylpeillen ja kerskuen.

naakia = hiipiä väijyen lähelle.
 naaraskuusi = kuusi, jonka oksakohdat ovat kuopalla. On sitkeämpi kuin koiras-kuusi, jonka oksakohdat ovat koholla.
 nalikka = pieni hauki.
 naljeta = hävitä, piiloutua (oravasta).
 nautiintua = orava on nautiintunut, kun se on saanut täyden talvikarvan.
 nepain, nepukka = serkku.
 niesta = ruoka, eväs.
 nili = entisaikainen patsaan varaan rakennettu metsäaita.
 niva = joen kova virtapaikka.
 nukulainen = joku ohdakelaji.
 nulkata = juosta hiljalleen (porosta).
 nutukka = poron koipinahasta tehty erivärisillä veroilla koristeltu kenkä.

oive = pyöreälakinen tunturi.
 oomi = iso viina-astia, aami, härkätynnyri.
 orivaaksiainen = herhiläinen.
 orro = nuora, porohihna.
 ottinki = pitkä pyöreä, leilinkaltainen astia.
 outa = metsä.

paarrerukka = kaitumalaisen rukka, peski, jonka helmassa on leveä reunus, paarre, keiturin karvaista nahkaa. Pilsarukka on tehty mustista vasanna-hoista, ja helmassa on paarre.
 pahta = jyrkkä korkea kallioseinä.
 pakkasrusta = pakkasusva, pakkasensumu.
 pakkula = koivunkyljessä kasvava, kova tumma kääpä.
 palas = polku.
 palkia = liikkua ruokamailla (porosta).
 pallas = iso Jäämeren kampela.
 parttio = pieni joukko poroja.
 paskaryyppö = varpunen.
 peurakorva = merkitsemätön poro.
 pieriäinen = voikukka (Taraxacum).
 pietarinkukka = siankärsäheinä.
 piettiö = huonosti purtu l. kuohittu poro.
 piiksiluu = linnun rintaluu.
 pilli, pilliheinä = lauha.
 pirrilakki = suippoperäinen lapinlakki, ei nelikolkka.
 pirkottaa = hajaantua (meltoavasta peura- ja porotokasta).
 piskanen = poron selän takaosa, ristiluiden päällys.
 pissihaukka = kissapöllö.
 piukkuvainen = tarkoittaa kuusta, joka tulella piukkuu.
 pokkaintua = jäädytetty kala menee pilalle, pokkaintuu, jos tulee suvi-ilmät, niin että kala sulaa.
 pola = lyhyt kova koski.
 pounu = iso turpeinen jänkämätäs.
 pounupuola = karpalo.
 pudas = joen syrjähaara, joka jälleen yhtyy pääjokeen. Myös joen suuhaara.
 puittio = nuottaveneen soutajapoika.
 pukinparta = eräs kova karkea heinälaaji.
 pulttaaja = jaaran kuohari.
 punska = Ylikainuun ruotsinmurre.
 puukkostyyli = puuhun puukolla leikattua kirjoitusta, latinalaisin kirjaimin.
 Voidaan kynällä piirrellä paperiinkin.
 pykältää, pykällys = porojen lukeminen ja erottaminen.
 pättäkkä = lohen pyrstö.

raajoa = särkeä palasiksi tervasjuurakoita, myös pronkurentoa.
 raake = raate.
 raamoa = kerskua, kiitellä itseään.
 raini = pahankurisesta, riivosta, riettaanlaisesta ihmisestä sanotaan, että on kuin raini.
 raitio = poropaimen.
 raitioida = paimentaa poroja.
 raito = useampia poroja valjastettu peräkkäin, sidottuina edellisessä ahkioon.
 ramparuoho = vanamo.
 rannio = eläinten lumeen tallaama polku.
 raukka = onnettomasti kuollut ihminen, jo aikoja edesmennyt vainaja.
 rautio = seppä.
 rautahosio = rautakorte.

rihma = vanha oravannahkain kauppamitta = 40 kpl.
roukua = poron äännähtely, muistuttaa sammakon kurnutusta.
rouot = vällyt.
ruijanraanu = Ruijassa kudottu paksu villaraanu.
rukattaa = rientää kiireesti.
ruohoselkä = viimeiseksi nouseva lohi.
routukka = punainen viinimarja.
rupitauti = isorokko.
ruukaltaa = laukata, syöksyä kiireesti.
ruutti = jänkäjärvisä elävä kala, ruutana?
rykiä = kiimoa (porosta, peurasta). Rykimäaika mikkelin jälkeen.
ryti = kaisla.
ryymä, ryyppö = varpunen.
räkkä = ihmisiä ja eläimiä kesällä kiusaava syöpäläisten joukko, sääsket, paarmat, hyttiset, mäkärät, saivartajat.
rökäs = kiiski (kala).

saajo = metsäinen jängän t. vuoman saareke.
saita = turskansukuinen Jäämeren kala.
salu = kolkattu, pultattu pässi.
salvari = hapsenkakkinen, myös kehämies.
sappaset = poronsuolet, puhdistettuina ja paloiteltuina keitetään ja syödään.
satalalva = jänkäheinä, samasta juuresta sadoin korsin kohoava.
sati = jos, kun.
saura = ahkera, toimellinen.
seppä = taitava käsistään, mestari tekemään jotakin.
sianharja = eräs kova karkea heinälaaji.
sieppura = lappalaisen karhunnahkainen hartiapeite.
siepakka = poron koipinahasta tehty kenkä, ilman verkkakoristeita.
siata = laskea veneellä viistoon poikki joen, kosken.
siita = lapin kotakylä.
siljo = tasainen kenttä kodan luona t. muuallakin, kylän keskellä.
sirkilö = ympyrä.
sortti = joku sorsa, heinäSORSA?
sotka = telkkä, pesi ennen uihin, joita sille laitettiin.
suenpursu = suopursu.
suohkana = pitäjä.
suonikuntura = poron jalkojen suonijänteet, käytetään nahkarseelien ompelurihmana.
säpärkeet = poronkoivista tehdyt sääriverhot, ulottuvat yli polvien.
sätket = synnytyskuurot.

taaajoa — leikkiä, telmätä.
tauro = hyvin keitetty hyvä kala.
tattarainen = mustilainen.
tierata = leikkiä.
tieva = hiekkakumpu t. -mäki.
tiyikkiäinen = kirkas, valuva pihka.
tohtaja = kuikka.
tokka, peura-, porotokka = iso lauma.
tolvata = juosta kovasti (porosta).
tortti = rukki.
tsohka = terävähuippuinen tunturi, oivea terävämpi.
tutnapirri = pöllöhaukka.
tuohenjulmu = hyvin ohut tuohenkuori.
tupaspaikka = tiheä kohta, esim. viljapellossa, niityssä.
tuumet = lehmän utaret.

tuulikanki = huoneen harjan alla päätyseinästä harjahirteen viistoon asetettu tukipuu.

tyllykkä = pieni kahlaaja, tylli?

tylly, tuohitylly = tuohikierukka verkon t. nuotan kohona.

ukonkorri = iso korento.

ulku = orsi, varras.

umesää = sumusää.

umpunainen hirsi = pyöreä, veistämätön h.

umu, uppura = sumu.

vaakkara = nuorin lapsi.

vaaksiainen = ampiainen.

vaami = täysikasvuinen, vasova naarasporo.

vaana = puute, niukkuus.

vaimas = ihon elohiiri.

valinko = paras.

valkiasiiپی = pilkkasiپی.

vankka = tunturimaan jokilaakso.

varmahtaa = pelästyä, säikähtää.

vatkata = viskata, heittää.

vatukka = mesimarja.

vavepuut = pystyt vartaat, joiden varaan verkko ripustetaan kuivamaan.

verivatsa = poron vatsalaukkuun koottu ja kuivattu veri.

vesen = puun terävä, kiilamaiseksi hakattu pää.

viero, vierolainen = vieras, tuntematon.

villapää = niittyvilla.

vuoma, uoma = suuri puuton suo.

vuopio, uopio = joen, jokiväylän rantamutka, lahdelma.

vuottua = näkyä, tuntua (eläimen t. ihmisen jäljistä).

vyörastas, vyötiäinen (yör. yöt.) = laulurastas.

väärti = kestiystävä.

ydinkontti = poron konttiluu, jonka sisässä on ydin.

ylilappalainen = tunturilappalainen.

äiji = isoisä.

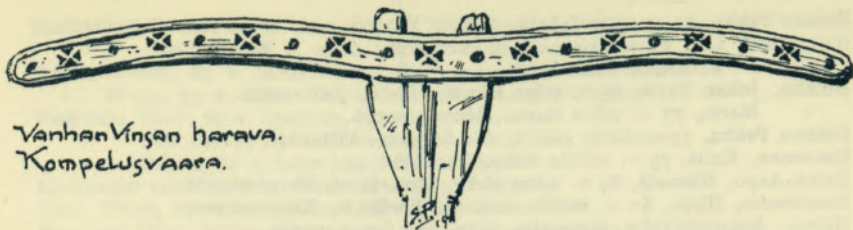
ämmi = isoäiti.

ästii-tiainen = pakastiainen.

Hirran
avain-
kappi.
Kaarensuanto.

Vanhan Viisan harava.
Kompelusvaara.

Kertojia

- Aitanpää, Aukusti, 75 v. talon ukko, Täräntö.
 » Herman, 51 v. talon isäntä, Kompelusvaara, Täräntö.
 Aittamaa, Eriikka, 67 v. mökin ukko, Lovikka, Junosuvanto.
 Alapää, Antti, 71 v. talon isäntä, Lainio, Vittanki.
 Alatalon isäntä, 35 v. Kompelusvaara, Täräntö.
 Anna-Kaisa, 83 v. leskimuori, Jukkasjärvi.
- Backman, Hilma, 50 v. talon emäntä, Kilvu, Jällivaara.
 Blind, Inga, 68 v. lapinemäntä, Kaaressuvanto.
- Dynesius, Johan Eerik, 83 v. talon ukko, Nattavaara, Jällivaara,
- Engman, Nils Petter, 60 v. talon isäntä, Ullatti, Jällivaara.
 » Priita, 56 v. ed. emäntä.
 Eriksson, E. A. 49 v. talon isäntä, Marketta, Jällivaara.
- Fjellborg, Antin-Erkki, 65 v. talon isäntä Marketta, Jällivaara.
 » Johan Eerik, 60 v. talon isäntä » »
 Fors, Aksel, 40 v. talon isäntä, tehtailija, Jarhoinen, Pajala.
 » Herman, 68 v. talon isäntä, Kenttä, Junosuvanto.
 » Liekka, 67 v. ed. emäntä.
 » Iida, 62 v. talon emäntä, Kenttä, Junosuvanto.
 » Juho, 70 v. talon isäntä, » »
 Forsmark, Kalle, 75 v. ent. ruukinseppä, Kõngäs, Pajala.
- Grape, Eerik, 63 v. suntio, Kaaressuvanto.
 » Ulrik, 72 v. ent. katekeetta, Kaaressuvanto.
- Gunillasson, Juho, 66 v. talon isäntä, Parkalompolo, Muoslompolo.
 » Elmiina, 37 v. ed. emäntä.
- Hammarstedt, Aukusti, 72 v. talon isäntä, Jarhoinen, Pajala.
 Hammarström, Anna, 49 v. talon emäntä, Pajala.
 Hannun Feetto, 86 v. talon äiji, Lovikka, Junosuvanto.
 Hansin Pekka, 73 v. talon ukko, Vittanki.

- Heikan Pekka, 71 v. talon isäntä, Lainio, Vittanki.
 Heikinpieti, Leo, 27 v. kauppias, Jukkasjärvi.
 » Kristiina, ed. emäntä.
- Heikka, Johan Eerik, 65 v. talon isäntä, Ullatti, Jällivaara.
 » Maria, 77 v. talon muori, Muoslompolo.
- Heikun Pekka, 73 v. talon isäntä, Ala-Soppero, Vittanki.
 Heinonen, Kalle, 75 v. mökin ukko, Täräntö.
 Heinä-Aapo, Niemelä, 84 v. talon ukko, Merasjärvi, Muoslompolo.
 Henriksson, Hilda, 60 v. mökin emäntä, Jierijärvi, Korpilompolo.
 Holma, Aukusti, 50 v. lautamies, Lovikka, Junosuvanto.
 » Beeda, 46 v. talon emäntä, Lovikka, Junosuvanto.
 » Elias, 50 v. talon isäntä, Ala-Soppero, Vittanki.
- Huhta, Iso-Huhta, Iisakki, 80 v. talon isäntä, Kompelusvaara, Täräntö.
 » Josefiina, ed. emäntä.
- Huru, Heikki, 74 v. talon isäntä, Svappavaara, Jukkasjärvi.
 Högman, Jaaku, 50 v. talon isäntä, Nattavaara, Jällivaara.
 » Eugenia, ed. emäntä.
 » Vihtori, 55 v. talon isäntä, Nattavaara, Jällivaara.
- Isaksson, Iisak, 62 v. lautamies, Jukkasjärvi.
 » Leevi, 75 v. mökin ukko, Marketta, Jällivaara.
 » Oskari, 55 v. talon isäntä, Marketta, Jällivaara.
- Isakssonin emäntä, 50 v. Hietaniemi.
- Itätalo, Nils Henrik, 89 v. talon vaari, Hakanen, Jällivaara.
 » Priita-Liisa, 86 v. ed. emäntä.
- Jatko, Anna, 55 v. talon emäntä, Kuttainen, Kaaressuvanto.
 » Erkki, 70 v. talon vaari, Täräntö.
 » Iida Elmiina, 70 v. ed. emäntä.
 » Heikki, 82 v. talon vaari, Jierijärvi, Korpilompolo.
 » Juho, 36 v. talon isäntä, Täräntö.
 » Hilda, 35 v. ed. emäntä.
- Jernström, Juho, 88 v. talon äiji, Torionkoski, Junosuvanto.
- Johansson, Henrik, »Poika-Heikki», 68 v. talon isäntä, Närvä, Kaaressuvanto.
 » Nils Fredrik, 52 v. talon isäntä, Vittanki.
 » Matias, 60 v. metsänvartija, Vittanki.
 » Priita Maria, 71 v. talon emäntä, Kattuvuoma, Jukkasjärvi.
 » Sofia, 32 v. talon emäntä, Purnu, Jällivaara.
- Jonsson, Juho, 80 v. talon ukko, Hakanen, Jällivaara.
- Josefsson, Iisak, 60 v. talon isäntä, Vittanki.
- Juntin Fiilus, 77 v. talon isäntä, kauppias, Yli-Soppero, Vittanki.
- Juntti, Iisakki, 82 v. talon isäntä, Täräntö.
 » Iida, 72 v. ed. emäntä.
- Juto, Saatio, Johan Eerik, 72 v. puuseppä, Täräntö.
 » Sakkö, 82 v. talon vaari, Kainulaisjärvi, Täräntö.
- Järvenpää, Alpinus, 48 v. talon isäntä, Jierijärvi, Korpilompolo.
 » Leena-Stiina, 75 v. mökin muori, Jierijärvi, Korpilompolo.
 » Manne, 62 v. mökin ukko, Jierijärvi, Korpilompolo.
- Kalanter, Henriika, 56 v. talon emäntä, Kompelusvaara, Täräntö.
 » Leevi, 59 v. talon isäntä, Kompelusvaara, Täräntö.
- Kalla, Feeli, 50 v. suutari, Täräntö.
 » Lea, 51 v. ed. emäntä.
- Kallan Pekka, 80 v. mökin ukko, Marketta, Jällivaara.
 » Priita-Marja, 79 v. ed. emäntä.
- Kangas, Juho, 88 v. ent. lukkari, Merasjärvi, Muoslompolo.
- Karlsson, Kall'-Pekka, 75 v. talon isäntä, Marketta, Jällivaara.

- Karlström, Feetto, 60 v. talon isäntä, Kaunisvaara, Pajala.
 » Justinus, 78 v. talon vaari, Sahavaara, Pajala.
 Kemi, Kreetu, 83 v. talon muori, Svappavaara, Jukkasjärvi.
 » Maria, 73 v. talon muori, Svappavaara, Jukkasjärvi.
 Keskitalo, Iisak, 60 v. opettaja, Muoslompolo.
 » Nils Petter, 63 v. talon isäntä, Sammakko, Jällivaara.
 » Oskari, 60 v. talon isäntä, Muoslompolo.
 Keskitalon rautio, 68 v. Merasjärvi, Muoslompolo.
 Kitti, Frans, 65 v. talon isäntä, Kukkola, Karunki.
 Kompeluslehto, Mikko, 80 v. talon vaari, Kompelusvaara, Täräntö.
 Korkala, Aapraham Jeremias, 75 v. mökin ukko, Muoslompolo.
 Krekula, Hilja, 50 v. talon emäntä, Täräntö.
 Kreku, Karoliina, 79 v. mökin muori, Lovikka, Junosuvanto.
 » Manne, 66 v. seppä, Lovikka, Junosuvanto.
 » Oskari, 57 v. mökin mies, Juhonpieti, Pajala.
 Krutrök, Anna, 60 v. talon emäntä, Aapua, Turtola.
 » Miina, 52 v. mökin emäntä, Aapua, Turtola.
 » Villiam, 40 v. talon isäntä, Aapua, Turtola.
 Kunnari, Eeva Loviisa, 80 v. mökin muori, Kaaressuvanto.
 » Juhani, 80 v. talon vaari, Närvä, Kaaressuvanto.
 Kuoppala, Krispin, 62 v. talon isäntä, veneseppä, Lovikka, Junosuvanto.
 Kuusiniemi, Turtola, Alpertti, 69 v. työmies, Masuuni, Vittanki.
 Kuusivaara, Jussa, 82 v. mökin ukko, Masuuni, Vittanki.
- Labba, Heikki, 86 v. tunturilappalainen, Ala-Soppero, Vittanki.
 » Elli, 72 v. ed. emäntä.
 Lahti, Emma, 74 v. talon emäntä, Lovikka, Junosuvanto.
 » Leo, 60 v. tehtailija, Kukkola, Karunki.
 » Roopertti, 79 v. talon vaari, Kukkola, Karunki.
- Lammi, Kusto, 79 v. talon vaari, Narkaus, Korpilompolo.
 Lampinen, Heikki, 78 v. talon vaari, Turtola.
 Landström, Nils Petter, 60 v. talon isäntä, Tokanen, Jällivaara.
 Lanko-Matti, Kuuva, 83 v. tunturilappalainen, Kaaressuvanto.
 Lantto, Iisak, 65 v. talon isäntä, Aapua, Turtola.
 » Juho, 69 v. talon isäntä, Aapua, Turtola.
 » Leevi, 60 v. talon isäntä, Kaunisvaara, Pajala.
 » Miljaana, 65 v. talon emäntä, Kaunisvaara, Pajala.
 » Ventla, 63 v. talon emäntä, Aapua, Turtola.
 Larsson, Elias, 67 v. talon isäntä, Kurravaara, Jukkasjärvi.
 » Johan Eerik, 71 v. talon isäntä, Purnu, Jällivaara.
 » Johan Eerik, 68 v. talon isäntä, Tokanen, Jällivaara.
 » Johan Kustaa, 78 v. talon isäntä, Saijema, Jällivaara.
 » Valfrid, 27 v. talon poika, Kurravaara, Jukkasjärvi.
- Lassin Eeva Kaisa, 79 v. mökin muori, Korpilompolo.
 Lasu, Heikki, 83 v. mökin ukko, Vittanki.
 » Hilda, 61 v. mökin emäntä, Junosuvanto.
 » Olli, 75 v. talon isäntä, Vittanki.
 » Johanna, 85 v. talon muori, Vittanki.
 Lehto, Allant, 30 v. talon isäntä, Aapua, Turtola.
 » Kaisa, 60 v. talon emäntä, Aapua, Turtola.
 Lindberg, Oskari, 50 v. talon isäntä, Kainulaisjärvi, Täräntö.
 Lovikan isäntiä, 40—50 v. Junosuvanto.
 Lundström, Jaako, 70 v. talon isäntä, Vittanki.
- Majava, Oskari, 62 v. mökin ukko, Kitkiöjärvi, Muoslompolo.
 Maleena-muori, 80 v. Killimä, Jällivaara.

Malmström, Juho, 78 v. mökin ukko, Muoslompolo.
 Manfelt, Emil Verner, 47 v. neljäskunta, Kitkiöjärvi, Muoslompolo.
 Mangi, Juhani, 40 v. outalappalainen, Tuolpukajärvi.
 Marainen, Johan Eerik, 78 v. talon isäntä, Suijavaara, Kaaressuvanto.

» Heleena, 66 v. ed., emäntä.

Marjan-Jaaku, 68 v. mökin ukko, Nattavaara, Jällivaara.

Martti, Johan Petter, 72 v. talon isäntä, Lainio, Vittanki.

» Heleena, 71 v. ed. emäntä.

Matti, Oskari, 61 v. talon isäntä, Korpilompolo.

Merasniemi, Kalla, 58 v. talon isäntä, Junosuvanto.

Mettävainio, Kaisa, 77 v. talon emäntä; Pajala.

Mikkellsson, Juhan Antti, 83 v. talon ukko, Nattavaara, Jällivaara.

» Anna, 67 v. ed. emäntä.

Mikko, Erkki, 75 v. talon isäntä, Lainio, Vittanki.

» Sofia, 68 v. ed. emäntä.

» Feetto, 74 v. talon isäntä, Parkalompolo, Muoslompolo.

» Iida Maria, ed. tytär.

» Iisakki, 82 v. talon vaari, Pajala.

» Johanna, 79 v. ed. emäntä.

» Juho, 71 v. talon isäntä, Korpilompolo.

» Iida Maria, 52 v. ed. emäntä.

» Leevi, 72 v. talon isäntä, Parkalompolo, Muoslompolo

» Ville, 34 v. talon isäntä, Lainio, Vittanki.

Moonin Kaisa Kreeta, 81 v. talon muori, Jukkasjärvi.

Mukka, Kalle, 82 v. talon vaari, Täräntö.

Muusan Priita Johanna, 70 v. pirttimuori, Marketta, Jällivaara.

Mäki, Aukusti, 72 v. kauppias, Juhonpieti, Pajala.

» Oskari, 63 v. talon isäntä, Kaunisvaara, Pajala.

Mäkitalo, Maria, 89 v. talon muori, Jarhoinen, Pajala.

Mäntyvaara, Israel, 76 v. mökin ukko, Täräntö.

Naalisvaara, Edvard, 67 v. talon isäntä, Muoslompolo.

» Johanna, 74 v. talon emäntä, Muoslompolo.

Niemi, Samuel, 72 v. mökin ukko, Lovikka, Junosuvanto.

Niia, Nikolaus, 50 v. ent. tunturilainen, Nattavaara, Jällivaara.

Nikan emäntä, 56 v. Hietaniemi.

Nilimaa, Pekka, 92 v. talon vaari, Kaaressuvanto.

Nilsson, Johan Henrik, 54 v. kauppias, Yli-Soppero, Vittanki.

Niva, Kalle, 48 v. talon isäntä, Täräntö.

Nutti, Martin Jouni, 72 v. tunturilappalainen, Yli-Soppero.

» Martin Pieti, 86 v. tunturilappalainen, Kaaressuvanto.

» Pieti, 50 v. tunturilappalainen, Killimä.

Nuukujärvi, Fiina, 62 v. talon emäntä, Aapua, Turtola.

» Mikko, 71 v. talon isäntä, Aapua, Turtola.

Nykänen, Heikki, 66 v. talon isäntä, Kangos, Junosuvanto.

Nykäsen emäntä, 59 v. ed. emäntä.

Ollikainen, Anna Liisa, 59 v. talon emäntä, Jukkasjärvi.

Olofsson, Johan Henrik, 51 v. talon isäntä, Killimä, Jällivaara.

Olofssonin emäntä, 48 v. ed. emäntä.

Olsson, Akseli, 40 v. talon isäntä, Nattavaara, Jällivaara.

» Antti, 57 v. talon isäntä, Purnu, Jällivaara.

» Hilma, 45 v. talon emäntä, Kitkiöjärvi, Muoslompolo.

» Iisak, 67 v. talon isäntä, Masuuni, Vittanki.

» Jaako, 59 v. talon isäntä, Kilvu, Jällivaara.

» Johan Eerik, 74 v. mökin ukko, Purnu, Jällivaara.

» Kaisa Matleena, 95 v. talon muori, Nattavaara, Jällivaara.

- Olsson, Kystä, 79 v. mökin ukko, talon isäntä, Purnu, Jällivaara.
 Omma, Anna Maria, 79 v. lapinmuori, Kaaressuvanto.
- Paavo, Maria, 52 v. talon emäntä, Täräntö.
 Palo, Lassi, 79 v. talon isäntä, Ullatti, Jällivaara.
 » Anna Priita, 60 v. ed. emäntä.
 » Sofia, 78 v. talon muori, Ullatti, Jällivaara.
- Palovaara, Iisak, 68 v. talon isäntä, Sattajärvi, Pajala.
 Pappila, Sakko, 72 v. talon isäntä, Jukkasjärvi.
 Parkajoki, Hilda, 59 v. talon emäntä, Muoslompolo.
 » Kalla, 74 v. talon isäntä, Muoslompolo.
 » Aada, 70 v. ed. emäntä.
 » Kreetta, 83 v. talon muori, Muoslompolo.
- Paulusson, Antti, 73 v. talon isäntä, Nuortikontu, Jällivaara.
 » Simo, 59 v. talon isäntä, Tidnokenttä, Jällivaara.
- Pekkari, Juho, 71 v. talon isäntä, Täräntö.
 Pellikka, Eugenia, 72 v. talon emäntä, Pajala.
 Peltovuoma, Jussa, 60 v. talon isäntä, Jukkasjärvi.
 Persson, Erkki, 67 v. talon isäntä, Päivinoivi, Jällivaara.
 » Pieti, 71 v. talon isäntä, Purnu, Jällivaara.
 » Sofia, ed. emäntä.
- Pessa, Jussa, 73 v. talon vaari, Sevuvuoma, Jukkasjärvi.
 Pokka, Inga, 80 v. talon muori, Killimä, Jällivaara.
- Poromaa, Hesekeel, 76 v. talon äiji, Lautakoski, Junosuvanto.
 » Iisakki, 86 v. talon äiji, Junosuvanto.
 » Sofia, 77 v. ed. emäntä.
 » Kaarina, 52 v. talon emäntä, Junosuvanto.
- Pounu, Valfrid, 45 v. kauppias, Kuttainen, Kaaressuvanto.
 Puimunen, Heikki, 88 v. talon vaari, Jukkasjärvi.
 » Iisak, 61 v. talon isäntä, ed. poika.
- Purnu, Priita Heleena, 69 v. mökin emäntä, Purnu, Jällivaara.
 Pählsson, Johan Eerik, 73 v. talon ukko, Killimä, Jällivaara.
 Pääjärvi, Johan Petter, 82 v. talon äiji, Pajala.
 » Juho, 36 v. talon isäntä, ed. poika.
- Raattama, Aleks, 50 v. talon isäntä, Idivuoma, Kaaressuvanto.
 » Frans, 40 v. talon isäntä, Ala-Soppero, Vittanki.
 » Johanna, 45 v. ed. emäntä.
 » Olga, 54 v. Kummavuopion emäntä, Kaaressuvanto.
- Railin isäntä, 40 v. Purnu, Jällivaara.
 Railin Matleena, 74 v. talon ämmi, Purnu, Jällivaara.
 Ranta-Kalle, 50 v. talon isäntä, Kaunisvaara, Pajala.
 Ranta-Kusto, 77 v. talon vaari, Kaunisvaara, Pajala.
 Rantamikko, Kalle, 68 v. talon isäntä, Pajala.
 Rantatalo, Arvi, 60 v. talon isäntä, Korpilompolo.
 » Leena, 59 v. ed. emäntä.
 » Kalle, 69 v. kirkkovahtari, Korpilompolo.
- Rautakon isäntä, 55 v. Korpilompolo.
 Rautio, Eino, 40 v. opettaja, Jarhoinen, Pajala.
 » Maria, 78 v. talon emäntä, Jarhoinen, Pajala.
- Riekkola, Roopertti, 40 v. talon isäntä, Jierijärvi, Korpilompolo.
 Rova, Anna, 40 v. talon emäntä, Pajala.
 » Iisko, 60 v. talon isäntä, Jierijärvi, Korpilompolo.
 » Kalle, 67 v. talon isäntä, seppä, Pajala.
 » Pekka, 78 v. talon isäntä, Ala-Soppero, Vittanki.
 » Pekka, 72 v. talon isäntä, Lainio, Vittanki.
- Rovaniemi, Johanna, 70 v. mökin muori, Kompelusvaara, Täräntö.

- Sakko, Aksel, 57 v. talon isäntä, Kitkiöjoki, Muoslompolo.
 » Iida, 70 v. talon emäntä, Kitkiöjoki, Muoslompolo.
- Salmi, Kalle, 72 v. talon isäntä, Salmijärvi, Junosuvanto.
 » Miina, 80 v. talon muori, Idivuoma, Kaaressuvanto.
- Salomonsson, Johan Petter, 70 v. kulkukauppias, Sattajärvi, Pajala.
- Sarre, Piettar, 50 v. talon isäntä, Lattilahti, Jukkasjärvi.
- Sevä, Inga, 37 v. lapinemäntä, outalappalainen, Tuolpukkajärvi.
- Siikavuopio, Hilda, 63 v. talon emäntä, Kaaressuvanto.
- Similä, Hermann, 81 v. mökin ukko, Muoslompolo.
- Simma, Katriina, 77 v. tunturilappalainen, Kaaressuvanto.
- Simu, Iisakki, 67 v. talon isäntä, Vitsaniemi, Hietaniemi.
- Snell, Fredrika, 53 v. talon emäntä, Erkheikki, Pajala.
 » Sofia, 80 v. talon muori, Erkheikki, Pajala.
- Sompio, Piera, 50 v. tunturilainen, Idivuoma, Kaaressuvanto.
- Soutukorva, Oskari, 63 v. talon isäntä, Muonio.
- Spett, Ollan Iisko, 73 v. talon isäntä, Jukkasjärvi.
 » Kreetta Johanna, 77 v. ed. emäntä.
- Struts, Lotta, 78 v. mökin muori, Hietaniemi.
- Stålnacke, Iisak, 54 v. talon isäntä, Svappavaara, Jukkasjärvi.
 » Juho, 70 v. talon isäntä, Parakka, Vittanki.
 » Pekka, 73 v. talon isäntä, Vittanki.
- Stöckel, Eelis, 43 v. talon poika, Kattuvuoma, Jukkasjärvi.
- Suorra, Paava, 57 v. jutamalappalainen, Purnu, Jällivaara.
 » Pieti, 68 v. talon isäntä, Nattavaara, Jällivaara.
- Svarvare, Kalle, 57 v. talon isäntä, Jarhoinen, Pajala.
 » Hilda, 50 v. ed. emäntä.
- Särkijärvi, Vaakinan Pekka, 74 v. mökin ukko, Lainio, Vittanki.
- Taavola, Johan Petter, 67 v. talon isäntä, Narkaus, Korpilompolo.
- Tapani, Kalle, 74 v. talon isäntä, Muoslompolo.
 » Hilda, 69 v. ed. emäntä.
 » Juho, 37 v. ed. poika.
 » Kalle, 45 v. ed. veli.
- Tieva, Pajala, Johanna, 84 v. talon muori, Pajala.
- Tjäder, Maria, 77 v. talon muori, Kitkiöjoki, Muoslompolo.
- Torneus, Maria, 77 v. talon muori, Kurraavaara, Jukkasjärvi.
 » Milda, 27 v. talon emäntä, Jukkasjärvi.
 » Olli, 72 v. mökin ukko, Kurraavaara, Jukkasjärvi.
- Tuomaan Pekka, 82 v. talon isäntä, Täräntö.
- Tuorheenmaa, Eeva Loviisa, 83 v. talon muori, Kaaressuvanto.
 » Priita Marja, 80 v. talon muori, Kaaressuvanto.
 » Ville, 55 v. talon isäntä, Kaaressuvanto.
 » Anna, 52 v. ed. emäntä.
- Turtola, Ester, 34 v. talon emäntä, Marketta, Jällivaara.
- Tuuri, Johan, 80 v. tunturilappal. kirjailija, Lattilahti, Jukkasjärvi.
- Tyni, Aukusti, 75 v. mökin ukko, Lovikka, Junosuvanto.
- Töyrä, Anna Kaisa, 90 v. talon muori, Kuttainen, Kaaressuvanto.
 » Johan Petter, 58 v. talon isäntä, Kuttainen, Kaaressuvanto.
 » Elisabet, 53 v. ed. emäntä.
 » Mooses, 75 v. talon vaari, Kuttainen, Kaaressuvanto.
- Ullatti, Karoliina, 68 v. hieroja, Täräntö.
- Unga, Niila, 44 v. outalappalainen, Parkalompolo, Muoslompolo.
- Uusitalo, Jalmari, 34 v. talon isäntä, Ullatti, Jällivaara.
 » Johanna, 80 v. ent. opettaja, Aapua, Turtola.
 » Juhani, 81 v. talon isäntä, Korpilompolo.
 » Martta, 69 v. ed. emäntä.

Uusitalo, Kalle, 68 v. talon isäntä, Pajala.

» Maria, 69 v. ed. emäntä.

» Oskari, 55 v. talon isäntä, Lainio, Vittanki.

Vaara, Heikin Jussi, 78 v. talon äiji, Ullatti, Jällivaara.

» Juho Oskari, 65 v. talon isäntä, Kitkiöjärvi, Muoslompolo.

» Josefiina, 64 v. ed. emäntä.

» Oskari, 45 v. lautamies, Kompelusvaara, Täräntö.

» Selma, 38 v. talon emäntä, Ullatti, Jällivaara.

Vahlberg, Eemil, 36 v. työmies, Ylitornio.

Vanhatalo, Eeva Maria, 61 v. talon emäntä, Aapua, Turtola.

» Johan Petter, 71 v. talon isäntä, Aapua, Turtola.

» Juho, 81 v. talon ukko, Merasniemi, Junosuvanto.

» Maria, 78 v. talon ämmi, Täräntö.

Vesterberg, Iisak, 69 v. lautamies, Sattajärvi, Pajala.

» Kalle, 70 v. talon isäntä, Kaunisvaara, Pajala.

» Eugenia, 72 v. ed. emäntä.

Vettäsjärvi, Johan Eerik, 45 v. talon isäntä, Jällivaara.

Viikusjärvi, Heikki, 60 v. talon isäntä, ent. outalappal. Lainio, Vittanki.

» Iisko, 80 v. talon isäntä, ent. outalappal. Lainio, Vittanki.

Viinikka, Armas, 50 v. talon isäntä, Pello, Turtola.

» Iisak, 64 v. talon isäntä, Pello, Turtola.

Vinsa, Priita, 70 v. talon emäntä, Kompelusvaara, Täräntö.

Vuopio, Iisakki, 50 v. talon isäntä, Kaaressuvanto.

Vänkkö, Iisko, 80 v. talon vaari, Pajala.

Ylitalo, Juhani, 35 v. talon isäntä, Aapua, Turtola.

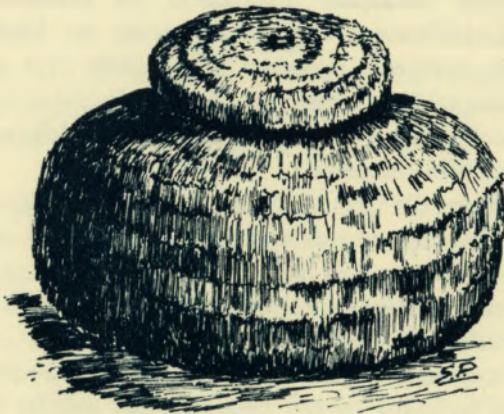
» Kalla, 74 v. talon isäntä, Hakanen, Jällivaara.

» Laura, 55 v. talon emäntä, Aapua, Turtola.

» Roope, 62 v. talon isäntä, Aapua, Turtola.

Öhman, Olli, 75 v. talon vaari, Nattavaara, Jällivaara.

» Jenny, 61 v. ed. emäntä.

SAMULI PAULAHARJU,

Pohjanmaan Lönnrot, on syntynyt Kurikassa v. 1875. Hän kävi Jyväskylän seminaarin valmistuen opettajaksi. Hänen kansatieteellinen keräystyönsä ja kirjallinen toimintansa on suoritettu rasittavan opettajantyön ohessa.

Paulaharjun kansatieteelliset harrastukset heräsivät jo hänen lapsena ollessaan. Hän on pienestä pitäen tuntenut erikoista mielen-
vetoa vanhoihin metsäsaunoihin, savupirtteihin, sydänmaihiin ja niiden kansaan. Ensimmäisen suuren herätyksensä vanhan kansantietouden keräämiseen hän sai Jyväskylän seminaarissa opiskellessaan, herätyksen, jonka voimasta hän yli kolmenakymmenenä kesänä on tarttunut matkasauvaan pelastaakseen muinaista, häviämässä olevaa kansankulttuuria tuleville sukupolville.

Kansantietouden kerääjänä Paulaharju on maailman suurin. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran arkistossa on hänen kokoelmiaan n. 25 000 numeroa, ja suuret ainesmäärät ovat vielä hänen omassa hallussaan sekä eri arkistoissa. Lisäksi Paulaharju on taitava piirustaja ja valokuvaaja. Hänen piirroksensa ja valokuviansa lukumäärä nousee moniin tuhansiin.

Samuli Paulaharjulla on ainoalaatuiset synnynnäiset kerääjän lahjat. Hän ei ole pelännyt pitkien retkien vaivoja eikä vastuksia, ja kaikkialla, minne hän on tullut, hän on voittanut ihmisten sydämet ja kirvoittanut heidän kielensä kertomaan esi-isien muinaisesta elämästä. Kansannaiset ja -miehet ovat tunteneet hänet ystäväkseen, jolle luottamuksellisesti voi kertoa kallisarvoista ikivanhaa perimätietoutta. Näin on saatu talteen suunnattomat määrät kansallisten tieteittemme tutkimuslaitosten parhainta aineistoa, ja samalla on syntynyt valtava sarja teoksia, joista koko Suomen kansa ikäänkuin

kuvastimesta voi lukea esi-isiensä ammonaikaisen viisauden ja nyky polvelle jo oudoksi muuttuvan maailmankäsityksen.

Paulaharjun kirjoitustyyli on sujuvaa, huumorin kyllästävä ja tavattoman havainnollista. Tällaiseen kansanelämäkuvaukseen pysyy vain se, joka on mitä syvällisimmin eläytynyt kansan elämään ja omaksunut sen ajattelutavan. Siinä ehkä piileekin Paulaharjun teosten vaikutuksen syvin salaisuus.

Paulaharju on aikaisemmin julkaissut seuraavat teokset:

KANSATIETEELLISIÄ KUVAUKSIA:

HÄRMÄN AUKEILTA. Loistoteos lakeuden kansasta. Koko vanha Härmä elää sen lehdillä. Tekijän loistavasti kuvittama: 408 sivulla 370 syväpainokuvaa ja 5 karttaa. 2. painos. 85:—, sid. 100:—, $\frac{1}{2}$ -nahkak. 150:—. Suom. Kirjallis. Seuran palkitsema.

»— Kansankuvauksen merkkiteos, hänen paras teoksensa.» (Toht. I. Manninen.)

SUOMENSELÄN VIERILTÄ. Kuvauksia Etelä-Pohjanmaan ja Pohjois-Hämeen rajaseudun asutuksesta ja vanhasta kulttuurista. 323 sivulla 50 tekstikuvaa ja 116 syväpainokuvaa. 65:—, sid. 80:—.

RUIJAN SUOMALAISIA. Kertomuksia kansalaisistamme Jäämeren jäyhinä kalastajina ja pohjoisimman Norjan asuttajina. 556 sivua ja n. 200 kuvaa. 100:—, sid. 120:—.

TAKA-LAPPIA. Kuvauksia äärimmäisen pohjolan asukkaista, elinkeinoista ja vanhoista jumalista. 329 sivua ja toistasataa kuvaa. 75:—, sid. 90:—.

LAPIN MUISTELUKSIA. 217 sivua. Kuvitettu. 40:—.

VANHA RAAHE. Kuvauksia pohjalaisen merikaupungin elämästä viime vuosisadan puolivälissä. 422 sivua, n. 200 kuvaa. Sid. 75:—.

VANHAA LAPPIA JA PERÄPOHJAA. 313 sivua. Kuvitettu.
Sid. 20:—.

KOLTTAIN MAILTA. Kuvauksia Kuollan Lapista. 202 sivua.
Kuvitettu. 10:—.

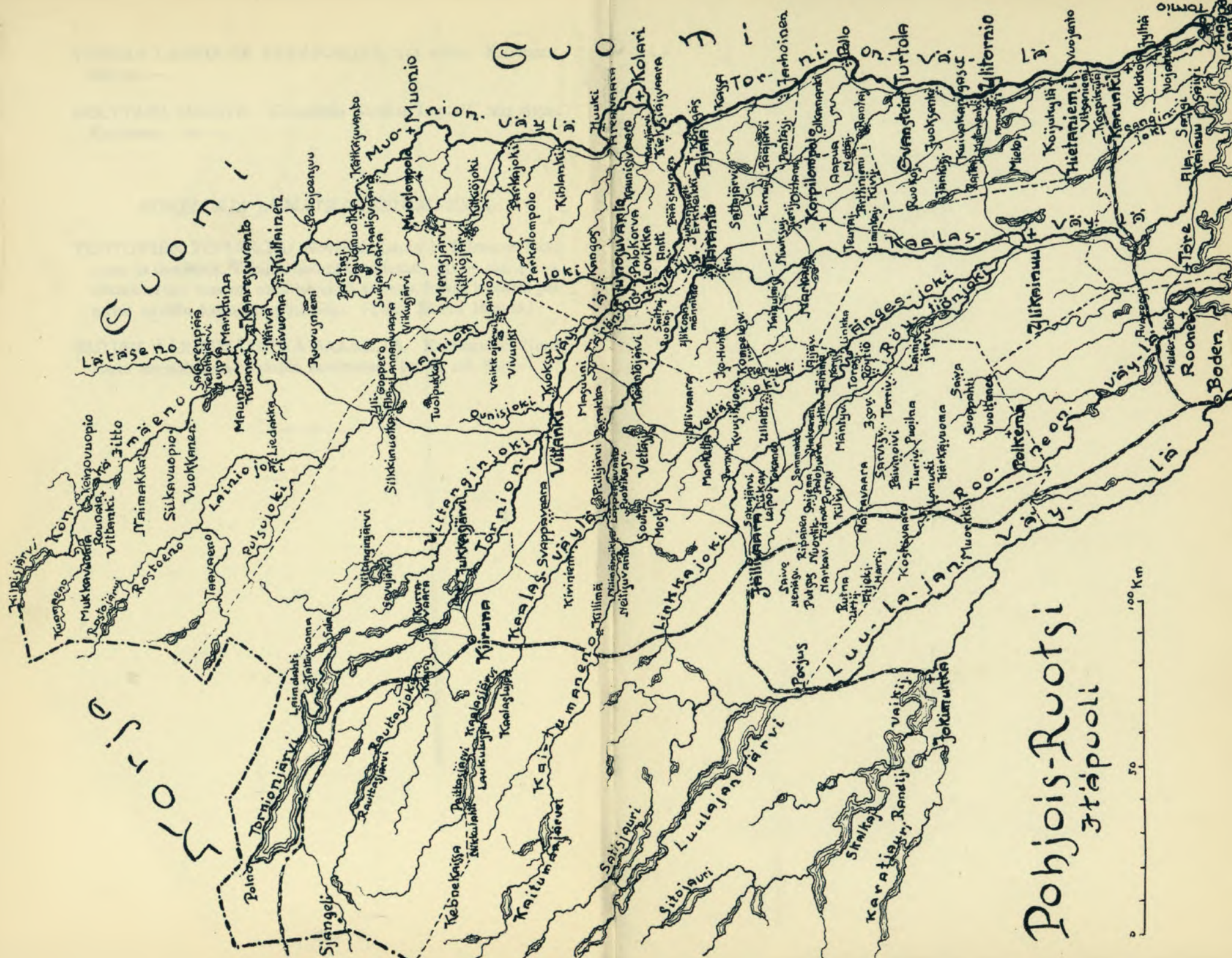
NOVELLEJA JA MATKAKERTOMUKSIA:

TUNTURIEN YÖPUOLTA. Novelleja Lapin ja Jäämeren luonnosta ja ihmisistä. Tekijän itsensä kuvittama. 35:—, sid. 45:—.
»Paulaharjun teos on mitä herkintä taidetta, hänen kuvansa painuvat syvälle katsojan sydämeen.» (Toht. Martti Haavio.)

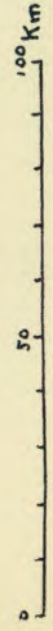
RUIJAN ÄÄRIMMÄISILTÄ SAARILTA. Kertomuksia Nordkapin suomalaisista. Tekijän kuvittama. 45:—, sid. 60:—.

Pohjois-Ruotsi Itäpöytä

SAMULI PAULA- HARJUN

kuvauksia.

Härmän aukeilta. —

(408 suurta sivua ja 300 hienoa syväpainokuvaa. 85:—, sid. 100:—, 1/2-nahkak. 150:—.) Loistoteos lakeuden kansasta. Katsaus sisältöön: Asutusta. Härmäläinen talo. Kylä. Seppä. Trenki ja piika. Ruoka ja juoma. Kyröt savuaa. Isoo-leikkoo ja kökkiä. Itikoota palmentamas. Hevoosella vain. Hyppypaikalla. Kruunuhäät. Härmän veri. Körttilääsiä. Älläntikun ääres. Juhlia. — »Sehän on runoa, ylistyslaulua lakeudelle ja sen kansan pohjimmaiselle rehtiydelle, miehille kunnolle.» (*Vaasan Jaakko.*) — »Kansankuvauksen merkkiteos... hänen paras teoksensa.» (Toht. I. Manninen.)

Ruijan äärimmäisillä saarilla. — (141 sivua, 99 syväpainokuvaa. 45:—, sid. 60:—.) »— hänen kynänsä, sanoisin mielelläni siveltimeksi, loihtii lukijan eteen koko kaukaisen Ruijan, sen jylhän ja salomyhkäisen luonnon ja sen vaatimattomat ihmiset. Hänellä on suuren, romanttisen taiteilijan silmä ja erehtymätön käsi.» (Toht. Haavio.)

Tunturien yöpuolta. — (196 sivua, tekijän kuvittama. 35:—, sid. 45:—.) Hienolla, värikkäällä tyylillä esitettyjä vanhoja tarinoita, jotka tutustuttavat primitiivisen ihmissielun syvyyksiin.

Suomenselän vieriltä. — (323 sivua, 166 teksti- ja syväpainokuvaa. 65:—, sid. 80:—.) Kuvauksia Etelä-Pohjanmaan ja Pohjois-Hämeen rajaseudun asutuksesta ja vanhasta kulttuurista.

Ruijan suomalaisia. — (556 sivua, n. 200 kuvaa. 100:—, sid. 120:—.) »Harvinaisimpia tietokirjojamme... rikas, monipuolinen, tyyllisesti pätevä.» (*Lauri Haarla.*)

Taka-Lappia. — (329 sivua, toistasataa kuvaa. 75:—, sid. 90:—.) »Jokaisen Lapin-tuntemukseen pyrkivän peruskirja.» (*V. I. Mikkonen.*)

Vanha Raahe. — (422 sivua, n. 200 kuvaa. Sid. 75:—.) »Hänen esitystapansa on kepeä ja huvittava, hänen kielsänsä kuvaileva ja täyteläinen.» (*Kouluneuvos Gunnar Sarva.*)

Lapin muisteluksia. — (271 sivua, tekijän kuvittama. 40:—.) »Kirja tempaa lukijansa ilman mitään koreilevia tulkintoja itse kansan keskuuteen omin korvin kuulemaan sen kummaa haastelua ja omin silmin näkemään sen ikivanhoja tapoja ja menoja.» (*Prof. Uno Harva.*)

Vanhaa Lappia ja Peräpohjaa. — (315 siv., kuv. Sid. 20:—.)

Kolttain mailta. — (200 sivua, kuvitettu. 10:—.)

W S O Y

Hinta 85 mk., kangask. 100 mk.

Maantiede 2.

